

C. CORNELII TACITI EQVITIS ROMANI AB EXCESSV DIVI AVGVSTI ANNALIVM LIBRI QVATVOR PRIORES,

ET IN HOS OBSERVATIONES CAROLI PASCHALII CVNEATIS.

His obſeruationibus obſcura illuſtrantur, preſſa & concinna παραφραστικῶς explicantur; ſcitu digna, atque adeò ea, quæ in ima præcordia demitti ab iis, qui publica munia capeſſunt, debent, in breues præceptiones redacta ſunt.

[redacted]

PARISIIS,

Apud Robertum Colombellum via ad D. Ioannem Lateranenſem in Aldina Bibliotheca.

M. D. LXXXI.

SERENISSIMO CAROLO EMANVELI DEI GRATIA DVCI ALLOBROGVM, ITALIÆ SVBALPINÆ PRINCIPI, &c.

CAROLVS PASCHALIVS CVNEAS S. P. D.

QVI multa experientia, magnisq; laboribus exercitus est, CAROLE SERENISSIME PRINCEPS, cæteris mortalibus loco præscij, & præcipui numinis est. nempe, optimi reip. status autor, legũ sanctor, solidę quietis firmator, deniq; generis humani rector hactenus est, vt ad eum vnum omnia deferri, quibus publica salus continetur, & possint, & debeant. Cæterùm qui ad hunc sapientiæ gradũ nititur per cõpendia præceptorum persæpe assequitur eum, qui longum experimentorũ iter pergit. His vnis ferè præceptis quia diuina Cornelij Taciti scripta contexta sunt, cæteros historiæ scriptores Græcos pariter, ac Romanos infra huius magnitudinẽ iacere existimo. Quippe, vnus omniũ veterum in rerum obscurissimarum veritatem penetrauit, in intimũ in callidissimorum hominum pectus inspexit; vera æstimatione quanti quidque sit, perpẽdit; mixta cum principatu morientis vestigia libertatis, cum falsis vera, cum ludibriis seria, cum adumbratis solida; consociatum cum fide obsequium seruile, cum virtutibus fallaces species virtutibus similes; denique cum rebus rerum imitamenta introspexit, discreuit, & signa, quibus singula dignoscantur, impressit. Cæterùm, nullam hîc prodigam verborum copiam, nullas pusillas, suspitiosas, superuacuas sententias; nihil falsum, otiosum, compositum in ostentationem in se habet concinnitas hæc valida sensibus, in qua nec verba, nec periodos numeres, sed singula æstimes, & expendas; nec sonitum inanis, fractæ, & eneruatæ orationis exaudias, sed robur adstrictæ, & collectæ sentias, ac maiestatem validissimæ, ac sapientissimæ eloquentiæ, quæ tota ex grauissimis, verissimisque sensibus exundat, admirere. Iam verò nec virtutes, nec vitia silentur; neutrum in maius effertur; sed ea moderatione merito laus tribuitur, qua peccatum non asperatur. Nec est quod vereare, quicquam hic supra imitationem esse positum, aut in miracula corruptũ. omnia sunt obuia, ante pedes, in communi vsu posita; nimirum, priscis verbis hodierna facta ostenduntur. Denique is Tacitus est, qui nonnisi ei placere potis est, quẽ erudit; nec quenquam erudit, nisi qui ex propriis, non alienis experimẽtis tantum prudentiæ collegit, vt, hoc duce, honesta ab deterioribus, vtilia ab noxiis discernere possit. vsque eò omnia instrumenta, quibus ad omnes vitę status subsidia parantur, ex hoc sacrario promi possunt;

nempe illa, quorum ope futura præuideri, imminentia vitari, secunda temperari, dubia prudenter tractari possunt. Alios nescio. me quidem exquisitissimum hoc solidę doctrinæ genus ita cœpit, vt, non mihi ipse prius satisfecerim, quàm ex quatuor prioribus Annalium libris, omnium accuratisimè scriptis, quibus, scilicet, continentur præcipua rerum agitata sub cautisima Tiberii senectute, verisima axiomata collegi. nimirũ annisus sum, vt in ima huius scriptoris sensa descenderem, eaque perspicerem, & quæ perspexisse videor veluti in locos communes coniicerem, & in rationes præceptionis redigerem; atque has, quomodo in omni vita explicari debeant, tanquam digito demonstrarem. Quam ad rem equidẽ non adhibui orationem comptam, & sollicitam, & quam vnam plus æquo multi admirantur, verborum iactantiam, qui satis intelligam, hæc me animis, non auribus scribere: neque superuacua, & odiosa multæ lectionis ostentatione (quod hodie vsitatisimum est) verisimos Taciti sensus prætexere volui; vna autoris dignitate, & magnitudine contentus. Denique id sedulò egi, ne falsis lectori imponerem, eumue inanibus morarer. Porrò etsi mihi hæc seposueram, tamen non licuit obfirmare me. quippe iis mos gerendus fuit, qui me vt ea emitterem, impensè rogarũt. Itaque dantur in hominum conspectum; sed ea lege dantur, vt in tuo nomine appareant, CAROLE SERENISSIME PRINCEPS, vt omnes gentes, & ipse te, hoc est, eminentes virtutes, sine quibus haud quisquam Dei vice in terris fungi potest, quarum potissimas Tacitus exequitur, quibus es instructissimus, veluti in speculum inspiceres. Etsi quantùm illæ posint, à prudentisimo quoque iam diu præsumptum, ex publica fęlicitate, quæ nunc est, homines perspiciunt. Quippe simulatque dies ille tuus natalis illuxit, pax ante, quã tu esses, cœpta veriùs, quã firmata hominibus pariter illuxit. nimirum, quod cœleste bonum irati Dii nostrę genti ante multos annos eripuerant, illud ipsum propitij, te sponsore, tua, inquam, fide, optãtibus magis, quàm sperantibus elargiti sunt. Vsqueadeò esse nõ potuisti, quin eadẽ præstares, vt ingenti hominũ multitudini bene esset, & quod magni reges præclaris victoriis consequi non potuerũt, statim vt editus esses, id primũ tui muneris mortales haberẽt. Cui eximiæ fælicitati ne quicquã deesset; ptotinus æmula virtus comes ire cœpit. harũ vtraq; certatim tantũ bonorũ in te cumulauit, vt educationẽ probitas, ætatem prudentia, multiplicata hominum vota tua summa fortuna anteuerterit. Enimuero te patri filium pientisimum, adiutorem sapientissimum, successorem dignisimum externę gentes admirantur, æmuli fatentur, tui experiuntur: qui animum induxeris, summum imperium esse, Deum vereri; Iustitiam colere; abstinentem esse; animum supra fortunam gerere; bonum tuum à publico non distinguere; te reip. non tibi remp. dicare; imperium non vi, sed beneficio custodire; nec prouincias tributis

pre-

premere;sed iis oportere esse contentũ,quibus pacē fęlicissimè tueris; nihil venale pati,quod reip.exitium,tibi inuidiam,contrahentibus infamiã cõciliare possit; sed per omnia præstare, vt quod sorte nascendi tibi obtigit,ingentibus meritis datum,&quę res tota voti erat,à iudicio eligentiũ principem profecta videatur.Hæc,SERENISSIME PRINCEPS,quia, vt maxima sunt,ita perpetua fore nos ista virtus sperare iubet,nõ mirũ est,si gratos tot bonorum æstimatores nactus es.neq; enim iis populis,quibus regendis à Deo impositus es, temerè hic est cõsensus,propria singulorũ salute tuã,si res postulet,redimendi,& suorum obiectu corporũ eius magnitudinē protegendi,cuius fida tutela vniuersorum securitatem cõtineri intelligunt.adeò tua bonitas non adũbrata cuiusquã lętitia,sed verissimis laudibus celebratur: adeò te moderatio, & sapientia vix prima spatia florentissimi istius principatus ingressum ea fælicitate cumularunt,quam omnes optant,pauci merentur, vni virtute præstantes adipiscuntur. Ipse quidem in publica lætitia facere non potui,quin obseruantiam in te meam aliquo argumento testatam facerem. nec alio consilio meis hisce in Tacitum obseruationibus nomen tuum inscripsi. Quo genere monimētorum si delectabere; & exiguum hoc munus, ab optimo tamen animo profectum, solita comitate exceperis, me tu quidem non exiguo beneficio deuinxeris, atque ad maiora nitenti & animum, & robur addideris. Parisiis Prid. Id.Maij.M.D.LXXXI.

IDEM LECTORI.

NOn fuit consilium ea persequi quæ ad Grammaticam rationem pertinent, etsi hoc vnum nec præterea quicquam admirantur quidam, qui hodie literarum, & literatorum arbitros agunt: quibus vetera adeò non placent, vt totos dies conspiciantur vltro & citro cursantes, ac rogitantes, ecquid noui in lucem prodierit. Quippe, qui Græcum, aut Latinum scriptorem vix vllum perlegerunt, recentes, quæ est hominum audacia, censorio supercilio probant, improbant, extollunt, deprimunt. Ex illo grege vnum nominarem, si esset, vt modestia temeritatem insectari posset. Hic, quòd illa quæ ad rerum inuestigationem magis, quàm quæ ad verborum interpretationem pertinent, sectatus sum, vix vna, aut altera mearum obseruationum linea perlecta, quicquid operæ hic à me positum est, vituperauit. Cui ego, & siqui alij ita sentiunt, etsi respondere possum, non hæc me ideo scripsisse, vt ipsis placerem, sed vt, quid mihi placeret, ostenderem; tamen illud addam; me, ac præter me quidem eos omnes, quibus pectus sapit, non parum dolere, quòd ad cætera nostri sæculi mala & hoc accessit, quòd pro superuacuis mirè sudamus, nec vitæ, sed scholæ discimus; & quod merum instrumentum est, in hoc, tanquam in opere perfecto acquiescimus. Hæc sunt inania verborum, in quibus qui solicitè versantur, hi, quæ aliorum est facilitas, ne dicam, imperitia, de literis optimè meriti existimantur. Pudet in hoc genere exequi nostrorum Grammaticorum triumphos, qui sibi pulchri videntur, si è vetusto codice, aut è fragmine lapidis didicerint, siue pro seu, Quintum pro Sexto esse reponendum; & huiusmodi gerras germanas, & λήρους λήρων non modò vsque ad satietatem, sed vsque ad fastidium ogganiunt. Quæ tamen ineptiæ, & literarum dedecora ferri aliquo pacto possent, si non sæpiùs antiquam, veramque lectionem peruerterent, ac liquidis sensibus tenebras obducerent. Horum mihi ratio, ac totum literaturæ genus vt nunquam probari potuit, ita ijs assentior, qui non alio consilio Græcè, & Latinè discunt, quàm vt, quæ ex veterum monimentis vtilia excerpi, & colligi possunt, ad suum vsum seponant. Neque tamen sum nescius, è scriptoribus priscis alios dictionis potiùs, quàm rerum gratia legendos esse; apud alios sibi aduersus fortuita quærendum esse præsidium: ac sine illorum ope hos adiri non posse, hos, inquam, grauissimos, & sapientissimos vitæ moderatores, Senecam, & hunc nostrum. sed optima rerum studiosè in his inuestigantem, etiam verborum difficultatibus passim attineri, & eorum rudem esse, quæ priùs didicisse oportuit, hoc verò totum puerile, ineptum, præposterum esse aio. Cæterùm nego ei, qui bonos Latinitatis autores peruolutarit, Taciti verba, & genus dictionis videri fractum, arduum, præruptum, atque adeò haud satis candidum, vt quosdam falsò existimare video; præter admodum pauca, quæ & rerum, quas scripsit, & aulæ, & sæculi propria fuere: nempe, genus dicendi, vt ait Seneca, imitatur publicos mores. Quæ tamen huiusmodi sunt, vt, quem illa semel aduertere, huic non modò propria, sed singularia, significantia, neruosa, eademque plana, & æquabilia, vt sunt, ita videantur. Quicquid hic inest difficultatis, quod haud parum est, id abditis, ac reconditis sensibus continetur. hos introspicere, atque, vt ita dicam, perrumpere, laudabilis operæ pretium est. Hic me sudasse fateor. an hoc arduum euaserim, integris sapientum animis diiudicandum relinquo. Nonnulla fortè leuia grauissimis inserta videbuntur; sed qui eo consilio hoc opus aggressus sim, vt singula, prout series contextus postulat, persequerer, malui libero cuiusque iudicio quid studiosè amplectendum, quid item in leui habendum putet, committere, quàm quicquam negligere quòd meritò desiderari posset. Quanquam & illa ipsa quæ primo aspectu leuia fortasse videri possunt, illis, quibus iamdiu sunt cognita, hoc ipso gratiora fore puto, quòd Taciti autoritate firmantur. Neque verò improbo conatus illorum, qui dictionum, & historiæ ambigua distinguunt, implicita soluunt, obscura illustrant, abdita recludunt. Quin, vt hos laudo, ita singulos hortor, vt quantum quisque diligentia, & doctrina valet, in commune consulat. Me quidem nec difficilia sæpe interpretari, & meas coniecturas, sicubi contextus est mutilus, aut deprauatus, proferre, atque alia huiusmodi, quæ ad verborum interpretationem pertinent, ex ipso potissimùm Tacito excerpta cursim persequi, & in arctiorem libri marginem coartare non piguit, vt & hac in parte studiosis Taciti satisfacerem. Hæc, lector, scire te volui, vt instituti mei rationem cognosceres; simulque apud te ijs responderem, qui quòd sciunt nihil, omnia se scire putant; nec vllo merito suo, sed aliena contumelia splendent. Vale.

SVMMA PRIVILEGII.

REGIAE Maiestatis priuilegio cautum est, ne quis ab hinc annos decem C. CORNELII TACITI QVATVOR PRIORES ANNALIVM LIBROS, ET IN HOS OBSERVATIONES CAROLI PASCHALII CVNEATIS, nisi ipsius PASCHALII permissu, typis excudat, aut, extra ditionem regni Galliæ excusos, & æditos vspiam venales habeat. Qui secus faxit, huic multa futura est ea, quæ Regio diplomate continetur dato Blesiis die vicesimo primo Aprilis 1581.

Subscripto,

BRVLART.

EPITOME PRIMI LIBRI ANNALIVM C. CORNELII TACITI.

VM tam Iulianarum quàm Pompeianarum partium duces aut bello, aut proſcriptione extincti eſſent, atque ex nobilibus ij tantùm tot cladibus eſſent ſuperſtites, qui, dummodo honoribus & opibus extollerentur, facilè eum, à quo hæc acciperent, rerum potiri paſſuri erant; populus autem Romanus, prouincięque neque in legibus, quibus nullus erat locus, neque in magiſtratibus, quibus Reſp. quęſtui erat, quidquam eſſe præſidij animaduerterent, nullum tot malis pręſentius remedium inueniri potuit, quàm vt tam perturbata, ac diſtracta reſpub. ab vno regeretur. Ideo minimè mirandum eſt, ſi tali rerum ſtatu Auguſtus, vt primùm victoriis, ita mox benignitate, & comitate, ſuiſque artibus cuncta ad ſe trahens, patefecit ſibi aditum ad principatum, quem, poſt oppreſſum Pompeium, extinctoſque Triumuiros, tenuit ſub nomine Tribunitiæ poteſtatis per ſeptem & triginta annos continuatæ. Huic ſucceſſit Tyberius Nero priuignus ab ipſo non ſolùm in adoptionem, verùm etiam in collegium & conſortium ſummæ poteſtatis aſſumptus. Hinc planior ei via ad principatum, quem, Auguſto extincto, matris potiſſimùm artibus adeptus, continuò Poſthumum Agrippam, æmuli impatiens, ſimulato Auguſti mandato, è medio ſuſtulit. Cumque, libertate ſemel amiſſa, omnis generis homines certatim in ſeruitium ruerent, Sex. Pompeius, & Sex. Apuleius coss. primi A. V. C.
in verba Tiberii iurauerunt. mox in Conſulum ii omnes, qui remp. ad- D. CCLXVII.
miniſtrabant. Cæterùm quamuis Tiberius Auguſti veſtigiis inſiſtens Tribunitio iure contentus eſſet, tamen haud neſcius quantùm in eo momenti eſſet, vt legiones, quarum in manu ſita erat res Romana, protinus, quiſnam principatum adeptus eſſet, ſcirent; ſimulque id veritus, ne Germanicus, cuius in manu erant octo legiones, præter immenſa ſociorum auxilia, habere imperium, quàm expectare mallet, literas, tanquam adepto principatu, ad exercitus miſit. Auguſto quidem cùm ipſius teſtamentum per Virgines Veſtæ in Senatum illatum eſſet, iuſta ex dinitate ſunt facta, addito templo, & cæleſtibus religionibus. At Tiberius vt vocatus, electuſque potiùs à Rep. quàm per vxorium ambitum, & ſenili adoptione ad principatum irrepſiſſe crederetur, mira arte verſat animos patrum, id per ſpeciem recuſans quod reuera omnium flagrātiſſimè cupiebat; donec eò flexit, non equidem vt fateretur ſuſcipi à ſe imperium, ſed vt negare, & rogari deſineret. Eodem tempore duplex ſe-

dirio in exercitibus Romanis, vna inter Pannonicas, altera inter Germanicas legiones coorta est. Illa Drusi, hæc longè violentior, & periculosior Germanici sapientia compressa est. Post quæ Germanicus ingenti clade Germanos affecit, vsus in eo bello singulari opera A. Cæcinnæ legati. Hoc anno Iulia Augusti filia olim ob adulterium à patre relegata moritur: eiusq; adulter Sempronius Gracchus, eâdem ob causam relegatus, iussu Tiberij, interficitur. Augustales & sacerdotes, & ludi cum primùm instituti sunt, & editi. Sequenti anno, Coss. Druso Cæsare, & C. Norbano, triumphus Germanico decretus. Is Chattos improuisò adortus magnam eorum stragem edidit. Segestem, ob egregiam erga Romanos fidem, à popularibus obsessum liberat, inque suam potestatem redigit vxorem Arminij filiam Segestis: cui oranti Germanicus, data incolumitate, veterem sedem in prouincia pollicetur. Interim Arminius concitis ad arma Cheruscis, aliisque gētibus, & Inguiomero patruo, contra Romanos magnum bellum parat. aduersus quem cùm Germanicus exercitum ductās eò peruenisset, vbi Varus ab eo cum tribus legionibus cæsus fuerat, & imperatori, & militibus, quorū adhuc reliquiæ iacebāt insepultæ, suprema soluit. Inde cum Arminio æquis manibus pugnat. At A. Cæcinna, cui Germanicus quadraginta cohortes distrahendo hosti dederat, hostium vi, iniquitate locorum, rerumque omnium inopia diu conflictatus, tandem magna ex Germanis parta victoria, incolumis euasit. Neque verò prætereunda est animi magnitudo Agrippinæ, quæ, in magna trepidatione, cùm pontem Rheno impositum solui prohibuisset, & benignè militibus multa fecisset, rem Romanam sustentauit. Cæterùm secunda, & quartadecima legiones, quas Germanicus P. Vitellio, itinere terrestri ducendas tradiderat, sæuitia Aquilonis, & fluctuum vi miserè conflictatæ, tādem in editiora subductæ, periculoque exemptæ sunt. Segimerus frater Segestis, ipsiusque filius in deditionem accipiuntur. Eo anno triumphalia insignia decernuntur A. Cæcinnæ, L. Apronio, C. Silio, ob res cum Germanico gestas. Tiberius repudiat nomen patris patriæ, neque in acta sua iurari permittit. legem tamen maiestatis reducit. Falanium & Rubrium Equites Ro. leuibus de causis maiestatis accusatos pœnæ eximit. Marcellus item maiestatis postulatus opera Cn. Pisonis absoluitur. Tibris plana vrbis stagnauit. Achaiæ, & Macedoniæ onera deprecantibus Tiberius subuenit. Actum apud patres de histrionum licentia, ex qua turbæ natæ erant, coercenda: sed valuit verbum Augusti, qui immunes verberum histriones quondam responderat. Templum struitur Augusto in prouincia Tarraconensi; datumque in omnes prouincias exemplum.

A. V. C. D.CCLXIX.

C. CORNELII TACITI AB EXCESSV DIVI AVGVSTI ANNALIVM

LIBER PRIMVS.

ET IN HVNC OBSERVATIONES
Caroli Paſchalij Cuneatis.

VRBEM Romam à principio reges habuere. [a] Libertatem, & Conſulatum L. Brutus inſtituit. Dictaturæ ad tempus ſumebantur: neque Decemuiralis poteſtas vltra biennium, neque tribunorum militum conſulare ius diu valuit. Non Cinnæ, non Sullæ longa dominatio. Et Pompeij, Craſſique potentia citò in Cæſarem: Lepidi, atque Antonij arma in Auguſtum ceſſere, qui cuncta diſcordiis ciuilibus feſſa, nomine principis, ſub imperium accepit. Sed veteris pop. Rom. proſpera vel aduerſa claris ſcriptoribus memorata ſunt: temporibuſque Auguſti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliſcente adulatione deterrerentur. Tyberij, Caiique & Claudij, ac Neronis res, florentibus ipſis, ob metum falſæ, poſtquam occiderant recentibus odiis compoſitæ ſunt. Inde conſilium mihi pauca de Auguſto, & extrema tradere: mox Tyberii principatum, & cætera [b] ſine ira, & ſtudio, quorum cauſas procul habeo. Poſtquam Bruto, & Caſſio cæſis, nulla iam publica arma, Pompeius apud Siciliam oppreſſus, exutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Iulianis quidem partibus, niſi Cæſar dux reliquus, poſito Triumuiri nomine, Conſulem ſe ferens, & ad tuendam [c] ple-

OBSERVATIONES.

a *Libertatis nomine continentur omnes Reip. formæ, extra vnam monarchiam.*

b *Satis conſtat, eſſe quoſdã hiſtoriæ ſcriptores, quos veriùs* μυθογράφους *appelles, qui vel infenſi, vel obnoxij multa offenſæ, multa gratiæ dant, id eſt, metu, odio, ſtudio, libidine aſſentandi præpediti, mira audacia, poſteritati imponunt. Id quod, difficile memoratu eſt, quantopere hiſtoriæ autoritatem eleuet. Proin quiſquis ad ſcribendam accedit hiſtoriam, ſciat is, primam eius legem eſſe, vt incorruptæ fidei opera detur, ne, quod ſcripti genus veritate potiſſimùm niti debet, ſua vanitate protinus corruat. Itaque imperabit ſibi, vero neque addere quicquam, neque demere, hoc eſt, non iiſdem animi motibus in quæ tendit, ſcribere, quibus geſta ſunt, ſed ita, ſcilicet, eminere, vt nulla animi perturbatione afficiatur.*

c *Quæ pars in rep. eſt validiſſima, huius ſe caput, ac propugnatorem profiteri debet is, qui ad ſummum faſtigium euehi vult. Id autem haud dubiè aſſequetur, ſi ea munia capeſſet, quibus illorum, quos tuendos ſuſcepit, ſecuritatem ſummæ ſibi curæ eſſe, maximè declarare poterit.*

bem. tribunitio [1] iure contentum: vbi militem donis, populum [2] annona, cunctos dulcedine [3] otij pellexit, [b] insurgere paulatim, [c] munia Senatus, magistratuum, legum in se trahere, nullo aduersante: cùm ferocissimi per acies, aut proscriptione cecidissent: cæteri nobilium, quantò quis seruitio promptior, [d] opibus & honoribus extollerentur: ac nouis ex rebus aucti, [e] tuta [4] & præsentia, quàm vetera, & periculosa mallent. Neque Prouinciæ illum rerum statum abnuebant, suspecto Senatus, populique imperio, ob [f] certamina potentium, & auaritiam magistratuum, inualido legum auxilio; quæ [g] vi, ambitu, postremò pecunia

1 Id summæ fastigij vocabulum Augustus reperit, ne regis, aut dictatoris nomẽ assumeret, ac tamẽ appellatione aliqua cætera imperia præmineret. ex lib. 3. Annal.

2 Vespasiano vix imperium adepto præcipua annonæ cura fuit. vide Tacit. lib. 4. hist.

3 Hoc est illud ipsum otiũ, de quo Virg. Ecloga 1. Deus nobis hæc otia fecit.

4 Sic lib. xv. Exin Romanæ laudat iuuentæ, omissis præcipitib, tuta & salutaria capessentẽ. & lib. 1. histor. Anteposuere, inquit, cæteri quoque tribuni, centurionesque præsentia dubiis & honestis.

OBSERVATIONES.

a *Quid absurdius, magisue præposterum dici potest, quàm potentiæ insigniis ornari priùs, quàm potentiam adeptus sis? Ideo cautissimè & Augustus, & Tiberius, ille Romanæ monarchiæ autor, hic firmator, vt cætera, quæ res, quam moliebantur, postulabat, præstiterunt, tum verò id imprimis cauerunt, ne priùs superbos titulos assumerent, quàm ipsa re ita principatum adepti essent, vt sibi amplius eripi non posset. Ideo hanc cautionem adhibebit is, qui id agit, vt statum liberæ reip. mutet, ipseque in ea regnum possideat, vt, nondum planè confirmato, & corroborato principatu, ijs appellationibus sit contentus, quæ populares, & iamdiu receptæ sunt.*

b *Quemadmodum superbia regum multitudinem perpulit, vt his imperium abrogaret, vnde originem traxit libertas pop. Romani, ita fessa rep. bellis ciuilibus, id est, cùm ob ingentia potentiorum certamina, ac diuersa populi studia, res in eum statum adducta est, vt pristinæ reip. vix vlla vestigia appareant; nempe, quia luctuosum ciuile bellum plerunque excipit tanta rerum omnium perturbatio, vt magistratus remp. quæstui habeant: atque in legibus nihil cuiquam sit præsidij, iudiciorum autoritas, senatus maiestas extincta sit, non est mirandum, si non modo perturbato, sed & planè euerso statu, necessaria est potentia vnius ad connectendas reip. partes malis ciuilibus planè distractas, ac dissipatas, atque adeò ad ipsam remp. quæ planè concidit, erigendam. Tali rerum statu, qui ex potentioribus vnus præteritis cladibus est superstes, eiusque nomen victoriis iam est celebre, is haud dubiè patefaciet sibi aditum ad principatum, si liberalitate militem, validosque exercitus sibi deuinciet; populi studia abundè suppeditanda annona, sibi conciliabit; nam vt quarto hist. Tacit. ait, vulgo vna ex rep. annonæ cura: nouos homines, & honorũ cupidos honoribus, ad rem attentos opibus, & diuitiis extollet; ac postremò vniuersæ reip. diuturnis conflictatæ bellis pacem, & securitatem toties optatam magis, quàm speratam præstabit. Qui hanc rationem sequetur, is, concedentibus cunctis, princeps erit. quippe, ita comparatum est, vt multitudo diu sine rectore esse non possit, præstatque ab vno, quàm a nemine regi.*

c *Princeps is est, penes quem vnum sunt munia senatus, magistratuum, legum. atque adeò rempub. occupare, est hæc singula ad se trahere. nam in omni reip. administratione hæc sunt necessaria, senatus, quod est publicum consilium: ex hoc creantur magistratus, quorum munus est, legum autoritatem sartam tectam conseruare.*

d *Cautus princeps singulis, pro cuiusque ingenio, satisfaciat. quem scilicet, opibus inhiare videt, hunc donis, ac muneribus sibi conciliet: honorum cupidos, atque ambitiosos homines honoribus, ac speciosis titulis honestet.*

e *Is mihi sapere videtur, qui tuta, & præsentia, dummodo honesta sint, veteribus, & periculosis anteponit.*

f *Qua in rep. hæc tria simul conspiciuntur, certamina potentium, auaritia magistratuum, inualidum legum auxilium, hæc haud longè abest ab interitu.*

g *Tunc legibus in rep. locus dicitur esse nullus, cùm quod nonnisi obsequio, virtute, iustis precibus, iure obtineri debet, id vi, ambitu, pecunia extorquetur.*

turba-

turbabantur. Cæterùm Augustus[a] subsidia dominationi Claudium Marcellum sororis filium admodum adulescentem Pontificatu & curuli ædilitate, M.[1] Agrippam[b] ignobilem loco, bonũ militia, & victoriæ socium, geminatis consulatibus extulit: mox, defuncto Marcello, generum sumpsit: Tyberium Neronem, & Claudium Drusum priuignos imperatoriis nominibus auxit, integra etiamdum domo sua. nam genitos Agrippa, Caium ac Lucium in familiam Cęsarum induxerat: necdum posita puerili prætexta principes iuuentutis appellari, destinare consules,[c] specie recusantis, flagrantissimè cupiuerat. Vt Agrippa vita concessit, L. Cæsarem euntem ad Hispanienses exercitus, Caium remeantem Armenia, & vulnere inualidum mors fato propera, vel nouercæ Liuiæ dolus abstulit. Drusoque pridem extincto, Nero solus è priuignis erat. illuc cuncta vergere: filius,[d] collega imperij, consors tribunitiæ potestatis adsumitur, omnisque per exercitus[e] ostentatur, non obscuris, vt antea, matris artibus, sed palam hortatu. Nam[f] senem Augustum[g] deuinxerat adeò, vti nepotem vnicum Agrippam Posthumum in insulam Planasiam proiiceret, rudem sanè bonarum artium, & robore corporis stolidè

1 Pater Agrippæ ne post Agrippã quidem fuit notus, vt ait Seneca de benef. li. 3. cap. 32.

OBSERVATIONES.

a *Quem propria & virtus, & fortuna, euersa vetere repub. ad principale fastigium extulit, hic nonnisi illis dignitates, imperia, & maximarum rerum administrationem mandare debet, quorum erga se fidem, rebus suis dubiis, perspexit; vt illis porrò, tanquam firmis nouæ dominationis subsidiis niti possit.*

b *Quem penes est virtus, huic ad ea, quæ meritus est, nitenti generis ignobilitatem obesse planè iniquum est.*

c *Non semper honorum recusatio fidem facit animi moderati, sed interdum arrogantis, & superbi; cùm quis de eo rogari vult, quod flagrantissimè cupit.*

d *Nunquam nouus princeps committere debet, (vt infra suo loco obseruabo) vt ius successoris sui in incerto sit. id autem ne accidat, quem sibi proximum successorem destinat, hunc collegam imperij, summæque, quam obtinet, potestatis consortem adsumat, atque eum, se viuo, in partem curarum, vt alibi Tacit. ait, vocet.*

e *Qui collega imperij assumitur, iis ostentari, atque adeò illorum fidei credi debet, quorum studiis, vi, opibus, & gratia adeptum principatum retinere potest. veluti, si in manu legionum resp. est, militaria studia vsque eò quæri debent, vt futurus princeps palam faciat, ita se animatum esse, vt imperium, tanquam munus fidelissimi exercitus habiturus sit. Quòd si senatus pollet, aut ipsa plebs, horum fauor, iis artibus, quas tempus, & res suggerit, conciliandus est illi, qui proximus destinatur. Hoc autem totum ad id referri potest, quod hodie principes factitant; nempe, successorem per singulas imperij prouincias circumducunt; omnesque ordines sacramento in illius verba adigunt.*

f *Persæpe non plus credendum est seni, quàm puero. quippe neuter, propter ætatis imbecillitatem, satis firmus est aduersus aut minas, aut illecebras, quibus facilè circumuenitur.*

g *Neque nouum, neque mirandum est, vxores pro imperio, quod, scilicet, habent in viros, & innata calliditate sua, illorum ingenia, prout collibitum est, versare, eorúmque inepta facilitate ad suas libidines sæpiùs abuti. Quid multa? Liuiæ vxori morem potiùs vt gereret, ac prolem suam, suum, inquam, sanguinem auersaretur, alienum foueret, augeret, ornaret, Augustus ipse tantus vir in animum inducere potuit.*

ferocem, nullius tamen flagitii compertum. At hercule Germanicum Druſo ortum octo apud Rhenum legionibus impoſuit, adſcirique per adoptionem à Tyberio iuſſit;[a] quanquam eſſet in domo Tyberii filius iuuenis, ſed quò[b] pluribus munimentis inſiſteret. Bellum ea tempeſtate nullum, niſi aduerſus Germanos ſupererat,[c] abolendæ magis infamiæ, ob amiſſum cum Quintilio Varo exercitum, quàm cupidine proferendi imperii, aut dignum ob præmium. Domi res tranquillæ,[d] eadem magiſtratuum vocabula. Iuniores poſt Actiacam victoriam, etiam ſenes pleriqúe inter bella ciuium nati, quotusquiſque reliquus, qui remp. vidiſſet? Igitur verſo ciuitatis ſtatu, nihil vſquam priſci, &[e] integri moris: omnis, exuta[f] æqualitate,[g] iuſſa principis aſpectare, nulla in præſens formidine, dum Auguſtus ætate validus,[h] ſeque, &[i] domum, & pacem ſuſtentauit. Poſtquam prouecta iam ſenectus ægro & corpore fatigabatur, aderatque finis, & ſpes nouæ, pauci[1] bona libertatis[1] incaſſum diſ-

1 Affirmat Veſpaſianus lib. 4. hiſtor. Sibi pacem, domumque curæ fore. 1 Sic lib. 4. hiſtor. vim Romanam, pacíſque bona diſſertans.

OBSERVATIONES.

a *Et quibus eſt virile ſexus, adoptant.*

b *Non legiones, non claſſes, vt alio loco Tacit. ait, perinde ſunt firma imperij munimenta, quàm numerus liberorum. ea re, danda omnino eſt opera ei, qui perpetuitati imperij ſui optimè proſpectum eſſe cupit, vt plures liberos habeat, quò pluribus munimentis inſiſtat. Satis conſtat plures ſucceſſores maiori mole euerti, quàm vnum. Ideo ſi plures numerantur, nemo, opinor, dubitat, quin prauæ multorum ſpes cohibeantur. Sic Tacit. lib. xy. Annal. de Pallante loquens: Stimulabat, inquit, Claudium conſuleret reip. Britannici pueritiam robore circumdaret. ſic apud Diuum Auguſtum, quanquam nepotibus ſubnixum, viguiſſe priuignos. à Tiberio, ſuper propriam ſtirpem Germanicum aſſumptum. ſe quoque accingeret iuueni [Neroni] partem curarum capeſſituro.*

c *Non ſemper bella ſuſcipiuntur proferendi imperij gratia, aut dignum ob præmium, i. quod operæ pretium ſit ea ſuſcipi, ſed ſtudio abolendæ infamiæ, quæ cauſa iuſtiſſima eſt & grauiſſima. Infamia autem cenſenda eſt, ſi cladem accipias ab eo, qui nec fama, nec opibus, neque copiis tecum comparari poteſt.*

d *In nouo principatu præſtat manere vetera magiſtratuum vocabula, quàm ſi mutentur. ſiquidem nouus princeps id agere debet, vt veteris liberæ reip. ſtatus immutetur, ſpecies autem ipſa reip. maneat. ne quid in ea immutatum eſſe meritò quiſquam queri poſſit.*

e *Multa in penatibus principum auarè, ambitiosè, crudeliter, libidinosè fiunt. & illinc ad cæteros manant. non igitur mirum eſt, integros, & antiquos mores in libera potius repub. retineri, quàm ſub principe.*

f *Reſpublica is propriè vniuerſorum ſtatus dicitur, in quo ſeruatur æqualitas; hoc eſt, vbi æquo iure viuitur. hanc Ariſt. 1. Politic. appellat ἐλευθέρων καὶ ἴσων ἀρχὴν.*

g *Principatus, ſiue monarchia, is propriè ſtatus dicitur, in quo, omni exuta æqualitate, ſinguli iuſſa vnius principis aſpectant.*

h *Nihil omnino princeps agere debet, quod non ad hæc tria referatur: nempe, vt ſe, domum, & pacem ſuſtentet. ſe quidem; hoc eſt, ea omnia, quæ à ſua perſona ſeparari nequeunt; cuiuſmodi eſt honos, laus, fama, immortalitas; ne his adyciam externa & fortuita. Domum, quam potentia, & opibus ita firmare (quantum humano conſilio effici poteſt) debet, vt illa perpetuò regnatrix ſit. Pacem, quia ſi is, qui recens remp. quondam liberam occupauit, pacem (quo bono nullum magis homines poſt ingentia bella admirantur) populo præſtare pergit, is tanti eam, quanti vult & æſtimat, & vendit, nempe, regno, & dominatu.*

i *Libertate ſemel amiſſa, fruſtra de illius bonis diſſeritur.*

ſerere, [a] plures bellum paueſcere, alii cupere: pars multò maxima imminenteis dominos variis rumoribus differebant: trucē Agrippam, & ignominia accenſum, non ætate, neque rerum experientia tantæ moli parem. Tyberium Neronem [b] maturum [1] annis, ſpectatum bello: ſed vetere, atque inſita Claudiæ familiæ [c] ſuperbia: multaque indicia ſæuitiæ, quanquam [2] premantur, erumpere. Hunc & prima ab infantia eductū in domo regnatrice, congeſtos iuueni conſulatus, triumphos; ne iis quidem annis, quibus Rhodi, ſpecie ſeceſſus, exulem egerit, aliquid, quàm iram, & ſimulationem, & ſecretas libidines meditatum. accedere matrem muliebri impotentia; [d] ſeruiendum fœminæ, duobuſque inſuper adoleſcentibus, qui rempublicā [3] interim [e] [4] premant, [5] quandoque diſtrahant. Hæc atque talia agitantibus, graueſcere valitudo Auguſti. & quidam ſcelus vxoris ſuſpectabant. Quippe rumor inceſſerat, paucos ante menſes Auguſtum, electis conſciis, & comite vno Fabio Maximo, Planaſiā vectum, ad viſendum Agrippam. multas illinc vtrinque lachrymas, & ſigna charitatis, ſpemque ex eo fore, vt iuuenis [6] penatibus aui redderetur. Quod Maximum vxori Martiæ aperuiſſe, illam Liuiæ, C. Nauum id Cæſari. Neque multò poſt, extincto Maximo (dubium an quæſita

1. virum ætate compoſita, vt loquitur lib. 12 Annal.
2. occultentur.
3. Dum pater Tiberius viuit.
4. A fratribus patris ſint in rep. penitus extinguenda, hoc enim ſignificat premere, vt lib. 3 vt premeret vulgi ſermones.
5. Cùm Tiberius vita deceſſerit. Nec deprauatus nec mutilus locus eſt.
6. Sic infra, An perſonas cohortes, quæ bis nec denarios cœperint, quæ poſt ſexdecim annos penatibus ſuis reddantur, &c. & aliàs illos ſaltē ano, & reip. redderet.

OBSERVATIONES.

a *Hæc ſingula, cùm princeps moritur, principatum vetuſtate, & longa annorum ſerie nondum confirmatum, & corroboratum labefacere, & euertere poſſunt; deſiderium libertatis; metus nouorum dominorum; ſtudium rerum nouarum, & cupido belli. Quibus ſingulis nouus princeps ita obuiam ire debet, vt, abundantia annonæ, dulcedine otij, iuſtitia, temperantia, benignitate, fœderibus, & cultu optimarum amicitiarum, ac proinde ſumma publici ſtatus fælicitate obliteretur deſiderium, & memoria libertatis: ac præſentem rerum ſtatum homines admirentur, ament, perpetuum ſibi, & poſteris optent; pro eius incolumitate, cuius opera tot bonis fruuntur, publicè & priuatim vota ſuſcipiant. Mox ſucceſſores ita inſtituere, vt iiſdem veſtigiis virtutis inſiſtant; & cùm multitudo eum bonis recordationibus famam nominis ſui proſequetur, eandem optimam mentem, in illis eſſe verè lætetur; adeò vt, præter principis perſonam nihil mutatum intelligat. ac proinde optima illius inſtituta, bono publico, etiamnum manere ſentiat. Poſtremò ne quis, ex potentioribus poſtquam ipſe conceſſerit, aut nimia fortuna ſecors, aut nimia potentia abutens, aut (quod deterius, & periculoſius eſt) odio, ac deſperatione ſpem quærens res nouas cœptet, ſingulis ipſe, dum viuit, aut ſatisfacere debet iis rationibus, quas ſupra memoraui, ac deinceps ſuis locis obſeruabo; aut qui occultè infenſi nullo beneficio molliri poſſunt, dum rerum potitur, eo redigere, vt ſe commouere, quantumuis contumaces, nequeant. Ita firmata pace, & exempto ſtudio rerum nouarum, & cupidine & facultate belli gerendi, optimè principatum ſtabiliiſſe dicetur.*

b *Hæc à principe meritò exiguntur; vt ſit maturus annis; ac proinde eam habeat rerum experientiam, quæ principatus moli, cui inſidet, par ſit. poſtremò ne careat bellicis laudibus.*

c *Hæc ſolent eſſe principum teterrima vitia; ſuperbia, ſæuitia, ira, libidines, ſimulatio, diſſimulatio; quam Tiberius tanti faciebat, vt ex virtutibus ſuis nullam æquè, vt lib. 4. Tacitus ait, diligeret.*

d *O miſeram illorum conditionem, qui ſeruitutem ſeruiunt fœminæ, & adoleſcentibus!*

e *Duabus rationibus principes remp. vexant: nam eam aut premunt, aut diſtrahunt. premitur reſp. conſpiratione principum ad vexandam multitudinem; diſtrahitur, ipſorum diſcordia. ſic lib. 4. Annal. Inſtabat quippe Seianus, incuſabatque diductam ciuitatem, vt ciuili bello, eſſe qui ſe partium Agrippinæ vocent, ac ni reſiſtatur, fore pluris.*

morte) auditos in funere eius [a] Marriæ gemitus ſemet incuſantis, quod cauſa exitij marito fuiſſet. Vtcunque ſe ea res habuit, vixdum ingreſſus Illyricum Tiberius, properis matris literis accitur. Neque ſatis compertum eſt, ſpirantem adhuc Auguſtum apud vrbem Nolam, an exanimem repererit. [b] acribus namque cuſtodiis domum, & vias ſepſerat Liuia; lætique interdum nuntij vulgabantur; donec prouiſis quæ tempus monebat, ſimul exceſſiſſe Auguſtum, & rerum potiri Neronem fama eadem tulit. [c] Primum facinus noui principatus fuit Poſthumi Agrippæ cædes: quem ignarum, inermumque, quamuis firmatus animo, centurio ægrè confecit. Nihil de ea re Tyberius apud ſenatum diſſeruit. Patris iuſſa ſimulabat, quibus præſcripſiſſet tribuno cuſtodiæ adpoſito, ne cunctaretur Agrippam morte adficere, quandocunque ipſe ſupremum diem expleuiſſet. Multa ſine dubio, ſæuaque Auguſtus de moribus adoleſcentis queſtus, vt exilium eius ſenatus conſulto ſanciretur, perfecerat. cæterùm [d] in nullius vnquam ſuorum necem durauit. [e] neque mortem nepoti pro ſecuritate priuigni inlatam credibile erat. propius vero, Tybe-

OBSERVATIONES.

a *Etiam atque etiam cauto opus eſt, ne, quod arcanum eſſe volumus, id vxorum taciturnitati quæ nulla eſt, credamus. quippe deblaterant omnia, plenæ rimarum ſunt; tacere ſciunt nihil; nec intelligunt, dum linguæ moderari neſciunt, ſuis ſe viris perniciem ſæpiùs afferre.*

b *Quàm grande momentum ſit in occaſionibus ſcienter captandis, vel hinc intelligere licet, quòd ſæpe ad maxima imperia, arte magis, quàm vi peruenitur. Cæterùm quod ad rem pertinet, hoc agam. Si quem principi graui morbo implicato, & de cuius ſalute deſperatur, proximum ſucceſſorem deſtinas, æmulum, quiſquis eſſe poteſt, priùs amoue, ac lepidè, hoc pacto, ludificare. Vide, ne principis mors priùs vulgetur, quàm cui faues, quæ tempus monet, prouiderit; & quæcunque ad potentiam, & principatum adipiſcendum pertinent, diligenter conquiſita, & collecta in promptu habeat. ideoque acribus cuſtodiis regia quoquouerſus vt ſepta ſit, imprimis cura; ne quicquam eorum, quæ intus fiunt, à quoquam enunciari poſſit; donec is, cui operam das, ad id, quod vult, peruenerit; ſimulque & exceſſiſſe principem, & rerum potiri quem vis, idem nuntius, famaque eadem ferat. Tale quiddam legitur lib. 12. Annal. Iam primum, inquit, Agrippina velut dolore victa, & ſolatia conquirens, tenere amplexu Britannicum; veram paterni oris effigiem appellare, ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque, & Octauiam ſorores eius attinuit, & cunctos aditus cuſtodiis clauſerat.*

c *Non ſatis eſt, imperium adipiſci; ſed & æmulus, ſiquis eſt, ſi non continuò amouetur, maximum ab eo periculum eſt. quippe manſura haud dubiè æmulatio & diſcordia eſt, ſi non earum ſemina continuò reſtinguantur. ei periculo tribus rationibus obuiam itur. nam aut is magnitudine beneficiorum deuinciri poteſt, ne altiora ſpectet, ac tentet: aut, ſi hoc parum eſt, ſpecie honoris, in longinqua loca amouetur; ibique in cuſtodia habetur; aut (id quod in maximis imperiis expeditiſſimum, & tutiſſimum eſt) protinus euertitur. Quòd ſiquis clamitat, indignum facinus eſſe, innocentem, nec opinantem opprimi; huic oppono veriſſimum illud Taciti dictum, Annal. lib. 14. Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra ſingulos vtilitate publica rependitur.*

d *Hominis eſt valde ſæui, durare in necem ſuorum.*

e *Vix credibile eſt, quemquam eò ſæuitiæ deueniſſe, vt ideo propinquiorem interimat, vt remotiori faueat.*

rium

rium ac Liuiam, illum metu, hanc [a] nouercalibus odiis, suspecti & inuisi iuuenis cædem festinauisse. Nuntianti centurioni ([b] vt mos militię) factum esse quod imperasset, [c] neque imperasse sese, & rationem facti reddendam apud senatum respondit. Quod postquam Sallustius Crispus particeps secretorum (is ad tribunum miserat codicillos) comperit, metuens ne reus subderetur, iuxta periculoso, ficta seu vera promeret, monuit Liuiam, [d] ne arcana domus, ne consilia amicorum, ministeria militum vulgarentur, néue Tyberius [e] vim principatus resolueret, cuncta ad senatum vocando: eam conditionem esse imperandi, vt non aliter ratio constet, quàm si vni reddatur. At Romæ ruere in seruitium Consules, Patres, Eques, quanto quis inlustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque cōposito, [f] [1] ne lęti excessu principis, neu tristiores primordio, lacrymas, gaudium, questus adulatione miscebant. Sextus Pompeius, & Sext. Apuleius Coss. Primi [g] in verba Tyberii Cęsaris iurauere, apudque eos Seius Strabo, & C. Turranius, ille prętoriatum cohortium præfectus, hic annonæ. mox senatus, milesque, & populus. Nam Tibe-

1 Forte legendū, nec pro ne & neu. sed hoc totū vsque ad illud, primordio, potius crediderim nō esse Taciti sed è margine irrepsisse in contextum.

OBSERVATIONES.

a *Nouercali odio intensius nihil est. certè nouerca perraro caret suspitione, si atrox aliquod facinus admissum est, quod inde profectum esse quisquam suspicari possit.*

b *Qui mos militiæ est, omnibus in rebus seruandus est, nempe, simulatque imperata facta sunt, cui id negotij datum est, continuò id ipsum an ex animi sententia, an verò secus cesserit, imperatori, aut ei, à quo mandata accepit, renuntiare debet.*

c *Nunquam non princeps, si quod facinus admissum est, quod hominum opinionibus turpe est, etsi id in suam ipsius vtilitatem redundat, aut etiam ab se profectum est, eoque ipse mirificè lætatur, ei se autorem esse pernegare debet, & suo exemplo homines docere, nihil esse vtile, quod non idem honestum sit. sic lib. 1. histor. Obuius, inquit, in palatio Iulius Atticus speculator cruentum gladium ostentans, occisum à se Otthonem clamauit: & Galba, Commilito, inquit, quis iussit?*

d *Prudentia principis tribus in rebus potissimùm perspicitur; si, quæ occulta, & arcana esse debent, recondit; si fidelibus, & prudentibus amicorum consiliis paret; si eorum ministeria, sine quibus imperium administrari non potest, nunquam vulgat. Itaque mandet memoriæ princeps; nō minus sua interesse, quæ, mandatu suo, occultè facta sunt, recondi, quàm ea, prius quàm fierent, non vulgari interfuit.*

e *Vis principatus in eo consistit, vt omnia non ad senatum, aut ad magistratus, sed ad vnum principem vocentur; neque cuiquam, nisi vni ipsi, eorum omnium, quæ aguntur, ratio reddatur.*

f *Principe mortuo, amicus principis (hos hodie vocamus aulicos) vultu neque in nimium dolorem, neque in immoderatam lætitiam composito esse, sed lachrymas ob excessum superioris principis obortas temperare gaudio debet; nempe, vt probet nouo principi, se non tam id dolere, quòd superior vita concessit, quàm ipsius imperio, & principatu lætari; seque eius honorem summa gratulatione excipere.*

g *Is qui in principatu nondum adulto, & confirmato recens successit, rebus omnibus hanc præuertere debet, vt, scilicet, supremi magistratus in sua verba iurent; mox senatus, miles, & populus; hoc est, ij omnes, quorum in manu resp. esse creditur. nempe, vt ij, quibus publica munia mandata sunt, planè intelligant, nihil in rep. agi, quod non ad principem referri oporteat. cùm vnius ipsius persona, autoritate, dignitate, ac maiestate singulorum. salus continetur.*

rius cuncta per conſules incipiebat, [a] tanquam vetere Repub. & ambiguus imperandi. ne edictum quidem, quo patres in curiam vocabat, niſi tribunitiæ poteſtatis præſcriptione poſuit, ſub Auguſto acceptæ. [b] Verba edicti fuere pauca, & [c] ſenſu permodeſto: de honoribus parentis conſulturum. [d] neque abſcedere a corpore, idque vnum ex publicis muneribus vſurpare. ſed defuncto Auguſto [e] ſignum prętoriis cohortibus, vt imperator dederat. excubię, arma, cætera aulę: [f] miles in forum, miles in curiam comitabatur. [g] literas ad exercitus, tanquam adepto principatu, miſit, nuſquam cunctabundus, niſi cùm in ſenatu loqueretur. Cauſa pręcipua ex formidine, ne Germanicus, in cuius manu tot legiones, immenſa ſociorum auxilia, mirus apud populum fauor [h] habere imperi-

OBSERVATIONES.

a *Qui mutato reip. ſtatu, ipſe imperium adeptus eſt, is illud ita confirmare debet, vt nulla in poſterum ratione labefactari poſſit. quibus artibus eò peruenitur, earum hæc videtur eſſe potiſſima; nempe, vt, tanquam ſi ſua etiamnum maneat libertas reip. nec ipſe ſtatutum habeat, ſuſcipiat imperium, necne, ipſos veteris reip. magiſtratus retineat; eorum opera, & miniſterio, omnibus in rebus, vtatur, ac ſi non ipſe remp. pro arbitratu, regat; ſed nihil non ab illis, quorum ius, & poteſtas eſt, adminiſtretur. Sed antequam hoc agat, debet maiores magiſtratus, atque adeò primores omnes ſibi, omni quacunque ratione poteſt, deuincire, & præſtare, vt in ſua verba iurent. quippe ſatis conſtat, fore, vt, cùm hos ſacramento adegerit, rerum planè omnium, nullo aduerſante, potiatur: cùm ſuum imperium veteris reip. ſpecie & imagine prætexet.*

b *Edicta illius, qui principatum apud liberos quondam homines adeptus eſt, ſenſu permodeſto ſcribi, & in pauca verba coartari debent. Siquidem multorum verborum interpretatio huc illuc, pro ſingulorum ingenio, trahi poteſt. certè nihil neque frigidius, neque ineptius eſſe, quàm legem cum prologo, docet Seneca epiſt. lib. 24. epiſt. 95.*

c *Vulgus hominum verba, ſoli prudentes ſenſum verborum attendunt.*

d *Non abſcedere à corpore mortui principis, & illius cuſtodiæ adpoſitum eſſe, connumeratur inter publica munera.*

e *Supra annotaui, & infra dicendum ſæpius erit illud ipſum, quod hic repetere cogor; principem nouum non tam id agere debere, vt inanibus inſignibus principatus continuò honeſtetur, quàm ea ſectari, quæ ad veram potentiam maximè pertinent. idque diſcat de Tiberio, qui primo ſuo edicto non principem ſe, dictatorem, aut regem pop. Romani præſcripſit, ſed tantùm tribunum plebis, qua appellatione non alia populo Rom. acceptior vnquam fuit. cuius edicti præſcriptionem & verba, & ſenſus, ipſiuſque factum imitata ſunt. nam cum poſſet is ex publicis muneribus maxima, & ſplendidiſſima quæque vſurpare, eo contentus fuit, ex quo modeſtiæ, & pietatis laudem haud dubiè conſequebatur. Qui tamen idem Tiberius non eſt paſſus, quenquam mortalium prætoriis cohortibus ſignū dare (quod factum vnius eſt principis) præter ſe vnum. ſtatimque voluit legiones, quarum in manu reſp. erat, intelligere ſe principem eſſe; ac denique nihil eorū prætermiſit, vt infra ſuis locis videbimus, quibus verus principatus, ſummumque imperium continebatur.*

f. *Tum ad maieſtatem, tum ad ſecuritatem noui principis potiſſimùm pertinet, dare operam, vt, quocunque it, ſit ſtipatus milite, qui in pace decus; in bello præſidium eſt.*

g *Princeps is, qui aut ipſe remp. oppreſſit, aut ab alio oppreſſam accepit, protinus iis ſe principem eſſe apertè declaret, quorum fauore, & ope adeptum principatum retinere poteſt. ſic lib. 4. hiſtor. de Veſpaſiano loquens; cæterum vt princeps loquebatur.*

h *Cuius in manu eſt validus exercitus, atque adeò is, qui ſua vi omnia ſecum trahere poteſt, idemque generis nobilitate pollet, cuique magnus eſt apud populum fauor, hic cauſa eſt, quamobrem vereatur princeps ne habere imperium, quàm expectare malit: adeo difficilis eſt hominibus vtcunque conceptæ ſpei mora. proinde nunquam prudens princeps tantas copias vni, ſi ſapiet, committet.*

rium

rium, quàm expectare mallet.[a] dabat & famæ, vt vocatus, electusque potiùs à Repub. videretur, quàm per vxorium ambitum, & senili adoptione inrepsisse. Postea cognitum est, ad [b] introspiciendas etiam procerum voluntates inductam dubitationem. [1] Nam verba, vultus in crimen detorquens recondebat. Nihil primo senatus die agi passus, nisi de supremis Augusti, cuius [c] testamentum inlatum per virgines Vestæ, Tyberium, & Liuiam hæredes habuit. Liuia in [d] familiam [e] Iuliam, nomenque Augustæ adsumebatur. In spem secundam nepotes, pronepotesque: tertio gradu primores ciuitatis scripserat, [f] plerosque inuisos sibi; sed iactàtia, gloriaque ad posteros. Legata non vltra ciuilē modum, nisi quod populo & plebi CCCCXXXV, prętoriarum cohortium militibus singula nummum millia, legionariis autē cohortibus ciuium Romanorum trecenos nummos viritim dedit. Tum consultatum de honoribus. Ex quis maximè insignes visi: vt [g] porta triumphali duceretur funus, Gallus Asinius: vt [h] legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula [i] anteferrentur, L. Arruntius censuere. addebat Messala Valerius, [k] renouandum per annos sacramentum in nomen Tyberii. interrogatusque à Tyberio, num se mandante eam sententiam promsisset, sponte dixisse respondit: neque in iis quæ ad Remp. pertinerent, consilio nisi suo

[1] Sic lib. 4 hist. Id magis vitandum, ne pertinacia quorumdā irritaretur animus nouo principatu suspensus, & vultus quoque, ac sermones omnium circumspectans.

OBSERVATIONES.

a *Et si nouus princeps aut vi, aut malis artibus adeptus est principatum, tamen id debet dare operam vt fama, & sermone hominum dicatur esse vocatus, & iudicio potiùs reip. quàm iniquiore aliqua ratione ad principatum irrepsisse.*

b *Non semper princeps dubitat, aut cunctatur, cùm dubitare, aut cunctari videri vult; sed dubitationem, scilicet, inducit ad introspiciendas voluntates eorum, quos suspectos habet.*

c *Omnia quæcunque ad principem pertinent, ne iis quidem exceptis, quæ rem familiarem spectant, nonnisi ex illius dignitate peragi debent. certè Testamentum Augusti summa veneratione, nempe per virgines Vestæ in senatum illatum, apertum, & lectum est.*

d *Etiam testamento quis in familiam, nomen, & dignitatem adsumebatur.*

e *Vxores à viris in familiam adsumi posse constat.*

f *Qua ex re laudem adipisceremur, si ex animo faceremus, eam nihilominus, etsi reuera nolumus, ac si futura esset, velle nos simulemus, cùm non fore scimus. hac in re callidus princeps imitabitur Augustum, qui primores ciuitatis quosdam inuisos sibi hæredes ideo scripserat, quia satis intelligebat, nunquam fore, vt sua bona ad ipsos peruenirent; cum tamen ex hoc facto ingentem se laudem apud posteros consequuturum intelligeret.*

g *Portæ aliæ aliis solent esse honoratiores. porta quidem triumphali qui insignes victorias ex hostibus reportauerant, ingrediebantur; at capitali pœna damnati, per portam Esquilinam ad supplicium trahebantur.*

h *Leges ferre tanti certè est, quanti gentes vincere, ac domare.*

i *Funeri principum, & clarissimorum hominum ea anteferri debent, quæ maxima, & clarissima à mortuo, dum vixit, edita sunt.*

k *Non ab re videri potest vt, singulis annis renouetur sacramentum in nomen noui principis; nempe, ad ipsius imperium, & potentiam stabiliendam, ac in dies confirmandam.*

vsurum, vel cum [1] periculo offensionis. [a] Ea sola species adulandi supererat. Conclamant patres, corpus ad rogum [b] humeris senatorum ferendum. Remisit Cæsar [c] adrogâti moderatione, populumque edicto [2] monuit, ne, vt quondam, nimiis studiis funus diui Iulii turbassent, ita Augustum in foro potiùs, quàm in campo Martis, sede destinata, cremari vellent. Die funeris milites velut præsidio stetere: multum irridentibus, qui ipsi viderant, quique à parentibus acceperant diem illum crudi adhuc seruitii, & libertatis [d] improsperè repetitæ; cùm occisus dictator

1 Sic lib. tertio Annal. recipi Cæsar inter reos vetuit, palam aspernante Ateio Capitone, quasi per libertatem. nô enim debere eripi patribus vim statuendi, &c.

2 Edicto non semper iubetur sed etiam interdum monetur populus. sic li. 4. histor. additumque S. C. quo Senatûm plebs modestiæ admoneretur. & Seneca epist. 95. Quædam leges nô tantum imperant, sed docent.

OBSERVATIONES.

a *Hoc demum est deterrimum & exquisitissimum genus adulationis, atque adeò illud, quo sæpissimè vtuntur ij, quos principes suis consiliis intimos habent, vt dicant, etiam tum, cùm maximè adulantur, se in iis, quæ ad remp. pertinent, nullius vti consilio, nisi suo, i. nullius autoritate adduci posse, vt eam de rep. sententiam dicant, quæ non sibi optima videatur, vel cum periculo offensionis, quam se non pertimescere egregiè simulant. Hinc & illud notandum est; Verè senatorem, seu consiliarium dici eum, qui non ad cuiusquam voluntatem loquitur, sed qui nulla re, ac ne præsentia quidem principis, magnóque offensionis periculo deterreri potest ab dicenda liberè sententia iis de rebus, quas reip. maximè expedire arbitratur.*

b *Ad solemnes funeris cæremonias pertinet, vt corpus honoratiorum humeris efferatur.*

c *In moderatione deprehenditur interdum arrogantia.*

d *Cùm respub. priùs libera in vnius potestatem concessit, etsi is, à quo est oppressa, meritò tyrannus appellari, ac iure trucidari videtur posse, videat tamen is qui id facinus cœptat, quid inde assequi respub. possit. Si enim sublato tyranno, libertas reuocatur, illa cædes, ex qua tam insigne bonum oritur, nonnisi præclara, reique pub. salutaris videri potest. Quòd si, interempto tyranno, futurum est, vt, non de libertate, sed de principatu inter potentiores certetur; neque tanta lis, nonnisi luctuosissimis bellis, atque atrocissimis reip. cladibus dirimi potest, adeò non modò non libera resp. sed ne vlla quidem, nisi lacera, miserèque distracta futura est, certè tali re, ac tempore, tyrannum, reique pub. statum ab illo constitutum, cuiusmodi tandem ille est, omnino ferre præstat, quàm inanibus libertatis illecebris in maximas perturbationes publicã rem conijcere, & libertatem imaginariã, i. quæ verè tunc nulla esse potest, improsperè repetere. in hac sententia fuit sapiẽtissimus Seneca, cuius verba hic referã, vti sunt li. 2. de benefic. cap. 20. Mihi enim (inquit, de M. Bruto loquẽs) cùm vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se egisse; qui aut regis nomen extimuit, cùm optimus ciuitatis status sub rege iusto sit; aut ibi sperauit libertatem futuram, vbi tam magnum præmium erat & imperandi, & seruiendi; aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari, amissis pristinis moribus; futuràmque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & staturas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an seruirent, sed vtri seruirent, & quæ sequuntur. Sic & Tacit. lib. 2. historiar. Nam rebus modicis, inquit, æqualitas facilè habebatur. sed vbi subacto orbe, & æmulis vrbibus, regibúsue excisis securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres, plebémque certamina exarsere. modò turbulenti tribuni, modò consules præualidi, & in vrbe, ac foro tentamenta ciuilium bellorum. mox è plebe infima C. Marius, & nobilium sæuissimus L. Sylla victam armis libertatem in dominationem verterũt. post quos Cn. Pompeius occultior, non melior. & nunquam postea nisi de principatu quæsitum. & quæ sequuntur. Denique huc illud referri debet, quod verissimè idem Seneca scriptum reliquit. Cn. Pompeius, inquit, eò redegit remp. vt salua esse non posset, nisi beneficio seruitutis. de benef. lib. 5. ca. 16. Idem epist. lib. 2. epist. xiiij. Quid tibi vis, inquit, M. Cato? iã non agitur de libertate: olim pessundata est. Quæritur vtrum Cæsar, an Pompeius possideat Remp. Quid tibi cum ista contentione? nullæ partes tuæ sunt; dominus eligitur &c. noster item Tacit. lib. primo histor. postquam, inquit, bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad vnum conferri pacis interfuit, &c.*

Cæsar

Cæsar, aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus videretur: nunc senē principem longa potentia, prouisis etiam hæredum in Remp. opibus, auxilio, scilicet, militari tuendum, [a] vt sepultura eius quieta foret. Multus hinc ipso de Augusto sermo; plerisque vana mirantibus, quod idem dies [b] accepti quondam imperii princeps, & vitæ supremus: quòd Nolæ in domo & cubiculo, in quo pater eius Octauius, vitam finiuisset. numerus etiam consulatuum celebrabatur, quo Valerium Coruinum, & C. Marium simul ęquauerat: continuata per septem & triginta annos tribunitia potestas; nomen imperatoris semel atque vicies partum, aliaque honorum multiplicata, aut noua. At apud prudentes [c] vita eius variè extollebatur, arguebaturve. Hi [d] pietate erga parentem, & necessitudine Reipub. in qua nullus tunc legibus locus, ad arma ciuilia actum, [e] quæ neque parari possent, neque haberi [f] per bonas artes. Multa Antonio, vt interfectores patris vlcisceretur, multa Lepido concessisse: postquam hic [g] socordia senuerit, ille per libidines pessum datus sit, [h] non aliud discordantis patriæ remedium fuisse, quàm vt ab vno regeretur. Nō regno tamen, neque dictatura, sed [i] principis nomine cōstitutam Rempub. mari Oceano, aut amnibus longinquis septum imperium: legiones, prouincias, classes, [k] cuncta inter se connexa: [l] ius apud ciues, modestiam apud socios, vrbem ipsam [m] magnifico ornatu: pauca admo-

OBSERVATIONES.

a *Hic solet esse exitus tyrannorum, vt, etsi diu regnarunt, opesque ingentes hæredibus reliquerunt, adeò tamen sint exosi, vt eorum sepultura parum sit quieta, atque adeò ad eam tutandā opus sit auxilio militari.*

b *Vanum est mirari, insigne aliquod facinus certis locis, ac diebus, iisque recidiuis accidere.*

c *Mortuo principe, vita eius variè aut extollitur, aut arguitur.*

d *Vlcisci mortem parentis est pium.*

e *Ciuilia arma neque parari, neque haberi per bonas artes possunt; hoc est, impius est quisquis belli ciuilis concitor est.*

f *Si finis, ad quem tendimus, est laudabilis, quibus artibus eò cōtendimus, etsi minùs fortasse probantur, nihilominus tamen excusatione dignæ videri possunt.*

g *Multi qui plura virtutis documenta initio dederunt, postea aut socordia senescunt, aut per libidines pessum dantur. hinc fit, vt, prudentes homines suum de quouis iudicium eousque sustineant, quoad is vita concesserit.*

h *Rep. distracta nullum præsentius est remedium, quàm si ab vno regatur. vide id quod supra annotaui, ibi Quemadmodum superbia &c.*

i *Principis nomen est minus odiosum quàm regis, aut dictatoris; ac videtur indicare speciem quandam libertatis eius reip. quæ hoc nomine constituta est.*

k *Potissimas imperij sui partes, ne lacerum sit, debet princeps connectere, quò illud firmius reddatur. præcipuæ autem imperij partes sunt prouinciæ, eaque quæ ad earum securitatem maximè pertinent, cuiusmodi sunt legiones, & classes. huc adde vectigalia, tributa, & cætera eius generis.*

l *Ciues iure, socii modestia retineri debent.*

m *Inter cæteras laudes vrbis non minima hæc est, vt sit magnifico ornatu.*

dum vi tractata,[a] quò cęteris quies esset. Dicebatur contra, pietatem erga parentem, & tempora Reipublicæ obtentui sumpta: cæterùm cupidine dominandi concitos per largitionem veteranos; paratum ab adolescente[b] priuato exercitum; corruptas consulis legiones, simulatam Pompeianarum gratiam partium: mox vbi decreto patrum, fasces, & ius prætoris[c] inuaserit, cæsis Hircio & Pansa (siue hostis illos, seu Pansam venenum vulneri adfusum, siue milites Hircium, &[1] machinator doli Cæsar abstulerat) vtriusque copias occupauisse: extortum inuito senatu consulatum; armaque quæ in Antonium acceperit, contra Remp. versa; proscriptionem ciuium, diuisiones agrorum, ne ipsis quidem qui fecere, laudatas. sanè Cassij & Brutorum exitus paternis inimicitiis datos, (quāquam[d] fas sit priuata odia publicis vtilitatibus remittere) sed[e] Pompeium imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiæ deceptos. post Antonium Tarentino Brundusinoque fœdere, & nuptiis sororis inlectum subdolæ adfinitatis pœnas morte exoluisse. pacem sine dubio post hęc, verùm[f] cruentam, Lollianas, Varianasque clades, interfectos Romæ Varrones, Egnatios, Iulos.[g] Nec domesticis abstinebatur: Abducta Neroni vxor; & consulti per ludibrium pontifices,[h] an concepto, necdum edito partu rite nuberet: qui Atedij &[2] Vedij Pollionis luxus: postremò Liuia grauis in Remp. mater, grauis domui Cæsarum nouerca: [i] nihil deorum honoribus relictum, cùm se templis & effigie numinum per flamines, & sacerdotes coli vellet. ne Tyberium quidem charitate, aut Reip. cura successorem adscitum, [k] sed quoniam adrogantiam sæuitiam-

1 Nam culpa mortis Consulum in Cæsarē conferebatur, vt auctor est Dio, lib. 57.

2 Vide Sen. de Clem. lib 1. ca. 18. & de ira li. 3. cap. 40.

OBSERVATIONES.

a *Consilio omnia priùs experiri, quàm armis sapientem decet, vt ait Terent. in Eunu. Vi certè nonnisi perrarò, & pauca admodum tractari debent. & hæc ipsa non alio cōsilio, quàm vt cæteris quies sit. bellum enim iustum est, cùm alia via ad pacem perueniri non potest. adeo vt ex bello pax; ex vi quies proficiscatur.*

b *Quicunque priuatus exercitum parat, & conscribit, is, vt mea fert opinio, non hostis, sed latro dicendus est.*

c *Non quicquid publico decreto fit, id statim iure fieri dicitur, si terrore, & armis illud decretum ab infirmiori, aut corrupta Reip. parte extortum, atque ereptum est. hoc declarauit Tacit. hac dictione, inuaserit. nam etsi Augustus decreto patrum fasces & ius prætoris obtinuit, ea tamen, si rem, vt est, eloqui volumus, inuasit: cùm ea non tam Reip. quàm copiis suis accepta referre posset.*

d *Paterna & priuata odia publicæ vtilitati remitti fas est.*

e *Hostes imagine pacis; nostri specie amicitiæ decipi possunt.*

f *Vtrum maiori odio dignum censeas, bellumne, an pacem cruentam?*

g *Non solùm quæ princeps publicè delinquit, sed & domesticæ illius turpitudines notantur.*

h *Eadem ratio est potentiæ actui proximæ, atque actus ipsius. quod cùm ita se habeat, in iis quæ ad nuptias pertinent, eadem certè religione tenetur mulier concepto, atque edito partu.*

i *Quid, obsecro, Deorum honori relinquitur, si principes templis, & effigie numinum per flamines, & sacerdotes coli volunt?*

k *Principes interdum, vt sui desiderium relinquant maximum, successores sibi adsciscunt mortalium deterrimos; vt suas virtutes, si quæ vnquam in ipsis fuerunt, hac ratione illustriores reddant, atque vt sua flagitia successoris grauioribus tegantur.*

que eius introſpexerit,[a] comparatione deterrima ſibi gloriam quæſiuiſ-ſe. Etenim Auguſtus paucis antè annis, cùm Tyberio tribunitiam poteſtatem à Patribus rurſum poſtularet (quanquam honora oratione) quædam de[b] habitu cultuque, & inſtitutis eius iecerat, quæ[c] velut excuſando[d] exprobraret. Cæterùm ſepultura more perfecta, templum & cœleſtes religiones decernuntur. Verſæ inde ad Tyberium preces. & ille variè diſſerebat, de magnitudine imperij, ſua modeſtia: ſolam diui Auguſti mentem tantæ molis capacem, ſe in partem curarum ab illo vocatum[e] experiendo[f] didiciſſe, quàm arduum, quàm ſubiectum fortunę[g] regendi cuncta onus: proinde in ciuitate tot illuſtribus viris ſubnixa,[h] non ad vnum omnia deferrent: plures facilius munia Reip. ſociatis laboribus executuros.[i] Plus in oratione tali dignitatis, quàm fidei erat. Tyberioque, etiam in rebus quas non occuleret, ſeu natura, ſiue adſuetudine,[k] ſuſpenſa ſemper & obſcura verba. tunc verò nitenti, vt ſenſus ſuos penitus abderet, in incertum & ambiguum magis implicaban-

OBSERVATIONES.

a *Gloria non ſemper virtute, ſed ſæpiſſimè comparatione mali cum deteriori quæritur.*

b *Quidam in ea ſunt ſentētia, vt exiſtiment; in iis, quæ ad principum habitum, cultúmque pertinēt, non eſſe reprehenſioni locum. quod tamen falſum eſſe, nec licere principi habitu, cultuque pro arbitrio vti, docuit Auguſtus, cùm quæ ad hanc rem pertinent Tiberio apud patres exprobrauit.*

c *Callidiſſima criminandi alicuius ratio hæc eſt, vt eum, ſcilicet, excuſemus. nam vel tum maximè ei vitia exprobramus; præſertim ſi ea excuſatione nihil opus fuit.*

d *Tantum poteſt ſiue ambitio, ſiue gloria, vt inter coniunctiſſimas perſonas, cuiuſmodi ſunt pater, & filius deprehendatur æmulatio, & inuidia.*

e *Non melius dici quàm experiendo poteſt. vel ſic; is verè ſcire dici poteſt, qui experiendo didicit.*

f *Nemo ſcit quàm arduum, quamque ſubiectum fortunæ ſit onus cuncta regendi, niſi qui experiendo didicit.*

g *Principatus, ſiue regnum non meliùs, non aptiùs, non ſignificantiùs definiri poſſe videtur, quàm tribus his verbis; onus cuncta regendi. huius definitionis vim ſi, quanta ſit, intelligerent principes, præclarius & cum illis, & nobiſcum ageretur.*

h *In rep. multis illuſtribus viris ſubnixa cauſa eſt nulla, quamobrem ad vnum omnia deferantur. Siquidem plures facilius munia Reip. ſociatis laboribus exequuntur; adeò vt, veriſſimum illud verbum ſit; plus vident oculi quàm oculus.*

i *Hæc eſt aſtutiſſima ratio petendi principatus ab iis, qui dare poſſunt; nempe, vt dicat is, qui principatum ambit, ſe in partem curarum à ſuperiore principe vocatum eſſe, experiendoque didiciſſe, quàm arduum, quamque fortunæ ſubiectum ſit onus cuncta regendi. idem enim propemodum eſt, ac ſi dicat; cum ipſe, qui iam multos annos tanti imperij gubernacula tractaui, & longa experientia doctus ſum, quomodo adminiſtrari reſp. debeat, vix, ac ne vix quidem me tanto oneri ſuſtinendo parem fore credam; nimis videre velim, ecquis ſit veſtrum tam audax, tamque impudens, qui cùm nullum Reip. regendæ experimentum antea cœperit, tamen audeat poſtulare, vt ſibi rerum ſumma concredatur. Itaque hæc verba, etſi, primo aſpectu, modeſta videri poſſunt, tamen ſingulos ſenatores ita vrgent, vt, velint nolint, cogantur fateri ſe eo loco indignos: at verò dignum principatu eſſe eum, qui, quid ſit principem eſſe, experiendo didicit.*

k *Callidi, & aſtuti principes ſiue natura, ſiue adſuetudine ſuſpenſa, & obſcura verba plerunque habent. id autem potiſſimum perſpicitur cum in eo toti ſunt, nituntúrque vt ſenſus ſuos penitus abdant. tum enim ipſorum verba in incertum, & ambiguum magis implicantur.*

1 Sic lib. 4. Histor. intelligebantur artes, sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur: lib. 2. Annal. & ille ignarus doli, vel si intelligere crederetur, vim metuens, &c.

tur. At patres quibus vnus metus, [a] si [1] intelligere viderentur, [b] in questus, lacrymas, vota effundi, ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere, cùm proferri [c] libellum, recitarique iussit. Opes publicæ continebantur, quantum ciuium, sociorumque in armis, quot classes, regna, prouinciæ, tributa, aut vectigalia, & [d] necessitates, ac largitiones. Quæ cuncta sua manu perscripserat Augustus, [e] addideratque

OBSERVATIONES.

a *Cùm princeps id agit, vt, qui sunt animi sui sensus, hos penitus abdat, atque ad eam rem verbis vtitur suspensis, & obscuris; etsi rem, vt est, perspicimus, tamen non semper est è re nostra vt intelligere videamur. quin potius enixè danda opera est, vt ipsi quoque simulemus ea, quæ ab ipso dicta sunt, ita à nobis accipi, ac si non dissimulanter, sed ex animo dicta essent. Itaque dissimulandus est intellectus. nam qui, quónam princeps spectet, intelligit, séque intelligere videri vult, is sibi sæpius malum quærit. Sic lib. 14. de Agripina loquens, Obseruans etiam, inquit, Aceroniæ necem, simul suum vulnus aspiciens, solum insidiarum remedium esse, si non intelligerentur, &c.*

b *Cùm resp. ita constituta est, vt ab vno regi debeat, satis constat fore, vt, quò magis is, qui principatũ ambit, quique iam maximas opes, & potentiam adeptus est, id dignitatis recusare se simulabit, hoc magis resp. ad infimas obtestationes procumbat. tunc verò eum vi, malisue artibus imperium adeptum esse meritò conqueri nemo poterit, cùm vltro ab iis, qui dare possunt, delatũ ei erit.*

c *Princeps imprimis debet singillatim scire ea omnia, quibus imperium suum continetur, nempe, opes publicas, quantum habeat militum, quot classes, regna, prouincias, tributa, vectigalia, necessitates, largitiones, atque, vt lib. 1. hist. Tacitus scribit, qualis status Vrbis, quæ mens exercituum, quis habitus prouinciarum; quid in suo imperio validum, quid ægrum sit. hæc omnia libello contineri debent, qui ipsius manu sit perscriptus; nempe, quia principis vel maximi, & potentissimi omnino interest, ne hæc vulgentur; sed iis tantùm palam fiant, quos ipse suis consiliis intimos habet; ac Tyberij exemplum sibi proponat, qui statim vt principatum iniit, eum libellum, quo hæc omnia cõtinebantur, in Senatu proferri, recitarique iussit. id autem ab Tyberio ea re factum esse puto, vt intelligeret senatus, quamuis maxima esset imperij moles, ipsum tamen, quia ab Augusto collega imperij assumptus, & in partem curarum vocatus esset, experiendóque ei praeesse didicisset, vnum è tot optimatum, ac senatorum numero, tanto oneri sustinendo parem fore.*

d *Etiam in magnis imperiis non desunt necessitates, quas princeps omnino scire debet, vt largitionibus abstinere, manumque contrahere, quando opus est, sciat: itemque sua liberalitate, ac benignitate homines sibi deuinciat, cum vnde id fieri possit, erit.*

e *Censebat Augustus (vt testis est Xiphil. ex Dione in Augusto) populum Romanum debere esse contentum rebus præsentibus, quòd tam longè, latéque patens imperium vix vlla cuiusquam mortalis cura diu tutari posset. Hinc diligenter obseruent principes id, quod apud ipsos est loco paradoxi, etsi verissimum est; Non eò omnes ipsorum curas, & cogitationes referri debere, vt suæ ditionis fines quàm longissimè possunt, proferant, sed vt iis terminis, ac finibus, qui longè omnium tutissimi sunt, imperium circumscribant suum, atque hac ratione eius perpetuitati consulant. nam amplissima quæque imperia vix possunt vnius aut principis, aut Senatus cura, consilijs, & auctoritate regi; multoque pluribus fortunæ casibus obnoxia esse constat, quàm quæ mediocria sunt. denique magnitudinẽ ita laborant sua, vt vno impetu corruant. Siquidem difficilis in perfecto mora est. quod non accidere solet iis imperiis, quorum principes industriæ, vigilantiæ, curæ suæ locum ita relinquant, vt non tam omnium se potiri glorientur, quàm in eo statu imperium suum, & se ipsos esse, vt virtute sperent se id, quod nondum habent, consequi posse. nam qui ita omnium potitur, vt nihil sit vltra quod speret, is extollere se non potest: quin potius socordia adeò senescit, vt imperij ipsius, licet longè latéque patentis, interitus sit certissimus.*

consilium

consilium, coercendi intra terminos imperij, incertum [a] metu, an per inuidiam. Inter quæ senatu ad infimas obtestationes procumbente, dixit forte Tyberius, se, [b] vt non toti Reipub. parem, ita quæcunque pars sibi mandaretur, eius [c] tutelam suscepturum. Tum Asinius Gallus, Interrogo, inquit, Cæsar quam [1] partem Reip. mandari tibi velis? [d] Perculsus improuisa interrogatione paulùm reticuit, dein collecto animo respondit: [e] Nequaquam decorum pudori suo legere aliquid, aut euitare, ex eo, cui in vniuersum excusari mallet. Rursum Gallus ([f] etenim [g] vultu offensionem coniectauerat) non idcirco interrogatum ait, vt [h] diuideret, quæ separari nequirent: sed vt sua confessione argueretur, [i] vnum esse Reip. corpus, atque vnius animo regendum. Addidit laudem de Augusto, Tyberiumque ipsum victoriarum suarum, [k] quæque in toga per tot annos egregiè fecisset, admonuit. [l] Nec ideo iram eius leniuit

1 Quarum, & quot essent hæ reip. partes, vide Dionem, lib. 17.

OBSERVATIONES.

a *Princeps nouus, idémque prudens nunquam non aut metuit, aut inuidet. metuit, ne sua culpa de imperio aliqua diminutio fiat, cúmque id meritò, sibi adscribi possit, ea res sit sibi infamiæ. Hinc fit vt contentus eo, quòd remp. oppressit, rerúmque solus potitur, plerunque abstineat bellis externis: ne quod arte, & fortuna duce est adeptus, id sibi ab irato Marte eripiatur. hanc ob causam paci tantum studet, eámque populo præstare pergit; in quo vno ipsum elaborare debere supra suo loco obseruaui. Inuidet autem iis, quorum opera magnis in rebus vti necessariò debet. Ac ne ab his auctum imperium dici possit, suáque ipsi in manu habeant validos exercitus, ac proinde ipsum depellant (id quod insequentibus Tiberij ætatem temporibus non semel accidit) nihil quicquam magni momenti illis committit. non ergo mirum est, si, has ob causas, Augusto fuit in animo coercere imperium.*

b *Facilius est partem Reip. regere, quàm toti præesse.*

c *Quibus mandata est Resp. sciant, se tutores, non dominos esse. proinde si tutori, exacto tempore tutelæ, reddenda est ratio suæ administrationis ipsi minori, ecqui mirum sit, si princeps is, qui tanquam prædo priuatos euertit fortunis, suóque arbitratu, vt infensissimus hostis, in rep. grassatus est, tandem ab eodem populo sua sede deturbatur? Sic lib. 12. Claudius cùm Meherdatem alloqueretur, eique daret præcepta, admonuit, vt non dominationem, & seruos, sed rectorem, & ciues cogitaret. Denique, id agere debet princeps, vt sibi quidem potestatem populi, sed non in populum datam esse ostendat.*

d *Etiam magni viri improuisa interrogatione perturbantur.*

e *Non satis sibi constare videtur is, qui cui rei se in vniuersum excusari vult, eius rei partem sibi ipse legit.*

f *Tunc demum verè offendimus, cùm, cuius mentem nouimus, huius verba captamus. Sic Cic. 1. in Cat. quid expectas autoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis?*

g *Amicus principis, si principem aliqua re offensum esse videt (offensio vultu est coniectanda) eius iram continuò qua re maximè potest, leniat. potissimùm verò caueat, ne principem inepta, aut intempestiua interrogatione, verbisue asperioribus offendat. quòd si inter loquendum aliquid ei excidit, quo dicto, aut facto meritò is offendi potuerit, continuò sua verba aliò detorqueat, alióque sensu ab se prolata esse affirmet, quàm quo ea princeps est interpretatus.*

h *Quæ separari nequeunt ea diuidi non debent.*

i *Qui monarchiæ fauent hoc argumento plerunque vtuntur, vt dicant; cùm vnum sit Reip. corpus vnius animo regendum videri.*

k *Egregie gesta in toga victoriis æquantur.*

l *Vana est adulatio post offensionem. vel sic; semel offensus princeps adulatione non placatur.*

pridem inuisus, tanquam [a] ducta in matrimonium Vipsania M. Agrippæ filia, quæ quondam Tyberij vxor fuerat, plusquam ciuilia agitaret, Pollionisque, Asinij patris [b] ferociam retineret. Post quæ L. Arruntius haud multum discrepans à Galli oratione perinde offendit, quanquam Tyberio nulla vetus in Arruntium ira; [c] sed diuitē, [d] promptum artibus egregiis, & [e] pari fama publicè suspectabat. Quippe Augustus [f] supremis sermonibus cùm tractaret, [g] quinam adipisci principē locum, suffecturi abnuerent, aut impares vellent, vel idem possent cuperentque, M. Lepidum dixerat [1] capacem, sed aspernantem, Gallum Asinium auidum & minorem, L. Arruntium non indignum, & si casus daretur, ausurum. De prioribus consentitur, pro Arruntio quidam Cn. Pisonem tradidere. omnesque, præter Lepidum, variis mox criminibus, [h] struente Tyberio, circumuenti sunt. Etiam Q. Haterius & Mamercus Scaurus suspicacem animum perstrinxere. Haterius cùm dixisset, [i] quousque

[1] Sic lib. 1. hist. omnium consensu capax imperij.

OBSERVATIONES.

a *Qui principis affinitatem ambit, plus quàm ciuilia, hoc est, altiora, quàm ciuem facere par est, spectare videtur, cum ea affinitate se quoque ad principum numerum quodammodo adscribat.*

b *Ad filios non solùm hæreditas earum rerum, quæ aut soli sunt, aut mouentur, peruenit, verùm etiam perrarò virtutum, sæpissimè vitiorum, & cupiditatum. ideo non est mirandum, si ex patrē feroci filius pari quoque ferocia nascitur.*

c *Diuites prompti artibus egregiis, ac celebres homines nouis principibus plerunque sunt suspecti: nam cùm vtraque re plurimùm possint, velle etiam, aut audere videntur tentare ea, quæ plus, quàm ciuilia supra dixit Tacit.*

d & e *Tria omnino desiderantur in eo, qui res magnas spectat, & tentat; quorum primæ sunt diuitiæ; quæ quidem per se haud multum vtique possunt, si non ad his alterum quoque accedit, nempe, artes egregiæ, quæ vnæ docent opulentum hominem diuitiis vti. Atqui horum vtrumque est tanquam gladius in vagina, si ignoratur is, penes quem sunt: itaque ex his celebritas famæ colligi debet, qua multitudinis fauor haud dubiè conciliatur.*

f *Plerunque supremi principum sermones memoriæ mandantur.*

g *Sciendum est, tria esse hominum genera eorum, quorum mentio ita fit, vt hominum quibus munia reip. committi debent; quidam enim suffecturi, i. capaces in administratione reip. versari nolunt. alij etsi impares, & minores, tamen volunt (quod genus hominum longè lateque patet) Alij etiam reperiuntur, qui iidem & possunt, & cupiunt, & si casus detur, audent. Quod si princeps eos quibus cum res ipsi est, noscet ita, vt quod ad genus redigi vnusquisque debeat, sciat, bonis haud dubiè ministris vtetur, nec se in eo deceptum esse postea queri poterit.*

h *Tyrannus iis, quos imperio digniores iudicari, quàm ipse est, videt, varia crimina struit, eosque tandem circumuenit.*

i *Hæc verba etsi ita accipi possunt, ac si dicat; cur non continuò, omissa omni cunctatione, te caput reip. hoc est, imperij Romani principem esse profiteris? tamen Tiberius suspiciosissimus homo offensus fuit duobus his verbis, caput reip. quippe aliud est, esse caput reip. & aliud esse dominum, & monarcham. nam vbi omnia sunt in potestate vnius, ibi remp. nullam esse constat. Siquidem appellatione reip. designatur libertas, vt docent multa loca Taciti. libertate autem nihil neque grauius, neque odiosius dici potest ei, qui remp. oppressit. itaque non mirum est, Tiberium, eo potissimum loco, ac tempore, quo potentiam & principatum suum, consensu Senatus & pop. Romani firmare volebat, vel sola libertatis & veteris reipub. mentione grauiter offensum esse.*

patieris

patieris Cæsar non adesse [a] caput reipub? Scaurus quia dixerat, spem esse ex eo, non irritas fore senatus preces, [b] quod relationi consulum, iure tribunitiæ potestatis, [c] non intercessisset. In Haterium statim inuectus est. Scaurum, cui [1] implacabiliùs irascebatur, [d] silentio tramisit. Fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum, flexit paulatim, non vt fateretur suscipi à se imperium, sed vt negare, & rogari desineret. Constat Haterium, cùm deprecandi causa palatium introisset, ambulantisque Tyberii genua [2] aduolueretur, prope à militibus interfectum, quia Tyberius casu, an manibus eius impeditus, prociderat. Neque tamen periculo talis viri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret, eiusque [e] accuratissimis precibus protegeretur. Multa patrum & in Augustam [f] adulatio, [g] alij parentem, alij matrem patriæ appellandam, plerique vt nomini Cæsaris adscriberetur, [h] Iuliæ filius, censebant. Ille [i] moderandos fœminarum honores dictitans, eadémque se [k] temperantia vsurum in his, quæ sibi tribuerentur,

[1] Sic lib. 1. hist. inde graues simultates, quas Antonius simplicius, Mutianus callidè, cóque implacabilius nutriebat.

[2] Sic lib. 4. hist. ex plebe Alexandrina quidam oculorum tabe notus genua eius aduoluitur. sic Paterc. lib. 2. hostes genibus eius aduolutus est.

OBSERVATIONES.

a *Princeps est caput Reip.*

b *In senatu sententiæ de eo dicebantur quod Consules ad eum retulissent. Retulerant autem, vt ex his verbis colligitur, vt S. C. fieret, quo S. C. Tiberius renunciaretur princeps. cui relationi poterat is, cùm Tribunus plebis esset, intercedere, hoc est, impedire quominus sententiæ ea de re dicerentur. id quod cùm non fecisset, apertè satis qua mente esset, declarabat; nam principatum adipisci flagrantissimè cupiebat. Stultè itaque Mamercus Scaurus, qui arguit id à Tiberio, cùm posset, non esse factum, quod si factum esset, hoc est, si relationi Consulum ab ipso intercessum esset, princeps non foret. nam his verbis artem Tiberij, quam is occulere summè studebat, in apertum proferebat. Itaque præstat omnino tacere, quàm ea coram principe, aut de principe loqui, præsertim non necessaria, quæ possunt illius animum suspicacem perstringere.*

c *Qui remp. opprimit, huius verba sint modestiæ plena. cæterùm nihil committat quominus ad id, quod vult, perueniat. atque imitetur Tiberium, qui in senatu variè differebat de magnitudine imperij, censebatque in ciuitate tot illustribus viris subnixa non ad vnum omnia deferri oportere. qui tamen cùm Cōsules de eius principatu ad senatum retulissent, ei relationi nequaquam, cùm posset, intercessit.*

d *κρείσσων γὰρ βασιλεὺς, inquit Calchas Testorides apud Homer. Ἰλια. α. ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέρηϊ, εἴ περ γάρ τε χόλον γε καὶ αὐτῆμαρ καταπέψῃ, ἀλλά γε καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον ὄφρα τελέσσῃ ἐν στήθεσσιν ἑοῖσι. planissimè. nam cui principes implacabiliùs irascuntur, cum hoc non verbis disceptare solent; sed odium vsque eò alto condunt pectore, quoad circumueniendi, perdendíque hominis tempus adsit. Itaque obseruandum est; factis, aut verbis semel offensum principem vix vnquam mitigari.*

e *Accuratis matrum precibus filij valde mitigari solent.*

f *Adulatio non modò personam principis, verùm etiam eos omnes, qui auctoritate apud ipsum plurimùm possunt, circunstat.*

g *Ineunte principatu nullus adulandi modus est.*

h *Summi honores qui fœminæ, atque adeò matri principis tribui possunt, hi sunt, nempe, vt parens, materue patriæ appelletur; aut vt nomini principis adscribatur, N. filius.*

i *Qui impotentem animum gerunt, cuiusmodi solent esse fœminæ, his non plus honorum, & potētiæ tribui, quàm capere possunt, debet.*

k *Nouus princeps in ijs honoribus, qui sibi tribuuntur, magna temperantia vti debet.*

cæterùm anxius inuidia, & muliebre fastigium [a] in diminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est: aramque adoptionis, & alia huiuscemodi prohibuit. [b] At Germanico Cæsari proconsulare imperium petiuit; [c] missique legati qui deferrent, simul [d] mœstitiam eius, ob excessum Augusti, solarentur. quo minus idem pro Druso postularetur, ea causa, quòd designatus consul Drusus, præsensque erat. Cãdidatos prętura duodecim nominauit, numerum ab [e] Augusto traditum: & hortante senatu, vt augeret, [f] iureiurando obstrinxit, se nõ excessurum. Tum primùm è campo comitia ad [g] patres trãslata sunt Nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis, quædam tamen studiis tribuum fiebant. Neque [h] populus adeptum ius questus est, nisi inani [i] rumore: & senatus largitionibus ac precibus sordidis exolutus, libens tenuit, [k] moderante

OBSERVATIONES.

a *Obseruent principes, sibi imprimis cauto opus esse, ne cui mortalium, quisquis ille est, ac ne parẽtibus quidem maiores, quàm ipsi vsque adepti sunt, honores decerni patiantur. quicquid enim fastigij apud alios est, id haud dubiè vertitur in diminutionem sui. Quin & illud addo; Quò magis propinqui, & affines principis erecti sunt in spem adipiscendi summos honores, tantò impensius principem eniti debere vt eos deprimat; adeò vt nunquam non eos sibi subiectos despectet, illi autem ipsum suspiciant. Tiberius certè matri ne lictorem quidem decerni passus est.*

b *Quem princeps ob genus, ac virtutem, principatum, regnúmue adipisci posse, si modò velit, videt, huic vt non maxima quæque concedere, ita & multa vltro tribuere debet. Siquidem ex nimia amoris significatione, verendum est, ne is insolens, ac principi ipsi intolerandus euadat. contra etiã si spretus, contemptúsque sit, eò vsque irritetur, vt id tandem, quod se posse sperat, audeat.*

c *Nihil est tam vsitatum, ac tritum, quàm dignitates absentibus per legatos mitti posse.*

d *Mittuntur etiam legati ad propinquos principis defuncti; nempe, ad solandam eorum mœstitiam propter illius obitum.*

e *Consultè faciet princeps, si non mutabit, quoad eius fieri potest, ea, quæ à defuncto principe, cui ipse in principatu successit, gratissimæ memoriæ homine instituta, & obseruata sunt.*

f *Libero iureiurando quemque obstringi constat.*

g *Ea est natura principatus, vt populo eripiat ius suffragii ferendi; illudque transferat ad paucos principi deuinctos.*

h *Nouus princeps etsi in eo totus esse debet, vt, quacunque ratione potest, omnia ad se vnum trahat, tamen id sensim facere debet, ne ob repentinam status mutationem, vno omnium ore tyrannus, hoc est, reip. hostis iudicetur, ac proinde parum suæ & vitæ, & existimationi consulat. Certè Augustus ius suffragij ferendi populo non eripuit quidem, sed id dedit operam, vt potissima quæque arbitrio suo administrarentur. id quod cùm suis artibus, suaque potentia adeptus esset, potuit Tiberius paruo negotio, quod reliquum erat, perficere, nempe, eripere populo pristinæ libertatis immemori ius suffragij ferendi. quod cùm reuera esset inane, siquidem maximæ quæque res ab vnius principis voluntate pendebant, non mirum est, si speciem & imaginem hanc libertatis veriùs, quàm libertatem, ab Augusto per ludibrium relictam sibi eripi nequaquam populus est questus.*

i *Princeps vt populi consensum non spernere, ita inani eiusdem rumore commoueri non debet.*

k *Qui recens oppressit remp. id agere debet, vt ipse vnus magistratus creet eos, qui sibi ab senatu commendantur. Sic enim potentioribus satisfacit, sibique illos deuincit, qui quam obtinent dignitatem ipsi acceptam referunt. hi autem qui designantur, seu commendantur debent esse pauci; ne, cùm paucos creari oporteat, multi, qui repulsam passi sunt, se spretos esse queri possint.*

Tyberio, ne plures, quàm quatuor cãdidatos commẽdaret, sine repulsa & ambitu designandos. Inter quæ tribuni plebei petiuere, vt proprio sumptu ederẽt ludos, qui de nomine Augusti Fastis additi Augustales vocarẽtur. sed decreta pecunia ex ærario, vtque per circum triumphali veste vterentur. curru vehi haud permissum. Mox celebratio annua ad prætorem translata, cui inter ciues, & peregrinos iurisdictio euenisset. Hic rerum vrbanarum status erat, cùm Pannonicas legiones seditio incessit, nullis nouis causis, nisi quod [a] mutatus princeps licentiam turbarum, & ex ciuili bello [b] spem præmiorum ostendebat. Castris æstiuis tres simul legiones habebantur, præsidente Iunio Blæso, qui fine Augusti, & initiis Tyberij auditis, ob iustitium, aut gaudium [c] intermiserat solita munia. Eo principio [d] lasciuire miles, discordare, pessimi cuiusque sermonibus præbere aures, denique luxum & otium cupere, [e] disciplinam & laborem aspernari. Erat in castris Percennius quidam, [f] dux olim theatralium operarum, dein gregarius miles, [g] procax lingua, & miscere cœtus histrionali studio doctus. [h] Is imperitos animos, & quænam post Augustum militiæ conditio ambigentes, impellere paulatim nocturnis colloquiis, aut flexo in vesperam die, & dilapsis melioribus, deterrimum quenque congregare. Postremò promptis iam & aliis seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat, cur [i] paucis centurionibus,

OBSERVATIONES.

a *Principatu nondum planè confirmato, & corroborato, mutationem principis apud milites licentiam turbarum creare satis constat.*

b *Qui ex ciuili bello victor redire studet, quod vi non potest, id arte det operam vt assequatur. atqui inter cæteras artes, quæ ad eam rem sunt necessariæ, hæc, scilicet, inter præcipuas connumeratur, vt validos exercitus magna spe præmiorum ad suas partes pertrahat.*

c *Simulatque imperator solita munia intermittit, lasciuire miles incipit; nullumque non mali genus in exercitu oritur.*

d *His gradibus sensim ad seditionem peruenitur; lascinia, discordia, seditioso cuique præbendo aures, luxu, otio; quæ omnia sunt contraria disciplinæ, & labori.*

e *Militia duabus potissimùm rebus nititur; disciplina & labore.*

f *Obseruet is, cui id negotij datum est, vt exercitum conscribat, Militiam vsque eò esse sacrosanctam, vt in eam assumi infames personas, id verò perquam indignum sit. siquidem vix fieri potest, vt quisque non eas artes in castra conferat, quas tenet. quod si quis artẽ ludicram, priùs quàm miles esset, professus est, eccui dubium est, quin aliquando ea abutatur ad corrumpendam disciplinam militarem? At histriones esse infames docet Iurisconsultus in tit. ff. de his qui not. infam.*

g *Procacitas linguæ obscurum hominem, malisque artibus imbutum arguit.*

h *Hic est seditiosorum hominum mos, vt animos imperitos impellant nocturnis colloquiis, aut iam appetente nocte, ac dilapsis melioribus deterrimum quemque congregent.*

i *Seditiosi homines, rerumque nouarum cupidi solent verbis extenuare numerum, ac vires eorum, qui cæteris imperant. qui si cum obedientium ingenti multitudine conferantur, perpauci, ac proinde cæteris impares reperientur. eandem propemodum fuisse orationem Manlij ad plebem Romanam testis est Liu. lib. 6. histor. ab vrbe cond.*

paucioribus tribunis, in modum [a] seruorum [b] obedirent: quando ausuros exposcere remedia, nisi [c] nouum, & nutantem adhuc principem precibus, [d] vel armis adirent? satis per tot annos [e] ignauia peccatum, quòd tricena, aut quadragena stipendia senes, & plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerent: ne dimissis quidem finem esse militiæ, sed apud vexillum retentos, [f] alio vocabulo, eosdem labores perferre: ac si quis tot casus vita superauerit, trahi adhuc diuersas in terras, vbi [t] per nomen agrorum, vligines paludum, vel inculta montium accipiant. [g] Enimuero militiã ipsam grauem, [a] infructuosam: denis in diem assibus animam & corpus æstimari: hinc vestem, arma, tentoria, hinc sæuitiam centurionum, & vacationes munerum redimi. at hercule verbera, & vulnera, duram hyemem, exercitas æstates, [h] bellum atrox, aut sterilem pacem sempiterna: nec aliud leuamentum, quàm si certis sub legibus militia iniretur; vt singulos denarios mererent; [i] sextusdecimus stipendii annus finem adferret, ne vltra sub vexillis tenerentur, sed iisdem in castris præmium pecunia solueretur. An prætorias cohortes quæ binos denarios acceperint, quæ post sexdecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? non obtrectari à se vrbanas excubias, sibi tamen [k] apud horridas gentes è cõtuberniis hostem aspici. [l] Adstrepebat vulgus diuersis incitamentis; hi uerberum notas, illi caniciem, plurimi detrita

t Ita loquitur lib 11. an vt æmulationes suspectos per nomen obsidum amoueret.
a Sic lib. 1 hist. diuque infructuosam, & asperam militiã tolerauerat.

OBSERVATIONES.

a *Non omne imperium vnius & eiusdem est naturæ. nam aut imperamus iis, qui nostri sunt. in hos autem possumus vti patria potestate, aut ea, quæ est dominorum in seruos: aut iu præfecti sumus, qui aut vltro, aut mercede nobis, aut reip. operam præstant. ab his autem si quid præter id, quod æquum est, postulatur, de eo nemini dubium est, quin meritò conqueri ad quos ea res pertinet, possint.*
b *Subiectus principum & militibus nihil est æquè odiosum ac seruitus.*
c *Multo minori negotio princeps nouus, & adhuc nutans euerti potest, quàm is, qui principatum firmis iam subsidiis muniit.*
d *Duabus omnino rationibus id, quod volumus, consequimur; precibus; aut, vbi his parum procedit, vt quicquam agamus, vi. quòd si cum principe res est, illas subiecti, hanc adhibent seditiosi.*
e *Ignauia est simulachrum patientiæ; siquidem illa est vitium affine huic, quæ connumeratur inter maximas virtutes.*
f *Lepidè interdum imperator in exercitu, & princeps in rep. frustrari homines possunt, magis mutandis nominibus earum rerum, ob quas tumultus excitantur, quàm res ipsas. sic enim nihilominus quod volunt, peragunt; & iis quibuscum ipsis res est, satisfaciunt.*
g *Querelæ militum elegantissimè à Tacito his verbis describuntur; enimuero militiam. &c.*
h *Mali, atque ignaui milites neque bellum, neque pacem pati possunt; illud nimis atrox; hanc sterilem appellant.*
i *Qui sexdecim annos militauit, is missione dignus videri potest.*
k *Haud dubiè multò grauior est militia apud exteras, longinquas, easque horridas gentes, vbi multa damna toleranda sunt, quàm in patria, & apud penates suos.*
l *Vulgus ad deterrima quæque se libenter adplicat, præsertim cùm accedunt incitamenta, quibus eò impelli potest.*

tegmina,& nudum corpus exprobrantes. Postremò eò furoris venere, vt tres legiones [a] miscere in vnam agitauerint. Depulsi [b] æmulatione, quia suæ quisque legioni eum honorem quærebant, aliò vertunt, atque vnâ tres aquilas,& signa cohortium locant, simul cōgerunt cæspites, extruunt tribunal, quò magis conspicua sedes foret. Properantibus Blæsus aduenit, increpabatque, ac retinebat singulos, clamitans, mea potiùs cæde imbuite manus: [c] leuiore flagitio legatum interficietis, quàm ab imperatore desciscitis: aut incolumis fidem legionum retinebo, aut iugulatus pœnitentiam adcelerabo. Aggerebatur nihilominus cæspes. iamque pectori vsque adcreuerat, cùm tandem peruicacia victi inceptum omisere. Blæsus [d] multa dicendi arte, [e] non per seditionem & turbas desideria militum ad Cæsarem ferenda ait: [f] neque veteres ab imperatoribus priscis, neque ipsos à diuo Augusto tam noua petiuisse, & [g] parum in tempore, incipientes principis curas onerari. Si tamen tenderent in pace tentare quæ ne ciuilium quidem bellorum victores expostulauerint, cur contra [h] morem obsequii, [i] contra fas [k] disciplinæ vim meditentur? decerne-

OBSERVATIONES.

a *Quemadmodum qui aliquem infringere studet, ei danda est opera, vt illius vires, quâ potest, distrahat; ita qui magnum, ac periculosum aliquod facinus aggrediuntur, hi quicquid habent virium, quibus nituntur, quasi vnum in corpus redigere debent, ne perrumpi possint. cæterùm nouarum rerum auctor consultè faciet, si suarum partium homines ita miscebit vt, quid quisque seorsim ab cæteris aut dixerit, aut egerit, non internosci queat; ne post victoriam aliquos, ac nimium fortasse multos præmiis donare, ob discretam virtutem, & manifestius spectatam, cogatur; aut si forte res malè cadat, in præcipuos aliquos turbarum auctores grauiùs animaduerti ab eo principe, qui eo facto læsus est, possit; tanquam in eos qui non publica omnium causa continentur; sed qui, quòd inter cæteros noscitari potuerunt, ipsi sua quoque & dicta, & facta præstare debent.*

b *Aemulatio honoris, quem quisque sibi potiùs, quam alij tribui vult, plus vtique potest, quàm furor, & seditio.*

c *Leuiore flagitio interficitur legatus, seu quis alius dux exercitus, quàm deficitur ab imperatore, siue principe. hoc est, nullum licet atrocissimum crimen tantum est, vt cum eo comparari possit, cùm læditur maiestas principii deficiendo ab eo.*

d *Perpaucos reperias egregios fuisse imperatores, qui non ijdem multa dicendi arte præstiterint.*

e *Nec populi, nec militum desideria per seditionem, & turbas ad principem, seu imperatorem deferri oportet. idque adeò verum est, vt, quod iustum desiderium fortasse est, illud ipsum vis, & seditio iniquissimum reddat. Siquidem omnibus in rebus, quæcunque tandem illæ sunt, non magis quod agitur, quàm qua ratione, quaque arte quidque agatur, attendi & solet, & debet.*

f *Veterem, & recentem historiam tenere debet imperator, vt ex ea promere exempla, prout res postulabit, possit.*

g *Planè iniquus, & impudens est is, qui nouis, & inusitatis petitionibus incipientes principis curas onerat.*

h *Quemadmodum obsequio subiectorum nititur principis maiestas, ac proinde securitas reip. ita obsequium militum est fundamentum disciplinæ militaris; quo sublato militiam atque adeo imperium intercidere constat.*

i *Illud ipsum repeto quod paulò ante obseruaui; omnia, quæcunque ab subiectis in principem, aut ab exercitu aduersus imperatorem per vim aguntur, fieri contra fas.*

k *Exercitus in omnibus, etiam grauissimis postulatis, morem obsequij, & disciplinam militarem retinere debet.*

rent [a] legatos, [b] seque coram mandata darent. Adclamauere vt filius Blæsi tribunus legatione ea fungeretur, peteretque militibus missionem ab sexdecim annis: [c] cætera mandaturos vbi prima prouenissent. Profecto iuuene modicum otium: sed superbire miles, quòd filius legati orator publicæ causæ, satis ostẽderet, [d] necessitate expressa, quæ [e] per modestiam non obtinuissent. Interea manipuli ante cœptam seditionem Nauportum missi, [f] ob itinera, & pontes, & alios vsus, [g] postquam turbatum in castris accepere, vexilla conuellunt, direptisque proximis vicis, ipsoque Nauporto, quod municipii instar erat, retinentis centuriones [h] inrisu & contumeliis, postremò verberibus insectantur, præcipua in Aufidienum Rufum præfectum castrorum ira, quem direptum vehiculo sarcinis grauant, aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes, an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret? Quippe Rufus [i] diu manipularis, dein centurio, mox castris præfectus, antiquam, duramque militiã reuocabat, inuictus operis ac laboris, & eò immitior quia tolerauerat. Horum aduentu redintegratur seditio, & vagi circumiecta populabantur. Blæsus paucos maximè præda onustos [k] ad terrorem cæterorum adfici verberibus, claudi carcere iubet. Nam etiam tum legato à centurionibus, & optimo quoque manipulariũ parebatur. Illi obniti trahentibus, prensare circunstantium genua, ciere modò nomina singulorum, modò centuriam quisque cuius manipularis erat, cohortem, legionem,

OBSERVATIONES.

a *Per legatos omnia legitimè aguntur.*

b *Ad militarem disciplinam pertinet, dare operam, ne quidquam exercitus agat, nisi coram, & præsente, & si fieri potest, auctore imperatore.*

c *Multa & maxima petiturus obseruet, non omnia simul peti oportere; sed gradatim; atque ita vt, quæ faciliùs impetrari posse videntur, priùs petat: quæ vbi prouenerint, tum demum illa, quæ difficiliùs obtineri possunt, tentare tendat.*

d *Tum maximè superbiunt homines cùm, quæ abiecta modestia, per vim, sunt expressa, procedũt.*

e *Interdum necessitate exprimuntur quæ priùs per modestiam obtineri non potuerant.*

f *Quàm sæpissimè apud veteres scriptores obseruari potest, ad militarem disciplinam & hoc pertinuisse, vt milites ipsi sibi itinera, pontes, aliáque eius generis, cuiusmodi sunt, aggeres, vallum, fossæ, turres, aliaque conficerent, & reficerent, secus quàm hodie fit. quippe ne miles otio corrumperetur, pacientia laborum durari eum oportere maximus quisque vir semper existimauit.*

g *Similes à similibus ad deterrima quæque facilè impelluntur.*

h *Hi sunt gradus iniuriæ; inrisus; contumelia; verbera.*

i *Is demum qui cæteris præficiatur dignus est, non qui, vt hodie mos est, priùs imperat, quàm antea obtemperauerit, sed quem ab infimo ad supremos militiæ gradus propria virtus euexit. hic certè quia labores militares aliquando tulit, cùm quos ad bellum ducat, sunt, non corruptam, ac deprauatam, cuiusmodi cuperent ignaui milites, sed inuictus, scilicet, operis, ac laboris, antiquam, duramque militiam, cuius ope res maximæ geruntur, reuocat.*

k *Seditione in exercitu coorta, dux, seu imperator in paucos animaduertere debet ad terrorem cæterorum. in quos autem animaduertit, ij esse debent, qui in eo scelere deprehensi sunt, cuius nulla, ne apud furentes quidem excusatio reperiri potest; exemplo Blæsi, qui præda onustos puniit, quia in eo peccatum esse aduersus disciplinam militarem inficiari nemo poterat.*

eadem omnibus imminere clamitantes: ſimul probra in legatum cumulant, cœlum, ac deos obteſtantur; [a] nihil reliqui faciunt, quò minus inuidiam, miſericordiam, metum, & iras permouerent. Adcurritur ab vniuerſis; & carcere effracto, ſoluunt vincula: [b] deſertoreſque, ac rerum capitalium damnatos ſibi iam miſcent. Flagrantior inde vis, [c] plures ſeditioni duces. & Vibulenus quidam gregarius miles, ante tribunal Blæſi adleuatus circunſtantium humeris apud turbatos, & quid pararet intentos; Vos quidem, inquit, his innocentibus, & miſerrimis lucem & ſpiritum reddidiſtis, ſed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem miſſum ad vos à Germanico exercitu de communibus commodis, nocte proxima iugulauit per [d] gladiatores ſuos, quos in exitium militum habet atque armat? Reſponde, Blæſe, vbi cadauer abieceris. [e] ne hoſtes quidem ſepulturam inuident. cùm oſculis, cùm lacrimis dolorem meum impleuero, me quoque trucidari iube, dum, interfectos nullum ob ſcelus ſed quia vtilitati legionum conſulebamus, ii ſepeliant. Incendebat hæc fletu, & [f] pectus atque os manibus verberans: mox diſiectis, quorum per humeros ſuſtinebatur, præceps, & ſingulorum pedibus aduolutus, tantum conſternationis inuidiæque conciuit, vt pars militum, gladiatores qui è ſeruitio Blæſi erant, pars cæteram eiuſdem familiam vincirent; alii ad quærendum corpus effunderentur; ac nî properè neque corpus vllum reperiri, & ſeruos, adhibitis cruciatibus, abnuere cædem, neque illi fuiſſe vnquam fratrem pernotuiſſet, haud multum ab exitio legati aberant. Tribunos tamen, ac præfectum caſtrorum extruſere. Sarcinæ fugientium direptæ. & centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum, cedo alteram, indiderant: quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rurſus aliam poſcebat. Cæteros latebræ texere, vno retento Clemente Iulio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus, [g] ob promptum ingenium. Quin ipſæ inter ſe legiones octaua &

OBSERVATIONES.

a Hic eſt mos illorum, quos propria flagitia debitis offerunt ſuppliciis, vt eos ſibi in auxilium aduocent, quos ipſos eadem, aut grauiora meritos intelligunt.

b Seditio ſæpe multis, quorum de vita, ob flagitia, actum erat, opem tulit.

c Si non initio ſeditio compeſcitur, adeò crebreſcit, vt, pro vno plures ei duces exurgant.

d Odioſum atque adeò turpe eſt, vti opera aliorum, quàm militum, in bello: niſi id neceſſitas ſuadet. gladiatores certè inde amoueri procul dubio debent. id quod alius Taciti locus apertè docet, lib. 2. hiſtor. ac deforme, inquit, inſuper auxilium, duo millia gladiatorum, ſed per ciuilia arma etiam ſeueris ducibus vſurpatum.

e Hoſtis hoſti ſepulturam non inuidet.

f Non temperare manus à pectore, & ore, eſt animi valde impotentis argumentum, atque adeò eius, qui nihil minus ſentit, quàm id, quod videri vult.

g Quidam promptum ob ingenium maximis perſæpe periculis eripiuntur.

quintadecuma ferrum parabant, dum centurionem cognomento Sirpicum, illa morti deposcit, quintadecumani tuentur, ni miles Nonanus preces, & [a] aduersum aspernantis minas interiecisset. Hæc audita, quanquam abstrusum, & tristissima quæque maximè [b] occultantem Tyberium perpulere, vt Drusum filium cum primoribus ciuitatis, duabusque prætoriis cohortibus mitteret, [c] nullis satis certis mādatis, ex re consulturum. & cohortes delecto milite supra solitum firmatæ. Additur magna pars prætoriani equitis, & robora Germanorum, qui tum custodes Imperatori aderant: simul prætorii præfectus Aelius Seianus collega Straboni patri suo datus, magna apud Tyberium autoritate, [d] rector [a] iuueni, & cæteris [e] periculorum, præmiorumque ostentator. Druso propinquanti quasi per officium obuiæ fuere legiones, non lætæ (vt adsolet) neque insignibus fulgentes, sed inluuie deformi & vultu, quanquam mœstitiam imitarentur, [f] [a] contumaciæ propiores. Postquam vallum introiit, [g] portas stationibus firmant: globos armatorum certis castrorum locis opperiri iubent: cæteri tribunal ingenti agmine circumueniunt. Stabat Drusus, silentium manu poscens. illi [h] quoties [a] oculos ad multitudinem retulerant, vocibus truculentis strepere: rursum [i] viso Cæsare, trepidare. [k] murmur incertum, atrox clāmor, & repente quies; diuersis animorum motibus [l] pauebant terrebantque. Tandem interrupto tumultu literas

a Sic lib. 1. hist. rarus per vias populus, mœsta plebs, deiecti in terrā militum vultus, ac plus tristitiæ, quàm pœnitentiæ. & lib. 4 nemo supplici vultu, sed tristes, & truces, &c.
a Sic lib. 1. hist. sed plurima ad fingendum, credendumque materies in ipsis castris, odio, metu, & vbi vires suas respexerāt, securitate.

OBSERVATIONES.

a *Hæc est optima ratio componendarum litium, cùm res ad arma spectat, vt, qui vtrique parti optimè consultum cupit, aduersus vtramque adhibeat preces, vt amicè quicquid est controuersiæ dirimatur. Mox vbi parum procedit, vt precibus quicquam profici possit, aduersus aspernantes minas interiiciat, quibus deterriti ferociores arma ponant, & concordiam amplectantur.*

b *Prudenter facit princeps, si non tristissima quæque vulgat, sed ea quàm maximè fieri potest, occultat.*

c *Vbi periculum est in mora, quàm maxima celeritate fieri potest, princeps quò res postulat, legatos mittere debet, nullis satis certis mandatis, (nam cur mandet, si, quid mandandum sit, nesciat?) sed ex re præsenti quod facto opus erit, consulturos.*

d *Adolescentibus, quibus res magnæ sunt commissæ, dandi sunt rectores.*

e *Qui pericula idem præmia ostentare debet. quicquid secus fit, præter æquum fit.*

f *Vultus tristis non semper mœstitiæ, sed interdum contumaciæ index est. idem indicauit de Romanorum demisso vultu, fixisque in terram oculis Ofilius Calauij Ouij Campani filius, vt est apud Liu. lib. 9. histor. ab vrbe cond.*

g *Qui in sua potestate locum aliquem retinere studet, portas stationibus firmet, & globos armatorum certis locis disponat.*

h *Seditionis authores quoties oculos conuertunt ad multitudinem ferocem, & contumacem, vocibus truculentis obstrepunt; inde enim suo furori opē & auxilium sperant. nimirum, accidit plerunque, vt exercitus contemplatus frequentiam suam (vt est apud Paterc. lib. 2. histor.) à disciplina desciscat, & quod cogere se putat posse, rogare non sustineat.*

i *Aspectus principis (mirum dictu) seditiosissimum, & ferocissimum quemque terret.*

k *Multitudo adeo est discolor, vt ex ea murmur incertum, atrox clamor, repente etiam quies, effectus diuersorum animi motuum oriantur.*

l *Hæc est natura multitudinis, vt, vel tum maximè cùm terret, paueat.*

patris recitat, in quis perscriptum erat, [a] præcipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella tolerauisset. Vbi primùm à luctu requiesset animus, acturum apud patres de postulatis eorum: misisse interim filium, vt sine cunctatione [b] côcederet quę statim tribui possent: cætera senatui seruanda, [c] quem neque gratiæ, neque seueritatis expertem haberi par esset. Responsum est à concione, mandata Clementi centurioni quæ præferret: is orditur de missione à sexdecim annis, de præmiis finitæ militiæ: vt denarius diurnum stipendium foret: ne veterani sub vexillo haberentur. Ad ea Drusus cùm arbitrium senatus & patris [d] obtêderet, clamore turbatur: cur venisset, neque augendis militum stipendiis, neque adleuandis laboribus, denique nulla benefaciendi licentia. At [e] hercule verbera, & necẽ cunctis permitti. Tyberium olim, nomine Augusti, desideria legionum frustrari solitum. easdem artes Drusum retulisse. nunquamne nisi ad se filios familiarum venturos? nouum id planè, quod Imperator sola militis commoda ad senatum reiiciat: eundem ergo senatum consulendum quoties supplicia, aut prælia indicantur. an præmia sub dominis, pœnas sine arbitro esse? Postremò deserunt tribunal, vt quis prætorianorum militum, amicorumue Cæsaris occurreret, manus intentantes, ['causam discordiæ, & initium armorum] [f] maximè infensi Cneo Lentulo, quòd is ante alios ætate & gloria belli, firmare Drusum credebatur, & illa militiæ flagitia primus aspernari. Nec multò post digredientem cum Cæsare, ac prouisu periculi hyberna castra repetentem circunsistunt rogitantes, quò pergeret? ad imperatorem, an ad patres? vt illic quoque commodis legionum aduersaretur? simul ingruunt, saxa iaciunt. Iamque lapidis ictu cruentus, & exitii certus, adcursu multitudinis, quæ cum Druso aduenerat, protectus est. Noctem minacem, & in scelus erupturam fors leniuit. Nam Lu-

' hæc super sunt.

OBSERVATIONES.

a *Imperator mirificè sibi conciliat beneuolentiam exercitus, si palam profitetur, sibi illius præcipuã esse curam; ac milites rerum ab se, ipsorum opera & virtute gestarum commonefacit, eosque suorum laborum, ac periculorum socios nominat.*

b *Seditio iis rebus continuò sedari potest, quæ illi causam dederunt, si concedantur.*

c *Amplissimi ordinis arbitrium esse debet, quos princeps gratia complecti debeat; & erga quos itidem seueritatem adhiberi oporteat.*

d *Imperatores nomine principis, i. obtendentes se principem consulturos esse, desideria militum lepide frustrari possunt. quid prohibet, quominus hac arte vtantur ij omnes, quibus principum negotia sunt commissa?*

e *Planè iniquum est, vt supra annotaui, ei permitti supplicia, & grauissimas quasque animaduersiones, cuius in manu non est commodis, & vtilitati eorum prospicere, quibus præest.*

f *Nequam, & seditiosi homines iis plerunque sunt infensi, quos præ cæteris gloria belli, & virtute præstare, ac proinde sua flagitia aspernari vident. certè in eorum perniciem, siquidem eos suis commodis aduersari putant, mira audacia, ac ferocia præcipites ruunt.*

na clariore penè cælo visa languescere. Id miles rationis [a] ignarus omen præsentium accepit, ac suis laboribus defectionem sideris adsimulans, prospereque cessura quæ pergerent, si fulgor & claritudo deæ redderetur. Igitur æris sono, tubarum, cornuumque concentu strepere, prout splendidior, obscuriorue lætari aut mœrere: & postquam ortæ nubes offecere visui, creditumque conditam tenebris, vt sunt mobiles ad superstitionem perculsæ semel mentes, sibi æternum laborem portendi, sua facinora auersari deos lamentantur. [b] Vrendum inclinatione ea Cæsar, & quæ [c] casus obtulerat in sapientiam vertenda ratus, circumiri tentoria iubet. Accitur centurio Clemés, & siqui alii [d] bonis [e] artibus grati in vulgus, in vigiliis, stationibus, custodiis portarum se inserunt, spem offerunt, metum intendunt. Quousque filium imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennione & Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percennius & Vibulenus stipendia militibus, agros emeritis largientur? denique pro Neronibus & Drusis imperium populi Rom. capessent? quin potiùs [f] vt nouissimi in culpam, ita primi ad pœniten-

r. de militibus Sic Tacit. lib. 1 histor. quorum, inquit, fauorem, vt largitione, & ambitu male acquiri, ita per bonas artes haud spernendum.

OBSERVATIONES.

a *Quarum rerum cognitione plebs abuti potest, has ipsam nescire, quàm scire, præstat. Quin & illud addo; doctos homines aut admitti à principe debere ad gubernacula reip. vt horum opera cæteris posthac vtatur facilioribus, & obsequentioribus, aut certè principi alia obtendenti, id agendum esse, quominus ij, quibus imperat, disciplinarum imperfecta cognitione imbuantur. hi enim plerunque omni exuto obsequio, & modestia, eò arrogantiæ, temeritatisque deueniunt, vt cur, quaque ratione quidque à principe agatur, sciscitari, scrutarique audeāt, non priùs obtēperaturi, quàm eam rem sibi probari affirmarint. Ex quo fonte ecquid nō mali non modò priscis tēporibus, sed & nostro hoc corruptissimo sæculo manauit? At optandū est vt omnes philosophentur. quis negat? sed hoc dico, nos experientia doceri, esse genus hominum, quod latè patet, qui dum id agunt, vt multa scire videantur, eo tandem inertibus studiis, & vana doctrinæ ostentatione euadunt, vt segne otium hoc studiorum nomine velent, ac sibi ipsis inutiles, cæteris non ferendi, morum optimorum, legum, principum, denique omnis disciplinæ sint contemptores: denique aspiciantur molesti, intempestiui, contumaces, & refractarij. certè principis interest, habere subiectos magis viros bonos, quàm literatos.*

b *Cùm imperitæ multitudinis perculsæ semel mentes mobiles sint ad superstitionem, siquid fortè accidit huiusmodi, cuius etsi ij, qui diu in causarum naturalium inuestigatione versati sunt, rationem reddere possunt, id tamen cuiusmodi sit plebs ignorat, ac proinde pauet, tunc si ita est è re nostra, insuper adiiciendi sunt metus ex iis, quæ dura & aspera, prætérque consuetudinem eueniunt; cuiusmodi est præmatura hiems, imbres continui, ac sæui, turbines, aquæ, ignes cælestes, & cætera huiusmodi, quæ prodigij loco habentur. quæ omnia tanquam à cælesti ira missa sagax imperator in exercitu, aut princeps in rep. interpretari debet, quasi aduersus impios hebescant sydera, ruant tempestates; vt dicet infra; nec aliud esse tot malorum leuamen iis persuadeat, quàm si quisque solutus piaculo ad officium redeat suum. nempe, hac ratione fidem sibi quisque, etiam falsis, ac futilibus præstruere potest, si modò talia sunt, quæ, vt ipse interpretatur, ac vult, ita esse credantur.*

c *Hominis est longè sapientissimi, quæ sors offert, ea in sapientiam vertere.*

d *Eximiæ est fælicitatis, bonis artibus (id quod raro accidere videmus) gratiam apud vulgus adipisci: quippe satis constat, sæpiùs malis artibus popularem fauorem quæri.*

e *Sedandæ seditionis ratio hæc tutissima est, vt res, scilicet, per eos agatur, qui grati sunt in vulgus; illi enim vbique se inserere, spem offerre, ac metum seditiosis impunè possunt intendere.*

f *Venia, & miseratione digni videntur, qui nouissimi in culpam, primi ad pœnitentiam sunt.*

tiam

tiam [a] sumus? [b] Tarda sunt quæ in commune expostulantur, priuatam gratiam statim mereare, statim recipias. Commotis per hæc mentibus, & inter se suspectis, [c] tironem à veterano, legionem à legione dissociant. Tum redire paulatim amor obsequii; omittunt portas, signa vnum in locum principio seditionis congregata suas in sedes referunt. Drusus orto die, & vocata concione, [d] quanquam rudis dicendi, nobilitate ingenita, incusat priora, probat præsentia: [e] negat se terrore, & minis vinci: flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum patri, vt placatus legionum preces exciperet. orantibus, rursum idem Blæsus & L. Apronius eques Romanus è cohorte Drusi, Iustusque Catonius primi ordinis centurio ad Tyberium mittuntur. Certatum inde sententiis, cùm alii opperiendos legatos, atque interim comitate permulcendum militem censerent, alii fortioribus remediis agendum: [f] nihil in vulgo modicum: terrere, ni paueant: vbi pertimuerint, impune contemni: dum superstitio vrgeat, [g] adiiciendos [1] ex duce metus, sublatis seditionis autoribus. Promptum ad asperiora ingenium Druso erat. vocatos [h] Vibulenum & Percenniũ' interfici iubet. Tradunt plerique intra tabernaculum ducis obrutos; alii corpora extra vallum abiecta ostentui. Tum vt quisque præcipuus turbator, conquisiti: & pars extra castra palantes à centurionibus, aut prætorianarum cohortium militibus cæsi: quosdam ipsi manipuli [k] documentum fidei tradidere. Auxerat militum curas [2] præmatura

1 Sic loquitur lib. xl. metus ex imperatore & in vita Agricolæ, propius ex legato timor.

2 Sic lib. 4. hist. Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarũ penuria, tanquam nos amnes quoque & vetera imperii munimenta desererent.

OBSERVATIONES.

a *Haud dubiè persuadet is, qui ita loquitur, tanquam si sit in coniuncta & re, & causa cum iis, apud quos verba facit.*

b *Quæ in commune i. reip. aut corporis alicuius gratia postulantur, ea solent esse tarda; i. non statim refertur gratia vniuersis item vt singulis: ergo est tutius priuatam gratiam mereri, quàm contineri publica, quæ plerunquè est tarda.*

c *Inter potissimas rationes sedandæ seditionis hæc connumeratur, vt seditiosi alij ab aliis, rationibus probabilibus, dissocientur; sintque inter se suspecti.*

d *Vir magnus, & illustris etsi rudis est dicendi, tamen nobilitate ingenita fit, vt, quæ loquitur magnum apud omnes pondus habeant. nam vt idem Tacit. lib. xv scribit, viro militari, hic adde, aut principi, authoritas pro facundia est.*

e *Hæc est principis in rep. maiestas, & imperatoris apud exercitum auctoritas, vt, vel in ipso summo discrimine, palam profiteatur, se nequaquam terrore, ac minis vinci; Sed si flexos ad modestiam homines videat, si supplices audiat, tum verò se hac ratione adduci posse, vt, quæ ab se petuntur, concedat.*

f *Cùm nihil sit in vulgo modicum, haud dubiè aut pauet, aut terret, hæc cùm ita sint, danda omnino est opera vt paueat & pertimescat. id quod si erit, impune postea contemni potest.*

g *Simulatque vulgus pauere cœpit, insuper adiiciendi sunt metus.*

h *Sublatis seditionis autoribus sedatur seditio. Ita remota causa remouetur effectus.*

i *Simulatque seditio incipit labascere, fortia quæque remedia ad eam planè extinguendam protinus adhiberi debent.*

k *Documentum fidei satis magnum tradunt ij, qui in socios, aut in commilitones ideo seuiunt, vt operam & fidem principi præstent.*

hyems imbribus continuis, adeoque sæuis, vt non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari signa possent, quæ turbine atque vnda raptabātur. durabat & formido cœlestis iræ, nec frustra aduersus impios hebescere sydera, ruere tempestates: non aliud malorum leuamentum, quàm si linquerent castra infausta temerataque, & soluti piaculo suis quisque hybernis redderētur. primùm octaua, dein quintadecuma legio rediere. Nonanus opperiendas Tyberii epistolas clamitauerat. mox desolatus aliorum discessione [a] imminentem necessitatem sponte præuenit. & Drusus non expectato legatorum regressu, quia præsentia satis consederant, in vrbem rediit. Iisdem ferme diebus, iisdem causis Germanicæ legiones turbatæ, [b] quantò plures, tantò violentiùs, & magna spe fore, vt Germanicus Cæsar imperium alterius pati nequiret, daretque se legionibus, vi sua cuncta tracturus. Duo apud ripam Rheni exercitus erant; cui nomen superiori sub C. Silio legato, inferiorem A. Cæcinna curabat. Regimen summæ rei penes Germanicum, agendo Galliarum censui tum intentum. Sed quibus Silius moderabatur, mente ambigua, [c] fortunam seditionis alienæ speculabantur. Inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est, orto ab vndeuicesimanis quintanisque initio, & tractis prima quoque, ac vicesima legionibus. nam iisdem æstiuis in finibus Vbiorum habebantur per [d] otium, aut leuia munia. Igitur audito fine Augusti, [e] vernacula multitudo nuper acto in vrbe delectu, lasciuiæ sueta, laborum intolerans, implere cæterorum rudes animos: venisse tempus quo veterani maturam missionem, iuuenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent, sæuitiamque centurionum [f] vlciscerentur.

OBSERVATIONES.

a *Sapienter facit is, qui imminentem tempestatem & necessitatem sponte præuenit.*

b *Quò maior est multitudo seditiosorum, hoc violentior est seditio.*

c *Seditiosorum non vna, eademque ratio est; alij enim timidiores fortunam alienæ seditionis interdum speculantur; nempe, vt ipsi postea ex ipsa re, & aliorum euentu sibi consulant. alij statim in rabiem prolabuntur. Vtri sint deteriores non facilè dixerim.*

d *Cùm omni tempore, omnibusque locis ac rebus otium vitari debet, tum verò potissimùm in exercitu valido. nam ex otio lasciuia, luxus, contumacia, seditio, cædes, teterrima quæque proficisci constat.*

e *Quid ab eo milite speres, à vernacula, inquam, multitudine, quæ nuper acto in magna aliqua vrbe delectu, lasciuiæ sueta, laborumque militarium intolerans est, nisi vt, simulatque ad exercitum venerit, cæterorum militum rudes animos impleat contumacibus vocibus, quæ nihil nisi maximam, & violentissimam seditionem commoueant? Ei igitur, cui conscribendus est exercitus, auctor sim, atque hoc consilij perlubens dederim, vt, non tam ex vrbana, ac vernacula multitudine corruptis, ac deprauatis moribus dedita, lasciuiæque sueta, quàm ex agris, iisque hominibus, qui laboribus, duritiæ, malo assueuerunt, delectum habeat. nam fortior miles, vt ait Senecà lib. 7. epistol. epist. 52. ex confragosò venit: segnis est vrbanus & verna. Et paulo post, nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur.*

f *Hoc est proprium contumaciæ, vt, non id tantùm, quo sua commoda contineri putat, per vim eripiat; verùm etiam, quibus obtemperare æquum est, his non modò non pareat, sed, veluti ruptis habenis, vt hostes vlciscatur, aut vt reos ad supplicium trahat.*

Non

[a]Non vnus hęc vt Pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas militum aures alios validiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora vocesque: [b] sua in manu sitam rem Romanam, suis victoriis augeri Remp. in suum cognomentum adsci∫ci imperatores. Nec Legatus obuiam ibat, [c] quippe plurium vecordia constantiam exemerat. repète [1] lymphati districtis gladijs in centuriones inuadunt[ea vetustissima militaribus odiis materies, & sæuiendi principium] prostratos verberibus multant, sexageni singulos, vt numerum centurionum adæquarent. Tum conuulsos laniatosque, & partim exanimos ante vallum, aut in amnem Rhenum proiiciunt. Septimius cùm perfugisset ad tribunal, pedibusque Cæcinnæ aduolueretur, eò vsque flagitatus est, donec ad exitium dederetur. [2] Cassius Chærea, mox cæde C. Cæsaris memoriam apud posteros adeptus, tum adolescens, & animi ferox, inter obstantes & armatos ferro viam patefecit. Non tribunus vltra, non castrorum præfectus ius obtinuit; vigilias, stationes, & si qua alia præsens vsus indixerat, ipsi partiebantur. Id militares animos altiùs coniectantibus precipuum indicium magni atque implacabilis motus, [d] quòd neque disiecti, nil paucorum instinctu, sed pariter ardescerent, pariter silerent, tanta æqualitate & constantia, vt regi crederes. Interea Germanico per Gallias (vt diximus) census accipienti, excessisse Augustum adfertur. Neptem eius Agrippinam in matrimonio, pluresque ex ea liberos habebat. Ipse Druso fratre Tyberii genitus, Augustæ nepos; sed anxius occultis in se patrui auięque odiis, [e] quorum causæ acriores, quia iniquę: quippe Drusi mag-

1 Sic lib. 1. hist. lymphatis cęco pauore animis.

2 Vide Senecā lib. in sapientē non cad. iniur. cap. 18. & Sueton. in Caligula.

OBSERVATIONES.

a *Tum demum periculosa est seditio, cùm non vnus, aut alter verba seditiosa in vulgus, atque apud trepidas militum aures iacit, seque seditioni ducem præbet; sed cùm sunt multa seditionis ora, vocesque in exercitu valido, quique se, suasque vires hactenus nouit, vt in sua manu remp. esse, eamque suis victoriis augeri, atque in suum cognomentum adsci∫ci imperatores videat.*

b *Cùm res Romana eò potentiæ deuenerit vi, armis, & disciplina militari, hæc legionum propria, veraque laus videbatur esse, vt in ipsarum manu sita esset, suisque victoriis augeretur resp. inque suum cognomentum adsciscerentur imperatores.*

c *Quàm sæpissimè accidit, vt plurium vecordia vnius constantiam eximat, id quod in principe, & duce exercitus adeò est periculosum, vt, si eum furore, ac minis perterritum iam labascere sentiat furiosus miles, aut seditiosa multitudo, vix postea vllus furori, & impotentiæ modus imponi possit.*

d *Illud est teterrimum, ac periculosissimũ seditionis genus, atque adeò indicium motus implacabilis, cùm multitudo non est disiecta, aut discors, vt plerunque accidit in nouis tumultibus, sed adhibet virtutem, hoc est, concordiam ad tuenda sua mala, nempe furorem, & seditionem; nihilque agit paucorum instinctu; tunc enim sublatis, aut mitigatis autoribus, & ducibus, seditio sedari posset; sed omnes pariter ardescunt, pariter silent, tanta æqualitate, & constantia, vt regi credas. adeò vt tot, tantisque malis remedium adhiberi nulla ratione possit, nisi singulis quoque pariter satisfiat. Denique, vt vno verbo dicam; illa est teterrima seditio, quæ iisdem artibus fouetur, quibus maxima quæque imperia administrantur.*

e *Tunc verè offendimur, cùm iniquis, & falsis accusationibus nostram innocentiã peti intelligimus;*

na apud populum Roma. memoria. [a] credebaturque si rerum potitus foret, libertatem redditurus. vnde [b] in Germanicum fauor, & spes eadem. [c] Nam iuueni ciuile ingenium, mira comitas, & diuersa à Tyberii sermone, vultu, adrogantibus & obscuris. Accedebant muliebres offensiones, nouercalibus Liuiæ in Agrippinam stimulis; atque ipsa Agrippina paulò commotior, nisi quod [d] castitate, & mariti amore, quamuis indomitum animum in bonum vertebat. Sed Germanicus [e] quantò summę spei propior, tantò impensius pro Tyberio niti: Sequanos proximos, & Belgarum ciuitates in [f] verba eius adigit. Dehinc audito [g] legionum tumultu, [g] raptim profectus, obuias extra castra habuit, [h] deiectis in terram oculis, velut pœnitentia. Postquam vallum iniit, dissoni questus audiri cœpere. & quidam prehensa manu eius per speciē exosculandi inserunt digitos, vt vacua dentibus ora contingeret. alii curuata senio membra ostendebāt. Adsistentem concionem, quia permista videbatur, [i] discedere in manipulos iubet: sic melius audituros responsum: vexilla pręferri, vt id saltem discerneret cohortes. tardè obtemperauere. Tunc

OBSERVATIONES.

a *Non maiori est odio ciuibus is, qui libertatem ipsis eripit, quàm charus & gratus is, qui eam Reip. reddit.*

b *Fauor patris plerunque filios etiam complectitur. Siquidem spes est, non modò opum, potentiæ, ac dignitatis, verùm etiam paternæ virtutis hæreditatem ad filios esse peruenturam.*

c *Difficile memoratu est, quàm grata sit in vulgus comitas principis, eiusque ciuile ingenium; & contra, quantò omnibus sit odio sermo, & vultus ipsius arrogans, & obscurus. Hinc itaque obseruandum est, eum, qui principi hominibus parum grato proximus est, speratq; se principem locum obtinere posse, ita se debere componere, vt, quæ propter vitia ille meritò cuiuis odio est, his summo studio declinatis, impleat pectus suum iis virtutibus, quæ illius vitiis planè aduersantur. nempe, si ille est auarus, hic sit liberalis; si propter crudelitatem malè audit, hic clementiam exerceat. id quod simulac viderit populus, qui solet esse acris animaduersor, & scrutator morum principis, quò magis illum odit, hoc magis hunc fouebit, colet, amabit; deque eius incolumitate, salute, ac dignitate sollicitus erit.*

d *In mulieribus amor mariti parit castitatem; hæc autem cætera vitia obtegit; efficitque, vt quamuis illæ habeant animum indomitum, eum tamen in bonum vertant.*

e *Hæc est natura viri præstantissimi, vt, quo propior summæ spei est, tantò impensiùs pro eo, penes quem sunt gubernacula reip. nitatur.*

f *Adigere populos, & ciuitates in sua verba, dubio adhuc rerum statu, omnino debet princeps. hoc autem nihil est aliud, quàm quod hodie dicitur; facere homagium.*

g *Simulatque ad imperatorem perlatum est, tumultum esse in castris, militémque seditione sæuire, si inde abest, nequaquam cunctari, sed eò raptim proficisci debet, vt sua præsentia militem ad sanitatem reuocare, rebúsque perturbatis, & afflictis consulere possit.*

h *Vix fieri potest, vt non eum, qui se grauiter peccasse, pœnamque commeritum esse intelligit, etsi iudice, aut principe ipso valentior est, pudeat scelerum: idque adeò, vt non audeat eos, quibuscum ipsi res est, porrecta fronte alloqui; sed deiectis in terram oculis contumacē pœnitentiam declaret.*

i *Ad maiestatem, & dignitatem imperatoris, atque adeò ad militarem disciplinam maximè pertinet, exercitum non confusum, ac permixtum, sed suis ordinibus, cohortibus, manipulis, vexillis distinctum alloqui.*

à ve-

à[a] veneratione Augusti orsus, flexit ad victorias triumphosque Tyberii, præcipuis laudibus celebrans quæ apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset.[b] Italiæ inde cōsensum, Galliarum fidem extollit, nil vsquam turbidū, aut discors.[c] silentio hæc, vel murmure modico audita sunt. Vt seditionem attigit, vbi[d] modestia militaris,[e] vbi veteris disciplinæ decus, quonam tribunos, quò centuriones exegissent, rogitans:[f] nudāt vniuersi corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant: mox indiscretis vocibus, pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum, ac propriis nominibus incusant vallum, fossas, pabuli, materiæ, lignorum adgestus, & si qua alia ex necessitate, aut[g] aduersus otium castrorū quæruntur. Atrocissimus veteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut supra stipendia numerantes; mederetur fessis, neu mortem in iisdem laboribus, sed finem tam exercitæ militiæ, neque inopem requiem orabant. fuêre etiam qui legatam à diuo Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum ominibus: &, si vellet imperium, promptos ostentauere.[h] Tum verò quasi scelere[i] contaminaretur præceps tribunali desiluit. opposuerunt abeunti arma, minitantes, nî regrederetur.[k] At ille moriturum potiùs, quàm fidē exueret, clamitans, ferrum à latere diripuit, elatumque deferebat in pectus, nî proximi prehensam dextrā vi attinuissent. extrema & conglobata inter se pars concionis, ac vix credibile dictu, quidam singuli propiùs incedentes, feriret, hortabantur: & miles nomine Calusidius strictum obtulit gladium, addito, a-

OBSERVATIONES.

a *Qui apud seditiosos verba facit, debet exordiri à veneratione eius, cuius memoriam augustissimam, ijsisque seditiosis gratissimam esse scit: mox flectere ad commemorationem earum rerum, quas aut ipse, aut quiuis alius imperator eorum opera præclarè gessit. hæc est vna ratio conciliandæ sibi beneuolentiæ apud seditiosos, & furentes.*

b *Seditiosi vel maximè terrentur commemoratione consensus, & concordiæ cæterorum.*

c *Quæ vera sunt, ea vel ab ipsis seditiosis hominibus vel silentio, vel modico murmure audiuntur.*

d *Modestia est vna ex potissimis virtutibus militaribus.*

e *Qualem eam militiam esse dicas, vbi veteris disciplinæ decus amissum est?*

f *Nullum est planius, veriusve responsum, quàm si pro dictis res ipsæ proferantur.*

g *Ad disciplinam militarem imprimis pertinet, vt, non modò cogente necessitate miles, verùm etiam ad vitandum otium, fossas, & vallum extruat; pabulum, materiam, ligna aggerat.*

h *Eximiæ, ac singularis fidei argumentum erga principem est, delatum sibi imperium ab iis qui dare possunt, recusare, atque adeo, hoc est regnum, nolle regnare cùm possis: vt ait Seneca de benefic. lib. 3. cap. 36.*

i *Quæ si faceremus, scelere non careremus, ea si libenter audimus, eodem scelere contaminamur.*

k *Mortem potiùs oppetere, quàm fidem exuere, hoc est, mortem ipsam præferre perfidiæ, est generosi animi facinus.*

cutiorem esse.[a] Sæuum id malique moris etiam furentibus visum. ac spatium fuit, quo Cæsar ab amicis in tabernaculum raperetur. consultatum ibi de remedio. etenim nuntiabatur parari legatos, qui superiorem exercitum ad causam eandem traherent; destinatum excidio Vbiorum oppidum, imbutasque præda manus in direptionem Galliarum erupturas. Augebat metum gnarus Romanæ seditionis, & si omitteretur ripa, inuasurus hostis, at si auxilia, & socii aduersum abscedentis legiones armarentur, ciuile bellum suscipi; periculosa seueritas, flagitiosa largitio; seu nihil militi, seu omnia cōcederentur, in ancipiti Rep.[b] Igitur volutatis inter se rationibus, placitum vt epistolæ nomine principis scriberentur; missionem dari vicena stipendia meritis; exauctorari qui senadena fecissent, ac retineri sub vexillo, cęterorum immunes,[c] nisi propulsandi hostis: legata, quæ petiuerant exolui,[d] duplicarique. Sensit miles in tempus conficta,[e] statimque flagitauit. missio per tribunos maturatur; largitio differebatur. in hyberna cuiusquam non abscessere quintani, vndeuicesimanique, donec iisdem in æstiuis contracta ex viatico amicorum, ipsiusque Cæsaris pecunia persolueretur. Primam ac vicesimam legiones Cæcinna legatus in ciuitatem Vbiorum reduxit turpi agmine, cùm fisci de imperatore rapti inter signa, interque Aquilas veherentur. Germanicus superiorem ad exercitum profectus,[f] secundam & tertiam decu-

i. incerto, & nu ante seiū statu.

OBSERVATIONES.

a *Quædam per se adeò sunt atrocia, vt ab ipsis furentibus, sociisque sceleris sæua, malique moris videantur. at, quid magis sæuum, quidue peioris in omnem posteritatem exempli, morisque est, quàm, vt subiectus principis, milesue imperatoris necem non modò non, qua re maximè potest, impediat, verùm etiam ei gladium, quo se interimat, offerat?*

b *Magna coorta seditione in exercitu valido, eoque qui sua vi cuncta trahere potest, seueritas adeò est periculosa, vt ex ea nonnisi pernicies ducis, tribunorum, centurionum, ac denique vastatio prouinciarum, totiusque reip. interitus, proficisci possit. alieno, scilicet, loco ac tempore, adhibetur seueritas erga eum, qui se, suasque vires adeò nouit, vt, quicquid penes alios est dignitatis, & auctoritatis, id omne vno suo obsequio contineri sciat; quod si exuat, haud dubiè futurum sit, vt statim appareat, illos nulla vi, sed inanibus tantùm esse subnixos. Largitio item, siue concessio earum rerum, quæ à militibus seditioe petuntur, est flagitiosa, i. flagitio, scelere, ac vi, ab imperatore extorta. Itaque cùm, si nihil milui, siue omnia concedantur, vtrinque maximum sit periculum; is penes quem est rerum summa, mediam quandam rationem sequi debet, ne nihil sibi tributum esse miles queri possit, nec quicquid sibi collibitum est, abstulisse se, insolenter glorietur. Quicquid autem tam periculoso rerum statu decernetur, id agi debet ex dignitate, & maiestate principis; nempe, ipsius epistola, & edicto. Nam cùm sibi princeps in rep. aut imperator in exercitu aliquid necessitate extorqueri videt, saltem consulat dignitati suæ; hac ratione, vt, quæ propediem futurum est, vt vi extorqueantur, ea ipse antea concedat edicto suo, aut epistola; ac si non à furiosis, & potentioribus, atque ipsa necessitate expressa sint, sed ab se, suaque liberalitate proficiscantur.*

c *Immunes munerum, ac laborum militarium, non censentur immunes hostis propulsandi.*

d *Qui vult aliquem fallere, non solùm ei id quod petit, exoluit, sed id, si potest, duplicat.*

e *Qui quod sibi promissum est in tempus confictum esse putat, is quod petit, id statim sibi curet persoluendum.*

f *Cui duci est suspecta exercitus sui fides, is det operam vt milites quamprimùm sacramento adigat.*

mam & sextam decumam legiones nihil cunctatus sacramento adigit. Quartadecumani paulùm dubitauerunt. Pecunia & missio, quamuis nō flagitantibus oblata est. At in Chaucis cœptauere seditionem præsidium agitantes vexillarii discordium legionum: & [b] præsenti duorum militum supplicio paulùm repressi sunt. Iusserat id Mennius castrorum præfectus, [c] bono magis exemplo, [d] quàm cōcesso iure. deinde intumescente motu profugus, repertusque, postquam [e] intutæ latebræ, [f] præsidium ab audacia mutuatur:[g] Non præfectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tyberium imperatorem violari: simul exterritis, qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit, & si quis agmine decessisset pro desertore fore clamitans, [h] reduxit in hyberna turbidos, & nihil ausos. Interea legati ab senatu regressum iam apud aram Vbiorum Germanicum adeunt. Duæ ibi legiones prima atque vicesima, veteranique nuper missi sub vexillo hyemabant. [i] Pauidos, & conscientia vecordes intrat metus, venisse patrum iussu, qui inrita facerent quæ per seditionem expresserant. vtque mos vulgo, [k] quamuis falsis reum subdere, Munatium Plancum consulatu functum, principem legationis, autorē senatusconsulti incusant: & nocte concubia [l] vexillum in domo Germanici situm flagitare occipiunt; concursuque ad ianuam facto, moliuntur fores: extractum cubili Cæsarem, tradere vexillum, intento mortis metu, subigunt: mox vagi per vias obuios habuere legatos, audita consternatione, ad Germanicum tendentes: ingerunt contumelias, cędem parant, Planco maximè, [m] quem

OBSERVATIONES

a *Quàm sæpissimè accidit, vt ea vltro offerenda sint quæ minimè petuntur, nempe iis, quos periculum est, ne ea vi, quam adhibere possunt, extorqueant: ac ne iis quidem fortasse contenti posthæc maiora tentent.*

b *Si seditio paucorum supplicio reprimi potest, in hos animaduerti optimum est.*

c *Interdum id iuris, eamque potestatem sumere licet, cùm id necessitas reip. postulat, quæ alioqui nobis non est concessa. id quod cùm accidit, bono magis exemplo, quàm concesso iure fieri dicitur.*

d *Præfectus castrorum non habet ius animaduertendi in milites capitali supplicio.*

e *Interdum accidit, vt, cui in latebris nihil, huic in audacia multùm sit præsidij.*

f *In eum statum aliquando adducimur, vt præsidium nobis ab audacia sit mutuandum; & quam obtinemus dignitatem tanto spiritu, tantaque animi magnitudine sit extollenda, vt eos, quibuscum nobis res est, quibusque merito aduersamur, perterrefaciamus.*

g *Qui minori alicui magistratui iniuriam facit, is haud dubiè ipsius principis maiestatem lędit.*

h *Seditiosi, nondum adulta seditione, à viro forti, & audace in officio contineri, eoque redigi possunt, vt nihil vltra audeant.*

i *Conscientia vecordes facilè intrat metus se eo supplicio, quo digni sunt, affectum iri.*

k *Vulgi mos est, quamuis falsis reum subdere, i. etiam earum rerum, quæ falsæ & nullæ sunt, culpam in aliquem conferre.*

l *Quem penes est vexillum, is imperium in exercitu habere dicitur.*

m *Fuga dedecet hominem magnæ authoritatis; præsertim in seditione, quæ plerunque magnorum virorum constantia sedari potest.*

dignitas fuga impediuerat. Neque aliud periclitanti subsidium, quàm castra primæ legionis: illic signa, & aquilam amplexus, [a] religione sese tutabatur: ac ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, [b] rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani, Romanis in castris sanguine suo altaria deûm commaculauisset. Luce demum, postquam dux, & miles & facta noscebantur, ingressus castra Germanicus perduci ad se Plancum imperat, [c] recipitque in tribunal. Tum fatalem increpans rabiem, [d] neque militum, sed deûm ira resurgere, cur venerint legati aperit: ius legationis, atque ipsius Planci grauem, & immeritum casum; simul quantum dedecoris adierit legio, facundè miseratur: attonitaque magis, quàm quieta concione, legatos præsidio auxiliarium equitum dimittit. Eo in metu arguere Germanicum omnes, quòd non ad superiorem exercitum pergeret, vbi obsequia, & contra rebellis auxilium. [e] Satis superque missione & pecunia, & mollibus consultis peccatum. vel, si vilis ipsi salus, [f] cur filium paruulum, cur grauidam coniugem inter furentes, & omnis humani iuris violatores haberet? illos saltem auo, & [g] Reip. redderet. Diu cunctatus, aspernantem vxorem, cùm se diuo Augusto ortam, [h] neque degenerem ad pericula testaretur, [i] postremò vterum eius, & communem filium multo cum fletu complexus, vt abiret, perpulit. Incedebat muliebre, & miserabile agmen, profuga ducis vxor paruulum sinu filium gerens, lamentantes circum amicorum coniuges, quę simul trahebantur: nec minùs tristes qui manebant. Non florentis Cæsaris, neque suis in castris, sed velut in vrbe victa facies, gemitusque, ac planctus etiam militum aures oraque aduertêre. Progrediuntur contuberniis, quis ille flebilis sonus? quod tam triste? fœminas inlustres, non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriæ vxoris, aut comitatus soliti, pergere

a Sic lib. 3. hist. Et ni data a duce præsidio defensi forent, sacrum etiam inter exteras gentes legatorum ius ante ipsa patriæ mœnia ciuilis rabies vsque in exitium temerasset.

OBSERVATIONES.

a *Signa militaria adeo sunt sacrosancta, vt, qui ea amplexi sunt, hos violare religio sit.*

b *Perrarò accidit, vt ius gentium violetur lædendis legatis, etiam inter infensissimos hostes, nedum inter suos. id quod si quando accidit, difficile dictu est, quàm atrox & indigna res videatur omni hominum generi.*

c *Legatus principis à duce exercitus, seu quo alio magistratu in tribunal recipi rectè potest.*

d *Qui apud seditiosos verba facit non tam culpam in milites ipsos conferre, quàm Deum iræ, aut calamitati temporis quicquid mali accidit adscribere debet.*

e *Etiam atque etiam princip1, aut duci exercitus cauendum est, ne nimia indulgentia adiuuet, augeatque furorem seditiosorum militum.*

f *Cui sua ipsius salus vilis est, is, si in locis seditione inquinatis, non sine vitæ discrimine versatur, det operam vt eos saltem, qui aliquando reip. vtiles esse possunt, cuiusmodi sunt pueri, & adolescentuli, periculo eximat, ne & ipsa reip. semina extingui voluisse videatur.*

g *Sciant singuli, a[illegible] imùm principes. se non tam sibi, quàm reip. esse natos.*

h *Maximis vi[illegible] prognati id debent imprimis cauere, ne ab summa illa virtute, quæ maiores suos ad am[illegible]imos dignitatis gradus extulit, degenerent.*

i *Quod maritus vxori non tribueret, neque hæc item marito, id vterque dat charitati communium liberorum, quos intelligunt se non tam sibi, aut ipsis, quàm reip. genuisse.*

ad

ad Treuiros,& externæ fidei.[a] Pudor inde & miseratio,& patris Agrippæ, Augusti aui memoria,socer Drusus,[b] ipsa insigni fœcunditate, præclara pudicitia; iam infans in castris genitus,in contubernio legionum eductus,quem militari vocabulo[c] Caligulam appellabāt [quia plerunque ad conciliandą vulgi studia eo tegmine pedum induebatur.] Sed nihil æque flexit,quàm[d] inuidia in Treuiros:orant,obsistunt, rediret, maneret: pars Agrippinæ occursantes, plurimi ad Germanicum regressi. isque, vt erat recens dolore & ira,apud circunfusos ita cœpit;[e] Non mihi vxor, aut filius patre & Rep. chariores sunt:sed illum quidem [f] sua maiestas, imperium Romanum [g] cęteri exercitus defendēt:[h] coniugem,& liberos meos,quos pro gloria vestra libens ad exitium offerrem, nunc procul à furentibus summoueo; vt quicquid isthuc sceleris imminet, meo tantum sanguine pietur: neue occisus Augusti pronepos, interfecta Tyberii nurus nocentiores vos faciat.quid enim per hos dies inausum,intemeratumue vobis?quod nomen huic cœtui dabo?militesne appellem?[i] qui filium imperatoris vestri vallo, & armis circunsedistis?[k] an ciues,quibus

[c] De nomine Caligulæ vide Seuec. lib. in fap. n[illegible] ca[illegible]. in aut. cap. 18. a hæc super sunt.

OBSERVATIONES.

a *Maximorum, & clarissimorum hominum calamitas, & comparatio superioris florentis ipsorum status cum præsenti, vel apud ipsos seditiosos, huius calamitatis autores, non parum pudoris gignit, ac miserationis.*

b *Quæ fœminæ tribui laudes maximæ possunt, hæ sunt; insignis fœcunditas, & præclara pudicitia. illa est fœlicitatis, hæc virtutis.*

c *Etsi paruum, & ridiculum videri potest, tamen verum est, non parum fauoris sibi principem apud vulgum conciliare, si iis vtitur indumentis, quæ multitudini probantur: nam, vt ait Seneca, id agendum est, vt meliorem vitam sequamur, quàm vulgus, non vt contrariam.*

d *Nihil æquè hominum animos perstringit atque inuidia; quæ non solùm est, cùm quis ob alius fœlicitatem liuet, & macescit, sed cùm quæ nobis debentur, ea ipsa aliis tribui videmus. quæ sanè est iustior, quàm illa prior.*

e *Plus apud nos posse debet charitas reip. quàm vxor filij, propinqui.*

f *Princeps nullo validiori præsidio, quàm maiestate sua tutus esse potest. hæc autem cùm non modò opibus, & dignitate, sed & iis maximè virtutibus, quæ principum virorum propriæ sunt, contineatur, ei, penes quem sunt gubernacula reip. danda est opera, vt cuiuis palam faciat, suam personam vel sola maiestate, hoc est, iis rebus, ex quibus maiestas oritur, esse tutam. nam, teste Seneca epist. 96. sine bonitate nulla maiestas est.*

g *Magno principi cautio est adhibenda, ne quicquid virium penes se est, id contractum vnum in locum simul, semperque habeat; ne si is exercitus seditionem, aut rebelionem cœptauerit, non opprimi, si opus erit, possit. quòd si quicquid habet copiarum, id plures in exercitus diuisum erit, si vnus insanire occeperit, huius insaniæ & conatus aliorum subsidio, viribusque infringi possunt. Sic lib. 1. histor. sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis, nec viribus miscebantur.*

h *Is demum dux suo exercitui gratus est, quem milites intelligunt, non tam suam sibi vitam, non coniugem non liberos charos esse, quin eos, cùm res postulabit, pro gloria sui exercitus ad exitium offerat.*

i *Militis appellatio est honestior & sanctior, quàm vt eis seditiosis conueniat.*

k *Ciues appellari minimè possunt ij, quibus tam proiecta magistratuum, senatusque autoritas est, vt sibi nihil nefas esse existiment.*

tam protecta senatus autoritas?[a] hostium quoque ius, & sacra legationis, & fas gentium rupistis. Diuus Iulius seditionem exercitus verbo vno cōpescuit,[b] Quirites vocando, qui sacramentum eius detrectabant.[c] Diuus Augustus vultu, & aspectu Actiacas legiones exterruit. nos, vt nondum eosdem, ita ex illis ortos si Hispaniæ, Syriæue miles aspernaretur, tamen mirū & indignum erat. Primane, & vicesima legiones, illa signis à Tyberio acceptis, tu tot prœliorum socia, tot præmiis aucta,[d] egregiā duci vestro gratiam refertis? hunc ego nuntium patri, læta omnia aliis è prouinciis audienti feram: ipsius tyrones, ipsius veteranos, non missione, non pecunia satiatos? hic tantum interfici centuriones, eiici tribunos, includi legatos, infecta sanguine castra, flumina, meque[1] precariam animam inter infensos trahere? Cur enim primo concionis die ferrum illud, quod pectori meo infigere parabam, detraxistis, improuidi amici? melius & amantius ille, qui gladium offerebat. cecidissem certè[e] nondum tot flagitiorum exercitui meo cōscius. legissetis ducem,[2] qui meam quidem mortem impunitam sineret, Vari tamen & trium legionum vlcisceretur.[f] Neque enim dii sinant, vt Belgarum ([g] quanquam offerentium) decus istud, & claritudo sit, subuenisse Romano nomini, compressisse Germaniæ populos. Tua, diue Auguste, cælo recepta mens, tua, pater Druse, imago, tui memoria iisdem istis cum militibus, quos iam[h] pudor & gloria intrat,[i] eluant hanc maculam,[k][3] irasque ciuiles in exitium hostibus

1 lib. 4. histor. precariam vitam dicit.

2 Venient legiones, inquit Cerialis lib. 4. histor. quæ neque me multū, neque vos impunitos patiantur.

3 Sic lib. 3. hist. Mox conuersu ad signa & bellorum Deos hostium potiùs exercitui illum furorem illam discordiā iniicerent, orabat, donec fatisceret seditio.

OBSERVATIONES.

a *A quibus legati violantur, ij illud ipsum ius, quod hostibus etiam sacrosanctum est, sacra legationis, & fas gentium rumpere dicuntur. quo quid tetrius dici potest?*

b *Cùm miles immemor sacramenti, ac disciplinæ militaris seditionem cœptat, hunc dux exercitus, quia militis neque potest, neque debet, saltem ciuis appellatione, aut alia fauorabili & grata in vulgus, prout eam res, & occasio suggeret, in officio det operam vt contineat. hac ratione magnæ persæpe seditiones à magnis imperatoribus sunt sedatæ. ex his regula generalis hoc modo colligi potest; Qui adscitatio non commouetur, suo proprio nomine est appellandus.*

c *Difficile dictu est, quantum sit momenti in maiestate magni alicuius, clarissimique imperatoris; siquidem vultu, & aspectu solo seditiosum exercitum exterrere potest.*

d *Nulla re vehementiùs quisquam perstringi potest, quàm si ei exprobretur vitium ingrati animi, quod omnium teterrimum est.*

e *Videtur & ipse non carere culpa, qui flagitiorum, quæ ab iis, quibus imperat, facta sunt, conscius est. Siquidem videri potest, ne admitterentur, sua vigilantia, & auctoritate præstare potuisse.*

f *Ad maiestatem, dignitatem, ac securitatem imperij potissimùm pertinet, non tam alienis, quàm propriis viribus niti, rebus dubijs, ac tempore luctuoso. nam, vt ait Tacit. lib. 13. nihil rerum mortalium tam instabile, ac fluxum est, quàm fama potentiæ non sua vi nixa.*

g *Et si principi probari debet animus eorum, qui rebus ipsius dubijs fidem hactenus ei præstare sunt parati, vt illorum virtute ipsi vitam, atque imperium mansisse postea verè dici possit, tamen caueat quantum potest, ne se tam insigni beneficio deuinciri patiatur; ne, cùm illi in sua manu imperium fuisse viderint, aliquando, (vt ad omnes occasiones sunt mobilia populorum studia) mutato animo audeant id, quod se posse intelligunt.*

h *Pudor, & gloria sunt acerrima incitamenta virtutis.*

i *Macula contracta ex flagitiis præclarè factis elui potest.*

k *Bonus princeps, & amans Reip. eniti debet, vt iræ ciuiles nō suis, sed hostibus in exitium vertatur.*

vertant.

vertant. Vos quoque, quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si legatos Senatui, obsequium Imperatori, si mihi coniugem, ac filium redditis, [a] discedite à contactu, ac diuidite turbidos. id stabile ad pœnitentiam, id fidei vinculum erit. Supplices ad hæc, & vera exprobrari fatentes orabant, [b] puniret noxios, ignosceret lapsis, & [c] duceret in hostem; reuocaretur coniunx, rediret legionum alumnus, neue obses Gallis traderetur. Reditum Agrippinæ excusauit ob imminentem partum, & hyemem. venturum filium. cætera [d] ipsi exequerentur. Discurrunt [e] mutati, & [f] seditiosissimum quenque vinctos trahunt ad legatum legionis primæ C. Cetronium, qui iudicium & pœnas de singulis in hunc modum exercuit. Stabant pro concione legiones districtis gladiis: reus in suggestu per tribunum ostendebatur: si nocentem adclamauerant, præceps datus trucidabatur: & [g] gaudebat cædibus miles, tanquam semet absolueret. nec Cæsar arcebat: [h] quando nullo ipsius iussu penes eosdem sæuitia facti & inuidia erat: secuti exemplum veterani haud multò post in Rhætiam mittuntur, specie defendendæ prouinciæ, ob imminentis Sueuos: [i] cæterùm vt auellerentur castris, trucibus adhuc, [k] non minùs asperitate remedii, quàm sceleris memoria. Centurionatum inde egit. citatus ab imperatore nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum, quæ strenuè in præliis fecisset, & cui erant donaria militaria, edebat: si tribuni,

OBSERVATIONES.

a *Qui cupit vires seditionis infringere, is palam faciat vniuerso exercitui, se nequaquam existimare omnium militum vnam, & eandem esse causam. ideoque bonos hortetur, vt à contactu cæterorum discedant, se, inquam, ab turbidis separent, ac dissocient. fore id stabile ad pœnitentiam, neque paruum fidei vinculum. Sic fiet, vt, cùm nemo non bonus ciuis, bonusque, & obsequens miles haberi velit, maxima pars suam causam ab eorum, qui seditiosissimi habentur, separet; ac tandem eò res euadet, vt suis se viribus ipsa seditio conficiat.*

b *Principis est noxios punire, lapsis ignoscere.*

c *Non satis est pœnitere flagitij, si non pœnitentia statim eo facto comprobatur, quod vnum maculam eluere potest.*

d *Diligenter princeps, quantum potest, ab se remouere debet inuidiam seueræ alicuius animaduersionis, danda opera vt quiuis alius potiùs, quàm ipse seueritatis auctor existimetur.*

e *Verè pœnitere est mutari.*

f *Vsque eò est odiosa seditio, vt, qui ea per imprudentiam sunt contacti, si semel resipiscant, ipsos seditionis, ac turbarum auctores rapiant ad supplicium.*

g *Qui sibi flagitiorum sunt conscij, ij aliquando suismet suppliciis gaudent; si modò ita res geritur vt pœna ad paucos, terror ad omnes perueniat, vt est apud Liu.*

h *Paulò ante adnotaui illud ipsum quod hîc exprimit Tacitus; tutissimam rationem puniendi esse hanc, vt ita in eum princeps, quem maximè odit, animaduertat, vt, non suo ipsius iussu id fieri dicatur, nec penes se, sed quemuis alium pœnæ autorem remaneat sæuitia facti, & inuidia.*

i *Truces adhuc seditione milites aliqua probabili specie alij ab aliis separari; ac diuelli debent.*

k *Sæpiùs accidit, vt, non minùs odiosa sit asperitas remedij, quàm scelus ipsum, aut sceleris memoria. id autem accidit, cùm duriora remedia, quàm pericula fuerunt, adhibentur. in quo peccauit L. Sylla dictator, vt ait Seneca.*

si legio [a] industriam, innocentiamque adprobauerant, retinebat ordines: vbi auaritiam, aut crudelitatem [b] consensu obiectauissent, soluebatur militia. Sic compositis præsentibus, haud minor moles supererat, ob ferociam quintæ, & vndeuicesimæ legionum, sexagesimum apud lapidem (loco Vetera nomen est) hybernantium. nam primi seditionem cœptauerant, [atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum] nec pœna commilitonum exterriti, nec pœnitentia conuersi, iras retinebant. Igitur Cæsar arma, classem, socios demittere Rheno parat, si imperiũ detrectetur, [c] bello certaturus. At Romæ nõdum cognito, qui fuisset exitus in Illyrico, & legionum Germanicarum motu audito, trepida ciuitas incusare Tyberium, quòd dum patres, & plebem, [d] inualida & inermia, cunctatione ficta ludificetur, dissideat interim miles, [e] neque duorum adolescentium nondum adulta autoritate comprimi queat: [f] ire ipsum & opponere maiestatẽ imperatoriam debuisse cessuris vbi principem [g] longa experiẽtia, eundemq; [h] seueritatis, & munificentię summum vidissent. an Augustum fessa ætate toties in Germanias commeare potuisse. Tyberium vigentem annis sedere in senatu verba patrum cauillantem? satis

OBSERVATIONES.

a *Hæ sunt virtutes illorum propriæ, quibus mandantur munia exercitus, industria, & innocentia: præcipua vitia; auaritia, & crudelitas.*

b *Cauendum est principi in rep. & imperatori in exercitu, nequicquam committat, quo dicto, aut facto videatur spernere consensum multitudinis; cuius auctoritatem magnum apud se pondus habere nunquam non palam facere debet. Quòd si à vulgi opinione ipse dissentit, aliudque molitur, id, quicquid est, dissimulet: donec prudentiã ad eam rationem perducatur, qua & vulgi studiis satisfaciat; ac nihilominus ipse eadem opera, id quod vult, conficiat. Cæterùm multa persæpe eueniunt, quæ cuiusmodi sint, nec certiùs, nec planiùs, quàm à consensu vulgi disci potest.*

c *Si miles adeò est seditiosus, vt, neque pœna commilitonum exterritus, nec pœnitentia conuersus furorem, irasque retineat, cum hoc veluti cum hoste, ferro cernenda res est.*

d *Princeps validos exercitus, eosque quorum vi nititur imperium suum, quàm longissimè potest ab ea prouincia & vrbe, vbi est caput rerũ, amouere duabus de causis debet: nam eorum opera fines imperij aut profert, aut certè hostibus & exteris gentibus, quibus imminet, terrori est. deinde ea, quæ domi sunt, hoc est, eas reip. partes, à quibus forte ne se commoueant, periculum est, inualida, & inermia relinquit, ne quas turbas, corrumpendis militum animis dare, etsi velint, possint. hac ratione, non modo omnes parere, sed & seruire cogentur ei, cuius in manu vident esse arma, legiones, eaque omnia quæ non modò ad tutandum, & proferendum imperium, sed & ad contundendos rebelles maximè pertinent.*

e *Vix fieri potest, vt adolescentis nondum adulta autoritas militem seditiosum possit comprimere, & ad sanitatem reuocare.*

f *Rebus seditione, nouoque ac magno motu perturbatis, ire eò ipse princeps, ac maiestatẽ imperatoriam furentibus opponere, nisi grauiori aliqua causa detineatur, debet.*

g *Cum prudentia sit oculus principis, atque hæc nõ nisi ab experientia proficiscatur, inter eas laudes, quæ principi maximæ tribui possunt, hæc connumeratur, vt longa rerum experientia sit doctus.*

h *Princeps est summus seueritatis & munificentiæ; hoc est, princeps est, non cuiusquam hortatu, sed suo iudicio statuere in quem seuerè animaduerti oporteat; itemque qui sua liberalitate, & munificentia dignus sit.*

prospe-

prospectum vrbanæ seruituti: militaribus animis adhibenda fomenta, vt [a] ferre pacem velint. Immotum aduersus eos sermones, [b] [1] fixumque Tyberio fuit nō omittere caput rerum, neque se [c] remque publicam [d] in casum dare. Multa quippe & diuersa angebant: validior per Germaniam exercitus, propior apud Pannoniam: ille Galliarum opibus subnixus, hic Italiæ imminens. Quos igitur anteferret? ac ne [e] postpositi cōtumelia incenderentur. [f] At per filios pariter adiri, maiestate salua, [g] cui maior [r] è longinquo reuerentia: [h] simul adolescentibus excusatum, quædam ad patrem reijcere. resistentisque Germanico, aut Druso, posse à se mitigari uel infringi. quod aliud subsidium, si imperatorem spreuissent? [i] Cæterùm vt iam iamque iturus legit comites, conquisiuit impedimenta,

r. Sic lib. 4, hist. Arcebantur aspectu, quò venerationis plus inesset.

OBSERVATIONES.

a *Perrarò accidit, vt militares animi pacem ferre possint.*

b *Nouus princeps ne latum quidem vnguem, si fieri potest, debet discedere ab ea vrbe, vbi est caput rerum, quicquid tinniant alij, & dissideant exercitus in prouinciis. id quod verum est, nondum corroborato principatu. nam si non adsit hæc causa, ire ipse, & opponere maiestatem imperatoriam, vt supra dictum est, furentibus debet.*

c *Princeps & resp. eo vinculo sunt adstricti, vt nihil alteri separatim accidere possit, quod idem ad alterum non pertineat. hinc fit, vt, nihil sibi princeps vtile esse putet, quod idem Reip. non expediat: & contra, siquid in huius perniciem redundat, id quoque sibi princeps exitiosum fore existimet. certè errat quisquis bonum principis à bono publico distingui putat.*

d *Nunquam non princeps hoc sibi ante oculos ponat, vt nihil planè agat in iis, quæ ad remp. pertinent, nisi certa cum spe; caueatque diligenter, ne se vnquam in casum det, i. fortunæ se, resque suas permittat; &, vt Seneca loquitur de benef. lib. 7. cap. 2. mittat se in dubium.*

e *Meritò postpositi cōtumelia incendi videntur, at postponitur is, qui posterior aditur. itaque principi etiā atque etiam cauto opus est, ne quid in his peccet, apud eos, quorum ex animis hoc cōtumeliæ genus vix vnquā deletur. hoc, hodierno die, diligenter obseruādum est. quippe videmus inter plerosque principes maximas pro hac honoris æmulatione cōtentiones oriri; quæ quidem non aliò spectant, quàm ad lacerandam remp. christianam.*

f *Cum periculum est, ne princeps sua præsentia alios anteferat, alios postponat, ac postpositi contumelia incendantur, ipse congressu planè abstineat; idque muneris mandet personis pari necessitudinis, atque affinitatis vinculo secum coniunctis, per quas pariter adiri ij, quibuscum ipsi res est, possunt. hac ratione maiestas remanet salua, & periculum discordiarum vitatur.*

g *Maiestati principis maior è longinquo est reuerentia.*

h *Quæ per interpositas personas à principe geruntur multò tutiori ratione fiunt, quàm si ab ipso principe administrentur. Nam siquid fortè per huiusmodi interpositas personas haud satis fœliciter administratum est, nihil tamen periculi aditur, cùm etiam remaneat subsidium apud ipsum principem; ad quem siquid eorum, quæ ab interpositis personis aguntur, fortè reiectum est, excusari id, quicquid est, potest.*

i *Quæ princeps apud se statuit contra opinionem omnium, ea continuò vulgari minimè debent. quin potiùs fouenda est opinio vulgi; suntque homines speciosa aliqua arte ludificandi, donec paulatim, progressu temporis, ipse verisimilia impedimenta (alia tamen, quàm quæ vera sunt) afferre possit. Qua ludificatione princeps non modò vulgi animos ab se non alienabit, sed sibi potiùs conciliabit, dum velle se, quæ multitudini probantur, simulabit: neque tamen quicquam agit, quàm ratum, fixumque apud animum suum est. Quòd si statim suum consilium ab aliorum sententia discrepans palam facit, vix quisquam est, qui non ea re offendatur; ac proinde ipse in prudentum, mox in vulgi sermones, & voculas incurrit; postremò haud sanè paruis se implicat difficultatibus, quibus se hac cunctatione, & ludificatione astutè, ac lepidè exsoluit.*

adornauit naues, mox hyemem, aut negotia variè causatus, primò prudentes, dein vulgum, diutissimè prouincias fefellit. At Germanicus, quanquam contracto exercitu, & parata in defectores ultione, [a] dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, [b] præmittit literas ad Cæcinnam, venire se valida manu, [1] ac nî supplicium in malos præsumant, usurum promiscua cæde. Eas Cæcinna aquiliferis, signiferisque, & quod maximè castrorum syncerum erat, occultè recitat: vtque [c] cunctos infamiæ, seipsos morti eximant, hortatur: [2] nam [d] in pace causas & merita spectari; vbi bellum ingruat, innocētes ac noxios iuxta cadere. Illi, tentatis quos idoneos rebantur, postquam maiorem legionum partem in officio vident, de sententia legati statuunt tempus, quo fœdissimū quemque, & seditioni promptum ferro inuadant. [e] Tunc signo inter se dato, inrumpunt contubernia, trucidant ignotos, nullo nisi consciis, noscente quod cædis initium, quis finis. [f] Diuersa omnium quæ vnquam accidere ciuilium armorum facies: non prælio, non aduer-

1 Sic lib. 14. excidiū [illegible] nis causam suā dislocarent. & paulò post, cæteros quoque a lieua pericula deterrentibus.
2 1. Si nō coacti sed vltro ad sanitatem redieritis, cuiusque causa, & merita spectabūtur, hoc est, discernabuntur boni à malis, queti à turbidis & ij tantùm plectētur, qui pœnam & supplicium meriti sunt. quod si vim principis expectauit, innocentes ac noxij iuxta cadent.
3 Sic lib. 1 h. neque magnis, inquit, meritis, ac præmiis eundē in pace, qui in bello locum.

OBSERVATIONES.

a *Priùs omnia tentari debent, quàm extrema remedia adhibeamus; nempe, dandus est malorū pœnitentiæ locus.*

b *Seditiosum militem ita perterrefacere debet princeps vt, Germanici exemplo, occultè præmittat literas ad eos, quorum fide nititur, quibusque mandata sunt munia exercitus, quibus literis affirmet se venire valida manu, eaque qua furentes comprimere potest; ac ni boni milites, & quicquid in exercitu syncerum adhuc est, vltionem in alios præsumat, vsurum se promiscua cæde.*

c *Quicquid infamiæ vniuersitas, propter indignum aliquod facinus, sibi contraxit, id totum ab eius aliqua parte, quæ fortè ad sanitatem redijt, aboleri, & amissum pristinum dedecus recuperari potest: vsque eò fauorabilis est paucorum virtus, vt multorum dedecora deleat.*

d *In pace non omnium eadem est causa, sed vniuscuiusque causa, & merita spectantur; i. nemo iniustè punitur, aut præmiis præter meritum afficitur. sed vbi bellum ingruit, innocentes ac noxij iuxta cadunt: adeò vt hominibus pax multo sit æquior, quàm bellum.*

e *Meritò dubitari potest, an liceat principi in rep. aut duci in exercitu in rebelles, ac seditiosos extra ordinem animaduertere, hoc est, non per magistratus, & causæ cognitionē, sed promiscua omnium cæde, & opprimendis incautis, ac nec opinantibus, permissaque vulgo licentia, atque vltione. Cæcinnæ factum hanc dubitationem eximere potest: quippe licet principi, & duci, si singula remedia priùs tentata irrita sunt, atque alia ratione seditio, ac rebellio sedari non possunt, quàm si seditiosorum, ac rebellium multitudo internecioni detur, hoc exemplum sequi. id quod tamen adeò est luctuosum, vt illa cædes non remedium, aut medicina, sed clades potiùs appellanda sit. Hanc ob causam videntur hoc loco monendi principes, iique qui exercitus ductant, vt hoc exemplo nonnisi tunc vtantur, cùm tali in periculo, quo tunc fuit res Romana, ipsi erunt; remque eò adductam videbunt, vt nisi seditiosorum multitudo è medio tollatur, resp. magnum discrimen aditura sit. præstat enim, vt supra monui, id agere, quò terror ad omnes, pœna ad paucos perueniat.*

f *Ea demum est luctuosissima ciuilium armorum facies, cùm non prælio, non aduersis è castris, sed iisdem è cubilibus, & quos simul vescenteis dies, simul quietos, ac sopitos nox habuit, discedunt in partes, hinc inde, atque vbique pugnatur; omnibus in locis clamor, & pugna oritur; passim vulnera, sanguis, cædes conspiciuntur; vnusquisque quod sors obtulit, rapit; denique vbi nullus ducum atrocissimi furoris, ingentisque sæuitiæ moderator adest; sed permissa est vulgo licentia, vltio, & satietas.*

fis

ſis è caſtris, ſed iiſdem è cubilibus, quos ſimul veſcentis dies, ſimul quietos nox habuerat, diſcedunt in partes, ingerunt tela: clamor, vulnera ſanguis palàm: cauſa in occulto. cætera fors regit. & quidam bonorum cæſi. Poſtquam intellectum in quos ſæuiretur, peſſimi quoque arma rapuerant. neque legatus, aut tribunus moderator adfuit; permiſſa vulgo licentia atque vltio, & ſatietas. Mox ingreſſus caſtra Germanicus, non medicinam illud, plurimis cum lachrymis, ſed cladem appellans, cremari corpora iubet. Truces etiã tum animos cupido inuolat eundi in hoſtẽ, [piaculum furoris] nec aliter poſſe placari commilitonum manes, quàm ſi pectoribus impiis[a] honeſta vulnera accepiſſent. [b] Sequitur ardorẽ militũ Cæſar: iunctoque ponte tramittit duodecim millia è legionibus ſex, & viginti ſocias cohorteis, octo equitum alas, quarum ea ſeditione intemerata modeſtia fuit. Læti neque procul Germani agitabant, dum [c] iuſtitio ob amiſſum Auguſtum, pòſt [d] diſcordiis attinemur. At Romanus agmine propero ſyluam Cæſiam, limitemque à Tyberio cœptum ſcindit, caſtra in limite locat, frontem ac tergum vallo, latera concædibus [1]munitus. Inde ſaltus obſcuros permeat, conſultatque ex duobus itineribus, breue & ſolitum ſequatur, an impeditius & intentatum, eoque hoſtibus incautum. [e] Delecta longiore via, cætera adcelerantur. Etenim attulerant exploratores [f] feſtam eam Germanis noctem, ac ſolennibus epulis ludicram. Cæcinna cum expeditis cohortibus præire, & obſtantia ſyluarum amoliri iubetur. legiones modico interuallo ſequuntur. Iuuit nox ſideribus inluſtris. Ventumque ad vicos Marſorum, & circundatæ ſtationes, ſtratis etiam tum per cubilia, propterque menſas, nullo metu, non ante poſitis vigiliis; [g] adeò cuncta incuria diſiecta erant: neque belli timor; [h] ac ne pax quidem niſi languida, & ſoluta inter temulentos. Cæſar auidas legiones, quò latior populatio foret, quatuor in cuneos diſper-

[1] Lego, munit.

OBSERVATIONES.

a *Honeſta vulnera dicuntur ea, quibus ictus eſt is, qui pro rep. pugnat.*

b *Cùm ignominia ab hoſte accepta eſt, neque dum propter diſcordias inteſtinas aboleri potuit, ſiquid accidit huiuſmodi, quod militum animos ad pugnam incendat, eccui dubium eſſe poteſt, quin hunc ardorem imperator ſequi debeat?*

c *Amiſſo principe iuſtitium indicitur.*

d *Procul dubio cauſa eſt cur lætetur is, qui hoſtem arma abieciſſe, ac eum diſcordiis attineri videt. Sic lib. 1. hiſt. Si Vitellio, & ſatellitibus eius eligendi facultas detur, quem nobis animum, quas mentes imprecentur? quid aliud, quàm ſeditionem, & diſcordiam optabunt?*

e *Quà ad hoſtem opprimendum iri poteſt, ſi duo ſunt itinera, breue & ſolitum interdum omitti debet; impeditius, & intentatum, eoque hoſtibus incautum tutiùs nos quò volumus, ducet.*

f *Dum hoſtis feſtos dies celebrat, & conuiuia agitat, opprimi paruo negotio poteſt.*

g *Ab incuria & negligentia eorum munerum, quibus res, & diſciplina militaris continetur, maximæ, & atrociſſimæ clades proficiſcuntur.*

h *Non minùs periculoſa eſt pax languida, & ſoluta inter temulentos, quàm bellum.*

tit.[a] quinquaginta millium ſpatiũ ferro, flammiſque peruaſtat. nõ ſexus, non ętas miſerationem attulit; profana ſimul & ſacra, & celeberrimum illis gentibus rẽplum, quod Tanfanæ vocabant ſolo æquãtur; ſine vulnere milites, qui ſemiſomnos, inermos, aut palantis ceciderant. Exciuit ea cædes Bructeros, Tubantes, Vſipetes: ſaltuſque, per quos exercitui regreſſus, inſedere.[b] quod gnarum duci: inceſſitque itineri & prælio. pars equitum, & auxiliariæ cohortes ducebant: mox prima legio, & mediis impedimentis ſiniſtrum latus vndeuiceſimani, dextrum quintani clauſere: viceſima legio terga firmauit; poſt cęteri ſociorum. Sed hoſtes donec agmen per ſaltus porrigeretur, immoti, dein latera, & fronrem modicè adſultantes, tota vi nouiſſimos incurrere.[c] Turbabanturque denſis Germanorum cateruis leues cohortes, cùm Cæſar aduectus ad viceſimanos voce magna,[d 1] hoc illud tempus obliterandæ ſeditionis clamitabat, pergerent, properarent culpam in decus vertere. Exarſere animis, vnoque impetu perruptum hoſtem[e] redigunt in aperta, cęduntque; ſimul primi agminis copiæ euaſere ſyluas, caſtraque communiuere. Quietum inde iter.[f] Fidenſque recentibus, ac priorum oblitus miles in hybernis locatur. Nuntiata ea [g 2] Tyberium lętitia curaque adfecere. gaudebat oppreſſam ſeditionem:[h] ſed quod largiendis pecuniis, & miſſione feſtinata fauorem militum quæſiuiſſet; bellica quoque Germanici gloria angebatur. Retulit tamen ad ſenatum de rebus geſtis, multaque de virtute eius memorauit,[i] magis in ſpeciem verbis adornata, quàm, vt penitus ſentire crederetur.[k] Paucioribus Druſum & finem Illyrici motus laudauit, ſed in-

1 Sic lib. 3. hiſt. Illos eſſe campos, in quibus abolere labem prioris ignominiæ, vbi recipere gloriam poſſent.

2 Sic Salluſt. in coniurat. Catil. At illũ (Ciceronẽ) ingens cura, atque lætitia ſimul occupauere, nam lætabatur intelligẽs &c.

OBSERVATIONES.

a *Ea demum maxima vltio dici poteſt, cùm longè, lateque omnia ferro, flammiſque peruaſtantur; non ſexus, non ætas miſerationem affert; profana ſimul, & ſacra, ipſaque Deorum immortalium templa, quamuis celeberrima, & auguſtiſſima ſolo æquantur; ſemiſomni, inermes, ac palantes hoſtes trucidantur.*

b *Non minùs ſcire debet dux exercitus quid hoſtes conſilij capient, quàm quæ ipſe eſt acturus.*

c *Denſis cateruis paruo negotio leues cohortes turbari conſtat.*

d *Culpa, & flagitium obliterari, & in decus verti poſſunt rectè factis, ac præclaris facinoribus.*

e *Cùm hoſtis loco confiſus pugnat, danda eſt opera vt in aperta redigatur.*

f *Præclaris facinoribus adeò nituntur homines, vt culpæ, flagitiique prioris facilè obliuiſcantur.*

g *Non ſemper lætatur princeps ob rem proſperè geſtam, ſi per eum geſta eſt, qui proximus deſtinatur; hic enim ſemper ſuſpectus inuiſuſque dominantibus eſt, vt ait Tacit. lib. 1. hiſtor.*

h *Ij principibus non modò eſſe ſuſpecti, ſed & eos angere ſolent, qui cùm proximi deſtinentur, interim nihil omittunt, quominus ſibi concilient fauorem militum, belliciſque laudibus ornentur.*

i *Etiam laudibus aliquem celebrantes illi detrahimus, ſi quæ de illius virtute memoramus, ea ita dicimus, vt homines intelligere velimus, magis in ſpeciem verbis eſſe adornata, quàm ea nos penitus ſentire vti prolata ſunt. Sic in vita Agric. peſſimum inimicorum genus laudantes.*

k *Breuitas ſermonis eſt argumentum animi aperti; longa oratio tecti, ac ſimulati. cui itaque ex animo, vereque fauemus, hunc non verbis in ſpeciem quæſitis, ſed breui, eaque fida oratione laudamus.*

tentior

tetior, & fida oratione.[a] Cunctaque quæ Germanicus indulſerat, ſeruauit,etiam apud Pannonicos exercitus.Eodem anno Iulia ſupremum diē obiit,[b]ob impudicitiā olim à patre Auguſto Pandateria inſula, mox oppido Rheginorum, qui Siculū fretum accolunt, clauſa.Fuerat in matrimonio Tyberii, florētibus Caio & Lucio Cęſaribus,ſpreueratque vt imparem:nec alia tam intima Tyberio cauſa, cur Rhodum abſcederet.Imperium adeptus, extorrem, infamem, & poſt interfectum Poſthumum Agrippam omnis ſpei egenam, inopia, ac tabe longa peremit,[c] obſcuram fore necem longinquitate exilii ratus.Par cauſa ſęuitiæ in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, ſolers ingenio,&[d] prauè facundus, eandem Iuliam in matrimonio Marci Agrippæ temerauerat. Nec is libidini finis: traditam Tyberio peruicax adulter cōtumacia,& odiis in maritum[e] accendebat. Literæque quas Iulia patri Auguſto cum inſectatione Tyberii ſcripſit,à Graccho compoſitæ credebātur.Igitur amotus Cercinnam Africi maris inſulam, quatuordecim annis exilium tolerauit. Tunc milites ad cædem miſsi inuenere in prominenti littoris[f] nihil lætum opperientem. Quorum aduentu breue tempus petiuit, vt ſuprema mandata vxori Alliariæ per literas daret,ceruicemque percuſſoribus obtulit:[g] conſtantia mortis haud indignus Sempronio nomine, vita degenerauerat.Quidā non Roma eos milites,ſed ab L. Aſprenate proconſule Africæ miſſos tradidere,autore Tyberio,[h] qui famā cędis poſſe in Aſprenatem verti[i] fruſtra ſperauerat. Idem annus nouas ceremonias accepit, addito ſodalium Auguſtalium ſacerdotio, vt quondam T. Tatius retinendis Sabinorum ſacris ſodales Tatios inſtituerat.Sorte ducti è primoribus ciuitatis vnus & viginti;[k] Tyberius, Druſuſque, & Claudius, & Germanicus adiiciuntur. Ludos Auguſtales tunc primùm cœptos turba-

OBSERVATIONES.

a *Valde intereſt principis ſedulò dare operam vt,ſiquid ſuo nomine exercitibus, iiſque omnibus, quorum in manu reſp.eſt ab eo,cui id negotij ipſe dedit,promiſſum eſt,in eo fidem ſuam liberet. Vix enim dici poteſt,quantùm ei res hæc ſit honorifica,quantumque roboris, ac firmitatis addat imperio.*

b *Apud veteres iudicium adulterij exercebatur intra priuatos parietes:atque in more poſitum erat, vt à parentibus in filias,ob impudicitiam,animaduerteretur.*

c *Haud dubiè obſcurus eſt interitus eorum,qui in longo exilio ſupremum diem obeunt.*

d *Præſtat rudem eſſe bonarum artium, quàm in prauè vti, vt ſupra obſeruaui.*

e *Adulterorum mos eſt,vt vxores in maritos accendant.*

f *Ferè fit, vt, cuius interitus inſtat,huic animus nihil læti preſagiat.*

g *Conſtantia in ipſo mortis articulo,etiam in viro improbo,eſt laude digna. certè quidam reperiuntur, vt ait Seneca epiſt. 24 qui ad alia ignaui in morte exæquarunt animum fortiſsimorum.*

h *Siquid princeps odioſum perpetrare vult, eius rei ſuſpitionem ab ſe, qua re maximè poteſt,amoueat; idque,quicquid eſt negotij alicui mandet,in quem totius facti odium vertit poſsit.*

i *Quæ omnibus ſunt nota, quò magis damus operam vt recondantur,hoc magis palam fiunt.*

k *Qui cœtui alicui dignitatem addere vult, viros maximos,ſeque in primis, ſi princeps eſt, ibi adſcribat.*

uit diſcordia ex certamine hiſtronum. Indulſerat ei ludicro Auguſtus, dum Mecœnati obtẽperat effuſo in amorem Bathylli. Neque ipſe abhorrebat talibus ſtudiis, & [a] ciuile rebatur miſceri voluptatibus vulgi. Alia Tyberio morum via. [b] ſed populum per tot annos molliter habitum, nõdum audebat ad duriora vertere. Druſo Cæſare, C. Norbano COS. decernitur Germanico triumphus, [c] manente bello, quod quanquam in æſtatem ſumma ope parabat, initio veris, & repentino in Chattos excurſu præcepit. Nam ſpes inceſſerat [1] [d] diſſidere hoſtem in Arminium ac Segeſtem, inſignem vtrunque perfidia in nos, aut fide. Arminius turbator Germaniæ, Segeſtes parari rebellionem ſæpe aliàs, & ſupremo conuiuio, poſt quod in arma itum, aperuit, ſuaſitque Varo [e] vt ſe, & Arminium & cæteros proceres vinciret: [f] nihil auſuram plebem principibus amotis, atque ipſi tempus fore, quo crimina, & innoxios diſcerneret. Sed Varus fato, & vi Arminii cecidit. Segeſtes, quanquam conſenſu gentis in bellum tractus, [g] diſcors manebat, auctis priuatim odiis, quòd Arminius filiam eius alii pactam rapuerat: [gener inuiſus inimici ſoceri] [h] quæque apud concordes vincula charitatis, incitamenta irarum apud infenſos erant. Igitur Germanicus quatuor legiones, quinque auxiliarium millia, & tumultuarias cateruas Germanorum cis Rhenum colentium Cæcinnæ tradit: totidem legiones, duplicem ſociorum numerum ipſe ducit: poſitoque caſtello ſuper veſtigia paterni præſidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit, L. Apronio ad munitiones viarum & fluminum relicto. [i] Nam (rarum illi cœlo) ſiccitate, & amnibus mo-

1 Sic lib. 3. hiſt. Vbi hæc compoſita Antonio, diſcordes animis, diſcretos viribus hoſtium exercitus aggere ſtatuit.

OBSERVATIONES

a *Qui vulgo vult eſſe gratus, interdum miſceatur illius voluptatibus; i. quæ multitudini probantur, ea quoque ſibi probari oſtendat.*

b *Etſi mores principis diuerſi ſunt ab iis, qui multitudini probantur, conſultè tamen faciet, ſi quatenus poterit, populo indulgebit; ne ſubita inſtitutorum mutatione homines ab ſeſe alienet, imitatione Tiberij, qui populum per multos annos molliter habitum noluit ſtatim ad duriora vertere, quamuis eò ipſe inclinaret.*

c *Triumphus etiam manente, neque dum confecto bello decerni poteſt, ſi modò inſignis aliqua victoria ex hoſtibus iam parta eſt; cuius rei exempla ſunt frequentiſſima in veterum ſcriptis.*

d *Dum hoſtis diſſidet, in eum inuadi optimum eſt.*

e *Is, cuius opera coniuratio patefacta eſt, & ipſe vinciri, & in cuſtodiam tradi debet, ne cæteris reis, aut cuiquam mortalium indicium ab ipſo profectum eſſe, in mentem venire poſſit.*

f *Plerunque nihil audet plebs principibus amotis.*

g *Priuata odia diſcordiam in rep. fouent. certè experientia docti poſſumus affirmare, priuatas diſcordias, niſi principis ſapientia continuò extinguantur, tandem in ipſius, reique pub. perniciem erumpere.*

h *Cõnubia, affinitates, ac cætera eius generis, quæ apud cõcordes ſunt vincula charitatis, apud infenſos ſunt incitamẽta irarum. quippe ſolet eſſe acerrima proximorum odia, vt alio loco Tacit. ait.*

i *Cautus dux exercitus diligenter conſiderare debet locorum naturam, quibus in locis eſt, vt ex eorum, ac temporis, & cæterarum ratione circunſtantiarum quid facto opus ſit, diſpicere poſſit: exempli gratia; ſi eſt inter paludes, & tamen tunc temporis ſiccitas inuſitata amnes reddiderit modicos, aut paludes exſiccauerit, atque ideo metuendum ſit ne regredienti imbres, & fluminum auctus impedimento ſint, conſultè faciet, ſi aliquem præficiet munitionibus viarum, & fluminum.*

dicis inoffensum iter properauerat, imbresque & fluminum auctus regre dieti metuebantur. Sed Chattis adeò improuisus aduenit, vt, quod imbecillum ætate ac sexu statim captum, aut trucidatum sit: iuuentus flumen Adranam nando tramiserit: Romanosque pontem cœptantis arcebant, dein tormentis, sagittisque pulsi, tentatis [a] frustra conditionibus pacis, cùm quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui, omissis pagis, vicisque in syluas disperguntur. Cæsar, incenso Mattio (id genti caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum, non auso hoste terga abeuntium lacessere: [b] quod illi moris, quoties astu magis, quàm per formidinem cessit. Fuerat animus Cheruscis iuuare Chattos, sed exterruit Cæcinna [c] huc illuc ferens arma. & Marsos congredi ausos prospero prælio cohibuit. Neque multò post legati à Segeste venerunt, auxilium orantes aduersus vim popularium, à quîs circunsedebatur, validiore apud eos Arminio, quando bellum suadebat. [d] Nam barbaris quanto quis audacia promptus, tanto magis fidus, rebus commotis potior habetur. Addiderat Segestes legatis filium nomine Segimundum. Sed iuuenis conscientia cunctabatur. quippe anno, quo Germanię desciuere, sacerdos apud aram Vbiorum creatus ruperat vittas, profugus ad rebelles. Adductus tamen in spem clementiæ Romanæ, pertulit patris mandata, [e] benigneque exceptus, cum pręsidio Gallicam in ripam missus est. Germanico pretium fuit conuertere agmen; pugnatumque in obsidentis: & ereptus Segestes magna cum propinquorum, & clientium manu. Inerant fœminæ nobiles, inter quas vxor Arminii, eademque filia Segestis, [f] mariti magis quàm paren-

OBSERVATIONES.

a *Ab victis frustra tentatur pax, quæ ipsis salutaris, victoribus tantùm gloriosa est.*

b *Ferè fit, vt, qui astu magis, quàm per formidinem cedit, terga hostis abeuntis lacessat.*

c *Victoria parta, ac perterritis hostibus, imperator huc illuc arma ferre debet, ne spatium sese colligendi, copiasque suas cum amicis exercitibus coniungendi hostibus det.*

d *Hæc est natura ferocium nationum, ac plebis, vt quantò quis audacia promptus est, tantò magis multitudini commotæ, ac furenti fidus, & potior habeatur, cui eæ res committantur, ad quas gerendas opus est viro acri, & audace.*

e *Non semper qui à nobis defecit, si in potestatem nostram venit, venia indignus videri debet; præsertim si potentiorum vi ad defectionem pertractus est; posteaque facti pœnitens, & adductus in spem clementiæ nostræ se iterum nobiscum coniunxit. hoc potissimùm seruari debet in iis, qui auctoritate, & gratia apud suam gentem plurimùm valent, quorumque opera vti resp. potest in conseruandis iis prouinciis, quæ etsi nobis parent, tamen quia hostibus potentissimis sunt finitimæ, periculum est, ne ab iis in spem recuperandæ libertatis adductæ arma capiant. certè amore & beneuolentia longinquas prouincias, quàm vi, & sæuitia retineri præstat; id quod, hodierno die, experientia nos ita docuit, vt, quod affatim vbique est exemplorum hîc recensere minimè sit necesse. nempe, grande momentum est in beneuolentia & studijs populi, quam plerique principes vsque eò contemnunt, vt, quæ eadem retinendis hominum animis feliciter conficere possent; hæc, mira prauitate, abalienandis patrare malint. his, scilicet, nihil ex dignitate fieri videtur, quod non idem ab toruitate, ac sæuitia proficiscatur.*

f *Maiori haud dubiè affinitatis vinculo adstricti sunt maritus & vxor, quàm pater & filius. ideo non est mirandum si hæc, in calamitate, mariti animum potiùs, quàm patris sequitur.*

tis animo,neque victa in lacrymas,neque voce ſupplex, compreſſis intra ſinum manibus,grauidum vterum intuens.Ferebantur & ſpolia Varianæ cladis,pleriſque eorum,qui tum in deditionem veniebant, prædæ data. Simul Segeſtes ipſe ingens viſu,&[a] memoria bonæ ſocietatis impauidus. verba eius in hunc modum fuere.[b] Non hic mihi primus erga populum Rom.fidei & conſtantiæ dies. Ex quo à diuo Auguſto ciuitate donatus ſum,[c] amicos, inimicoſque ex veſtris vtilitatibus delegi;[d] neque odio patriæ (quippe [e] proditores etiam iis,quos anteponunt,inuiſi ſunt) verùm quia Romanis Germaniſque idem conducere, &[f] pacem quàm bellum probabam. ergo raptorem filiæ meæ, violatorem fœderis veſtri Arminium,apud Varum,qui tum exercitui præſidebat,reum feci.dilatus ſegnitia ducis,quia parũ præſidii in legibus erat,vt me & Arminium, & conſcios vinciret,flagitaui.Teſtis illa nox,mihi vtinam potiùs nouiſſima.quę ſecuta ſunt [g] [1] defleri magis,quàm defendi poſſunt.Cęterùm & inieci catenas Arminio, & à factione eius iniectas perpeſſus ſum. atque vbi primùm tui copia,[h] vetera nouis, & quieta turbidis antehabeo;neque ob præmium,ſed [i] vt me perfidia exoluam:ſimul genti Germanorum [k] idoneus conciliator, [l] ſi pœnitentiam,quàm perniciem maluerit. Pro [m] iuuenta & errore filij veniam precor. filiam [n] neceſſitate huc adductam fa-

[1] Sic Liuius, præterita ſæpe flendi magis, quàm corrigi poſſunt.

OBSERVATIONES.

a *Animus ſibi bene conſcius etiam in maximis periculis eſt impauidus.*

b *Merita noſtra in principem, aut in Remp.loco,ac tempore audacter commemorare & poſſumus, ac debemus, hoc eſt,tum cùm aut de fama,aut de vita noſtra agitur.*

c *Is fidem nobis præſtat,& conſtantiam,qui amicos,atque inimicos ex noſtris vtilitatibus deligit.*

d *Illius factum nobis probari non poteſt,qui odio patriæ ſe nobiſcum coniunxit. nam qualem eum hominem eſſe dicas,qui impius eſt in communem parentem? ac proinde quid tantum ab eo expectare potes,quo ad illum tua beneuolentia complectendum inlici poſſis?*

e *Vſqueadeo ſunt odioſi proditores, vt etiam illis ipſis, quos patriæ ſaluti anteponunt, meritò ſint inuiſi.*

f *Boni ciues, patriæque amantes, vnam pacem, qua ſalus Reip. continetur,ſectãtur; bellum, quod multa mala neceſſariò ſequuntur,oderunt.*

g *Triſtes caſus defleri magis, quàm defendi poſſunt.*

h *Nonniſi ſapienter agit is,qui vetera nouis,& quieta turbidis anteponit.*

i *Viri præſtantes non ob præmium, ſed fidei, ac virtutis cauſa, quæ ſua perſona digna ſunt, faciunt.*

k *Illuſtres homines,qui ex hoſtium gente in noſtra caſtra confugiunt, benignè excipere debemus, tanquam vtiles & idoneos ad multa; ac potiſſimùm ad conciliandam nobis popularium ſtudia & beneuolentiam.*

l *Imbecillum, ſi valentiorem offendit,pœnitere præſtat, quàm irritis conatibus illius iram intendere,ſibique perniciem parare.*

m *Quicquid in iuuenta contra quàm fieri debet,cõmittitur,error potiùs, quàm peccatum appellatur; & proinde cùm id ab lubrico ætatis magis quàm ab nequitia profectum eſſe dici poſſit, venia potiùs, quàm ſupplicio dignum videtur.*

n *Qui ſi voluntate quò debuit, veniſſet, venia dignus videri poterat,hic ſi eò neceſſitate adductus eſt,venia indignus eſt.*

teor.

teor. tuum erit consultare,[a] vtrum prævaleat, quòd ex Arminio concepit, an quòd ex me genita est. Cæsar[b] clementi responso liberis[c] propinquisque eius incolumitatem, ipsi sedem veterem in prouincia pollicetur. Exercitum reduxit, nomenque imperatoris,[d] autore Tyberio, accepit. Arminii vxor virilis sexus stirpem edidit: educatus Rauennæ puer, quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo.[e] Fama dediti benigneque excepti Segestis vulgata, vt quibusque bellum inuitis, aut cupientibus erat, spe, vel dolore accipitur. Arminium, super insitam violentiam, rapta vxor, subiectus seruitio vxoris vterus[f] vecordem agebant: volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Cæsarem poscens. Neque[g] probris temperabat, egregium patrem, magnum imperatorem, fortem exercitum, quorum tot manus vnam mulierculam auexerint. Sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse. Non enim se[h] proditione, neque aduersus fœminas grauidas, sed palàm aduersus armatos bellum tractare: cerni adhuc Germanorum in lucis signa Romana,[i] quæ diis patriis suspenderit: coleret Segestes victam ripam: redderet filio sacerdotium: hominem Germanos nunquam satis excusaturos, quòd inter Albim & Rhenum virgas, & secures, & togam viderint: aliis gentibus ignorantia imperii Romani inexperta esse supplicia, nescia tributa: quæ[k] quando exuerint, irritusque discesserit ille inter numina dicatus Augustus, ille delectus

OBSERVATIONES.

a & c *Fauor illius, qui se nobiscum coniunxit, cùm hostis esse posset, tantum apud nos valere debet, vt proximos quoque, ac necessarios illius complectatur, quamuis ipsi & hostes nostri arcto necessitudinis vinculo constringantur, eoque ipsorum consuetudine potius abstinendum esse videri possit.*

b *Nostrarum partium homines merita erga nos sua modestè commemorantes, deque suo infortunio conquerentes clementi responso consolari debemus.*

d *Maximi & amplissimi viri summos quosque honores, quamuis meritò suæ præstanti virtuti debitos, non nisi principe auctore sibi deferri patiantur; ne, qua ex re dignitatem sperant, in ea perniciem inueniant.*

e *In cuius rei fama, si vulgetur, grande momentum est, ea in re diligenter cauendum est, ne quid peccetur.*

f *Ea demum nos vecordes agunt, quæ cùm sint nobis charissima, non solùm ipsi amisimus, sed ea in potestate sunt eorum, quos maximè odimus.*

g *Animi est impotentis, non temperare probris.*

h *Aliud est proditione, aliud virtute bellum tractare.*

i *Signa externis hostibus erepta diis patriis, in templis suspendi debent, publicæ gloriæ monimentum, & publicum grati erga deum animi argumentum.*

k *Interdum hostes, semper seditiosi, vt aliàs sæpe obseruaui, solent eludere maiestatem principis, & extenuare ea omnia quibus aut ipse aut resp. innititur, tanquam ea, quæ discuti nullo negotio possunt; si modò eam ad rem adhibeatur furor, & insania.*

Tyberius, ne[a] imperitum adoleſcentulum, [b] ne ſeditioſum exercitum pauefcerent: Si patriam, parentes, antiqua mallent, quàm dominos, & colonias nouas, Arminium potiùs [c] gloriæ ac libertatis, quàm Segeſtem[d] flagitioſæ ſeruitutis ducem ſequerentur. Conciti per hæc non modò Cheruſci, ſed [e] conterminæ gentes, tractuſque in parteis Inguiomerus Arminii patruus, veteri apud Romanos autoritate: vnde maior [f] Cæſari metus. & ne bellum mole vna ingrueret, Cæcinnam cum quadraginta cohortibus Romanis,[g] diſtrahendo hoſti per Bructeros ad flumen Amiſiam mittit. Equitem Pedo præfectus finibus Friſiorum ducit. Ipſe impoſitas nauibus quatuor legiones per lacus vexit: ſimulque pedes, eques, claſſes apud prædictum amnem conuenere. Chauci cùm auxilia pollicerentur, in commilitium adſciti ſunt. Bructeros ſua vrenteis expedita cum manu L. Stertinius miſſu Germanici fudit, interque cędem & pręдam reperit vndeuiceſimæ legionis Aquilam cum Varo amiſſam. Ductum inde agmen ad vltimos Bructerorum: quantumque Amiſiam, & Luppiam amnes inter, vaſtatum, haud procul Teutoburgienſi ſaltu, in quo reliquiæ Vari legionumque inſepultæ dicebantur. [2] Igitur cupido Cæſarem inuadit ſoluendi ſuprema militibus ducique, permoto ad miſerationem omni, qui aderat, exercitu, ob propinquos, amicos denique[h] ob caſus bellorum, & ſortem hominum: præmiſſo Cæcinna, vt occulta ſaltuum ſcrutaretur, ponteſque & aggeres humido paludum & fallacibus campis

[2] Sic lib. 2. hiſt. atque illum cupido inceſſit adeundi, viſendique templum Paphiæ Veneris. & lib. 5. Caſtilè cupido inceſſit nauium aciem oſtentandi.

OBSERVATIONES.

a *Imperitia connumeratur inter propria adoleſcentiæ vitia.*

b *Nihil grauius exercitui obiectari poteſt, quàm ſeditio. inter quos ea ſæuit, impunè cōtemni poſſūt.*

c *Gloriæ, ac libertatis autorem potiùs, quàm flagitioſæ ſeruitutis ducem ſequi, eſt facinus animi alti, atque ingenui.*

d *Quæ mala aliena vi, & potentia magis, quàm noſtra culpa nobis accidunt, ex iis plerunque miſeratio potiùs, quàm odium, aut inriſus oritur. Sed quæ noſtra culpa, atque adeò inſigni flagitio nobis ipſi contraximus, ea, quia non immeritis accidunt, non mirum eſt, ſi autorem ea infamiæ labe aſpergunt, quæ porrò elui nulla ratione poteſt.*

e *Incredibile memoratu eſt, quantopere feroces, ac bellaces nationes ſeruitutis neſciæ ſint, ac libertatem & acrem illius propugnatorem ac ducem ſectentur. certè nulla re validas nationes ad arma capienda æquè incendi conſtat, atque huius vnius ſpe. quippe, libertatem fortiſſimus, & ſapientiſſimus quiſque, veluti illud bonum, quo cætera omnia continentur, omnibus rebus ſemper antehabuit, & hac amiſſa vitam ſibi turpem eſſe duxit.*

f *Sæpe principes in eo peccant, quòd quos amicos ſibi eſſe voluerunt, quibuſque negotia ſua interdum commiſerunt, eòs poſtea aut iniuriis, aut contemptu abalienant, ſibique infenſos reddunt. nec certè mirum eſt, ab hiſce hominibus, præſertim factioſis, prępotentibus, ac rerum principis gnaris multa perſæpe in ipſius principis perniciem proficiſci. Hinc obſeruent principes, quibus aut ſua negotia commiſerunt, aut multum gratia, & auctoritate aliquando apud ſe poſſe voluerunt, hos perpetua beneficiorum ſerie, & beneuolentiæ ſignificatione, ſi non vera, ſaltem in ſpeciem quæſita, in officio continendos, aut ſi odium principis commeriti ſunt, protinus euertendos eſſe.*

g *Cùm metus eſt, ne magna belli moles ſimul ingruat, qua maximè ratione fieri poteſt, diſtrahendus eſt hoſtis.*

h *Caſibus bellorum atrociſſimis, ac miſerabili hominum ſorte vnuſquiſque mouetur ad miſerationem; idque potiſſimùm in publica, eaque ingenti calamitate.*

imponeret. Incedunt[1] mœstos locos, visuque ac memoria deformes. Prima Vari castra laro ambitu, & dimensis principiis trium legionū[2] manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossa accisæ iam reliquiæ consedisse intelligebantur. Medio campi albentia ossa, vt fugerant, vt restiterant, disiecta vel aggerata. Adiacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul truncis arborum ante fixa ora. lucis propinquis [a] bar baræ aræ, apud quas tribunos, ac primorum ordinum centuriones mactauerant. & cladis eius superstites pugnam, aut vincula elapsi referebant, hic cecidisse legatos, illic [b] raptas aquilas, primum vbi uulnus Varo adactum, vbi [c] infelici dextera, & suo ictu mortem inuenerit: quo tribunali concionatus Arminius, quot patibula captiuis, quæ scrobes: vtque signis, & aquilis per superbiam illuserit. Igitur Romanus, qui aderat, exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes [d] vt coniunctos, consanguineos, [e] aucta in hostem ira, mœsti simul & infensi condebant. Primum extruendo tumulo [f] cæspitem Cæsar posuit, gratissimo munere in defunctos, & præsentibus doloris socius. Quod Tyberio haud probatum, [g] seu cuncta Germanici in deterius trahenti, siue exercitum, imagine cæsorum, insepultorumque tardatum ad prælia, & formidolosiorem hostium credebat: [h] Neque imperatorem auguratu, & vetustissimis ceremoniis præditum adtrectare feralia debuisse. Sed Germanicus co-

1. Sic b… tertet lo… & tac… 2. forte manus.

3. Vide l. 4. hist. vbi agit de restitutione Capitolii.

OBSERVATIONES.

a *Barbaræ aræ eæ verè dici possunt, apud quas h…es mactantur.*

b *Aquilarum, hoc est, signorum militarium ratio tanta habebatur, vt quicquid ad eas pertineret, quia sacrosancta erant, semper inter præcipua belli facinora connumeraretur; nempe, aut si hostibus erepta, aut si amissa aut recuperata, aut in honore habita, aut si iis inlusum esset.*

c *Illius infelix dextra meritò dici potest, qui sibi suo ictu mortem inuenit.*

d *Ita natura comparatum est, vt vniuersitatem non ipsius gratia, sed propter vnam aliquam rē, quæ ipsa continetur, charam habeamus. ita, pro toto, cuius partem nobis vindicamus., perlubentes propugnationem suscipimus aduersus externa ingruentia.*

e *Ira mirum in modum augetur nostræ, aut nostrorum calamitatis recordatione, aut visu, ac si præsens sit.*

f *In rebus memorabilibus princeps sua manu primum opus incipere debet.*

g *Nihil vnquam probatur illi, etsi rectè factum, qui odio, & peruersitate omnia in deterius trahit. huiusmodi est illud, quod legitur lib. 1. histor. Inuiso semel principe, seu bene, seu malè facta premūt.*

h *Dubitari merito potest, an imperator in loca plena cæsorum, & vbi aspectus est luctuosissimus, propter insignis alicuius cladis reliquias, exercitum ducere debeat, ne tam tristi imagine miles tardetur ad proelia, & hostium formidolosior reddatur. huc & illud accedit, quod dici videtur poss… legitimum ducem exercitus, hoc est, non vitio temeréue sumptum, sed ritè creatum feralia attrectare non debere.*

denrem in auia Arminium secutus, vbi primum copia fuit, euehi equites, campumque quem hostis insederat, eripi iubet. Arminius colligi suos, & propinquare syluis monitos, vertit repentè; mox signum prorumpendi dedit iis, quos per saltus occultauerat. Tunc noua acie turbatus eques, missæque subsidiariæ cohortes, & fugientium agmine impulsæ auxerant consternationem, trudebanturque in paludem [1] gnaram vincentibus, iniquam nesciis, ni Cæsar productas legiones instruxisset: [a] inde hostibus terror, fiducia militi, & [2] manibus æquis abscessum. Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, vt aduexerat, reportat. Pars equitum litore Oceani petere Rhenum iussa. Cæcinna qui suum militem ducebat, monitus (quanquam notis itineribus regrederetur) pontes longos quàm maturrimè superare. Angustus is trames, vastas inter paludes, quondam à L. Domitio aggeratus: cætera limosa, tenacia graui cœno, aut riuis incerta erant: circùm syluę paulatim accliues, quas tum Arminius impleuit, compendiis viarum, & cito agmine, [b] onustum sarcinis, armisque militem cum anteuenisset. Cæcinnę dubitanti quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret, simulque propulsaret hostem, [c] castrametari in loco placuit, vt opus & alii prælium inciperent. Barbari perfringere stationes, seque inferre munitoribus nisi lacessunt, circungrediuntur, occursant: Miscetur operantium bellantiumque clamor. & cuncta pariter Romanis aduersa. Locus vligine profunda, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus, corpora grauia loricis, neque librare pila inter vndas poterant. Contra Cheruscis sueta apud paludes pręlia, procera membra, hastæ ingentes ad vulnera facienda, quamuis procul. nox demum inclinantis tum legiones aduersę pugnę exemit. Germani [d] ob prospera indefessi, ne tum quidem sumpta quiete, quantum aquarum circunsurgentibus iugis oritur, vertere in subiecta, mersaque humo, & obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Cæcinna parēdi, aut impe-

1. Sic li. 5. histo. campos madētes, & ipsis gnaros, paludes hostibus noxias.

2. Sic Sallust. in coniurat. Catiline. Quod si, inquit, primo prelio Catilina superior, aut æqua manu discessisset. &c.

OBSERVATIONES.

a *Quæ hostibus terrorem, eadem nobis fiduciam adferunt.*

b *Expedito exercitu multò plura, eaque maiora facinora geri constat, quàm eo, qui præda illigatus, suisque sarcinis onustus, impedimentum veriùs, quàm agmen dici debet. Ingentes certè clades impeditos exercitus ab expeditis, nihilque præter virtutem, & arma secum ferentibus accepisse, & veterum, & recentia exempla satis docent.*

c *Cùm opus faciendum, simulque pugnandum est, ibi castra poni debent; nempe, vt dum pars operi intenta est, interim alia hostium impetum sustinere possit.*

d *Difficile memoratu est, quantopere post atroces clades, quæ prospera nobis accidunt, nos indefessos reddant. sic lib. 5. histor. Germani prosperis feroces. &c.*

ritandi

ritandi habebat,[a] [1] ſecundarum ambiguarumque rerum ſciens eoque interritus. igitur futura voluens non aliud reperit,[b] quàm vt hoſtem ſyluis coerceret, donec ſaucij, quantumque grauioris agminis, anteirent. nam medio montium, & paludum porrigebatur planities, quæ tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, quinta dextro lateri, vndeuiceſima in læuum, primani ducendum ad agmen, viceſimanus aduerſum ſecuturos. Nox per diuerſa inquies, cùm barbari feſtis epulis, læto cantu, aut truci ſonore ſubiecta vallium ac reſultantis ſaltus complerent: apud Romanos inualidi ignes, interruptæ voces, atque ipſi paſſim adiacerent vallo, oberrarent tentorijs,[c] inſomnes magis, quàm peruigiles: ducemque[d] terruit dira quies. nam Quintilium Varum ſanguine oblitum, & paludibus emerſum cernere & audire viſus eſt, velut[2] vocantem; non tamen obſecutus, & manum intendentis repuliſſe. Cœpta luce miſſæ in latera legiones,[e] metu an contumacia locum deſeruere, capto properè campo humentia ultra. Neque tamen Arminius, quanquam libero incurſu, ſtatim prorupit: ſed vt hæſere cœno, foſſiſque impedimenta, turbati circùm milites, incertus ſignorum ordo, vtque tali in tempore, ſibi quiſque properus, & lentæ aduerſum imperia aures,[f] irrumpere Germanos iubet, clamitans, en Varus, & eodem iterum fato victæ legiones. Simul hæc, & cũ delectis ſcindit agmen, equiſque maximè vulnera ingerit. Illi ſanguine ſuo, & lubrico paludum lapſantes, excuſſis rectoribus, disijcere obuios, proterere iacentes: plurimus circa aquilas labor, quę neque aduerſum ferri ingruentia tela, neque[3] figi limoſa humo poterant. Cæcinna dum ſuſtentat aciem, ſuffoſſo equo delapſus circumueniebatur, nî prima legio ſeſe oppoſuiſſet. Iuuit hoſtium auiditas, omiſſa cęde,[g] [4] prædam ſectan-

1. Sic lib. 1. hiſt. proſperarum, & hiſ faſtumq; rerum ſocios.

2. Sic Virg. li. 4 Æneid. de Didone. Hinc exaudiri voces & verba vocantis viſa viri, Nox cùm terras obſcura teneret.

3. Aquila aurea, in tacello perexiguo locata, longiſsimęq; affixa haſtę, cuius pars inferior peracuta eſt ita vt poſsit in terram defigi, geſtabatur in exercitu, vt autor eſt Dio, lib. 57.

4. Sic li. 4. hiſt. Sed obſtitit vincentibus prauũ inter ipſos certamẽ, hoſte omiſſo, ſpolia conſectandi. & lib. quinto, ſuam illic victoriam Germanis obſtitiſſe, dum omuſsis telis præda manus impediunt.

OBSERVATIONES.

a *Qui diu militarunt, ac ſecundarum, & ambiguarum rerum ſunt ſcientes, etiam in rebus planè aduerſis, maximiſque periculis manent interriti.*

b *Cùm propter iniquitatem locorum ab hoſte vrgemur, quà exitus inde patet, eà ſunt præmittenda impedimenta, & quantum grauioris agminis ad pugnam inualidum eſt: & interim hoſtis aut eludi, aut vi, quibus in locis eſt, coerceri debet.*

c *Non ſemper qui non dormit, vigilat: aliud quippe eſt, eſſe inſomnem, aliud peruigilem. vt vigiles deſideratur animus, diligentia, & ſtudium vigilandi, vt quò tendis, peruenias: quæ ſi abſunt, non vigilas, ſed non dormis.*

d *Quæ ſecundum quietem, tempore difficillimo, viſa ſunt, ea lætitiam, aut terrorem adferunt. i. nocturni viſus omen futurorum accipiuntur.*

e *Quominus miles dicto imperatoris obtemperet, duæ ſolent eſſe cauſæ, metus, aut contumacia. metus aut caſtigatione aut hortatu auferri: contumacia ſupplicio vindicari debet.*

f *Signa metus, ac terroris in hoſte hæc ſunt; confuſio, & obliuio diſciplinæ militaris. hæc ſimulatque deprehenduntur, in eum inuadere optimum eſt.*

g *Multi dum prædam auidè ſectantur, fœdè victoriam amittunt.*

rium: enisæque legiones, vesperascente die, in aperta & solida. neque is miseriarum finis: struendum vallum, petendus agger. Amissa magna ex parte, per quæ egeritur humus, aut exciditur cespes. non tentoria manipulis, non fomenta saucijs. infectos cœno, aut cruore cibos diuidentes, funestas tenebras, & tot hominum millibus vnum iam reliquum diem lamentabantur. [a] Forte equus, abruptis vinculis, vagus, & clamore territus, quosdam occurrentium obturbauit. tanta inde consternatio irrupisse Germanos credentium, vt cuncti ruerent ad portas, quarum decumana maxime petebatur, auersa hosti, & fugientibus tutior. Cæcinna, comperto vanam esse formidinem, cum tamen neque autoritate, neque precibus, ne manu quidem obsistere, aut retinere militem quiret, [b] proiectus in limine portæ, miseratione demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam, simul tribuni & centuriones falsum pauorem docuerunt. Tunc contractos in principia, iussosque dicta cum silentio accipere, temporis ac necessitatis monet: vnam in armis salutem, [c] sed ea consilio temperanda: [d] manendumque intra vallum, donec expugnandi hostes spe, propiùs succederent, mox vndique erumpendum: illa eruptione ad [1] Rhenum perueniri. quòd si fugerent, plures syluas, profundas magis paludes, sæuitiam hostium superesse. [e] At victoribus decus, gloriã, quæ domi cara, quæ in castris [2] honesta memorat. [f] reticuit de aduersis. [g] Equos dehinc, orsus à suis, legatorum, tribunorumque, nulla ambitio-

1. Vbi erat Germanicus.

2. Nempe donatiua militaria, quibus quisque ob virtutem donatus esset.

OBSERVATIONES.

a *Paruæ sæpe res magnas afferunt consternationes. ijs in locis vbi fors plurimùm potest.*

b *Cùm tanta est consternatio in exercitu, vt nulla ratione fuga militum sisti queat, qui ei præsidet, suummet corpus fugientibus opponere, eoque viam claudere debet, donec edoctus sit miles vanum esse pauorem.*

c *Etsi res eò adducta est, vt vna in armis salus sit, illa tamen tunc temporis, eoque loci consilio temperari debent.*

d *Inter cæteras belli cautiones hæc quoque numerari potest, vt, si hostis elatus rebus secundis, erectus est in spem expugnandi nostra castra, nos intra vallum, raro super milite, tanquam pauidi, & iam victi maneamus, donec is propiùs successerit; mox vndique erumpamus. quippe huiusmodi eruptiones in incautos, nec tale quicquam expectantes sæpe cladem hosti, quam inferre parabat, inferunt.*

e *Victoriæ præmia sunt, præter decus, & gloriam frui ijs quæ domi cara relicta sunt: cuiusmodi sunt, vxor, liberi, parẽtes, affines, necessarij, opes: eaque decora quæ in castris virtute parta sunt: quales sunt coronæ vallares, murales, ciuicæ, obsidionales, classicæ, querceæ, phaleræ, torques, & cætera eius generis, quæ vni præstanti virtuti tribuuntur.*

f *Cum in eum statum adducta res est, vt vna salus in armis sit, solùm res præclarè a militibus antea gestæ à prudente imperatore memorari debent, ad acuenda ipsorum pectora. quæ autem acciderunt aduersa, ea tunc temporis potissimùm reticenda sunt, ne illorum commemoratione miles tardior ad pericula reddatur.*

g *Veteribus imperatoribus moris erat, equos & suos, & legatorum, ac tribunorum, si res in extremũ discrimẽ venisset, fortissimo cuique bellatori tradere, vt hi priores, mox pedes in hostẽ inuaderet.*

ne:

ne, fortissimo cuique bellatori tradit, vt hi, mox pedes, in hostem inuaderent. Haud minus inquies Germanus, spe, cupidine, & diuersis ducum sententiis agebat: Arminio, sinerent egredi, egressosque rursum per humida, & impedita circumuenirent, suadente: atrociora Inguiomero, & læta barbaris, vt vallum armis ambirent, promptam expugnationem, plures captiuos, incorruptam prædam fore. Igitur orta die proruunt fossas, iniiciunt crates, summa valli prænsant, raro super milite, & quasi ob metum defixo. Postquam hæsere munimentis, datur cohortibus signum, cornuaque ac tubæ concinuere: exin clamore & impetu tergis Germanorum circunfunduntur, exprobrantes, non hic syluas, nec paludes, sed [a] æquis locis æquos deos. Hosti facilè excidium. & paucos ac semermos cogitanti sonus tubarum, fulgor armorum quanto inopina [b], tantò maiora offunduntur, cadebantque [c] vt rebus secundis auidi, ita aduersis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post graue vulnus, pugnam deseruere; vulgus trucidatum est donec ira & dies permansit: nocte demum reuersæ legiones, quamuis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, [a] cuncta [d] in victoria habuere. Peruaserat interim circumuenti exercitus fama, & infesto Germanorum agmine Gallias peti; ac ni Agrippina impositum Rheno pontem solui prohibuisset, erant qui id flagitium [e] formidine auderent. sed [f] fœmina ingens animi, munia ducis per eos dies induit, [g] militibusque, vt quis inops, aut saucius, vestem & fomenta dilargita est. Tradit C. Plinius Germanicorum bellorum scriptor, stetisse apud principium pontis laudes & grates reuersis legionibus habentem. [h] Id Tyberij animum altiùs penetrauit. non [i] enim simplices eas curas, nec aduersus externos militem quæri:

[a] Sic lib. 4. hist. Deos fortioribus adesse.

[a] Sic lib. 4. Annal. parta victoria cuncta ipsis cessura.

OBSERVATIONES

a *Aequis locis æqui Dij; i. cùm vtrinque æquo loco pugnatur, iis Dij victoriam tribuunt, qui virtute hostibus præstant.*

b *Quæ inopina accidunt multò, quàm sunt, maiora videntur.*

c *Plerunque accidit, vt rebus secundis auidi aduersis sint incauti.*

d *Tanti est victoria, vt quamuis multis aduersis casibus sit conflictatus miles, tamen vna ea sarciat omnia incommoda præterita.*

e *Ex ingenti aliqua formidine interdum nascitur audacia eius rei perpetrandæ, quam nemo aggredi antea ausus esset: nempe, è summa desperatione quæritur spes.*

f *Non est nouum, aut inauditum fœminas reperiri ingentes animi, quæque adeò munia ducis, cùm necessitas postulat, induunt.*

g *Fœminam principem, atque adeò ducis vxorem maximè decet benignitas, quæ in eo potissimùm consistit. vt militibus, vt quis inops, aut saucius est, vestem, & fomenta dilargiatur.*

h *Ee præclarissima quæque facinora iis solent esse suspecta, & inuisa, qui socium imperij pertimescunt eum, à quo sunt edita.*

i *Non simplices curas, sed plusquam ciuilia agitare creditur quisquis militum fauorem sibi conciliat, interuisendis manipulis, adeundis signis, tentanda largitione, & habitu gregali cætera munia militaria obeundo, præter suum munus, ætatem, & sexum.*

nihil relictum imperatoribus, vbi fœmina manipulos interuisat, signa adeat, largitionem tentet, tanquam parum ambitiose filium ducis [a] gregali habitu circunferat, Cæsaremque Caligulam appellari velit. potiorem iam apud exercitus Agrippinam, quàm legatos, quàm duces: compressam à muliere seditionem, cui nomen principis obsistere non quiuerit. Accendebat hæc, onerabatque Seianus [b] peritia morum Tyberij odia in longum iaciens: quæ [c] reconderet, auctaque promeret. At Germanicus, legionum, quas nauibus vexerat, secundam, & quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit, quò leuior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter sicca humo, aut modicè adlabente æstu, quietum habuit. mox impulsu aquilonis, simul sydere æquinoctij, quo maximè tumescit Oceanus, rapi, agique agmen. & opplebantur terræ; eadem freto, litori, campis facies. neque discerni poterant incerta ab solidis, breuia à profundis; sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus iumenta, sarcinæ; corpora exanima interfluunt, occursant, permiscentur inter se manipuli, modò pectore, modò ore tenus extantes, aliquando subtracto solo disiecti, aut obruti. non vox, & mutui hortatus iuuabant. Aduer- 1 Legò, pauéte, sante vnda nihil [d] strenuus ab ignauo, sapiens à [1] prudenti, consilia à casu differre, cuncta pari violentiâ inuoluebantur. Tandem Vitellius in editiora enisus, eodem agmen subduxit. pernoctauere sine vtensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore, haud minùs miserabiles, quàm quos hostis circunsidet. Quippe illis etiam [e] honestæ mortis vsus: his inglorium exitium. Lux reddidit terram. penetratumque ad amnem Visurgim, quò Cæsar classe contenderat. Impositæ deinde

OBSERVATIONES.

a *Etsi res leuissima, quam dicturus sum, videri potest, tamen vera est, ac mirum dictu est, quantopere sibi conciliet fauorem vulgi is, qui principatum ambit, si non sumptuoso, sed eo vtitur habitu, qui multitudini probatur; ne eam in se, vitæ nouitate, conuertat.*

b *Qui principi gratus esse, & ad interiorem illius amicitiam assumi vult, morum ipsius peritus esse debet. ita, si cui princeps fauet, hunc sectetur. quod si quem ipsi inuisum esse scit, in hunc aut odia iaciat, quæ recondat, quousque aucta promi debeant: aut, si animo tam abiecto non est, illum quisquis est, fugitet.*

c *Caueat aulicus ne animi sui affectus continuò prodat; quippe, prudentia illius nonnisi laudari potest, qui quod in animo habet, recondit, quousque tempore, loco, occasione, re ipsa edoctus sit, an id, quicquid est, quod secum volutauit, promi debeat.*

d *O miseram rerum humanarum conditionem! eóne interdum nos adduci, vt ne virtutibus quidem vllis, ac præclaris animi dotibus iuuari possimus?*

e *Honestè moritur qui pugnans ab hoste interficitur; ingloriè, cuius mors nullo præclaro facinore est insignis, sed miseria & sola calamitate in locis ignobilibus nomen ipsius vnà cum corpore extinguitur.*

legiones

legiones, vagante fama ſubmerſas. nec fides ſalutis, antequam Cæſarem exercitumque reducem videre. Iam Stertinius ad accipiendum in deditionem Segimerum fratrem Segeſtis præmiſſus, ipſum & filium eius in ciuitatem Vbiorum perduxerat. data vtrique venia, facilè Segimero; cunctatiùs filio.; [a] quia Quintilij Vari corpus inluſiſſe dicebatur. Cæterûm ad ſupplenda exercitus damna [b] certauere Galliæ, Hiſpaniæ, Italia, quod cuique promptum, arma, equos, aurum offerentes. quorum laudato ſtudio Germanicus, [c] armis modò & equis ad bellum ſumptis, propria pecunia militẽ iuuit. vtque cladis memoriã etiam [d] comitate leniret, circũire ſaucios, facta ſingulorũ extollere, vulnera intuẽs, aliũ ſpe, alium gloria, cunctos alloquio, & cura, ſibique & prælio firmabat. [e] Decreta eo anno triumphalia inſignia A. Cæcinnæ, L. Aptonio, C. Silio ob res cum Germanico geſtas. [f] Nomẽ [g] patris patriæ Tyberius à populo

OBSERVATIONES.

a *Qui cadaueri illudit planè hoſtilem animum nudat.*

b *Is demum felix reip. ſtatus dici poteſt, cùm ſocij, & ſubiecti non rogati, aut, quod peſſimum eſt, coacti, ſed vltro certant inter ſe muneribus ad ſupplenda, aut reſarcienda Reipublicæ damna.*

c *Si quando à prouincijs munera principi offeruntur, debet is eſſe promptior ad agnoſcendum animum, & beneuolentiam earum erga ſe, ac proinde ad gratias agendas, laudandumque ſtudium, quàm ad ea protinus accipienda, quæ offeruntur; quæ tamen ſi ita res poſtulat, vt accipi debeant, non tam ſua voluntate, quàm exprimente neceſſitate ab ſe accipi declaret.*

d *Mirum dictu eſt, quantopere acceptæ cladis memoria comitate principis leniri poſſit. quæ comitas in eo conſiſtit, vt ipſe milites ſaucios circumeat, facta ſingulorum extollat, vulnera intueatur; alium ſpe, alium gloria, cunctos alloquio, & cura ſibi firmet: denique ſe de illorum ſecuritate, & commodis valde ſollicitum eſſe oſtendat.*

e *Non tantùm illi, cuius ductu victoria parta eſt, ſed & iis quibus mandata ſunt potiſſima exercitus munia, atque vnà cum ipſo rem proſperè geſſerunt, triumphalia inſignia decernuntur.*

f *Qui principatum ambit, aut principem locum recens adeptus eſt, diligenter amoueat ab ſe ſuſpitionem penitus opprimendæ libertatis. ideoque quæ ad ſplendorem magis, quàm ad vera principatus munimenta pertinent, etſi ipſi ab iis, quos penes ius, & poteſtas eſt, offeruntur, repudiet. re tamen ipſa nihil prætermittat eorum, quæ robora, & firmamenta principatus verè dici poſſunt. Sic Tiberius nomen patris patriæ à populo ſæpiùs ingeſtum repudiauit; neque in acta ſua iurari, quanquam cenſente ſenatu, permiſit. Sed tamen conſultus an iudicia maieſtatis redderentur, quibus ſanè, ſi redderentur, continebatur vis principatus ſui, exercendas leges eſſe reſpondit.*

g *Huc animum aduertant principes; ſciantque quod ſummi hominum ſunt, id ſæpiùs fortunæ tribui; ſed quod hominum opinione, cenſentur digni iis appellationibus, honorumque titulis, qui haud dubiè maiores ſunt, quàm nomen, ac dignitas ipſa principis, in eo verò nullas eſſe partes fortunæ; ſed id totum ab vna virtute proficiſci; quam ſi colent, eaque quæ agent, omnia ad publicam vtilitatem conferent, iis ſanè honoribus digni cenſebuntur, qui, quia non fluxis, & inanibus, ſed certis, firmiſque ſubnixi ſunt fundamentis, æterni erunt. Nihil certè neque Auguſto, neque Tiberio, neque adeò cuiquam mortalium honorificentius vnquam decretum eſt, quàm nomen patris patriæ. Quod ſanè Tiberius, etſi propter eam, quam proximè retuli, cauſam, repudiaſſe videtur, tamen illi & hæc accedere poteſt, quòd homo ſibi multorum dedecorum, flagitiorumque conſcius tam honorifico titulo ſe indignum deputabat, quem maximis tantùm hominibus i. iis, quorum præclara extant in remp. merita, tribui æquum eſt.*

bus, [a] non ideo decretum patri suo cœlum, vt in perniciem ciuium is honor verteretur. [b] Cassium histrionem [c] solitum inter alios eiusdem artis interesse ludis, quos mater sua in memoriam Augusti sacrasset. Nec contra religiones fieri, quòd [d] effigies eius, [e] vt alia numinum simulacra, venditionibus hortorum, & domuum accedant. [f] Iusiurandum perinde æstimandum, quàm si Iouem fefellisset. [g] deorum iniurias [h] diis curæ. Nec multò pòst Granium Marcellum prætorem Bithyniæ [i] quæstor ipsius Cæpio Crispinus maiestatis postulauit, [k] subscribente Romano Hispone, qui formam vitæ iniit, quam postea [l] celebrem miseriæ temporum, & audaciæ hominum fecerunt. nam [m] egens, ignotus, inquies, dum occultis libellis sæuitiæ principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit, [n] potentiam apud vnum, odium apud

OBSERVATIONES.

a *Quædam magnis viris, ob præclara ipsorum in remp. merita tribuuntur, quæ tamen in perniciem ciuium verti minimè debent. hinc regula generalis colligi potest hoc modo; Quicquid in perniciem ciuium vertitur, id principi honorificum esse nec potest, nec debet.*

b *Cùm passim histriones vocentur infames, hanc vocem Tiberij diligenter, credo, excipient, qua probare possunt, non semper se hominibus vsque adeò odiosos fuisse, quin ludis in memoriam Augusti maximi qui fuerunt, qui sunt, qui erunt, principis aliquando interfuerint.*

c *Quæ fiunt exemplo ducto ab domo principis, aut loco aliquo illustri, in iis reprehensioni locus non est.*

d *Cùm Tiberius non connumeraret effigies, & simulachra numinum inter res sacras, meritò respondit, ea hortorum, & domuum venditionibus accedere, hoc est, de cuiusuis numinis simulachro stipulationem fieri posse.*

e *Non est postulandum mortali, vt sibi maior, quàm diis honor habeatur.*

f *Periurio violatur nomen Dei; videturque adeò Deus falli.*

g *Quæ iniuriæ Deo ita fiunt, vt, factæ sint necne, ipse vnus præterque ipsum nemo dispicere potest, ab harum cognitione abstinere homines debent. cur enim, & quid de eo cognoscant, cuius ad inuestigationem nulla humana industria, aut ope peruenire potest? hoc sensu verissimum est, Deorum iniurias esse dijs curæ.*

h *Clementia facilè paratur aditus ad principatum; & iam adeptus corroboratur. nempe, si non ob singula ciuium, quæ reprehendi possent facta, in ipsos morosè & grauiter animaduertitur; sed vt excusatione digna videri possunt, ita ab eo, qui principatum ambis, excusantur; veniaque his, præter expectationem, datur.*

i *Tantum potest seu inuidia, seu ambitio, vt minores magistratus audeant reos facere maiores, atque adeò eos, quibus ipsi parent.*

k *Accusatio ab vno intenditur, cui alij subscribunt.*

l *Quidam non ob proprias virtutes, sed propter temporum miserias & audacias hominum celebres euadunt.*

m *Tyrannorum aulæ plerunque refertæ sunt eo genere hominum, qui ipsi egentes, ignoti, & inquietes, occultis libellis sæuitiæ principis adrepunt; mox clarissimo cuique negotium facessunt.*

n *Hic ferè est exitus inquietorũ hominum, quique ex egentibus, & contemptis metuendi facti sunt, aditumque sibi patefecerunt ad honores malis artibus, vt potentiam quidem apud vnum, odium verò apud omnes adipiscantur; nec sibi minùs perniciem, quàm alijs inueniant. hi sunt de quibus Salomon in prouerb. loquitur c. 26. v. 21. Qui fodit foueam incidit in eam, & qui voluit lapidem reuertetur ad eum.*

omnes adeptus, dedit exemplum quod secuti ex pauperibus diuites, ex contemptis metuendi perniciem aliis, ac postremum sibi[a] inuenere. Sed Marcellum insimulabat sinistros de Tyberio sermones[z] habuisse: [b] ineuitabile crimen, cùm ex moribus principis fœdissima quæque deligeret accusator, obiectaretque reo. nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. Addidit Hispo, [c] statuam Marcelli [d] altiùs, quàm Cæsarum sitam, & alia in statua, amputato capite Augusti, effigiem Tyberii inditam. ad quod [e] exarsit adeò, vt rupta taciturnitate proclamaret, se quoque in ea causa laturum sententiam palàm, & iuratum, [f] quò cæteris eadem necessitas fieret. Manebant etiam tum [g] vestigia morientis libertatis. Igitur Cn. Piso, [h] Quo, inquit, loco censebis Cæsar? si primus, [i] habebo quod sequar: si post omnes, vereor ne imprudens dis-

z Vide lib. 6. de Paconiano, qui ob carmina in principem factitata in carcere strangulatus est.

OBSERVATIONES.

a *Qui aliis perniciem quærit, hoc vno fœlix est, quòd eam sibi quoque inuenit.*

b *Ineunte principatu nullum crimen exitiosius est, quàm læsæ maiestatis; quod non solùm eò vsque extenditur, si per quem factum est, vt & princeps, & resp. detrimentum caperet, sed et ad ipsa verba refertur, quæ eadem atrocitate puniuntur, qua deterrima quæque flagitia. Itaque de principe, potissimùm tyranno, nunquam nisi necessariò, & perparcè loquendum est.*

c *Locus non magis, minusue honoratus dicitur propter eam personam, cuius est; verùm etiam propter eas omnes res, quæ illam personam demonstrant; cuiusmodi sunt imagines, statuæ, effigies, simulachra, & cætera eius generis.*

d *Cùm superior locus, etiam in rebus inanimis, sit honoratior inferiore, diligenter cauendum est, ne quid in ea re peccetur, qua re quisquam, ac potissimùm princeps meritò offendi possit. Itaque quemadmodum si ipse adesset, primum haud dubiè locum, nullo aduersante, insideret, quæcunque referunt illius personam haud dubiè simili loco sunt collocanda.*

e *Hic est mos principum callidissimorum, vt, etsi aliquem perdere mirè cupiunt, tamen non id, quapropter verè dolent, sed honestiorem aliquam causam affectui suo prætexant; eamque obtentui, in illius, scilicet, perniciem, quem oderunt, sumant. Ita in iis, quæ impotentissimè faciunt, speciem aliquam induunt recti.*

f *Si princeps ab senatu, aut quouis alio sibi in aliqua re, operam præstari cupit, ipse suo exemplo, verbisque conceptis apertè declaret, quid animi super ea re habeat. quippe satis constat, neminem fore, qui ipsius autoritatem defugiat.*

g *In principatu nondum adulto morientis libertatis vestigia etiam manere dicuntur, cùm aliquis etiam reperitur tantæ constantiæ, vt cæteris in fœdam adulationem lapsis, iniquæ principis sententiæ ipse vnus aduersari audeat.*

h *Non satis est tutum iis de rebus, quas princeps ratas apud se, statutasque habet ante ipsum, aut post ipsum sententiam dicere. quippe si princeps primus dicit, iam quod sequaris, habes; nec sine offensione, aut periculo ab eo dissentire potes; si post omnes, verendum est, ne imprudens ab eo dissenseris. hinc prudens principis consiliarius discet, sibi ante omnia, & per omnia principis mentem esse pernoscendam: ne quid sibi excidat, quod intempestiuum, molestum, reip. infructuosum, sibique exitiosum sit.*

i *Qua de re quid quisque ex suis consiliariis sentiat. si princeps scire vult, ipse ab sententia coram dicenda abstineat, ac cæteros tantùm audiat. qui aliter facit, non rogat sententias, sed suam prætexere vult.*

sentiam

ſentiam.[a] permotus his,[b] quantoque incautiùs efferbuerat,[c] pœnitentia patiens tulit abſolui reum criminibus maieſtatis. de pecuniis repetundis ad reciperatores itum eſt. Nec patrum cognitionibus ſatiatus, iudiciis [d] adſidebat in cornu tribunalis,[e] ne prætorem curuli depelleret: multaque eo coràm,[f] aduerſus ambitum & potentium preces conſtitura. ſed dum veritati conſulitur, libertas corrumpebatur. Inter quæ Pius Aurelius ſenator, queſtus mole publicæ viæ, ductuque aquarum, labefactas ædis ſuas, auxilium patrum inuocabat. reſiſtentibus ærarij prætoribus[g] ſubuenit Cæſar, pretiumque ædium Aurelio tribuit,[h] erogandæ per honeſta pecuniæ cupiens. quam virtutem diu retinuit,[i] cùm cæteras exueret. Propertio Celeri prætorio[k] veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies ſeſtertium largitus eſt, ſatis comperto, paternas ei anguſtias eſſe. tentantis eadem alios probare cauſam ſenatui iuſſit, cupidine ſeueritatis, in his etiam quæ rite faceret,[l] acerbus. vnde cæ-

[x] Quippe, veri quidé erat coercédum eſſe ambitum & potétiã primorum, ſed nó animaduertebant ſinguli ea maximè ratione vel uerſorum libertatem corrumpi.

OBSERVATIONES.

a *Et ipſo corruptiſsimo ſæculo liberæ reprehenſioni locus adeò eſt, vt pernicioſa principis conſilia non rarò impediri poßint. Itaque nullo metu principis conſiliarius deterreri debet à proferenda ea ſententia (etiam aduerſus ipſum principem) quæ periclitantibus opem ferre poteſt.*

b *Quaneò quis ira incautius efferbuit, tanto magis poſt pœnitentia miteſcit.*

c *Cùm ſingulis mortalibus, tum verò principi diligenter cauendum eſt, ne in iram prolabatur: ne illius impulſu aliquid committat, cuius poſtea poenitendum ſit.*

d *Princeps ne quid eorum, quæ in rep. fiunt, ignoret, non modò iis, quæ in ſenatu aguntur, ſed & iis iudiciis, in quibus priuatorum lites dirimuntur, aliquando intereſſe debet.*

e *Quia princeps, vt caput reip. ac ſupremus magiſtratus ſingulis tribunalibus, & abſens, & præſens adeo præſidere conſtat, vt magiſtratus, cuius ea eſt iuriſdictio, non ſuo, ſed principis nomine id loci obtineat, non mirum facit princeps, ſi, cùm fortè iudiciis interuenire vult, vt, quæ ibi agantur, ſciat, non ſemper ſuum, ſed alium quemuis locum occupat, Tiberii exemplo; quod potiſsimùm imitari debet is, qui liberam remp. nuper oppreßit: vt hoc facto, ſuum ius magiſtratibus manſiſſe, nihilque ab ſe in rep. immutatum eſſe oſtendat.*

f *Hac arte vtitur is, qui remp. oppreßit, vt multa conſtituat aduerſus ambitum, & preces potentium grata in vulgus: vt, cùm hos depulerit, ſuo arbitratu, nemine impediente, cæteram multitudinem opprimere, ac libertatem pergat corrumpere.*

g *Quam ob rem damnum acceptum eſt, ob eam vt læſo ſubueniatur, æquitas ſuadet.*

h *Inter præcipuas virtutes, quæ eſſe in viro principe debent, hæc meritò connumeratur, vt ſit cupiens erogandæ pecuniæ per honeſta; i. vt eos ſua benignitate iuuet, qui ea digni ſunt. hac certè virtute difficile dictu eſt, quantopere ſibi conciliet hominum beneuolentiam. Sed hoc, hodierno die, perpaucis perſuadeas. nam quotuſquiſque non id agere videtur, vt, pro beneuolentia hominum odia emptitet?*

i *Multi antequam altiſsimum dignitatis gradum obtineant, omnibus virtutibus præditi videntur, quas poſtea, quia planè animo nequaquam inhæſerant, ſed in ſpeciem quæſitæ erant, exuunt.*

k *A publicis muneribus videntur ij excuſandi, quibus ſunt domeſticæ anguſtiæ & paupertas.*

l *Quidam eo ſunt ingenio præditi, vt, in iis etiam, quæ ritè faciunt, non modò ſeueri, ſed & acerbi & ſint, & videri velint.*

teri [a] silentium & paupertatem confessioni & beneficio præposuere. Eodem anno continuis imbribus auctus Tyberis plana vrbis stagnauerat. [b] Relabentem secuta est ædificiorum & hominum strages. Igitur censuit Asinius Gallus, vt libri Sibyllini adirentur. [c] Renuit Tyberius, perinde diuina humanaque obtegens: sed remedium coercendi fluminis Ateio Capitoni, & L. Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam onera deprecantis [d] leuari in præsens proconsulari imperio, tradique Cæsari placuit. Edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris, ac suo nomine obtulerat Drusus præsedit, [e] quanquam vili saguine nimis gaudēs; quod vulgus formidolosum, & pater arguisse dicebatur. [f] cur abstinuerit spectaculo ipse, variè trahebant; alii tædio cœtus; quidam tristitia ingenii & metu [g] comparationis, quia Augustus [h] comiter interfuisset. [i] Non crediderim [k] ad ostentandam sæuitiam, mouendasque populi offensiones concessam filio materiam; quanquam id quoque dictum est. [l] Theatri licentia proximo priore anno cœpta grauiùs tum

OBSERVATIONES.

a *Multi potiùs, quàm domesticas angustias, & paupertatem suam nudent, & confiteantur, & beneficio nimis vulgato sint obstricti, silent, nec quibus rei familiaris angustiis conflictentur palam facere volunt. & hoc illud est, quod Tacitus apellat, silentium, & paupertatem beneficio præponere.*

b *Non cùm flumen perpetuis auctum imbribus plana loca stagnat, tunc est periculum ruinæ: sed cùm relabitur, metuendum est, ne secum ædificiorum, & hominum stragem trahat.*

c *Nouus princeps diligenter operam det, ne, quarum rerum cognitio sibi obesse potest, eæ vulgentur; nempe, quibus decretis nititur imperium suum, hæc semper obtegi, & recondi debent. quædam; scilicet, sunt, quæ ratio imperandi facit arcana.*

d *Videat princeps ne preces & iusta desideria prouinciarum onera deprecantium aspernetur.*

e *Sæuitia magna est, vel vili gladiatorum sanguine nimis gaudere; debet autem princeps, quàm maximè potest, amouere ab se suspitionem crudelitatis, qua generi humano nihil odiosius dici potest.*

f *Præstat omnino abstinere ab aliqua re, quàm in ea ita versari, vt, nec tibi, neque cæteris satisfacias.*

g *Princeps qua ex re decessorem suum magnam laudem adeptum esse videt, si eadem in re ipse, pari cum laude versari non potest, ab ea planè abstineat, ne superioris comparatione principis deterior illo appareat; ac proinde de sua existimatione multùm ipse detrahat.*

h *Quibus rebus delectatur populus præsertim potens, isque apud quem est caput rerum, iis princeps si comiter interfuerit, rem multitudini gratam faciet.*

i *Historiæ scriptor etsi nequaquam reticere debet ea, quæ principi, fama, & sermone hominum atrocissima obiectantur, tamen se ea non credere affirmet. qua re & prudentem se, ac modestum esse demonstrabit; & consulet posteritati, quæ sibi nihil atrox imitandum proponet; cùm quicquam tam dirum ne factum quidem vnquam esse quisquam animum inducere possit.*

k *Qui id agit vt hominum offensiones in aliquem moueantur, is huic persuadeat, aut, si potest, cogat eum iis defungi muneribus, quæ per se sunt odiosa; easque illi præbeat vitiorum ostendorum occasiones, quas scit esse maximas.*

l *Linguæ petulantia semper histrionum adeò propria fuit, vt vna procacitate tota histrionalis ars niti videatur.*

erupit occisis non modò è plebe, sed militibus, & centurione, vulnerato tribuno prætoriæ cohortis, dum probra in magistratus & dissensionem vulgi prohibent. Actum de ea seditione apud patres; dicebanturque sententiæ, vt prætoribus ius virgarum in histriones esset. intercessit Haterius Agrippa tribunus plebei, [a] increpitusque est Asinii Galli oratione, qui ea simulachra libertatis Senatui præbebat, silente Tyberio. [b] valuit tamen intercessio, [c] quia diuus Augustus immunes verberum histriones quondam responderat, [d] neque fas Tyberio infringere [e] dicta eius. De modo lucaris, & aduersus lasciuiam fautorum multa decernuntur, ex quis maximè insignia. [f] Ne domos [1] pātomimorum senator introiret; ne [g] egredienteis in publicum equites Romani cingerēt, [h] aut alibi, quàm in theatro spectārentur, & spectantiū [i] immodestiam exilio multandi potestas prætoribus fieret. [k] Templum vt in colonia Tarraconensi strueretur Augusto petentibus Hispanis, permissum; [l] datumque in omnes prouincias exemplum. [m] Centesimam rerum venaliū post bella ciuilia institutam, deprecante populo, [n] edixit Tyberius [2] militare æra-

1 Pantomimi ij dicuntur, qui artem saltādi profitentur, vide Senec. epist. 9 c. hinc pantomimica ornamēta. Seneca epist. 16.

2 Militare ærarium illud erat, ex quo sola stipendia exercitibus persoluēda promebantur.

OBSERVATIONES.

a *Cùm reip. status iam vergit ad principatum, qui nouo principi operam præstant, id agere debent vt minima quæque libertatis vestigia deleant.*

b *Nouus princeps etsi minima quæque libertatis vestigia delere debet, consultè tamen faciet, si non vno impetu id aget, sed pedetentim. ac ne id agere videri possit, interdum aliqua vestigia, siue simulachra libertatis senatui, populóue præbebit.*

c *Histriones, decreto Augusti, immunes sunt verberum.*

d *Successor illius qui remp. oppressit, singula dicta, facta, responsa decessoris sui summa cura, & religione obseruare debet, ne si vnius auctoritas eleuetur, periculum sit ne aperiatur fenestra ad cætera illius acta labefactanda, quæ omnia eò referebantur, vt reip. libertas opprimeretur. quod cùm feliciter præstitum est, quibus rationibus eò peruentum est, eæ si tanquam sacrosanctæ obseruabuntur, satis constat principatum iam institutum ita corroborari, vt nulla amplius ratione conuelli possit. Hæc fuit intima causa Tiberio, quapropter nequaquam fas sibi duxerit infringere, non modò acta, sed ne dicta quidem Augusti.*

e *Quid loquantur principes diligenter videāt, cùm dicta ipsorum eodem apud homines sint loco, quo leges, responsa prudentum, senatusconsulta, aut ipsa oracula.*

f *Non est fas viro amplissimo ingredi in ædes pantomimorum.*

g *Homines aliqua dignitate præditos minimè decet, pantomimos in publicum egredientes cingere.*

h *Pantomimos, & histriones alibi, quàm in theatro spectare indecorum est.*

i *Immodestia eorum, qui fauent lasciuiæ, dictisque procacibus pantomimorum, & histrionum exilio coercetur.*

k *Templa non modò Dijs immortalibus, verùm etiam hominibus, etiam deterrimis, interdum struuntur.*

l *Cùm princeps in sui honorem aliquid vt faciat, cuipiam permittit, satis ostendit, cupere se, vt cæteri inde exemplum capiant.*

m *Qui sumptus in rep. necessarij sunt, hi certo aliquo ærario, aut certa aliqua pecunia niti debēt, quæ in nullos alios vsus conferatur.*

n *Obseruent principes, iustas populi preces admittendas esse; aut, cur id fieri non possit, rationem publicè reddi oportere edicto, aut epistola; vt, non se libidine agi, sed reip. necessitate cogi ostendant.*

pena,ac plerosque ad finem vitæ in ijsdem exercitibus,aut iurisdictionibus habere. Causæ variæ traduntur: alij tædio nouæ curæ, semel placita pro æternis seruauisse: quidam inuidia, [a] ne plures fruerentur. sunt qui existiment, [b] vt callidum eius ingenium, ita anxium iudicium. [c] neque enim eminentis virtutes sectabatur; & rursum vitia oderat. ex optimis periculum sibi, à pessimis [d] dedecus publicum metuebat. qua hæsitatione [e] postremò eò prouectus est, vt mandauerit quibusdam prouincias, quos egredi vrbe non erat passurus. De comitijs consularibus, quæ tum primùm illo principe, ac deinceps fuere, vix quicquam firmare ausim: adeò diuersa non modò apud autores, sed in ipsius orationibus reperiuntur. Modò subtractis candidatorum nominibus, originem cuiusque & vitam, & stipendia descripsit, [f] vt qui forent [g] intelligeretur: aliquando ea quoque significatione subtracta, candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, [h] suam ad id curam pollicitus est. plerunque eos tantùm apud se professos disseruit, quorum nomina consulibus edidisset. posse & alios profiteri, si gratiæ, aut meritis confiderent. [i] spe-

OBSERVATIONES.

a *Minor videtur esse inuidia si bono, aut honore aliquo vnus diu fruitur, quàm si minori spatio temporis multi.*

b *Cuius callidum est ingenium, huius anxium solet esse iudicium de iis, quorum opera necessariò vtitur.*

c *Etsi princeps odit vitia, non tamen eminentes virtutes plerunque sectari solet. siquidem à præstantibus hominibus periculum sibi fore suspicatur. Non igitur causa est, quapropter mirentur homines virtute præstantes si non, quo digni sunt, loco apud principes sunt; atque ex suis virtutibus ornantur; siquidem, vti diximus, non minùs metuuntur virtutes, quàm exosa sunt vitia; &, vt Sallustius ait in Coniurat. Catil. Regibus boni, quàm mali suspectiores sunt; semperque his aliena virtus formidolosa est.*

d *Cùm publicum dedecus à pessimis hominibus meritò metuendum sit, diligenter princeps videre debet, quibus dignitates mandet.*

e *Hic callidissimorum principum mos est, vt, cùm eminentes virtutes metuant, vitia item ad vitandum publicum dedecus oderint, diu quibusnam prouincias; maximique momenti negotia committant, hæsitent; qua hæsitatione eò tandem prouehuntur, vt, quos tam ob vitia, quàm ob maximas virtutes suspectos habuerunt, hos tandem summis afficiant beneficiis, magnisque extollant honoribus; nempe, vt se omni suspicione pariter exoluant, ac periculo.*

f *Certa demonstratio (vt est apud Iurisconsultos) est vice nominis, vel sic; Eius nomen nomino, quem ita describo, vt ea descriptio conueniat, præter ipsum, nemini.*

g *Cùm in comitiis agitur de iis, qui honore sunt honestandi, singulorum facta, & virtutes enumerare, quàm nomina proferre præstat.*

h *Nouus princeps mirum in modum conciliat sibi nobilium beneuolentiam, si sua gratia, & studio, in adipiscendis honoribus, iuuat eos, qui ipsius gratia, aut proprijs meritis confidunt.*

i *Tyrannus plerunque multa dicit speciosa verbis, quæ re ipsa inania sunt, aut subdola.*

ciosa verbis, re inania, aut subdola: [a] quantoque maiore libertatis imagine tegebantur, tantò eruptura ad infensius seruitium.

OBSERVATIONES.

a Nouus princeps, remanentibus adhuc vestigiis libertatis, quæ potissimum conspiciuntur in eo, si suffragiis populi magistratus creantur, debet dare operam, vt candidati, iique qui honores ambiunt, apud se nomina profiteantur; hoc est, vt in sua manu sit id omne, quod pertinet ad comitia hac specie, vt dicat, se nonnisi eorum nomina esse editurum, qui gratia, hoc est fauore multitudinis, sed reuera ipsius principis, & propriis meritis nituntur. hac arte cuncta ad se trahet; nam quanto maiore libertatis imagine quicquid ea in re ipse aget, tegetur, tantò magis erumpet ad infensius seruitium. siquidem princeps nonnisi magistratus designabit, & creabit eos, quos volet; ac proinde vniuersam remp. in sua manu habiturus est.

FINIS OBSERVATIONVM IN PRIMVM LIBRVM ANNALIVM C. CORNELII Taciti.

EPITOME SECVNDI LIBRI ANNALIVM C. CORNELII TACITI.

ONONES Parthorum Rex, regno exutus ab Artabano, & ad Armenios profugus ab his in regnum accipitur. Id quod cùm Artabanus iniquo animo ferret, & hâc ob causam Armenijs minitaretur, in quibus aduersus vim Parthorum parum subsidij erat; & causa esset nulla, cur bellum aduersus Parthos eius causa susciperetur, à Cretico Sullano rectore Suriæ custodia circumdatur. Cùm & has, aliasq; ob causas, quas infra memorabo, Sisenna Statilio Tauro, L. Libone Coss. res Orientis turbarentur, hâc occasionem arripuit Tiberius abstrahendi Germanicum ab suetis legionibus, nouisque prouincijs imponẽdi, dolo simul & casibus obiectandi. Ille verò hoc cognito, celerandæ aduersus Germanos victoriæ intentior, fabricat classem mille nauium ad vehẽdas legiones vsque ad Amisiam flumen. Illis quippe in locis bellum erat gerendum aduersus Cheruscos. Ibi Stertinius, missu Germanici, igne, & cædibus Angriuariorum, qui defecerant, perfidiam vltus est. Carioualda dux Batauorum pro Romanis aduersus Cheruscos pugnans, cum aliquot nobilibus interficitur. Cæterùm tam de Cheruscis, quàm cæteris Germanis magnam statim victoriam, commisso prælio, Germanicus reportauit. eo ex prælio Arminius vulneratus, & Inguiomerus euaserũt. in loco prælii Tiberius ab legionibus imperator salutatus est. Ea clades tanto dolore & ira affecit Germanos, vt statim bellum restaurarint: quo rursus ipsorum ingenti clade, superati sunt. Post quæ continuò Angriuarii supplices in deditionem accipiuntur. His rebus ita gestis, Germanicus cùm maiorem partem exercitus classi impositam reueheret, vi ventorum, & sæuitia fluctuum pars nauium hausta, pars disiecta, & in solas terras, aut in Britanniam delata est. Quæ damna statim pensata sunt prospera expeditione in Marsos. Inde crebris Tiberii epistolis Germanicus Romam accitur. Ibi Libo Drusus Scribonius, fraude Firmii Cati senatoris, quasi res nouas moliretur, in senatu accusatus, voluntaria morte iudicum sententias effugit. Facta de Mathematicis, Magisque Italia pellendis senatusconsulta; quorum è numero L. Pituarius saxo deiectus est. P. item Martius supplicio est affectus. Aduersus luxum ciuitatis decretum est, ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent, néue serica vestis viros fœdaret. Inter quæ Vrgulania, quam amicitia Augustæ supra leges extulerat ab L. Pisone in ius vocatur. Eo anno res dilatæ; tentatumque est vt magistratus essent quinquennales;

A. V. C. DCCLXIX.

cui rei aduersatus est Tiberius. Is M. Hortalo paupertatem suam querenti quamuis primò aduersatus, tamen perspecta inclinatione senatus benignè fecit. Eodem anno, cùm Clemens Posthumi Agrippæ seruus, extincto, vt superiori libro dictum est, domino eius cineres furatus se Agrippam esse mentiretur, iamque futurum esset, vt ex eo noui motus propediem orirentur, opera Sallustii Crispi, Romam tractus interficitur. Fine anni arcus, ob recepta signa cum Varo amissa; item ædes Fortis fortunæ, & effigies diuo Augusto dicantur.
A. V. C. D.CCLXX. Sequenti anno, C. Cœlio, L. Pomponio Coss. Germanicus triumphauit de Cheruscis, Chattisque & Angriuariis, aliisque nationibus vsque ad Albim. Cæterũ ad ea, quæ supra de Armenia memoraui accedebat, quòd morte Archelai regis Cappadocia sine rege erat. prętere a Antiocho Comagenorum, Philopatore Cilicum regibus defunctis turbabantur nationes. & prouinciæ Syria, atque Iudæa fessæ oneribus diminutionem tributi orabãt. Igitur Germanicus iamdiu inuisus Tiberio ad hos motus compescendos in Orientem, Drusus alia specie, aliisque de causis in Illyricum mittitur. Eodem anno duodecim celebres Asiæ vrbes nocturno motu terræ collapsæ, & diductis terris haustæ sunt. Ædes aliquot sacræ aut vetustate, aut igni abolitæ à Tiberio dedicantur. Tacfarinas Africæ turbator à Furio Camillo proconsule Africæ funditur, fugaturq;. Sequenti anno,
A. V. C. D.CCLXXI. Tiberio tertium, Germanico iterum Coss. Germanicus per Illyricam oram, in Græciam, mox in Thraciam venit. & superatis angustiis Propõtidis, & ore Pontico relegit Asiam; appulsusque Colophona ad Armenios contendit. his dato rege Artaxia, Cappadociam in formam prouincię redigit, Comagenis Q. Seruæum præficit. Interim Cn. Piso, quem Tiberius ad insectandum Germanicum Syriæ præfecerat, assequitur Germanicum apud insulam Rhodum; eoque præuẽto in Syriam pergit. M. Sillano,
A. V. C. D.CCLXXII. L. Norbano Coss. Germanicus in Ægyptum profectus, quæ visu digna sunt, visit; Maroboduus Sueuorum Rex ab Catualda armis petitus, mox fractus, & ab omnibus desertus, inuitatu Tiberii in Italiam venit, & Rauennæ per duodeuiginti annos habitus est. Catualda pulsus Germania Forum Iulium mittitur. Decretũ senatus fit, vt Germanicus, & Drusus ouantes vrbem ingrederẽtur. Rhescuporis Thraciæ rex, ob fraude captũ, mox interfectum Cotyn fratis filium, custodia circumdatus, Romamq; tractus, & in senatu accusatus, damnatus est, vt procul regno teneretur. Regnum in liberos Cotyis diuiditur. Ipse Alexandriæ, quò deuectus fuerat, interficitur. Vonones antea Pompeiopolim Ciliciæ vrbem amotus, cùm corruptis custodibus fugeret, in ripa Pirami fluminis à Vibio Frontone vincitur; mox à Remmio euocato interficitur. At Germanicus postquam ex Ægypto rediit, fraude, & dolo (vt creditur) Cn. Pisonis in grauissimum

uiſſimum morbum incidit, cuius vi tandem, non ſine ingenti omnium luctu, extinctus eſt. Cn. Sentius (nam Piſo, iuſſu Germanici prouincia exceſſerat) de conſilio legatorum Suriæ præficitur. Agrippina aſcendit claſſem cum cineribus Germanici, liberiſque Romam contendens. Piſo accepto nuncio mortis Germanici apud Coum inſulam, eoque intemperanter cum Plancina vxore vſus, redit ad prouinciam, Domitio Celere in eam ideo præmiſſo, vt quicquid hominum poſſet, armaret. Ipſe cùm eò rediiſſet, cum ea manu, quam in modum legionis compoſuerat, Calenderim Ciliciæ caſtellum admodum munitum occupat; in quo cùm ſe aduerſus Sentium, à quo obſidebâtur, non ſe defendere poſſet, tandem victa pertinacia, & traditis armis, naues, ac tutum in vrbem iter obtinuit. Germanici mors Romæ nunciata tantum luctus, doloriſq; populo Rom. attulit, vt ſpōte omnes inſignia luctus ſumpſerint. Honores ei, qui maximi potuerunt, decreti ſunt. Liuia ſoror Germanici nupta Druſo, recenti adhuc mœſtitia, duos virilis ſexus ſimul enixa eſt. Eodem anno cautum eſt, ne quæſtum corpore faceret cui pater, auus, aut maritus eques Rom. fuiſſet. In locum Occiæ, quæ ſeptem, & quinquaginta per annos Veſtalibus ſacris præſederat, ſuffecta eſt Domitii Pollionis filia. Arminius, pulſo Maroboduo regnum affectans, armis petitus, dolo propinquorum cecidit.

C. CORNELII TACITI AB EXCESSV DIVI AVGVSTI ANNALIVM

LIBER II.

ET IN HVNC OBSERVATIONES
Caroli Paschalii Cuneatis.

SISENNA Statilio Tauro, L. Libone COSS. mota Orientis regna prouinciæque Romanæ, initio apud Parthos orto, qui petitum Roma, acceptumque regem, quamuis gentis Arsacidarum, vt [a] externum aspernabantur. Is fuit Vonones, obses Augusto datus à Phrahate. Nam Phrahates quanquam depulisset exercitus, ducesque Romanos, cuncta [b] venerantium officia ad Augustum verterat, [c] partemque prolis, firmandæ amicitiæ miserat, haud perinde nostri metu, [d] quàm fidei popularium diffisus. Post finem Phrahatis & sequentium regum, [e] ob internas cædes, venere in vrbem legati à primoribus Parthis, qui Vononem vetustissimum liberorum eius accirent. [f] Magnificum id sibi credidit Cæsar, auxitque opibus. Et accepere barbari lætantes, [g] vt ferme ad noua imperia. Mox subit pudor degenerauisse Parthos, petitum alio ex orbe regem hostium artibus infectum: iam inter prouincias Romanas solium Arsacidarum haberi darique: Vbi illam gloriā trucidātium Crassum, exturbantium Antonium, si [h] mancipiū Cæsaris tot per annos ser-

OBSERVATIONES.

a *Is nobis pro alieno & externo est, qui alibi, quàm in patria altus, & educatus, externisque moribus imbutus est.*

b *Aliud est seruire; & aliud venerari. veneratio est obseruantia imbecillioris erga valentiorem; seruitus est ius domini in mancipium.*

c *Non exiguum amicitiæ argumentum exhibetur ei, cuius in aulàm pars regiæ & nobilissimæ alicuius prolis, hoc est, aliquis ex liberis, charissimum scilicet, pignus mittitur.*

d *Fœdus, & amicitia à principe cum exteris duabus de caussis firmatur; nempe, metu potentioris; aut, quòd is fidei popularium diffidit.*

e *Ex intestinis malis, & periculis externis profecta est necessitas constituendi publicam rem certa aliqua forma. optimæ autem reip. formæ argumentum est, cum vtrique malo obuiam itum est.*

f *Magnificum est principi peti ab se, & ex aula sua, tanquam ex regum seminario, acciri eum, qui florentissimæ alicuius prouinciæ, & validissimæ gentis rex futurus est.*

g *Hic est fere barbarorum mos, vt rerum mutatione, nouisque imperijs delectentur.*

h *Regno haud satis videtur esse honorificum, in solio regio locare eum, qui apud exteras gentes seruitutem perpessus sit. certè Parthi hoc pacto poterant vocari vernæ Romanorum, quomodo Fabius Pictor lib. 2. de aur. sec. & orig. vrb. Romæ dicit Romulum ex regulo primum regem à Thuscis declaratum esse. quam rem per occasionem acceptam Mithridates rex Asiæ pro ignominia Romanis opposuit, quod vernæ fuissent Thuscorum.*

uiuté perpessum Parthis imperitet? Accēdebat dedignantes & ipse diuersus [a] à maiorum institutis, raro venatu, segni equorum cura, quoties per vrbes incederet [b] lecticæ gestamine, fastuque erga patrias epulas. irridebantur & Græci comites, ac vilissima vtensilium annulo clausa. sed [c] prompti aditus, obuia comitas, [d] ignotæ Parthis virtutes, [e] noua vitia, & quia ipsorum maioribus aliena, [f] perinde odium prauis & honestis. Igitur Artabanus Arsacidarum è sanguine apud Dahas adultus excitur: primoque congressu fusus reparat vires, regnoque potitur. Victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua tunc, interque Parthorum & Romanas opes infida, ob [g] scelus Antonij, qui Artauasdem regem Armeniorum specie [h] amicitiæ inlectum, dein [a] catenis oneratum, postremò interfecerat. Eius filius Artaxias, [i] memoriæ patris nobis infensus, Arsacidarum vi seque regnumque tutatus est. Occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus à Cæsare Armenijs Tigranes, deductusque in regnum à Tyberio Nerone. Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis eius, quanquam sociatis more externo in matrimonium regnumque. dein iussu Augusti impositus Artauasdes, & non sine clade nostra deiectus. Tum C. Cæsar componendæ Armeniæ deligitur. Is

a. Ac ne quid honoris deesset aureis. Paterc. & Dio.

OBSERVATIONES.

a *Princeps vt suorum popularium fauorem sibi conciliet, non debet præbere se diuersum à maiorum, gentisque cui imperitat, institutis; ea dico, quæ sunt moris, & consuetudinis antiquæ; quæque sunt posita ante omnium oculos; cuius generis sunt venatus, cura equorum, patriæ epulæ, vestitus, sermo, & quæ sunt de eodem genere. certè nunquam prudens princeps conturbabit publicos mores, nec populum, vt ait Seneca in se, vitæ nouitate, conuertet.*

b *Princeps ab ijs rebus omnino abstinere debet, quæ animum mollem, & effœminatum arguunt.*

c *Difficile dictu est, quàm gratæ sint in vulgus eæ virtutes, quæ etsi omnes homines decent, tamen principum ita propriæ sunt, vt ijs carere, sine magna infamia, & fortasse periculo nō possint; prompti scilicet, aditus, & obuia comitas, & (quamuis hoc loco de ea non agatur) liberalitas. Hæ virtutes, præter hanc vltimam, barbaris sunt ignotæ; & quò magis à nobis vt virtutum potissimæ celebrantur, hoc magis ab ipsis tanquam vitia notantur.*

d *Princeps inprimis debet nosse ingenia eorum, quibus imperat; siquidem alios comitate, & beneuolentia in officio continebis; alios, & hos barbari ingenij homines, nonnisi seueritate, erucique & aspectu, & atrocibus factis coercebis.*

e *Cùm satis constet cuncta mortalium vna singulorum opinione niti, heu miseros nos, quibus ne in virtute quidem persæpe præsidium vllum est: siquidem quòd tu pro certo habes esse virtutem, id aliis fortasse est vitium. Ita, quâ ex re laudem speras, hæc tibi dedecori est.*

f *Et apud vulgus, & apud barbaras gentes, quæ sunt aliena à maiorum institutis, ea siue praua, siue honesta perinde odio sunt.*

g *Princeps diligenter cauere debet, ne, scelestis hominibus prouincias committat, præsertim longinquas, & potentes, & potentissimis atque infensissimis hostibus finitimas; ne scelere præfecti prouinciales abalienati, ab suo ad illorum obsequium traducantur.*

h *Hominis est mirè perfidi, aliquem specie amicitiæ illicere, ac postea in eum sæuire.*

i *Sedulò danda est opera, ne quenquam mortalium, præsertim verò præpotentes homines offendamus; cùm non minùs odia à patribus ad filios, quàm hæreditates transferantur.*

Ario-

Ariobarzanen origine Medum, ob[a] insignem corporis formam, & præclarum animum[b] volentibus Armeniis præfecit. Ariobazane morte fortuita absumpto, stirpem eius haud tolerauere. tentatoque[c] fœminæ imperio, cui nomen Erato, eaque breui pulsa, incerti solutique, & magis[d] sine domino, quàm in libertate, profugum Vononem in regnũ accipiunt. Sed vbi minitari Artabanus, & parum subsidii in Armeniis, vel si nostra vi defenderetur,[e] bellum aduersus Parthos sumendum erat, rector Syriæ Creticus Sillanus excitum[f] custodia circundat, manente luxu & regio nomine. quod ludibrium vt effugere agitauerit Vonones, in loco reddemus. Cæterùm Tyberio[g] haud ingratum accidit, turbari res Orientis, vt[h] ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret, nouisque prouinciis impositum dolo simul & casibus obiectaret.[i] At ille quantò acriora in eum studia militum, & auersa patrui voluntas, celerandæ victoriæ intentior, tractare præliorum vias,[k] & quæ sibi tertium iam annum belligeranti sæua vel prospera euenissent: fundi Germanos acie, & iustis

OBSERVATIONES.

a *Is regno, & principatu dignus videri potest, cui natura præter insignem corporis formam, præclarum quoque animum dedit.*

b *Qui volentibus præficitur, is legitimè, ac proinde tutò diuque imperat.*

c *Vix fieri potest, vt feroces nationes, & bellaces gentes fœminæ imperium ferant.*

d *Aliud est esse sine domino, & aliud esse in libertate. quippe sine domino dicuntur esse ij, qui assueti sunt imperio vnius, qui etsi è medio sublatus est, tamen propediem futurum est, vt alius, quisquis ille futurus est, in demortui locum suffectus imperitet. In libertate verò ij sunt, qui ita affecti sunt animis, vt, mortalem supra se agnoscant esse neminem, præter vnum magistratum, & leges. hinc fit, vt, vniuscuiusque conditio non tam ex præsenti statu, quàm ex animo spectanda sit.*

e *Cùm agitur de alicuius causa aduersus potentissimum hostem suscipienda, primùm illud in deliberationem venire debet, an id, quod agendum suscipimus, honestè facere possimus; mox, vtrum plus vtilitatis, aut damni ad nos inde rediturum sit. quòd si magnitudo periculi ea est, vt nos nostraque manifestò in casum demus, causa nulla est, quapropter pro ea re propugnationem suscipiamus, ex qua pernicies nostra proficisci potest.*

f *Cùm agitur de rege, aut principe aliquo in potestate habendo, potest is circumdari custodia, manente tamen dignitatis, quam obtinet, nomine, & luxu.*

g *Nobis malè esse possumus pati, dummodo incommodo nostro vti possimus ad impedienda consilia, & conatus eorum, quos suspectos habemus.*

h *Princeps si quem, ob potentiam, suspectum habet, hunc probabili specie abstrahit ab ijs locis, atque ab iis exercitibus, apud quos auctoritate plurimùm potest; eumque dolis, multisque casibus obiectat. i. aut dolos ei nectit, quibus circumuentus pereat, aut ab hostibus opprimatur.*

i *Quò quis magnus, & præclarus vir pluribus dolis se petitum esse scit à principe, qui ipsius, scilicet, gloriæ inuidet, hoc debet esse intentior celerandis præclaris facinoribus. nam demus ei vitam postea per scelus eripi, non tamen poterit fraudari gloria ea, quam, in infinita posteritate est percepturus ex magnitudine rerum gestarum.*

k *Cautus dux exercitus ex præteritis, quæ sibi sæua, aut prospera euenerunt, futura colligit; quæ omnia vt rectè reputare possit, debet singillatim scire, quibus rebus suus exercitus potissimùm superior, itemque quibus hoste sit inferior. hanc rationem qui diligenter subduxerit, nouas vincendi hostis rationes, illique incognitas haud dubiè fœliciter experietur.*

locis, iuuari ſyluis, paludibus, breui æſtate, & præmatura hyeme: ſuum militem haud perinde vulneribus, quàm ſpatiis itinerum, damno armorum adfici; feſſas Gallias miniſtrandis equis; a longum impedimentorum agmen opportunum ad inſidias, defenſantibus iniquum. at ſi mare intretur, promptam ipſis poſſeſſionem, & hoſtibus ignotam: ſimul bellum maturiùs incipi, legioneſque & commeatus pariter vehi: integrum equitem, equoſque per ora & alueos fluminum media in Germania fore. Igitur huc intendit, miſſis ad cenſus Galliarum P. Vitellio & [1] Cantio. Silius & Anteius & Cæcinna fabricandæ claſſi præponuntur. Mille naues ſufficere viſæ, properatæque: b aliæ breues anguſta puppi, proraque, & lato vtero, quò faciliùs fluctus tolerarent: quædam planæ carinis, vt ſine noxa ſiderent: plures appoſitis [2] vtrinque gubernaculis, conuerſo vt repente remigio, hinc vel illinc adpellerent: multæ pontibus ſtratæ, ſuper quas tormenta veherentur, ſimul aptæ ferendis equis, aut commeatui, velis habiles, citæ remis agebantur alacritate militum [3] in ſpeciem ac terrorem. [4] Inſula Batauorum, in quam conuenirent prædicta, ob faciles adpulſus, accipiendiſque copiis, & tranſmittendum ad bellum opportuna. Nam Rhenus vno alueo continuus, aut modicas inſulas circumueniens, apud principium agri Bataui, velut in duos amnes diuiditur, ſeruatque nomen & [5] violentiam curſus quà Germaniam prǽuehitur, donec Oceano miſceatur: ad Gallicam ripam latior, & placidior adfluens, verſo cognomento, Vahalem accolæ dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Moſa flumine, eiuſque immenſo ore eundem in Oceanum effunditur. Sed Cæſar dum adiguntur naues, Silium legatum cum expedita manu inruptionem in Chattos facere iubet. Ipſe, audito caſtellum Luppiæ flumini adpoſitum obſideri, ſex legiones eò duxit. neque Silio, ob ſubitos imbres, aliud actum, quàm vt modicam prædam, & Arpi principis Chattorum coniugem, filiamque raperet. Neque Cǽſari copiam pugnæ obſeſſores fecere, ad famam aduentus eius dilapſi: tumulum tamen nuper Varianis legionibus ſtructum, & veterem aram Druſo ſi-

[1] lego C. Antio.

[2] De hoc nauium genere ſic Tacit. lib. 5. hiſt. ſic, inquit, inter vndas voluuntur, pari vtrinque prora, & mutabili remigio quando hinc vel illinc adpellere indiſcretum, & innoxium eſt.

[3] Sic in vita Agric. Britannorum ac eſ in ſpeciem ſimul, ac terrorem.

[4] De hac inſula vide lib. de morib. Germ.

[5] Vide lib. de morib. Germ.

OBSERVATIONES.

a *Expedito exercitu, vt ſupra obſeruaui, multò maiora geri poſſunt, quàm ſi impedimentis detineatur. quippe hæc ad inſidias opportuna, ac defenſantibus iniqua eſſe conſtat.*

b *Multa nauium genera ad inſtruendam claſſem ſunt neceſſaria: ſiquidem alias oportet eſſe breues, anguſta puppi, proraque & lato vtero, quò faciliùs fluctus tolerent; alias verò planas carinis, vt ſine noxa ſidant, cuiuſmodi videmus eſſe triremes: alias appoſitis vtrinque gubernaculis, vt conuerſo repente remigio, hinc vel illinc adpellant: alias pontibus ſtratas, ſuper quas tormenta vehantur; ſimulque ferendis equis, aut vehendo cõmeatui aptas. Sunt & alia nauium genera ſingularum gentium propria, atque adeò quæ ex præſenti vſu comparantur, vt ait Tacit. lib 3. hiſt. Quin inquit, & barbari contemptiùs vagabantur, fabricatis repente nauibus, quas cameras vocant, arctis lateribus aluum ſine vinculo æris, aut ferri connexam. Denique nauium laudes hæ ſunt, vt velis ſint habiles, citæ remis, ac poſtremò remigum alacritate agantur.*

tam

tam disiecerant. Restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit. Tumulum iterare haud [1] visum. & cuncta inter castellum Alisonem, ac Rhenum nouis limitibus, aggeribusque permunita. Iamque classis aduenerat, cùm pręmisso commeatu, & distributis in legiones, ac socios nauibus, fossam, cui Drusianę nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, vt se eadem ausum libens placatusque [a] exemplo, ac [b] memoria consiliorum atque operum iuuaret. lacus inde & Oceanum vsque ad Amisiam flumen, secunda nauigatione peruehitur. Classis Amisię relicta lęuo amne; erratumque in eo, quod non [2] subuexit. [[3]transposuit militem dextras in terras iturum.] ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. Et eques quidem, ac legiones prima æstuaria, nondum adcrescente vnda, intrepidi transiere: postremum auxiliorum agmen, Batauique in parte ea dum [4] insultant aquis, artemque nandi ostentant, turbati, & quidam hausti sunt. Metanti castra Cæsari Angriuariorum defectio à tergo nunciatur. Missus illico Stertinius cum equite & armatura leui, [c] igni & cædibus perfidiam vltus est. Flumen [5] Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. eius in ripa cum cæteris primoribus Arminius adstitit, quæsitoque an Cæsar venisset, postquam adesse responsum est, [d] vt liceret cum fratre conloqui, orauit. Erat is in exercitu cognomento Flauius, insignis fide, & amisso per vulnus oculo paucis ante annis, duce Tyberio. tum permissum. progressúsque salutatur ab Arminio, qui amotis stipatoribus, vt sagittarii nostra pro ripa dispositi abscederent, postulat. & postquam digressi, vnde ea deformitas oris interrogat fratrem: illo locum, & prælium referente, quodnam [e] præmium recepisset, exquirit. Flauius [e] aucta stipendia, torquem, & coronam,

1 Quia tam cædis acceptæ, quàm pietatis illorum, qui tumulum extruxerat, grauique munere in defunctos testis esse poterat.

2 i. Non perduxit, aut transposuit militem in dexteram ripā.

3 Hæc ex margine libri, in cōtextum, vt ego puto, irrepserunt, tanquam interpretatio illius, subuexit. tamē nihil muto.

4 Sic lib. 5. hist. Germani notis vadis persultabant.

5 De hoc flumine vide Paterc. lib. 2.

e Nunc præmium appellat id, quod cum viidebit paulò post pretium vocabit.

OBSERVATIONES.

a *Exemplo domestico, & memoria consiliorum paternorum maximi cuiusque viri pectus ad præclarissima quæque facinora mirum in modum acuitur.*

b *Hoc verè est filium esse, non tantùm ore, & reliqua specie corporis patris effigiem præ se ferre, sed illius, si vir præclarus fuit, vestigiis insistere, illius exemplum imitari, illius consilia, & præcepta memoria tenere.*

c *Cùm in defectione alicuius tam grande momentum est, vt res maximæ, quas molimur, impediri possint, haud dubiè huius perfidia, ad terrorem cæterorum; igne, & cædibus vindicanda est.*

d *Ad disciplinam militarem potissimùm pertinet, edicere, ne quisquam illorum, qui sunt in exercitu, quicunque tandem ille est, cum hoste, nisi priùs impetrata ab imperatore venia, colloquatur, aut extra ordinem iniussu ducis sui pugnet. qui secus faxit, is, quia militarem disciplinam soluit, capitali supplicio affici debet; cuius rei illustre exemplum legitur apud Liu. lib. 8. hist. ab vrbe cond. cuius meminit Sallust. in coniurat. Catil.*

e *Siquis vir insignis cum hoste manu collata ita vulneratus est, vt ex vulnere non minima appareat deformitas oris, huic augeri stipendia debent; ac præterea torque, corona, cæterisque donis militaribus donandus, hoc est ijs rebus honestandus est, quæ nunquam leues ideo videri possunt, quòd sunt singularis, & eximiæ virtutis argumenta. hæc, nimirum, sunt illa decora, quæ ignobiles inferunt magnis nominibus, & nobiles eo quo sunt loco dignos præstare pergunt.*

aliaque militaria dona memorat, irridente Arminio vilia seruitii [a] pretia. Exin diuersi orsiuntur: hic magnitudinem [b] Romanam, opes Cæsaris, & victis graues pœnas, in deditionem venienti paratam clementiam, neque coniugem & filium eius hostiliter haberi. Ille [c] fas patriæ, libertatem auitam, [1] penetrales Germaniæ deos, matrem precum sociam; ne propinquorum & adfinium, denique gentis suæ desertor & proditor, quam imperator esse mallet. [d] Paulatim inde ad iurgia prolapsi, [e] quominus pugnam consererent, ne flumine quidem interiecto cohibebantur, ni Stertinius adcurrens, plenum iræ, armaque & equum poscentem Flauium attinuisset. Cernebatur contra minitabundus Arminius, præliumque denuntians. nam pleraque Latino sermone interiaciebat, vt qui Romanis in castris ductor popularium meruisset. Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Cæsar, nisi pontibus præsidiisque impositis, dare in discrimen legiones [f] haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit. Præfuere Stertinius, & è numero primipilarium Aemilius, distantibus locis inuecti, [g] vt hostem diducerent. quà celerrimus amnis, Carioualda dux Batauorum erupit. eum Cherusci, fugam simulantes, in planitiem saltibus circumiectam [h] traxere: dein coorti, & vndique effusi trudunt aduersos, instant cedentibus, [i] collectosque in orbem

1 i. summe. quasi dicat, non ab externis gentibus accitos deos, sed quibus ab omni æuo Germanû nomê cultû est.

OBSERVATIONES.

a *Etsi hæc sæpe confunduntur, tamen ita distincta sunt, vt aliud sit pretium, aliud præmium; illo vilium personarum opera conducitur; hoc non alii debetur, quàm illi, qui, cùm virtute cum multis contenderet, eos sua præstantia superauit. In pretio spectatur vtilitas, in præmio decus. Iam verò stipendia possunt videri pretia; sed dona militaria propria virtute parta nequaquam. pretio enim mercenarii, præmio fortissimus quisque ad res maximas excitatur. Itaque malè Arminius seruitii pretia vocat quæ præmia dici, quod vni virtuti data sunt, debent.*

b *Aduersus eum pertinaciter magis, quàm prudenter bellum suscipitur, qui sua magnitudine cuncta complet, cuiusque immensis opibus vix pares reperiuntur. qui huius tam potentis hostis vim, quàm clementiam experiri maluit, si victus est, meritò suæ temeritatis pœnas dat. quod non accideret ei, qui ex æquo dimicat.*

c *Iustum bellum dici potest illud, quod necessitate geritur, nempe, pro propugnatione patriæ, libertatis auitæ, penatium.*

d *Fratrum odium ab iis rebus profectum quæ pertinent ad remp. solet esse multò acrius, quàm cæterorum.*

e *Hi sunt gradus irarum; vt primùm exprobretur aliquid factum, aut non factum; inde ad iurgia prolabamur; postremò pugnam conseramur.*

f *Haud est imperatorium, dare exercitum in discrimen, in locis præsertim hostilibus, iniquis, & periculosis, nisi præsidiis bene dispositis, omnibusque priùs diligenter circumspectis.*

g *Cùm hostium exercitus, si vnum in locum coeat, ingens futurus est, priusquam coalescat, præmittendus est equitatus, non simul, & cateruatim, sed locis distantibus ad hostem diducendum.*

h *Non semper qui fugere videtur verè fugit; sed fugam, scilicet, simulat, donec paulatim persequentes in loca ipsis iniqua, sibi æqua traxerit. ea re diligentèr cauendum est, ne effusè fugientes semper sequamur, metu insidiarum.*

i *Qui se vndique ab hostibus circumuentos vident, optimum est vt, quò hostium se circumfundentium, & vndique effusorum impetus sustinere possint, in orbem collecti pugnent, donec ingruentes catervas globo frangere possint: ipsosque tandem propria virtus, atque audacia periculo eximat.*

pars

pars congressi, quidam eminus proturbant. Carioualda diu sustentata hostium sæuitia, hortatus suos vt ingruentes catervas globo frangerent, atque ipse in densissimos inrumpens, congestis telis, & suffoso equo labitur, ac multi nobilium circa: cæteros vis sua, aut equites cum Stertinio, Æmilioque subuenientes periculo exemere. Cæsar transgressus Visurgim, [a] indicio perfugæ cognoscit delectum ab Arminio locum pugnæ, conuenisse & alias nationes in syluam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem. habita indici fides: & cernebantur ignes, suggressique propius [b] speculatores audiri fremitum equorum, immensique, & inconditi agminis murmur attulere. Igitur propinquo [c] summæ rei discrimine, explorandos militum animos ratus, quonam id modo [d] incorruptum foret, secum agitabat. Tribunos & centuriones læta sæpius, quam comperta nuntiare, libertorum seruilia ingenia, amicis inesse adulationem, si concio vocetur, illic quoque quæ pauci incipiant, reliquos adstrepere: [e] penitus noscendas mentes, cùm secreti, & incustoditi inter militaris cibos spem aut metum proferrent. Nocte cœpta, egressus Augurali, per occulta & vigilibus ignara, comite vno, contectus humeros ferina pelle, adit castroru vias, adsistit tabernaculis, fruiturque fama sui: cùm hic [f] nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam, comitatem per seria, per iocos eundem animum

OBSERVATIONES

a *Diligenter cauere debet is, qui exercitui præest, ne perfugarum indicia spernat, si modò sunt verisimilia.*

b *Speculatorum opera in exercitu nunquam non est necessaria.*

c *Summæ rei discrimen tunc instare dicitur, cùm maximo conatu, totisque viribus vtrinque decertandum est: eo tempore, & loco, imperator militum animos explorare debet, an pugnam libenter, & alacri animo capessant. nam si fortè torpent, prælio omnino abstinere præstat, quàm incerto & fortasse irato Marti se permittere.*

d *Si sciret imperator quantùm in se vno, suaque diligentia est positum, nunquam profectò cuiquam de rerum summa apud se agenti, rerumque statum referenti ita fidem haberet, quin & ipse singula diligenter circumspectare, ac nosse, omnibusque locis frequens adesse vellet. quippe, ita comparatum est, vt vnusquisque rem pro suo ingenio, sæpiusque aliter, atque est, narret. amici quidem adulantur; seruorum cùm sit seruile ingenium, haud dubium est, quin ad gratiam loquantur; tribunorum, & centurionum mos est, læta potiùs, quàm vera referre; multitudo non quod ipsa sentit, sed eius, qui clamare cœperit, sensum sequitur. Itaque cautus princeps, & imperator nunquam alienis oculis videbit, nec pedibus alienis ambulabit; sed nulli, nisi sibi credens, ex eo, quod viderit audiuerit, cognouerit, quid facto opus sit, consultabit.*

e *Si princeps subiectorum, aut imperator militum mentes planè nosse studet, non debet eos vocare in concionem, quò mendacia, & simulationes quàm sæpissimè veniunt, sed ipse varia veste exornatus, ac in dissimulationem sui compositus interesse iis locis, in quibus homines solent nudare animos suos; cuiusmodi sunt conuiuia, vbi quisque liberè quid animi habeat, tam per seria, quàm per iocos palam facit. hac ratione ea cognosci maximè possunt, quæ ad rerum summam pertinent.*

f *Hæ sunt laudes duci à militibus plerunque tribui solitæ; nobilitas, decor, patientia, comitas.*

laudibus [a] ferrent : [b] reddendamque gratiam in acie faterentur. simul perfidos & ruptores pacis vltioni & gloriæ mactandos. Inter quæ vnus hostium Latinæ linguæ sciens, acto ad vallum equo, voce magna, coniuges, & agros, & stipendii in dies, donec bellaretur, sestertios centenos, si quis transfugisset, Arminii nomine pollicetur. Incendit ea [c] contumelia legionũ iras; veniret dies, daretur pugna, sumpturũ militẽ Germanorũ agros, tracturum coniuges: accipere omen, & matrimonia ac pecunias hostium prædæ destinare. Tertia ferme vigilia adsultatum est castris, sine coniectu teli, postquam crebras pro munimentis cohortes, & nihil [1] remissum sensere. [d] Nox eadem lætam Germanico quietem tulit, viditque se [2] operatum, & sanguine sacro respersa prætexta, pulchriorem aliam manibus auiæ Augustæ accepisse. Auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat concionem, & quæ [e] sapientia præuisa, aptaque imminenti pugnæ disserit. [f] Non campos modo militi Romano ad prælium bonos, sed, si [g] ratio adsit, syluas & saltus. [h] nec enim immensa barbarorum scuta, enormis [3] hastas inter truncos arborum, & enata humo virgulta perinde haberi quàm pila, & gladios, & hærentia corpori tegmina: densarent ictus, ora mucronibus quærerent: non [4] loricam Germano, non galeam: ne scuta quidem ferro, neruoue firmata, sed viminum textus, vel tenuis, & fucatas [5] colore tabulas. [6] primam vtcunque aciem hastatam: cæteris præusta aut breuia tela. iam [i] corpus, vt visu toruum, & ad breuem

1 De sacra, diligentique custodia, & vigiliis.
2 Sacris.
3 Quas frameas Germani vocãt lib. de morib. Germ.
4 Sic lib. de morib. Germ. paucis loricæ vix vni, alteriue cassis, aut galea.
5 Sic li. de morib. German. scuta tãtùm lectissimis coloribus distinguunt.
6 Ante primã aciem pedites ex omni iuuẽtute delectos Germani locãt. ibid.

OBSERVATIONES.

a *Ea demum vera laus dici debet, quæ vltro tribuitur absenti ab iis, qui dictorum, & factorum eius sunt oculati testes. certè vera laus imperatoris ab exercitu profecta omni triumpho anteponi debet.*

b *Quæ maxima gratia optimo imperatori ab exercitu reddi potest, non alia est, quàm vt in acie miles fortem, ac strenuum se præstet.*

c *Contumeliam is mihi infert, qui me inuitat ad coeundam sceleris societatem.*

d *Neque nouum, neque absurdum est, ea facto comprobari, quæ magno alicui viro secundum quietem visa sunt.*

e *Is cui commissus exercitus est, non temerè concionem alloqui; sed priùs sapienter præuidere quod facto opus est, mox id in concione cùm res, tempusque postulat, disserere debet.*

f *Bono militi ac strenuo singula loca sunt bona ad prælium.*

g *Cùm omnia mortalium, tum verò potissimùm res bellicæ non temeritate, sed ratione administrari debent.*

h *Bonus dux exercitus is meritò dici potest, qui pro ratione temporis, locorum, armorum, tam hostilium, quàm suorum, militem quomodo in acie se gerere debeat, docet.*

i *Quemadmodum ignaui militis hæc est vera descriptio, vt corpus habeat visu quidem toruum, sed ad breuem impetum validum; deinde sine cura ducum abeat, fugiat, pauidus aduersis, inter secunda non diuini, non humani iuris memor; ita bonus, ac strenuus miles is dicendus est, qui statura est militari, vultu non toruo, sed grato, neque tamen mollitiem indicante; qui diu irruentis hostis impetus suis viribus sustinet; qui vulneratus prelio non excedit; qui duci obsequitur, eique in periculo vbique comes adest, atque aduerso corpore pugnat; in aduersis intrepidus; inter secunda non insolens, sed modestus est.*

impetum

impetum validum, ſic nulla vulnerum patientia, ſine pudore flagitii, ſine cura ducum, abire, fugere, pauidos aduerſis, inter ſecunda, non diuini, non humani iuris memores: Si tædio viarum ac maris[1] finem cupiant, hac acie parari: propiorem iam Albim, quàm Rhenum: neque bellum vltra; modò ſe patris patruique veſtigia prementem iiſdem in terris victorem ſiſterent. Orationem ducis ſecutus militum ardor, ſignumque pugnę datum. Nec Arminius, aut cęteri Germanorum proceres omittebant ſuos quiſque teſtari; Hos eſſe Romanos Variani exercitus fugaciſſimos, qui[a] ne bellum tolerarent, ſeditionem induerint: quorum pars[2] onuſta vulneribus tergum, pars fluctibus & procellis fractos artus infenſis rurſum hoſtibus aduerſis diis obiiciant, nulla boni ſpe: claſſem quippe & auia Oceani quæſita, ne quis venientibus occurreret, ne pulſos premeret: ſed vbi miſcuerint manus, inane victis ventorum remorumue ſubſidium. [b] meminiſſent modò auaritiæ, crudelitatis, ſuperbiæ: [c] aliud ſibi reliquum quàm tenere libertatem, aut mori ante ſeruitium? Sic accenſos & prælium poſcentes in campum, cui Idiſtauiſo nomen, deducunt: is medius inter Viſurgim & colles, vt ripæ fluminis cedunt, aut prominentia montium reſiſtunt, inæqualiter ſinuatur. Ponè tergum inſurgebat ſylua editis in altum ramis, & pura humo inter arborum truncos. Campum & prima ſyluarum barbara acies tenuit: ſoli Cheruſci iuga inſedere, vt prælantibus Romanis deſuper incurrerent. Noſter exercitus ſic inceſſit: auxiliares Galli, Germanique[d] in fronte: poſt quos pedites ſagittarii, dein quatuor legiones, & cum duabus prætoriis cohortibus, ac delecto equite[e] Cæſar: exin totidem aliæ legiones, & leuis armatura cum equite ſagittario, ceteræque ſociorum cohor-

1 Tam exercitæ militiæ, ad quod in ſeditione poſtulauerant.

2 Non aduerſo corpore, ſed in tergo accepta.

OBSERVATIONES.

a *Hæc eſt natura malorum, atque ignauorum militum, vt ſeditionem induant, ne bellum tolerent.*

b *Extrema pars orationis illius, qui militem ad vlciſcendum hoſtem accendere vult, debet continere eorum enumerationem, propter quorum atrocitatem bellum, omnium conſenſu, ſuſceptum eſt, vt inde iræ militares, & ſtudium vltionis intendatur.*

c *Quid aliud præclaro viro reliquum eſſe debet, quàm tenere libertatem, aut mori ante ſeruitium? certè mortem ſeruituti anteponendam eſſe ſummorum hominum exemplis doceri poſſumus.*

d *A maximis viris obſeruatum legimus, vt auxiliares copiæ, ſi prælium committendum erat, partim in fronte exercitus, ne legiones proderent, ſed vellent nollent manus cum hoſte conſererent; partim à tergo, & in vltimo agmine permixtæ Romano militi collocarentur; at robur legionum medium eſſet, nempe, omne vniuerſi exercitus momentum, quod & hoſtem vinceret, & ſocios in officio contineret.*

e *Prudens imperator, ſi fortè prælio cum hoſte decertandum eſt, ita diſponit exercitum, vt ſe medium in eo, cum firmo equitatu collocet, non vt ſibi loco caueat, ſed vt inde, tanquam è ſpecula, omnes in partes oculos conÿcere, labantes hortari, pauidos increpare, laborantibus, ac periclitantibus adeſſe, & ſubuenire, aliaque ducis munia obire poſſit.*

tes.[a] Intentus paratusque miles vt ordo agminis in aciem adsisteret. Visis Cheruscorum cateruis, quæ per ferociam proruperant, validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum cæteris turmis circungredi, tergaue inuadere iubet, ipse in tempore adfuturus. Interea pulcherrimũ augurium octo [b] aquilæ petere syluas, & intrare visæ, imperatorem aduertere: [c] exclamat, irent, sequerentur Romanas aues, propria legionum numina. Simul pedestris acies infertur, & præmissus eques postremos, ac latera impulit. Mirumque dictu, duo hostium agmina [d] diuersa fuga, qui syluam tenuerant in aperta, qui campis adstiterant, in syluam ruebant. Medii inter hos Cherusci collibus detrudebantur; inter [e] quos [e] insignis Arminius manu, voce, vulnere sustentabat pugnam. Incubuerat que sagittariis, illà rupturus, ni Rhætorum, Vindelicorumque, & Gallicæ cohortes signa obiecissent: nisu tamen corporis & impetu equi peruasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur. quidam adgnitum à Chaucis inter auxilia Romana agentibus, emissumque tradiderunt. Virtus seu fraus eadem Inguiomero effugium dedit. Cæteri passim trucidati. & pletosque tranare Visurgim conantes iniecta tela aut vis fluminis, postremò moles ruentium, & incidentes ripæ operuere. quidam turpi fuga in summa arborum nisi, ramisque se occultantes, admotis sagittariis per ludibrium figebantur: alios prorutæ arbores adflixere. Magna ea victoria, neque cruenta nobis fuit. Quinta ab hora diei ad noctem cæsi hostes, decem millia passuum cadaueribus atque armis oppleuere, repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos, vt [f] non dubio euentu porta-

3 Sic 3 histor. aduertit ea res Vespasiani animum.

a Sic lib. xv. Annal. cum per hæc, atque talia Marcellus inueheretur toruus & minax voce, vultu, oculis ardesceret &c. & lib 3 histor. vbi plurimus labor vnde aliqua spes e Sabino, manu, voce insignis hosti, &c. & eod. lib. is in vallum egressus, deturbaris qui restiterent, conspicuus manu, ac voce capta castra conclamauit, & li. 1 hist. stricto pugione occurrẽs armatis, & scelus exprobrans, ac modò manu, modò voce vertendo in se percussores, &c.

3 Sic Virg 2. Aeneid. dolus an virtus, quis in hoste requirat?

OBSERVATIONES.

a *Et hoc inter præcipua militaris disciplinæ capita connumerari debet, vt, cum instat prœlium, intentus, paratusque miles sit, vt ordo agminis in aciem assistat, hoc est, vt non confusè, sed quo quisque loco consistere debet, eo stet.*

b *Cum aquilæ essent aues Romanæ, ipsaque adeò legionum numina, non mirum est si, vbicunque aspicerentur, id Romanis pulcherrimum augurium erat. Sic lib. 2. hist. lætum, inquit, augurium Fabio Valenti, exercituique quem in bellum cogebat, ipso profectionis die, aquila leui meatu, prout agmen incederet, velut dux viæ præuolauit, longumque per spatium is gaudentium militum clamor, ea quies interritæ alitis fuit, vt, haud dubium magnæ & prosperæ rei omen acciperetur.*

c *Non vulgaris prudentiæ est, singula fortuita, etsi futilia alioquin videri possunt, in sapientiam vertere; nec tam veritati, quàm multitudinis opinioni, prout res postulat, subseruire. ita Germanicus sapientissimè aquilarum fortè prætervolantium augurio vsus est ad inflammandos militum animos, vt alacriùs, tanquam Deo duce, ad victoriæ certi in hostem ferrentur.*

d *In fuga rationis est nihil; fugit quà quisque potest.*

e *Is demum dux mihi tanquam fortis, & acer probatur, qui inter suos effusè fugientes ipse insignis manu, voce, vulnere, si fortè vulneratus est, sustentat pugnam; hoc est, & ducis, & militis munia simul obit, eaque ratione inclinatam, aut etiam perditam rem restituit.*

f *Plerunque accidit, vt, qui insolenter sibi victoriam ante pugnam in manibus esse gloriatur, huius iactantia infelici exitu concludatur.*

uerant

uerant. [a] Miles in loco prælii Tyberium imperatorem salutauit, struxirque aggerem & in modum trophæorum arma, subscriptis victarum gentium nominibus, imposuit. Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, [b] quàm ea species dolore & ira adfecit. Qui modò abire sedibus, trans Albim concedére parabant, pugnam volunt, arma rapiunt plebes, primores, iuuentus, senes, agmen Romanum repente incursant, turbant, postremò deligunt locum flumine & syluis clausum, arcta intus planitie, & humida; syluas quoque profunda palus ambibat, nisi quòd latus vnum Angriuarii laro aggere extulerant, quo à Cheruscis dirimerentur. hic pedes adstitit; equitem propinquis lucis texere, vt ingressis syluam legionibus à tergo foret. [c] Nihil ex iis Cæsari incognitum: consilia, locos, prompta, occulta nouerat, astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Seio Tuberoni legato tradit equitem [d] campumque. Peditum aciem ita instruxit, vt pars æquo in syluam aditu incederet, pars obiectum aggerem eniteretur. [e] quod arduum sibi, cætera legatis permisit. quibus plana euenerant, facilè inrupere: quis impugnandus agger, vt si murum succederent, grauibus superne ictibus conflictabantur. Sensit dux imparem cominus pugnam, [f] remotisque paulùm legionibus, funditores libratoresque excurere tela, & proturbare hostem iubet. Missæ è tormentis hastæ. quantoque conspicui magis propugnatores, tantò pluribus vulneribus deiecti. Primus Cæsar cum prætorijs cohortibus capto uallo dedit impetum in syluas. cōlato illic gradu certatum. Hostem à tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebát. [g] vtrisque [h] necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoria. Nec minor Germanis animus, sed genere pugnæ & armorum superabantur, cū

r.Sic II.13.Ann. Sibique quod valentissimum in ea præfectura cognomento Volandum sumit: minora Cornelio Flacco legato, & Ilteo Capitoni castrorū præfecto mandat.

OBSERVATIONES.

a *Ad æternam memoriam insignis alicuius victoriæ, quo in loco parta est, ibi ab exercitu princeps salutari, strui agger, armaque in modum trophæorum imponi debent, subscriptis nominibus gentium ab eo victarum, cuius auspicis bellum geritur.*

b *Non tam vulneribus, luctu, excidijs, cladeque irritantur homines, quàm ignominia accenduntur ob spolia sibi erepta, hostibus gloriæ, sibi perpetua ignominiæ monimenta.*

c *Si imperator quam debet diligentiam adhibet in cognoscendis hostium consilijs, locis, promptis, occultis, haud dubium est, quin illorum astus in perniciem ipsis vertat.*

d *Nihil in re bellica magis tritum est, quàm equitatum campo, & locis apertis locari debere.*

e *Hoc est argumentum maximi, ac præstantissimi ducis, quod arduum est, id sibi sumere, cætera iis, quibus mandata sunt munia exercitus, permittere.*

f *Ridiculè quidam sentiunt, nunquam inde referendum esse quò semel intuleris pedem, ac proinde impetu magis, belluarum more, quàm ratione, & consilio cum hoste pugnandum. quam sanè sententiam veritati apertè repugnare, hoc Germanici prudentissimi ducis exemplo doceri quisque potest.*

g *Cùm necessitas est in loco, hoc est, cùm æquis locis ita pugnatur, vt hostium illinc excedere neutri liceat, spes omnis est in virtute, salus ex victoria.*

h *Necessitas spem, spes virtutem, virtus victoriam, victoria salutem parit.*

ingens multitudo arctis locis [a] prælongas hastas non protenderet, non colligeret, neque adsultibus & velocitate corporũ vteretur, coacta stabile ad prælium: contra miles, cui scutum pectori adpressum, & insidẽs capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet, viamque strage hostium aperiret, [b] imprompto iam Arminio ob continua pericula, siue illum recens acceptum vulnus tardauerat. Quin & Inguiomerum tota volitantem acie, [c] fortuna magis quàm virtus deserebat. Et Germanicus quò magis agnosceretur, [d] detraxerat tegimen capiti, orabatque insisterent cædibus, nil opus captiuis, solam [e] internecionem gentis finem bello fore. Iamque sero diei subducit ex acie legionem [f] faciendis castris: cæteræ ad noctẽ cruore hostium satiatæ sunt. Equites ambiguè certauere. [g] Laudatis pro concione victoribus Cæsar congeriem armorum struxit, [h] superbo cum titulo, DEBELLATIS INTER RHENVM, ALBIMQVE NATIONIBVS, EXERCITVM TYBERII CAESARIS EA MVNIMENTA MARTI ET IOVI ET AVGVSTO SACRAVISSE. De [i] se nihil addidit, metu inuidiæ, an ratus [k] conscientiam facti satis esse. Mox bellum in Angriuarios Stertinio mãdat, ni deditionẽ properauissent. atque illi supplices nihil abnuendo, [l] veniam omnium accepere. Sed æstate iã adulta, legionum aliæ itinere terrestri in hybernacula remissæ: plures Cæsar classi impositas per flumen Amisiam Oceano inuexit. Ac primò placidum æquor mille nauiũ remis strepere, aut velis impelli: mox atro nubium globo effusa grando: simul variis vndique procellis, incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire: milesque pauidus, & casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel [m] intempestiuè iuuat, offi-

OBSERVATIONES.

a *Cui militi est prælonga hasta, is neque adsultibus, neque velocitate corporis vti potest. sed est bonus ad stabile prælium; cuiusmodi hodierno die videtur esse hastata acies Heluetiorum.*

b *Non est nouum, promptissimum quemque ob continua pericula, impromptum reddi.*

c *Sua laude is nequaquam fraudari debet, quem fortuna magis, quàm virtus deserit.*

d *Interdum res postulat, vt se imperator de facie militibus cognoscendum præbeat, vt ij alacriùs, quippe sub ipsius ducis oculis imperata faciant.*

e *Qui bellum gerit cum hoste barbaro, infensissimo, & cum quo nulla pax firmari potest, non tam captiuis, quàm cædibus insistere debet; quando, scilicet, sola internecio gentis finem bello est allatura.*

f *Legiones ipsæmet sibi castra faciebant.*

g *Post insignem victoriam, victor exercitus pro concione ab imperatore laudari debet.*

h *Congeries armorum, vbi parta est insignis aliqua victoria strui debet; addendusque est titulus pro dignitate principis, & magnitudine victoriæ.*

i *Vir insignis, ac potissimùm is, qui proximus principi destinatur, etsi res maximas gessit, tamen abstineat à magnifica prædicatione rerum ab se præclarè gestarum.*

k *Conscientia præclarè factorum adeò illustre testimonium est, vt, qui ea sustentatur, externa facilè negligat.*

l *Qui se nobis dedunt, ac supplices nihil abnuunt, venia digni sunt.*

m *Intempestiuè aliquem iuuare, est ei impedimento esse.*

cia.

cia prudentium corrumpebat. Omne dehinc cœlum, & mare omne in austrum cessit, qui tumidis Germaniæ terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, & rigore vicini Septentrionis horridior rapuit, disiecitque naues in aperta Oceani, aut insulas saxis abruptas, vel per occulta vada infestas. quibus paulùm ægreque vitatis, postquam mutabat æstus, eodemque quò ventus ferebat, non adhærere anchoris, non exhaurire inrumpentis vndas poterant: equi, iumẽta, sarcinæ, etiam arma præcipitantur, quò leuarentur [1] aluei [a] manantes per latera, & fluctu superurgente. Quantò violentior cætero mari Oceanus, & truculentia cœli præstat Germania, tantum illa clades nouitate & magnitudine excessit, hostilibus circùm litoribus, aut ita vasto & profundo, vt credatur nouissimum ac sine terris mare: pars nauium haustę sunt; plures apud insulas longiùs sitas eiectæ: milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora equorum eodem elisa tolerauerant. Sola Germanici triremis Chaucorùm terram adpulit; quem per omnes illos dies noctésque apud scopulos & prominentis oras, cùm se tanti exitij reum clamitaret, vix cohibuere amici, quò minus eodem mari oppeteret. Tandem relabente æstu, & secundante vento, claudæ naues raro remigio, aut intentis vestibus, & quędam à validioribus tractæ reuertere, [a] quas raptim refectas misit, vt scrutarentur insulas. collecti ea cura plerique. multos Angriuarij nuper in fidem accepti redemptos ab interioribus reddidere. quidã in Britanniã rapti, & remissi à regulis. Vt quis ex longinquo reuenerat, [b] miracula narrabant, vim turbinũ, & inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum & belluarum formas, visa, [c] siue ex metu credita. Sed fama classis amissę, vt Germanos ad spem belli, [d] ita Cęsarem ad coercendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum millibus ire in Chattos imperat: ipse maioribus copiis Marsos inrumpit: quorum dux Malouendus nuper in deditionem acceptus propinquo loco defossam Varianę legionis [e] aquilam modico pręsidio seruari indicat. Missa extemplo manus, quæ hostem à fronte eliceret, alij qui terga circumgressi recluderent humum. & vtrisque adfuit fortuna. eò promptior Cæsar pergit introrsus, populatur, exscindit

[1] 1. naues. Salust. l. u. & Paterc.
[a] Laxis laterũ cõpagibus omnes Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscũt. Virg. 1. Æneid.

OBSERVATIONES.

a Si qua clades accepta est iniuria temporis, potiùs quàm inscitia ducis, ipse damnum protinus resarcire debet nempe, vt miles intelligat, suam salutem imperatori curæ esse.
b Qui ex longinquo reueniunt plerunque miracula narrant.
c Multa metu creduntur, quæ visa plerique autumant.
d. Quò magis fama insignis alicuius infortunij cladisque acceptæ hostem ad spem belli, hoc magis imperatorem ad illud coercendum erigere debet.
e Non minùs est honorificum signa militaria priùs amissa recuperare, quàm fuit ignominiosum ea amisisse.

non ausum congredi hostem, aut sicubi restiterat, statim pulsum, nec vnquã magis (vt ex captiuis cognitum est) pauentem.[a] Quippe inuictos & nullis casibus superabiles Romanos prędicabant, perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus litora, eadem virtute, pari ferocia, & veluti aucti numero inrupissent. Reductus inde in hiberna miles, lætus animi, quod aduersa maris expeditione prospera pensauisset. addidit munificẽtiam Cæsar,[b] quantum quis damni professus erat, exoluendo. Nec dubium habebatur,[c] labare hostes, petendaeque pacis consilia sumere, & si proxima æstas adijceretur, posse bellum patrari.[d] sed crebris epistolis Tyberius monebat, rediret ad decretũ triumphũ: satis iam euentuum, satis casuum: prospera illi & magna prælia: eorum quoque meminisset, que venti & fluctus nulla ducis culpa, grauia tamen & sæua damna intulissent: se nouies à diuo Augusto in Germaniam missum,[e] plura [1] cõsilio, quàm vi perfecisse: sic Sicambros in deditionem acceptos, sic Sueuos, regemque Maroboduum pace obstrictum: posse & Cheruscos cæterasque rebellium gentes,[f] quando Romanæ vltioni cõsultum est,[g] internis discordijs relinqui. Precãte Germanico annum [2] efficiendis cœptis, acriùs modestiam eius adgreditur, alterum consulatum offerendo, cuius munia præsens obiret. Simul adnectebat, si foret adhuc bellandum, relinqueret[h] materiem Drusi fratris gloriæ, qui nullo tum alio hoste, nonnisi apud Germanias adsequi nomen imperatorium, & deportare lauream posset.[i] Haud cunctatus est vltra Germanicus, quanquam fingi ea, seque per inuidiam parto iam decori abstrahi intelligeret. Sub idem tempus è familia Scriboniorum [3] Libo Drusus defertur moliri

1 Sic lib. 12 Ann. Plerumque fortuna, suspicio, & consilio, quàm manib. geri.

2. i. perficiendis vt lib. 4 Ann effectis in quæ tendit. & lib. 13 finemque tempus intra quod effectus dominus, &c.

3. Vide Senecæ epist. 71.

OBSERVATIONES.

a *Virorum fortium animi non modò accepta insigni aliqua clade non remittuntur, aut infringuntur, quin potiùs ad maiora audenda incenduntur.*

b *Exercitus damna, quæ quisque professus est, exoluere militibus imperator, si potest, debet.*

c *Labascunt sine dubio ij, quibus cum eo hoste res est, quem nullæ clades, nullæ aduersæ res frangere potuerunt. quippe hæc est illa constantia, quam magis laudare, aut in alus admirari, quàm ipsi præstare plerunque homines possunt.*

d *Supra iam adnotaui hunc esse morem principum suspitiosorum, quique eorum, qui ipsis operam præstant, gloriæ inuident, vt eos honesta aliqua specie reuocent à cursu rerum gestarum, ac parto iam decori abstrahant.*

e *Prudens imperator & princeps plura consilio, quàm vi perficit.*

f *Ad maiestatem imperii, ac principis dignitatem maximè pertinet, summa ope niti, ne qua iniuria publicè facta inulta relinquatur. præstantissimum autem vltionis genus est, vt vi, & armis nostra vindicemus ab iis, à quibus armatis iniuria nobis illata est.*

g *Nulla maior vlciscendi hostis ratio est, quàm vt relinquatur internis, & ciuilibus discordiis.*

h *Præclariùs omnino cũ iis agitur, quibus aliquis hostis est, quàm cum iis, quibus omnino nullus est. illi enim habent materiem gloriæ, quam veri principes per omnia quærere debent; hi nonnisi senescere otio possunt.*

i *Magnum est argumentum hominis modesti, ac prudentis, dissimulare ea, quæ in speciem sui honoris gratia, re autem ipsa contra se fiunt a suspitioso, inuidoque principe, eoque qui plus potest.*

reo

res nouas.[a] Eius negotij initium, ordinem, finem curatiùs disseram, quia tum primùm reperta sunt, quę per tot annos Remp. exedere. Firmius [i] Catus Senator ex intima Libonis amicitia, iuuenem improuidum, &[b] facilē inanibus, ad Chaldęorum promissa, Magorum sacra, [c] somniorum etiā interpretes impulit, dum proauum, Pōpeium amitam Scriboniam, quæ quondam Augusti coniunx fuerat, consobrinos Cæsares, plenā imaginibus domum ostētat, hortaturque ad luxum & æs alienum, [d] socius [e] libidinum & [f] necessitatum, quò pluribus [g] indicijs inligaret. Vt satis testium, & qui serui eadem nōscerēt, reperit, aditum ad principem postulat, demonstrato crimine, & reo per Flaccum Vescularium equitem Romanum, cui propior cum Tyberio vsus erat. Cæsar [h] indicium haud aspernatus, [i] cōgressus abnuit. Posse enim, eodem Flacco internuntio, sermones commeare. Atque interim Libonem [k] ornat [l] pratura, conuictibus adhibet, non vultu alienatus, non [m] verbis commotior. [n] adeò irā condiderat, cunctaque eius dicta factaque cùm prohibere posset, [o] scire malebat: donec

i hic post octo annos quia falsis maiestatis criminibus sororem petiuerat, senatu pulsus, cuique exilium Tiberius deprecatus est. lib. 4.

OBSERVATIONES

a *Earum rerum initia, ex quibus aliquid insigne ortum est curatiùs considerare solemus.*

b *Homines improuidi, quibusque sunt ingenia & ventosa, & facilia, hoc est, mens ægra, & mobilis, ad inanes, falsas, ac superstitiosas disciplinas, ac detestanda sacra, nullo negotio, impelluntur.*

c *Eadem est ratio illorum, qui interpretantur somnia, & Chaldæorum, & Magorum, hoc est, superstitiosas artes sectantium.*

d *Illius amicitia à quo ad vitia impellimur, & periculosa, & perniciosa est.*

e *Mi Plautus, vt est in prologo Trinummi, nomen luxuriæ indidit: Tum mihi gnatam hanc is esse voluit, Inopiam.*

f *Is intimus amicus videri potest, qui non solùm cùm felices sumus, sed & tempore nostro difficili, & calamitoso eandem fortunam, qua premimur, & ipse nobiscum, volens, patitur.*

g *Certa indicia dici possunt ea, quæ petuntur ex intima alicuius vita, mente, consilijs, dictis, factis singulis.*

h *Quacunque tandem de re indicia ad se perferantur, ea minimè princeps aspernari debet.*

i *Non est ex dignitate principis vt continuò ad ipsum admittantur ij, qui ab se aduersus aliquem indicia, & accusationes deferre profitentur; quando per internuntios res commodè, & occultè agi potest.*

k *Cùm quis apud principem alicuius criminis insimulatur, non properè prudens princeps in eum animaduertet, aut rem in disquisitionem vocabit, aut palam faciet, se eius rei certiorem esse factum; sed vt certioribus indicijs ad obiectorum criminum cognitionem perueniat, debet se sustinere, donec res ad maturitatem perducta sit. contentus interim eo, vt sciat quæ agantur. Vt verò ipsum scire, nemo suspicari poßit, ideò et ira est condenda, & induenda simulatio, vt eum, qui accusatur, augeat præmiis, & honoribus. hac ratione nihil temerè, aut præposterè committet, cuius postea sit pœnitendum.*

l *Fallitur interdum qui se ideò à principe amari putat, quòd ab eo ornatur iis dignitatibus, quæ maximæ sunt. quippe multa principes in speciem agunt, quæ re ipsa aliò, quàm vulgus putat, referuntur.*

m *Dißimulatio nō tantùm in vultu, sed & in verbis consistit, quibus maximè animi sensa declarantur, & occultantur.*

n *Animi valde sedati argumentum est, affectus animi ita condere vt nulla ratione cognosci & perrumpi poßint.*

o *Princeps in eo diligentißimum se præbere debet, vt singula quæ vspiam aut dicuntur, aut fiunt, sciat; nam quæ scit, ea prohibere potest, cùm vult.*

Iunius quidam tentatus vt [a] infernas vmbras carminibus eliceret, [b] ad Fulcinium Trionem indicium detulit. Celebre inter accusatores Trionis ingenium erat, [c] auidumque famæ malæ. Statim corripit reum, adit consules, senatus cognitionem poscit, & vocantur patres, addito, consultandum super re magna & atroci. Libo interim, veste mutata, cum primoribus fœminis, circumire domos, orare adfines, [1] vocem aduersum pericula poscere. [d] abnuentibus cunctis cùm diuersa prætenderent, eadem formidine, die senatus metu & ęgritudine fessus, siue, vt tradidere quidā, simulato morbo, lectica delatus ad fores curiæ, innisusque fratri, & manus ac supplices voces ad Tyberium tendens, [2] immoto eius vuultu excipitur. Mox libellos & autores recitat Cæsar, ita [e] moderans, ne lenire, neue asperare crimina videretur. Accesserant præter Trionem & Catum accusatores Fonteius Agrippa, & C. Liuius, [f] certabantque cui ius perorandi in reum daretur, donec Liuius, quia nec ipsi inter se concederent, & Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina obiecturum professus; protulit libellos vecordes adeò, vt consultauerit Libo, an habiturus foret opes, quîs viam Appiam Brundusium vsque pecunia operiret. Inerant & alia huiuscemodi [g] stolida, vana, si molliùs acciperes, miseranda. Vni tamen libello, manu Libonis, nominibus Cæsarum aut senatorū, additas atroces, vel occultas notas accusator arguebat. Negante reo, adgnoscentes seruos [h] per tormenta interrogari placuit. Et quia vetere senatusconsulto, [i] quæstio in caput domini prohibebatur, callidus & noui iuris repertor Tyberius, [k] mancipari singulos actori publico iubet:

1. i. defensionē & patronum, quemodo vsus est Cic in orat. pro Arch. poëta.

2. libr. 16 Ann. donec principe immobilē se precibus, & insidias iuxta ostendit.

OBSERVATIONES.

a *Infernas vmbras carminibus elicere, est crimen atrox, ac legibus, & pœna coercendum.*

b *Qui rogatus est vt aliquod scelus patraret, duabus de causis eius rei indicia ad magistratus deferre debet: nam eum, qui se tam prauæ mentis existimauit, vt scelestè aliquid faceret, vlciscitur: & si quà aliâ fortè res ad magistratum perueniret, eius quoque criminis reus & ipse videri posset, si non illico totius rei indicium ad eum, cui id iurisdictionis est, detulit.*

c *Quædam reperiuntur ingenia acria simul, & auida quidem famæ, sed malæ.*

d *Cui atrocia crimina, præsertim maiestatis, obiiciuntur, huic nemo, ne adfines quidem ipsi adesse audent, ne & ipsi eodem crimine contacti videantur.*

e *Crimine, quod alicui obiicitur, nondum probato, ita princeps, quiue pro principe est, de eo loqui, eaque moderatione vti debet, ne quicquam lenire aut asperare videatur. hoc imprimis in omnibus iudiciis obseruandum est.*

f *Cùm in peroratione, seu epilogo grande totius causæ momentum sit, persæpe contendebant oratores, cuinam hoc ius perorandi daretur: nempe, qui perorauerat, hic pene vnus aut reum subleuasse, aut totam accusationem peregisse dicebatur.*

g *Vecordia, stoliditas, vanitas miseratione potiùs est digna, quàm pœna & supplicio vindicanda.*

h *Heu miseram seruorum conditionem, qui negante quæ obiiciuntur, domino, per tormenta interrogantur.*

i *Planè iniquum videtur, quæstionem de seruis haberi in caput domini.*

k *Ecqua tandem lex est, cui à validiore, callida iuris interpretatione non fiat fraus?*

scilicet, vt in Libonē ex seruis, saluo senatusconsulto quæreretur. Ob quæ posterum diem reus petiuit. Domumque digressus, extremas preces P. Quirino propinquo suo ad principem mandauit. [a] responsum est, vt senatum rogaret. Cingebatur interim milite domus; strepebant etiam in vestibulo, vt audiri, vt aspici possent, cùm Libo ipsis, quas in nouissimam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatus, vocare percussorem, prehensare seruorum dextras, inserere gladium. Atque illis, dum trepidant, dum refugiunt, euertentibus adpositum mensa lumen, feralibus iam sibi tenebris [b] duos ictus in viscera direxit. Ad gemitum conlabentis, adcurrere liberti: & cæde visa miles abstitit. [c] Accusatio tamen apud patres adseueratione eadem [1] peracta. [d] iurauitque Tyberius [e] petiturum se vitam, quamuis nocenti, nisi [f] voluntariam mortem properauisset. [g] Bona inter accusatores diuiduntur: & præturæ extra ordinem datæ his qui senatorii ordinis erant. Tunc Cotta Messalinus ne [h] imago Libonis exequias posterorum comitaretur cēsuit: Gn. Lentulus ne quis Scribonius cognomentum Drusi adsumeret. [i] supplicationum dies Pomponij Flacci sententia constituti: vt dona Ioui, Marti, Concordiæ, vtque Iduum Septembrium dies, quo se Libo interfecerat, dies festus haberetur. L. P. & Gallus Asinius, & Papius Mutilius, & L. Apronius decreuere, quorum autorita-

1 Id quod postea euenit Cn. Pisoni, mortuo.

OBSERVATIONES.

a *Cùm quis maiestatis postulatus ad principis clementiam confugit, hunc princeps reiicere debet ad senatum; ne aut indulgentia sua sibi noceat, aut sæuitia, homines offendat, atque abalienet.*

b *Animus sibi male cōscius nihil magis odit, quam lucem hanc: idque adeò vt, si neminem ipsi nocentem animam eripere velle videt, eò furoris ab desperatione perducatur, vt, sibi ipse manus afferat.*

c *In reum maiestatis, etsi fato functus est, accusatio nihilominus peragitur, ac si viueret; nempe ad damnandam eius memoriam.*

d *Cùm licet principi impune, hoc est, sine vllo suo facto, & damno ostentare suam clementiam, id nunquam omittat. idem obseruauit Nero. vt est lib. 15. Annal. Et cùm damnatio, inquit, instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit; secutaque Neronis oratio ex more; Quamuis sontem, & defensioni meritò diffisum, victurum tamen fuisse, si clementiam iudicis expectasset. Certè nouum imperium inchoantibus, vt ait Tacit. lib. 4. hist. vtilis est clementiæ fama.*

e *Nouus princeps quamuis penes vnum se vitæ, & necis omnium potestas sit, tamen verba sua semper flectere debet ad modestiam, tanquam si sua senatui autoritas maneat: certè Tiberius non se Liboni vitam daturum, sed petiturum dixit Sic de Apuleia; adulterij, inquit, grauiorem pœnam deprecatus. &c. Simile est illud quod de Tiberio narrat Sueton. Alium, inquit, dicentem sacras eius occupationes, & rursus alium auctore eo senatum se adysse, verba mutare, & pro auctore suasorem, pro. sacris laboriosas dicere coegerit.*

f *Astuti principes sua sæuitia multos manus sibi afferre cogunt, metu supplicij instantis; quam postea ipsi voluntariam mortem appellant; ac si non rei tam diræ ipsi causam dederint.*

g *Haud laudato exemplo fit, vt bona rei mortui inter accusatores diuidātur. Sed hoc suspitiosi principes agunt; vt, hac illecebra ad recentes accusationes illud hominum genus promptiùs reddatur.*

h *In odium illius, qui maiestatis damnatus est, tum nomen, tum imago ipsius post mortem ignominia notatur.*

i *Quo die Respub. liberata est insigni aliquo periculo supplicationes decerni, isque dies festus celebrari debet.*

tes, adulationesque retuli, vt sciretur [a] vetus id in Rep. malum. [b] Facta & de[1] Mathematicis Magisque Italia pellendis senatusconsulta: quorum è numero L. Pituarius saxo deiectus est. In P. Martium consules extra portam Exquilinam, cùm[2] classicum canere iussissent, more prisco aduertere. Proximo senatus die, multa in luxum ciuitatis dicta à Q. Haterio consulari, Octauio Frontone prætura functo: [c] decretúmque ne [d] vasa auro solida ministrandis cibis fierent; ne [e] vestis[3] serica viros fœdaret. Excessit Fronto, ac postulauit modum argento, supellectili, familiæ. [f] Erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid è Rep. crederent, loco sententiæ promere. Contra Gallus Asinius disseruit. [g] auctu imperij adoleuisse etiam priuatas opes; idque non nouum, sed è vetustissimis moribus: aliã apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam, & [h] cuncta [4] ad Remp. referri: qua tenui, angustas ciuium domos; postquam eò magnificentiæ venerit, gliscere singulos: [i] neque in familia & argento, quæque ad vsum parentur, nimium aliquid, aut modicum, nisi ex fortuna possidentis: [k] distinctos senatus & equitum census, non quia diuersi natura, sed vt locis,

1. de quibus li. 1. histor. sic loquitur g. aut hominum potentibus infidu.u, sperantibus fallax: quod in ciuitate nostra & vetabitur semper & retinebitur.
2. Hunc morê descripsit Sen. his verbis: Itaque ciis pendoê da magistratum vestis, & conuocanda classico concio est, procedam in tribunal non furens &c. de Ira lib. 1. meminit & Plutarchus in vita Gracchorum.
3. Sericarum vestium turpitudinem descripsit Seneca de benef. li. 7. ca. 9. video, inquit sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est, quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit: quibus sumptis mulier parum liquidò nudam se esse non iurabit. hæ ingenti summa ab ignotis etiã ad commercium gentibus accersuntur, vt matronæ nostræ ne adulteris quidam plus sui in cubiculo quàm in publico ostendant. De his ipsis vestibus vide eundẽ Sen. epist. 91. Has indicauit etiam Tacitus lib. 2. Ann. promiscuas, inquit viris & fœminis vestes.
4. Singulorum facultates, & copiæ diuitiæ sunt ciuitatis, inquit Cic.

OBSERVATIONES.

a *Adulatio est vetus in repub. malum. de hac præter ea quæ passim leguntur, vide Senecam lib. 6. de benef. cap. 30.*

b *Mathematici, & magi exilio, & morte multantur.*

c *Ad præcipuas curas principis maximè pertinet, coercere luxum, qui consistit in materia, forma, & numero.*

d *Nimis vile est aurum illi, qui eo ad priuatum luxum abutitur. certè vasis auro solidis ad ministrandos priuato homini cibos est luxus à principe coercendus.*

e *Serica vestis adeò non decet viros, vt ea non modò quisquam non ornetur, verùm etiam fœdetur.*

f *Hoc est integri munus Senatoris, atque adeò hominis liberi, vt, si quid è rep. esse credit, id, quicquid est, loco sententiæ promat, hoc est, occasionem captet qua & principi, & Senatui suam ea de re sententiam palam faciat.*

g *Priuata res est vera imago publicæ. ea refit, vt, si publicæ opes nullæ, aut exiguæ sunt, priuatorum quoque tenues sint. contra in magnis imperiis ingentes semper spectantur opes. hæc cùm ita sint; cum agitur de luxu coercendo, habenda est ratio status, & conditionis tam publicæ, quàm priuatæ, & hinc peti modus qui iis, in quibus luxus consistit, adhibendus est.*

h *Priuatorum opibus continentur opes publicæ; hoc est, si priuati habent magnas opes, eas quodammodo sibi vendicat resp.*

i *In familia, argento, & cæteris, quæ ad vsum parantur, nihil est aut nimium, aut modicum, nisi ex fortuna possidentis.*

k *Omnes homines iidem sunt natura:* νόμῳ γὰρ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, τὸν δὲ ἐλεύθερον φύσει δ' οὐθὲν διαφέρειν, *inquit Arist. 1. politic. tam, scilicet, mendicus homo, homo est, quàm rex; vt videre est apud Senecam epist. 47. sed solùm distincti sunt hominum gradus, ideo vt, qui cæteris prudentia, consilio, aliisque præclaris animi & corporis dotibus antecellunt, iidem etiam locis, ordinibus, dignationibus antistent. Hinc natum est discrimen inter clarissimos & obscuros, nobiles & ignobiles, honestos & infames, dominos & seruos.*

ordi-

ordinibus, dignationibus antistent, talesque [a] ad requiem animi aut salubritatem corporum parentur: [b] nisi fortè clarissimo cuique plures curas, maiora pericula subeunda, delenimentis curatum & periculorum catẽdum esse. [c] Facilè adsensum Gallo, sub nominibus honestis, cõfessio vitiorum, & [d] similitudo audientium dedit. Adiecerat & Tyberius, non id tempus censuræ: nec si quid in moribus labaret, [e] defuturum corrigẽdi autorem. [f] Inter quæ L. Piso ambitum fori, corrupta iudicia, sæuitiam oratorum accusationes minitantium increpans, abire se, & cedere vrbe, victurum in aliquo abdito & longinquo rure testabatur. simul curiam relinquebat. [g] Commotus est Tyberius, & quanquam mitibus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque eius impulit, vt abeũtem autoritate vel precibus tenerent. Haud minùs liberi doloris documentum idem Piso mox dedit, vocata in ius Vrgulania, [h] quam supra leges amicitia Augustæ extulerat. Nec aut Vrgulania obtemperauit, in domũ Cæsaris, spreto Pisone, vecta, aut ille abstitit, [i] quanquam Augusta se violari & imminui quereretur. Tyberius [k] hactenus indulgere matri ciuile ra-

OBSERVATIONES.

a Quicquid aut agitur, aut possidetur, id ad requiem animi, vel ad salubritatem corporum refertur.

b Quò quisque est vir clarior, ac maiores ei curæ incumbunt, ac proinde maiora quàm cæteri, pericula adit, hoc magis licet ei vti delinimentis curarum. hinc, scilicet, profectus est vsus morionum frequens apud principes, aliaque eius generis, quæ ad oblectandos magis principes, quàm ad instruendos reperta sunt; quæque aulici non adminicula & instrumenta obscænarum voluptatum, sed delinimenta curarum, & periculorum vocãt: adeò nominibus honestis, ac speciosis omnia, quãuis teterrima tegi possunt.

c Qui vitia propugnanti assentitur satis fatetur se iisdem, quæ tuetur, vitiis pollutum esse.

d Ea facilè esse in rep. patiuntur homines, etsi à vitiis potius, quàm à virtute proficiscuntur, quibus se sentiunt implicatos. neque magnopere est adhibenda vis eloquentiæ ad ea persuadenda, quibus ij, quos alloqueris, adeò delectantur, vt ab ea, in qua sunt sententia, nulla ratione deduci queant. hæc scilicet, est, quam Tacitus appellat confessionem vitiorum, & similitudinem audientium.

e Siquid in moribus labat, id princeps summa ope niti debet, vt protinus in melius mutetur.

f Etsi nuper resp. in vnius potentiam concessit, tamen interdum reperiuntur ingenia adeò libera, vt ea, quæ secum trahit tyrannis palam increpent; qui sanè liber, & generosus dolor nonnisi ab animi magnitudine profitiscitur.

g Nullo metu vir præstans deterreri debet ab libera reprehensione earum rerum, quæ in priuatorum, reique pub. perniciem redundant. siquidem tanti est fortis, & constans æqui, & honesti propugnatio, vt ei suam sæuitiam vel ipse tyrannus submittat.

h Amicitia principis quosdam supra leges extollit, quasi & ipsi sint principes, ac proinde legibus soluti. Sed tantum abest, vt hoc ferendum sit, vt princeps ipse legibus locum dare debeat.

i Principes viri immeritò queruntur se violari, suamque autoritatẽ imminui, si quis ex amicitia ipsorum intima in ius vocatur, & in ordinem vnà cum cæteris cogitur.

k Principis fauor eò vsque extẽdi debet, vt roget iudices in causa amici, nõ autẽ vt cogat; ne sua ipse maiestate ad priuata studia abutatur, atque adeò eius minuendæ cæteris autor sit. Porrò hæc vna iuris, & legum obseruatione continetur. id quod adeò verũ est, vt, cùm princeps in causa amici iudices rogat principẽ ponat, priuati personã induat. Quòd si priuatus cogeret iudices, ac proinde maiestatẽ minueret, pœna & supplicio vtique dignus esset. si idem admittit princeps, haud dubiè eiusdẽ criminis reus dici potest. In huiusmodi rebus nunquam princeps peccabit, si officiũ, & personam priuatã ab officio, & persona publica distinguet. quã sanè distinctionẽ Tiberiũ optimè nouisse, vel ex eo intelligi voluit, quòd ad tribunal accessit nõ stipatus milite, quẽ procul sequi iussit, sed tãquã priuatus.

seruanda dicebat. Audiente hæc Tyberio [a] ac silente, magnis vtrinque contentionibus acta, [b] sed res dilatæ. Et certamen Gallo aduersus Cæsarem exortum est. Nam censuit in quinquennium magistratuum comitia habenda: vtque legionum legati, qui ante præturam ea militia fungebantur, iam tum prætores destinarentur: princeps duodecim candidatos, in annos singulos, nominaret. Haud dubium erat, eam sententiá [c] altius penetrare, & arcana Imperij tentari. Tyberius tamen [d] quasi augeretur potestas eius, disseruit, graue [e] moderationi suæ [f] tot eligere, tot differre: vix per singulos annos [g] offensiones vitari, quamuis repulsam propinqua spes soletur: quantum odii fore ab his, qui vltra quinquennium proiiciantur? vnde prospici posse quæ cuique tam longo temporis spatio [h] mens, domus, fortuna? superbire homines etiam annua designatione,

OBSERVATIONES

a *Silentium principis inter duos contendentes, quorum alter reuera fauet ipsi, est mera approbatio eorum, quæ ab hoc dicuntur.*

b *Haud dubium est, quin semper præualeat ea sententia, quæ principi placet, etsi est iniqua.*

c *Cùm arcanum imperij in hoc potissimum consistat, vt princeps omnia ad vnum se trahat, certè nouus princeps tria semper obseruabit; quorum primum est, vt magistratus non sint diuturni; ne longo spatio temporis ipsorum potentia corroboretur. nam quantum veræ potentiæ, & authoritatis magistratibus accedit, tantundem de potentia principis demi constat. Itaque dabit operam vt sint annui. Secundum est, vt id agat, qui penes vnum se, nec quemuis alium sit liberum arbitrium, summumque ius creandi magistratus eos, quos vult. Sic enim remp. in sua manu habebit, cùm eos, qui magistratum gerunt, suam dignitatem principi acceptam referent; & qui honores ambiunt, cùm eos se nonnisi beneficio principis consequi posse videbunt, huius non modo acta, sed & nutus in singula momenta obseruabunt. Tertium est, vt omnium, quibus dignitates tradi possunt, ita princeps rationem habeat, vt paucos nominet, vtique proximo anno creandos. hos cùm iam sibi deuinxerit, alios quoque insequentibus annis eadem ratione obstringere, sibique firmare pergat. Ita fiet, vt intra paucos annos vniuersam nobilitatem, atque adeo eos omnes qui honoribus inhiant, suo beneficio deuinctos habeat. hæc tria qui diligenter obseruabit vnus remp. in sua manu habebit. Hæc cùm ita sint, non mirum est, sententiam Galli altius penetrasse, & arcana imperij tentasse: Siquidem hæc tria, quæ dixi, per eam euertebantur. continebat enim tria capita; quorum primum est, vt in quinquennium haberentur comitia magistratuum: Secundum, vt, non quos princeps vellet, sed legionum legati, qui pretura functi non essent, necessariò prætores destinarentur. Tertium, vt princeps duodecim candidatos in singulos annos nominaret, qui spatio quinquennij futuri erant sexaginta: quæ singula apertè pugnant cum ijs, quæ à me dicta sunt; quæque Tiberius quàm diligentissimè obseruabat, vt ex singulis eius & dictis, & factis apertè colligi potest.*

d *Etsi reuera aliquid dicitur in principem; atque illud ipse, cuiusmodi est, intelligit, tamen debet dissimulare se, quonam illa spectent, intelligere; eaque quæ dicta sunt, quàm honorificentissimè potest, pro se interpretari. hoc modo intercludet aditum cæteris, quominus ea se sentire profiteri audeant, quæ ipsi sunt perniciosa.*

e *In omnibus, potissimùm verò in maximi momenti rebus, princeps moderationem præ se ferre debet.*

f *Moderatio in eo potissimùm consistit, vt sobriè de ijs, quibuscunque nobis res est, iudicemus.*

g *Quemadmodum princeps omnium obsequio fruitur, ita omnium offensionibus vnus petitur.*

h *In hominibus hæc præcipuè spectari solent; mens, domus, fortuna.*

liandæ misericordiæ refero. Adsequentur, florente te, Cæsar, quos dederis honores. interim Q. Hortensii pronepotes, diui Augusti alumnos ab inopia defende. Inclinatio senatus [a] incitamentum Tyberio fuit; [b] quò promptiùs aduersaretur, his fermè verbis vsus: Si quantum pauperum est, venire huc, & liberis suis petere pecunias cœperint, singuli nunquam exatiabuntur, Respublica deficiet. Nec sanè ideo à maioribus [c] concessum est egredi aliquando relationem, & quod in cōmune conducat loco sententiæ proferre, vt [d] priuata, negotia & res familiares nostras hîc augeamus, cum inuidia senatus & principum, siue indulserint largitionem, siue abnuerint. Non enim [e] preces sunt istuc, sed flagitatio intempestiua quidem, & improuisa: cùm aliis de rebus conuenerint patres, consurgere, & [f] numero, atque ætate liberúm suorum [g] vrgere modestiam senatus, eandem vim in me transmittere, ac, velut [h] perfringere ærarium; quod si [i] ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. Dedit tibi Hortale diuus Augustus pecuniam, [k] sed non [l] compellatus, [m] nec ea lege vt semper daretur. [n] Languescet alioqui

OBSERVATIONES.

a *Tanta est in quibusdam prauitas, vt ijs, qui ipsorum opem implorant, hoc promptiùs aduersentur, quò maiorem cæterorum inclinationem in eam rem, quæ de agitur, vident.*

b *A principe, siquid tanquam ipsius unius munus petitur, faciliùs impetratur, quàm si illud beneficium non ipsius solùm, sed & aliorum videri possit. Sic Tiberius cùm videret fore, vt Hortalus nō tam sibi, quàm senatui acceptum relaturus esset, siquid ei benignè fieret, huic petitioni aduersatus est; nempe, vt intelligeret omnes (id quod ipse sciri volebat) suā vnius autoritatem pluris esse, quàm vniuersi senatus. Hinc colligi & illud potest, quod sæpiùs adnotaui, sæpiusque inculcandum videtur, vt, siue de publicis rebus, siue de priuatis agatur, in his ita princeps versetur, vt semper omnia ad vnū se trahat. Adnotent & illud priuati, vt, siquid à principe consequi student, id ita petant, vt vnius ipsius, neque cuiusquam alius beneficium videri possit.*

c *More maiorum licebat aliquando egredi relationem in senatu, i. ijs de rebus, loco sententiæ verba facere, de quibus non erat relatum ad senatum; si modo ea erant, quæ in commune conducerent.*

d *Senatores, ijque omnes, quibus publica munia mandantur, sciant se non ideo eum locum obtinere, vt priuata negotia, & rem quisque suam familiarem augeat; sed vt, quicquid aut loquitur, aut agit, in eo semper publicam spectet vtilitatem.*

e *Aliud est precari, & aliud, intempestiuè, & improuisè aliquid efflagitare.*

f *Numerus, & tenera ætas in aliqua familia non sunt parua incitamenta misericordiæ.*

g *Is alicuius modestiam sua postulatione vrgere dicitur, qui nec loco, nec, quo debet, tempore, petit; aut certè ita petit, vt, non petere, sed impudenter efflagitare videatur.*

h *Illi verè possunt appellari perfractores ærarij publici, qui nullum ob meritum, sed sola audacia freti, & impudentia, ita à principibus pecunias petunt, eorumque modestiam adeò vrgent, vt, tādem quod impudenter petunt, violenter extorqueant.*

i *Plerunque accidit, vt, qui ambitiosè ærarium exhausit, illud postea per scelera supplere cogatur. ita qui sua prodegerunt, aliena ereptum eunt.*

k *Ea demùm verè liberalitas appellatur, quæ proficiscitur à non compellato.*

l *Multa principes vltro largiuntur, quæ compellati fortaßе non largirentur.*

m *Qui semel vltro, ac sponte est liberalis, non obligauit se, eo facto, ad semper dandum.*

n *De mendico (vt est apud Plautum) malè meretur qui ei dat, quod edit, aut quod bibat. nam & illud, quod dat, perdit, & illi producit vitam ad miseriam. planißimè. nam si semper ei des, languescet industria, intendetur socordia; siquidem is nullum habet ex se metum, aut spem. & securus aliena subsidia expectabit, sibi ignauus, cæteris grauis.*

cios, crebreſcit viuere Agrippam,[a] occultis primùm ſermonibus, vt vetita ſolent, mox vago rumore apud[b] imperitiſsimi cuiuſque promptas aures. aut rurſum apud turbidos. eoque noua cupientes.[c] Atque ipſe adire municipia[r] obſcuro diei, neque propalam aſpici, neque diutius iiſdem locis.[d] Sed quia veritas viſu & mora,[s] falſa feſtinatione & incertis valeſcunt,[e] relinquebat famam, aut præueniebat. Vulgabatur interim per Italiam ſeruatum[f] munere deûm Agrippam,[g] credebatur Romæ. iamque Hoſtiam inuectum multitudo ingens, iam in vrbe clandeſtini cœtus celebrabant, cùm Tyberium[h] anceps cura diſtrahere,[i] víne militum ſeruum ſuum coerceret, an inanẽ credulitatem tempore ipſo[k] vaneſçere ſineret: modò[l] nihil ſpernendũ, modò non omnia metuẽda, ambiguus pudoris ac metus reputabat. Poſtremò dat negotium Salluſtio Criſpo. Ille è clientibus duos (quidam milites fuiſſe tradunt) deligit, atque hortatur, ſimulata conſcientia, adeant, offerant pecuniam, fidem, atque pericula polliceantur. Exequuntur vt iuſſum erat. Dein ſpeculati noctem

r. Sic li. 1. Ann. Iuuat credulitatem nox, & promptior inter tenebras adfirmatio.
s. ſic lib. 1. hiſt. Scelera impetu bona conſilia mora valeſcere

OBSERVATIONES.

a *Vetita non ſtatim palam, ſed primùm occultis in vulgus ſermonibus crebreſcunt; mox vago rumore apud imperitiſsimi cuiuſque promptas vanitati aures, aut rurſum apud turbidos, eoque noua cupientes celebrantur.*

b *Imperitiſsimus quiſque promptas habet aures excipiendis vagis rumoribus; modò ſint, quæ dicuntur, veriſimilia.*

c *Non vna via eaque recta, ſed certè pluribus, iiſque deuijs & obliquis rationibus ad principatum perueniri poteſt.*

d *Qui rem, vt eſt, ita ſciri, cognoſcique vult, non feſtinanter, ac trepidè ſed diu, planè, & conſtanter eam cuiuſmodi eſt, ſpectari patiatur. ſiquidem veritas viſu, & mora; falſa feſtinatione, & incertis valeſcunt. certè veterator vt faciliùs hominibus imponat, feſtinat; ne vt eſt, ita planè cognoſci poſsit.*

e *Autor rerum nouarum, ſi nititur falſo aliquo rumore, quem vulgari ipſius valde intereſt, falſum verò, vt eſt, cognoſci, ipſi periculoſum eſt, iſque rumor ex ſua ipſius perſona pendet, det operam vt, feſtinatione tantùm relinquat ſui famam, aut præueniat; ne, ſcilicet, initio rerum nouarum, & prius quàm aliqua auſorum munimenta acceſſerint, ſua ipſe vanitate collapſus conficiatur.*

f *Quæ præter ſpem accidunt, quorumque cauſæ ignorantur, ea ſi nobis probantur, muneri Deum accepta plerunque referre ſolemus: ſi infeſta nobis ſunt, temporum calamitati aſsignamus.*

g *Mira & noua facile creduntur.*

h *Cùm ab homine obſcuro tumultus excitantur, prudentem principem anceps cura haud dubiè diſtrahit, vine militum infimum hominem coerceat, an verò inanem vulgi credulitatem, qua fretus rerum nouarum autor tot turbas dat, ipſo tempore vaneſcere ſinat. tali re, ac tempore vtram ſententiam princeps ſequi debeat, non tam facilè dici poteſt, quàm tutum illi erit id ſequi, quod res ipſa ex tempore monebit, exemplo Tiberij.*

i *Ad principis dignitatem valde pertinet, leuiſsimum quemque rerum perturbatorem non ſtatim copiis, & exercitu coercere, quaſi iuſtum hoſtem; quia prius ſe æqualem facit, qui ideo pugnat, vt vincat, ſed alijs rationibus ſuæ, totiuſque reip. ſecuritati ita proſpicere, vt illum ipſa dies, & principis conſilium potiùs, quàm vis infringat.*

k *Quæ falſa ſunt tempore ipſo vaneſcunt.*

l *Periculum, quod ab infimo homine proficiſcitur uti non ſpernere maximus quiſque princeps, ita quoque non omnia metuere debet.*

incuſtoditam, accepta idonea manu, vinctum clauſo ore in palatium traxere. Percunctanti Tyberio, quomodo Agrippa factus eſſet? reſpondiſſe fertur: [a] quomodo tu Cæſar. Vt ederet ſocios ſubigi non potuit. Nec Tyberius pœnam eius [b] palam auſus, in ſecreta palatij parte interfici iuſſit, corpuſque clam auferri. & quanquam multi è domo principis, equiteſque ac ſenatores [c] ſuſtentaſſe opibus, iuuiſſe conſiliis dicerentur, [d] haud quæſitum. Fine anni arcus propter ædem Saturni, ob recepta ſigna cum Varo amiſſa, ductu Germanici, [e] auſpicijs Tyberij, & ædes Fortis fortunæ Tyberim iuxta in hortis, quos Cæſar dictator populo Ro. legauerat, ſacrarium genti Iuliæ, effigieſque diuo Auguſto apud Bouillas dicantur. C. Cælio. L. Pomponio coss. Germanicus Cæſar ad VII. Cal. Iunias triumphauit de Cheruſcis Chattiſque & Angriuariis, quæque aliæ nationes vſque ad Albim colunt: vecta ſpolia, captiui, ſimulacra montium, fluminum, prœliorum: bellumque, [f] quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur. augebat intuentium viſus [g] eximia ipſius ſpecies, curruſque [h] quinque liberis onuſtus. [i] Sed ſuberat occulta formido reputantibus, haud proſperum in Druſo patre eius fauorem vulgi, auunculum eiuſdem Marcellum flagrantibus plebis ſtudiis intra iuuentam ereptum: breues & infauſtos pop. Rom. amores. Cæterùm Ty-

OBSERVATIONES.

a *Quando regum, & principum excellens potentia per animorum conſenſum conſtat, à quibus is conſenſus obtineri poteſt, is vtique legitimè imperatur. ad hunc autem conſenſum cùm ſæpiùs malis, quam bonis artibus perueniatur, nequaquã mirãdum eſt, ſi percunctanti Tiberio ſeruum Agrippæ quomodo Agrippa factus eſſet, reſpondit, quomodo tu Cæſar; ac ſi dicat; tu quibus potuiſti artibus ad principale faſtigium euectus es: eccui mirum ſit, ſi iſthuc ipſum ego, quibus potui rationibus, tentaui?*

b *Is qui ſeditiosè bellum conciuit, aut res nouas alia ratione molitus eſt, ſi in principis poteſtatem venit, continuò extingui, ſed non ſemper ſub omnium oculis, debet; ne fortè, illo viſo, ſeditioſis audacia creſcat, eoque erumpat, vt inde maiores tumultus excitentur.*

c *Coniuratio nondum adulta flectitur, atque adeò extinguitur, autore eius oppreſſo. Cæterùm licet multi, ac primarij viri eodem crimine ſint contacti, ſi ea res palam non eſt, conſultè faciet princeps ſi non anxiè in eos inquiret; contentus eo, quòd oppreſſo duce, coniuratio pariter euanuit.*

d *Suſtentamur opibus, iuuamur conſiliis. ſimile præceptum eſt Senecæ li. 1. de beneficijs, cap. 2. in fi. Alium inquit, re, alium fide, alium gratia, alium conſilio, alium præceptis ſalutaribus adiuua.*

e *Eius auſpiciis bellum geri dicitur, cuius ſumptibus & periculo geritur.*

f *Quod niſi prohibitus eſſem, feciſſem, id ita accipitur, ac ſi feciſſem; nam vnamquamque rem non ad id, quod actum eſt, ſed ad conſilium dirigi oportet. hinc fit, vt, is æque ſit præmio dignus, qui rem non confecit, ac ſi confeciſſet, ſi per ipſum haud ſtetit quominus conficeret.*

g *Eximia ſpecies corporis non minimum decus addit principi.*

h *Inter cæteras principis fœlicitates numerus liberorum meritò connumeratur.*

i *Iis ſolet eſſe breuis, pernicioſus, & infauſtus fauor, & amor vulgi, qui propter genus, ingentes opes, rerum geſtarum magnitudinem, animum excelſum, ſingularem fælicitatem, principi in ſuſpitionem affectandi principatus venire poſſunt.*

berius

berius nomine Germanici trecenos plebi sestertios viritim dedit, seque collegam consulatui eius destinauit. [a] Nec ideo synceræ charitatis fidem adsecutus, [b] amoliri iuuenem specie honoris statuit, struxitque causas, aut fortè oblatas arripuit. Rex Archelaus quinquagesimum annum Cappadocia potiebatur inuisus Tyberio, [c] quòd eum Rhodi agentem, [d] nullo officio coluisset. Nec id Archelaus per superbiā omiserat, sed ab intimis Augusti monitus; quia florente C. Cæsare, missoque ad res Orientis, intuta Tyberij amicitia credebatur. Vt [a] versa Cæsarum sobole, imperium adeptus est, elicit Archelaum matris literis, quæ [e] non dissimulatis filij offensionibus clementiam offerebat, [f] si ad precandum veniret. Ille ignarus doli, vel [g] si intelligere crederetur, vim metuens, in vrbem properat: exceptusque immiti à principe, & mox accusatus in senatu, non ob crimina quæ fingebantur, sed angore, simul fessus senio, & [h] quia regibus equa, nedum infima insolita sunt, finem vitæ sponte an fato impleuit. Regnum in prouinciam redactum est, fructibusque eius [i] leuari posse centesimæ vectigal professus Cęsar, ducentesimam in posterum statuit.

r. Quemadmodū Archelaus Tiberio inuisus fuit, quòd eum Rhodi agentem nullo officio coluisset, ita Sulpicius Quirinus, quòd eum ibidem agentem coluisset, [illegible] senatu officia laudauit, vt est libro seq.
a i. [illegible] vt lib 1. verso ciuitatis statu, i. planè extincta vetere respub. & lib. seq. abolitas leges, & fundītus uersas, &c.

OBSERVATIONES.

a *Non semper honos ad aliquem delatus synceræ illius à quo defertur, in eum, qui honore honestatur, charitatis fidem facit.*

b *Princeps si quem metuit, ob nimium vulgi fauorem, hunc specie honoris, procul amoueat ab oculis hominum. cuius rei si nullæ, in præsentia, probabiles sunt causæ; has ipse, quando res omnes & singula momenta in sua potestate habet, aut struat, aut fortè oblatas arripiat.*

c *Etsi æmulatio, aut odia inter principes viros eò vsque exarserunt, vt, qui ei aduersatur, quem necessariò colimus, huius amicitia nobis intuta videri possit, tamen inter tot rerum humanarum volutationes, hoc animo nostro semper obuersari debet, eum, qui nunc rerum habenas tenet, paruo momento euerti, aut extingui posse; eumque fortasse cæteris mox imperitaturum, quem fortuna aut multis casibus iactat, aut in occulto tenet. Quæ cùm ita sint, vir prudens nunquam quicquam committet, quo dicto, aut facto meritò is offendi possit, qui aut iure sanguinis, aut singulari virtute, aut populorum voto, aliáue de causa destinatur; ne is imperium adeptus meritas ab eo pœnas expetat, à quo se aliquando aut spretum, aut læsum esse meminit.*

d *Cùm cultus, & veneratio viris principibus, iure quodam illius dignitatis, quam obtinent, debeatur, satis constat, ab ijs, à quibus nullo officio coluntur, æquè lædi eos, atque ab iis, à quibus aliquo facto offensi sunt. Itaque non satis est principes non lædere, verùm etiam officio, quatenus licet, colendi sunt. huius rei illustre testimonium est Thrasea Pætus; cui non quod quicquam in Neronem, aut Remp. deliquisset, obijciebatur; sed quòd vni ipsi incolumitas Neronis sine honore esset; & talia multa quæ leguntur lib. 16. Annal.*

e *Hæc est fallendi ratio omnium callidissima, nempe, verisimilia, atque adeò vera narrare ei, qui decipitur; nempe, vt securus dormiat, ac secum bona fide agi putet.*

f *Clementia principis non indignus videtur is, qui cùm armis se tutari possit, posita ferocia, principem precatur.*

g *Sæpiùs admonui, etsi quæ in nos principes simulatè agunt, intelligimus, tamen non esse è re nostra vt intelligere videamur.*

h *Reges non modò non infimo loco esse, sed ne æquo quidem iure cum cæteris viuere, & in ordinem cogi possunt.*

i *Accessione fructuosæ alicuius prouinciæ cæteras oneribus leuari à principe æquum est, vt qua re amplitudo imperij, hac eadem contineatur vtilitas eorum, quorum opera partum est.*

ſecutus, conceſſo reditu, petitione honorum abſtinuit; donec vltro [a] ambiretur delatum ab Auguſto conſulatum accipere. ſed præter paternos ſpiritus, vxoris quoque Plancinæ nobilitate, & opibus accendebatur: vix Tybetio concedere; liberos eius vt multùm infra deſpectare: nec dubium habebat, ſe delectum, qui Syriæ imponeretur ad ſpes Germanici coercendas. Credidere quidam data & à Tyberio occulta mandata, & Plancinam haud dubiè Auguſta monuit muliebri æmulatione Agrippinam inſectandi. [b] diuiſa namque & diſcors aula erat, tacitis in Druſum aut Germanicum ſtudijs. Tyberius [c] vt proprium & ſui ſanguinis Druſum fouebat. Germanico [d] alienatio patrui amorem apud cæteros auxerat. & quia claritudine [e] materni generis anteibat, auum M. Antonium, auunculum Auguſtum ferens. Contra Druſo proauus eques Rom. Pomponius Atticus [f] dedecere Claudiorum imagines videbatur. Et coniunx Germanici Agrippina, [g] fœcunditate ac fama Liuiam vxorem Druſi præcellebat. Sed fratres [h] egregiè concordes, & proximorum certaminibus inconcuſſi. Nec multò poſt Druſus in Illyricum miſſus eſt, vt ſueſceret militiæ, [i] ſtudiaque exercitus pararet: ſimul iuuenem [k] vrbano luxu laſciuientem meliùs in caſtris haberi Tyberius, ſeque tutiorem rebatur,

OBSERVATIONES.

a *Neque nouum, neque mirandum eſt, viros præſtantes vltro ambiri à principibus, vt magiſtratus, ac maximas quaſque dignitates accipiant. tantus, ſcilicet, virtuti eſt honos, vt eam vel in his, qui nobis aliquando aduerſati ſunt, ſuſpicere cogamur.*

b *Ferè fit, vt, ſi duo, aut plures pari gradu affinitatis principem contingunt, aula ſit diuiſa, & diſcors, tacitis in hunc, aut in illum ſtudiis.*

c *Naturalia nos ſemper magis afficiunt, quàm quæ ab arte tantùm, & incitamentis naturæ proficiſcuntur. hinc fit, vt, ſim propenſior in filium meum naturalem, quàm in adoptiuum.*

d *Alienatio principis ab eo, qui ei chariſſimus eſſe deberet, haud dubiè conciliat ei fauorem cæterorum. nimirum, ſæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria, vt ait Seneca, epiſt. 92.*

e *Si qua forte contentio inter principes, aut illuſtres perſonas, ob nobilitatem, oritur, cæteris paribus, is haud dubiè præferendus videtur, qui claritudine materni generis ſuis æmulis anteit.*

f *Cùm in multis aliis, tum verò in connubiis principum virorum ſeruiendum eſt opinioni multitudinis, quæ externa imprimis ſpectanda eſſe exiſtimat. Itaque quòd ad hanc rem pertinet, minimè committendum eſt, vt princeps eam ducat vxorem, cuius ignobilitas longa ſuæ familiæ decora, & imagines dedeceat.*

g *Mulier duabus his ferme laudibus potiſſimùm celebratur, pudicitia, & fœcunditate.*

h *Qui diuerſa hominum in ſe ſtudia ſequentes ipſi inter ſe ſunt diſcordes, paruo negotio concutiuntur. quòd ſi nihilominus egregiè concordes manent, neque cuiuſquam certaminibus diſtrahuntur, concuti nulla ratione poſſunt. tantùm poteſt concordia, potiſſimùm inter fratres, & conſanguineos.*

i *Principes adoleſcentes debent ſueſcere militiæ, vt ſtudia exercitus parent, iis potiſſimùm in imperiis, aut regnis, quæ ſunt in manu exercituum, cuiuſmodi erat imperium Romanum.*

k *Adoleſcentes luxu vrbano laſciuientes eò mittendi ſunt, vbi labori ſueſcere, & virtuti operam dare poſſint.*

vtroque filio [a] legiones obtinente. Sed Sueui [b] prætendebantur auxilium aduersus Cheruscos orantes. Nã discessu Romanorũ, ac vacui externo metu, gentis adsuetudine, & tum æmulatione gloriæ [c] arma in se verterant. Vis nationum, virtus ducum in æquo: sed Marobodui regis nomẽ inuisum apud populares: Arminium pro [d] libertate bellantem fauor habebat. Igitur non modò Cherusci, sociique eorum, vetus Arminij miles, sumpsere bellum, sed è regno etiam Marobodui Sueuæ gentes, Semnones ac Langobardi defecere ad eum. Quibus additis præpollebat, ni Inguiomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugisset, non aliam ob causam, quàm quia fratris filio iuueni patruus senex parere [e] dedignabatur. Diriguntur acies pari vtrinque spe, nec vt olim apud Germanos, [f] vagis incursibus, aut disiectas per cateruas. Quippe longa aduersus nos militia insueuerát [g] sequi signa, subsidijs firmari, dicta imperatorũ accipere. Ac tunc Arminius [h] equo conlustrans cũcta, vt quosque [1] aduectus erat, reciperatã libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc & tela Romanis direpta [i] in manibus multorum ostentabat: contra, fugacem Maroboduum appellans, præliorum expertem, Herciniæ latebris defensum, ac mox per dona & legationes petiuisse fœdus, proditorem patriæ, satellitem Cæsaris, [k] haud minùs infensis animis exturbandum, quàm Varum Quintilium interfecerint: meminissent modò tot prçliorum, quorum euentu, & ad postremum eiectis Romanis satis probatum, [l] penes vtros summa belli fuerit. Neque Maroboduus iactantia sui aut probris in ho-

1. Sic lib. 4 hist. exhortatio ducum non more côcionis apud vniuersos, sed vt quosque eorum aduehebantur.

OBSERVATIONES.

a *Validissimi exercitus, atque adeò ij, quorum in manu resp. est, ijs tantùm committi debẽt, quorum interest militum fidem erga principem intemeratam seruari.*

b *Viri prudentes satis habent, si id, quod volunt, perficiunt; sæpiusque cur quicque agant recondunt; quin sæpiùs alia, quàm quæ vera sunt, prætendunt. persæpe enim nostra interest, ignorari, quo vnamquamque rem animo, consilioque agamus.*

c *Plerunque accidit, vt gentes bellaces, si sunt vacuæ externo metu, partim assuetudine, partim æmulatione gloriæ arma in se vertant. à quibus hæ nationes regnantur, nunquam non externis bellis attineri debent, ne gentes bellicosæ infestis armis se ipsæ conficiant.*

d *Nihil multitudini gratius dici potest libertate, pro qua quisquis libenter, & alacri animo propugnationem suscipit, hunc haud dubiè populi fauor habet.*

e *Non iniuria senes iuuenibus parere dedignantur, præcipuè verò adfinibus, & consanguineis.*

f *Barbari plerunque militant nulla disciplina; sed vagis tantùm incursibus, aut per disiectas cateruas inconditi.*

g *Ibi disciplina militaris esse dicitur, vbi miles sequitur signà, subsidiis firmatur, dicta imperatoris accipit.*

h *Cùm acies vtrinque stans directæ, iam iamque committi debet prælium, cautus, & diligens imperator equo cũcta collustrare, & ad singulas exercitus partes aduehi debet, & ea alta voce proferre, quæ animos militum ad pugnam accendere possunt.*

i *Ea demum vera sunt quæ ipsa repræsentis comprobantur.*

k *Proditor patriæ haud minùs infensis animis est exturbandus, quàm apertus hostis.*

l *Qui hostem eum, qui ad se opprimendum venerat, è finibus suis eijcit, satis luculento testimonio probat, summam belli penes se esse.*

stem

ſtem abſtinebat, ſed Inguiomerum tenens, illo in corpore decus omne Cheruſcorum, illius conſiliis geſta, quæ proſperè ceciderint, teſtabatur: [a] væcordem Arminium, & neſcium alienam gloriam in ſe trahere, quoniam tres vacuas legiones, & ducem fraudis ignarum [b] perfidia deceperit, magna cum clade Germaniæ & ignominia ſua, [c] cùm coniunx, cùm filius eius ſeruitium adhuc tolerent. At ſe [d] duodecim legionibus petitum, duce Tyberio, illibatam Germanorum gloriam ſeruauiſſe, mox cõditionibus æquis diſceſſum. neque pœnitere quod ipſorum in manu ſit, integrum aduerſum Romanos bellum, an pacem incruentam malint. His vocibus inſtinctos exercitus propriæ quoque cauſæ ſtimulabant, cũ à Cheruſcis Langobardiſque pro antiquo decore, aut recente libertate; & contra augendæ dominationi certaretur. Non aliàs maiore mole [e] cõcurſum, neque ambiguo magis euentu, fuſis vtrinque dextris cornibus. Sperabaturque rurſum pugna, ni Maroboduus caſtra in colles ſubduxiſſet. [f] Id ſignum perculſi fuit. & transfugis paulatim nudatus in Marcomannos conceſſit, miſitque legatos ad Tyberium oraturos auxilia. Reſponſum eſt, [g] non iure [h] eum aduerſus Cheruſcos arma Romana inuocare, qui pugnantis in eundem hoſtem Romanos nulla ope iuuiſſet. Miſſus tamen Druſus, vt retulimus, pacis firmator. Eodem anno duodecim celebres Aſiæ vrbes conlapſæ, [i] nocturno motu terræ, quo improuiſior [k] grauiorque [l] peſtis fuit. Neque ſolitum in tali caſu effugium

OBSERVATIONES.

a *Hæc ſunt ſigna vecordis, ac rerum neſcij ducis, iactare ſe, probris in hoſtem non abſtinere; poſtremò alienam gloriam in ſe trahere.*

b *Nec magnum, nec præclarum facinus eſt, hoſtem fraudis ignarum perfidia decipere.*

c *Cuius vxor, aut filius, chariſsima pignora adhuc ſunt in hoſtium poteſtate, ibique ſeruitium tolerant, is ſanè vecors eſt, ſi belli decus penes ſe eſſe gloriatur.*

d *In magnis viris habendus eſt is, qui à ſummo duce, & validiſsimo, eodemque numeroſiſsimo exercitu non eſt profligatus, ſed æquis conditionibus bellum dirimit; remque eò loci adducit, vt in ipſius manu ſit, an integrum bellum aduerſus hoſtem, an verò pacem incruentam malit.*

e *Tunc demum magna mole concurrere dicuntur acies, cùm vtrinque funduntur.*

f *Qui poſt collatas cum hoſte manus locum pugnæ deſerit, exercitumque in loca tuta ſubducit, is haud multùm differt à victo.*

g *Ei auxilium, & opem ferre non debere videor, qui me, cùm eodem loco eſſem, nulla re iuuit.*

h *Petitum auxilium tacitè demonſtrat auxilij ferendi obligationem.*

i *Quæ noctu accidunt, multò magis terrent, quàm quæ interdiu.*

k *Quò caſus ſunt improuiſiores, hoc ſanè ſunt grauiores.*

l *Cùm non modò quæ arte, manuque fiunt, corruant, ſed & ea, quæ ita à natura facta ſunt, vt æterna videri poſsint, collabantur, heu miſeris nobis! ecquid tandem eſt, in quo ſpem rerum noſtrarum ponere poſsimus? eò gloriaris, quòd non modò quæ mouentur, ſed & ea, quæ ſoli ſunt, poſsides? quid, ſi motu terræ, aut alio aliquo improuiſo, grauioreque caſu aut collabantur, aut diductis terris hauriantur? idque adeò vt, rerum facies mutetur? ſedent quippe immenſi montes; eorum iuga diffluunt; videnturque in arduo quæ plana fuerunt.*

subueniebat in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur. Sedisse immensos montes, visa in arduo quæ plana fuerant, effulsisse inter ruinam ignes memorant. Asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiæ traxit. [a] nam centies sestertium pollicitus Cæsar, & [b] quantum ærario, [c] aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes à Sipylo, proximi damno ac [d] remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Aegæatas, Apollonienses, quique Mosceni aut Macedones Hircani vocantur, & Hierocæsaream, Myrinam, Cymen, Tmolum leuari idem in tempus tributis, mittique ex senatu placuit, qui præsentia spectaret, refoueretque. Delectus est M. Aletus è prætoriis, ne consulari obtinente Asiam æmulatio [e] inter pares, & ex eo impedimentum oriretur. Magnificam in publicum largitionem auxit Cæsar, haud minùs [f] grata liberalitate, quòd bona Aemyliæ Musæ locupletis [g] intestatæ petita in fiscum, Aemylio Lepido, cuius è domo videbatur, & Patulei diuitis equitis Romani hæreditatem (quanquam ipse hæres in parte legeretur) tradidit M. Seruilio, quem prioribus, neque suspectis tabulis scriptum compererat. [h] nobilitatem vtriusque pecunia iuuandam præfatus. Neque hæreditatem cuiusquam adiit, nisi cum [i] amicitia meruisset. Ignotos & [k] aliis in-

OBSERVATIONES.

a *Princeps debet se præbere benignum, & misericordem erga afflictos nullo ipsorum merito, sed vt maiori, casuque grauissimo; nec solùm erga priuatos, verùm etiam in vniuersam gentem, si calamitas ad omnes peruenit. hæc autem benignitas in eo consistit, vt his de suo det, & quantum ærario, aut fisco pendent, ad tempus remittat, ac pro magnitudine damni accepti consolationem, & remedium adhibeat, suosque populos qua re maximè potest, foueat.*

b *Paria sunt, dare de suo, & quæ sibi debentur, remittere.*

c *In rep. aut in principatu bene constituto aliud est ærarium, aliud verò fiscus. quæ referuntur in ærarium, ea non tam principis, quàm reipub. sunt. contra, quæ fisco addicuntur, ea in priuatam principis vtilitatem cedunt. hæc etsi notissima sunt, tamen obseruare operæ pretium esse existimaui, quia hodie plerisque in locis ita confunduntur, vt, quæ pecunia reip. est, quamque in publicos tantùm vsus conferri oportet, hac principes ad priuatos abutantur; publicum ærarium exhauriant, perdant, dilapident. at publicas opes, & rem familiarem principis distingui debere, docent verba illa Senecæ lib. 7. de benef. cap. 6. Cæsar, inquit, omnia habet; fiscus eius priuata tantùm, ac sua; & vniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Tacit. lib. 12. Annal. Pub. Celerius eques Rom. & Elius libertus rei familiari principis in Asia impositi. & eodem lib. cùm Claudius libertos quos rei familiari præfecerat. &c.*

d *Remedium pro magnitudine damni adhiberi debet.*

e *Prudentia principis in eo luculenter spectatur, si, quoad eius fieri potest, fugitat occasiones offensionum, quæ frequentes inter eos oriuntur, quibus dignitates, magnaque munera mandata sunt. siquidem constat, ab æmulatione honorum proficisci contentiones, atque hinc non modò negotia non promoueri, sed & impediri.*

f *Ea demum liberalitas meritò appellanda est, quæ ab eo, cuius est dare, proficiscitur in eum, in quem potissimùm beneficium conferri debet.*

g *Bona intestati, nullo comparante propinquo hærede, addicuntur fisco.*

h *Nobilitas quid tenue videri potest, nisi opibus & pecunia iuuatur.*

i *Hæreditas non semper aditur propter vtilitatem, sed honoris gratia eius, qui fato functus est, potissimùm à viris principibus. hinc honorarius hæres apud Iurisconsultos.*

k *Mihi non debet esse gratum id, quod ideo in me confertur, vt ex eo facto is, cui ea res iure debebatur, damno afficiatur; quippe non amore mei, sed illius odio, cui detrahitur, fit.*

fensos,

ſenſos, eoque principem nuncupantes [a] procul [b] arcebat. Cæterùm vt [c] honeſtam innocentium paupertatem leuauit, ita prodigos & ob flagitia egentes Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, Q. Vitellium [d] monuit ſenatu, aut ſponte cedere paſſus eſt. Iiſdem temporibus [e] deûm ædes vetuſtate aut igni abolitas, cœptaſque ab Auguſto dedicauit. Libero Liberæque & Cereri, iuxta Circum maximum, quas Aulus Poſthumius dictator vouerat; eodemque in loco ædem Floræ ab Lucio & Marco Publiciis ædilibus conſtitutam; & Iano templum, quod apud forum olitorium C. Duillius ſtruxerat, qui primus rem Romanam proſperè mari geſſit, triumphumque naualem de Pœnis meruit. Spei ædes à Germanico ſacratur: hanc Atilius vouerat eodem bello. Adoleſcebat interea lex maieſtatis. Et Apuleiam Variliam ſororis Auguſti neptem, [f] quia probroſis ſermonibus diuum Auguſtum ac Tyberium, & matrem eius inluſiſſet, Cæſarique connexa adulterio teneretur, maieſtatis delator arceſſebat. De adulterio ſatis caueri lege Iulia viſum. Maieſtatis crimen diſtingui Cæſar poſtulauit, damnarique ſi qua de Auguſto [g] inreligiosè dixiſſet: [h] In ſe iacta nolle ad cognitionem vocari. Interrogatus à conſule quid de his cenſeret, quæ de matre eius locuta ſecus, argueretur, [i] reticuit. Dein proximo ſenatus die.

OBSERVATIONES.

a *Alienum rapitur aut propalam, & vi, aut improbis artibus ab iis, qui alienis fortunis inſidiantur. genus hoc hominum cùm latè pateat, nimiùm multos etiam principes (heu rem miſeram!) complectitur. qui quaſi aliud agant, eò perueniunt rapacitatis, & auaritiæ, vt, quorum fortunas tueri deberent, his miſeros ſubiectos euertant. quos de Tyberio diſcere hoc ſaltem peruelim, vt aduerſus pecuniam alienam firment animum; & quod ſuum non eſt, id non modò cuiquam fraude, aut vi eripiant; ſed ne vltro quidem dari ſibi ab infirmiori patiantur.*

b *Quid minùs principem decet, quàm ab ignotis, ac maleuolis hæreditates accipere?*

c *Paupertas nulla culpâ contracta honeſta eſt; & hanc princeps ſua benignitate leuare debet: ob flagitia, & prodigalitatem, minimè. hæc non modò non leuanda, ſed & punienda eſt. illa eſt innocens paupertas; hæc eſt turpis & flagitioſa egeſtas.*

d *Qui ad egeſtatis terminos, ob prodigalitatem, & flagitia redactus eſt, minimè æquum eſt, vt maiorum, quorum ſit tam diſsimilem præſtat honoribus fungatur.*

e *Ad præcipuas curas principis maximè pertinet, Deûm curam gerere, eaque quæ ad pietatem pertinent, ſingula diligenter curare. ideo ſi ædes ſacræ aut vetuſtate ſunt collapſæ, aut igni abolitæ, aut ſunt à ſuperiore principe cœptæ, has reſtaurare, reficere, reſtituere, ac dedicare debet.*

f *Qui probroſis ſermonibus principem illudit, maieſtatis poſtulari poteſt.*

g *Cùm perſona principis, vt eſt apud Iuriſconſultos, ſit ſacra, de eo religiosè loquendum eſt.*

h *Callidus princeps, ſi agitur de eo crimine maieſtatis, quod ex eo oritur, ſiquis de ipſo irreligiosè loquutus eſt, hac arte vtitur, vt palam & apertè profiteatur, non ea quæ in ſe, ſed quæ in deceſſorem ſuum irreligiosè dicta ſunt, velle ſe ad cognitionem vocari: nempe, hac ſimulatione clementiæ hominum beneuolentiam ſibi conciliat, ſibique inlatam iniuriam eadem ratione vlciſcitur. nam cùm tanti ipſe ſit, quanti fuit deceſſor ſuus, ſignificans non impedire ſe quò minùs quæ in illum dicta ſunt, puniantur, ſatis oſtendit, poſſe pariter, non diſſentiente ſe, animaduerti in eum, à quo irreligioſis dictis offenſus eſt.*

i *Iis de rebus interrogati quæ minimè ad nos pertinent, cùm quid reſponderi debeat, in noſtra manu non ſit, tacere omnino præſtat, quàm quicquam ita eloqui, vt eius poſtea pœnitendum ſit.*

illius quoque nomine orauit, ne cui verba in eam quoquo modo habita crimini forent: liberauitque Apuleiam lege maiestatis. [a] Adulterij grauiorem pœnam deprecatus, vt exemplo maiorum [b] propinquis suis [c] vltra ducentesimum lapidem remoueretur, suasit. Adultero Manlio Italia, atque Africa interdictum est. De prætore in locum Vipsanij Galli, quem mors abstulerat, subrogando, certamen incessit. Germanicus atque Drusus (nam etiam tum Romæ erant) Haterium Agrippam propinquum Germanici fouebant. contra plerique nitebantur, [d] vt numerus [e] liberorum in candidatis præpolleret, quod lex iubebat. [f] Lætabatur Tyberius cùm inter filios [eius] & leges senatus disceptaret. [g] Victa est sine dubio lex: sed neque statim, & [h] paucis suffragiis: quomodo, etiam [i] cùm valerent, [k] leges vincebantur. Eodem anno cœptum in Africa bellum, duce hostium Tacfarinate. Is natione Numida, in castris Romanis auxiliaria stipendia meritus, mox desertor, [l] vagos primùm, & latrociniis

OBSERVATIONES.

a *Pœna adulterij grauißima, nempe mortis, aut relegationis à principe minui potest.*

b *Cùm adulterium potius priuatum, quàm publicum sit crimen, non abs re est, vt, qui eo crimine contacti sunt, propinquis, quibus iniuria fit, puniendi mittantur. cuius rei non pauca exempla adduci possunt.*

c *Apud priscos in more positum erat, vt adulteri vltra ducentesimum ab vrbe lapidem remouerentur.*

d *Planè æquum est, in candidatis numerum liberorum præpollere; hoc est, cùm inter competitores, ob eum, qui ambitur, magistratum, certamen ortum est, eos aliis præferri, qui, cæteris paribus, numero liberorum præstant.*

e *Cæteris paribus, fauorabilior est is, qui liberos, nempe, reip. seminarium, procreauit, eo, qui nullos habet.*

f *Illud verè est magnæ potentiæ signum, atque adeò eius, quæ in libera rep. ferri non debet, cùm inter leges, & aliquem disceptatur; hoc est, cùm tantum quis in repub. potest, quantum posse deberent leges; idque adeò, vt quicquid illi collibitum est, id ipsum sit loco legis. Qui tantum potentiæ adeptus est, hoc est, qui legum interpretationis, ac vis in sua voluntate modum habet, huius in manu vniuersa resp. esse dicitur. Itaque eccui mirum sit, si Tiberius se quò voluerat, peruenisse lætabatur? nempe, vt non modò supra magistratus omnes, verùm etiam supra ipsas leges, quæ eminentißimæ esse deberent, extaret?*

g *Vinci leges tunc dicuntur, cùm nimia alicuius potentia, & gratia, quem deberent, locum non obtinent.*

h *Etsi vnius potentia cuncta complectitur, tamen vix fieri potest, vt non aliqua re palam faciat multitudo se præclarè intelligere, artibus, ac vi tyranni cuncta rapi.*

i *Resp. dicitur status is, in quo valent leges. principatus verò is, in quo rerum omnium, ne legibus quidem exceptis, arbitrium & potestas omnis est penes vnum principem. etsi hoc ipsum principis arbitrium ad legis normam dirigi debet.*

k *Non est nouum, non modò in principatu, verùm etiam in libera rep. vinci leges, nimiis, scilicet, hominum studiis, nimiaque ciuium potentia.*

l *Aliud est bellum gerere, & aliud latrocinari, hoc est, vagos homines, & latrociniis suetos ad prædam & raptus congregare.*

suetos

ſuetos ad prædam & raptus congregare, dein, [a] more militiæ, per vexilla, & turmas componere, poſtremò non inconditæ turbæ, ſed Muſulanorum dux haberi. Valida ea gens, & ſolitudinibus Africæ propinqua, nullo etiam tum vrbium cultu, cepit arma, Mauroſque accolas in bellum traxit. Dux & his Mazippa. Diuiſuſque exercitus; vt Tacfarinas lectos viros, & Romanum in modum armatos caſtris attineret, diſciplina & imperiis ſueſceret: Mazippa leui cum copia incendia & cædes, & terrorem circumferret. compulerantque Cinithios haud ſpernendam nationem in eadem, cùm Furius Camillus proconſul Africæ legionem, & quod ſub ſignis ſociorum, in vnum conductos ad hoſtem duxit, modicam manum, ſi multitudinem Numidarum atque Maurorum ſpectares. Sed nihil æquè cauebatur, quàm ne bellum [1] metu eluderent. [b] Spe victoriæ inducti ſunt, vt vincerentur. Igitur legio medio, leues cohortes, duæque alę in cornibus locantur. nec Tacfarinas pugnam detrectauit: fuſi Numidæ, multoſque poſt annos Furio nomini [c] partum decus militię. Nam poſt illum reciperatorem vrbis, filiumque eius Camillum, penes alias familias imperatoria laus fuerat. Atque hic, quem memorauimus, bellorum expers habebatur. [d] Eò pronior Tyberius res geſtas apud Senatum celebrauit. [e] & decreuere patres triumphalia inſignia. Quod Camillo ob [f] modeſtiam vitæ impune fuit. Sequens annus Tyberium tertiò, Germanicum iterum cõſules habuit. ſed eum honorem Germanicus inijt apud vrbem Achaiæ Nicopolim, quò venerat per Illyricam oram, viſo fratre

[1] al. Simulatione metus.

OBSERVATIONES

a *Omnes mortales, qui per ætatem arma ferre poſſunt, atque adeò latrones, & ruſtici fiunt milites, & quæ priùs fuit incondita hominum turba fit agmen, accedente ordine, ac diſciplina militari; quæ quanti ſit hinc diſcere licet, quòd ex latrone pariter fit dux, & imperator is, qui quos homines ad prædam, & raptus priùs congregauit, per vexilla, & turmas ita componit, vt diſciplinæ & imperijs ſueſcant, ac poſtremò non latrocinari, ſed bellum gerere dicatur.*

b *Cunctando, bellumque mora eludendo potuit quis vincere, ſi non præceps, ſpe victoriæ ad pugnam, & cladem ruiſſet. certè qui res nouas cœptat planè vecors eſt, ſi prælio ſe, ſuaſque ſpes committit, non alio aduerſus exercitum veteranum fretus milite, quàm aut tirone, aut nuper conſcripto, aut voluntario, qui, vt alibi Tacit. ait, nec iubetur, neque regitur; ſed cuncta ex libidine agit. Ideo conſultè faciet, ſi bellum mora eludet; hoc eſt, excurſionibus, eruptionibus, leuibus prælijs, populationibus ſuorum vires, atque animos paulatim firmabit, & ſingulas occaſiones, vno excepto prælio, quibus hoſtem infringat arte potiùs, quàm vi aperta, captabit.*

c *Magnum decus is ſibi peperit, qui parua manu hoſtium copias fudit, fugauitque.*

d *Quò minùs aliquid ſperabatur, hoc maiori laudi duci debet ei, qui rem difficilem confecit, atque in ſuo munere præclarè verſatus eſt.*

e *Qui paruum quidẽ bellum confecit, illa tamen victoria maioris belli incendia extinxit, æquè honore dignus videri poteſt, ac ſi bellum atrox confeciſſet.*

f *Multis modeſtia ſaluti eſt, potiſſimùm apud tyrannos, eoſque qui plus poſſunt. Hanc ob rem quò quis maioribus extollitur honoribus hoc magis fortunam moderetur. quippe hac ratione non modò dignitati, verùm etiam ſaluti egregiè proſpexerit. tanti certè eſt modeſtia, vt neque ſummis mortalium ſpernendam eſſe, & à Dijs æſtimari, ſcribat Tacit. lib. 15. Annal.*

Druso, in Dalmatia agente, Hadriatici, ac mox Ionij maris aduersam nauigationem perpessus. Igitur paucos dies insumpsit reficiendæ classi; simul sinus Actiaca victoria inclutos, & sacratas ab Augusto manubias, castraque Antonij cum recordatione maiorum suorum adiit. Namque ei, vt memoraui, auunculus Augustus, auus Antonius erant; magnaque illic imago tristium lætorumque. Hinc ventum Athenas, fœderique sociæ & vetustæ vrbis datum, [a] vt vno lictore vteretur. Excepere Græci quæsitissimis honoribus, vetera suorum facta dictaque præferentes, [b] quò plus dignationis adulatio haberer. Petira inde Eubœa, tramisit Lesbum, vbi Agrippina nouissimo partu Iuliam edidit. rum extrema Asiæ, Perinthumque ac Byzantium Thracias vrbes, mox Proponridis angustias, & os Ponticum intrat, cupidine [c] veteres locos, & fama celebratos noscendi: [d] pariterque prouincias [e] internis certaminibus, aut magistratuum iniuriis fessas refouebat. Atque illum in regressu sacra Samothracum visere nitentem obuii aquilones depulere. Igitur aliaque quę ibi varietate fortunæ, & nostri origine veneranda, relegit Asiam, adpellitque Colophona, vt Clarii Apollinis oraculo vteretur. Non fœmina illic, vt apud Delphos, sed certis è familiis & fermè Mileto accitus sacerdos numerum modò consultantium & nomina audit: tum in specum degressus, hausta fontis arcani aqua, ignarus plerunque lirerarum, & carminum, edir responsa, versibus compositis super rebus, quas quis mente concepit. & ferebatur, Germanico [f] per ambages (vt mos oraculis) maturum exitium cecinisse. At Gn. Piso quò properatiùs destinata inciperet, ciuitatē Atheniensiū turbido incessu exterritam oratione sæua increpat, obliquè Germanicum perstringens, quòd cōtra [g] decus Romani nominis non Athe-

OBSERVATIONES.

a *Et à principe, & ab eo, qui pro principe est, magnus habetur honos hospitæ ciuitati, si dum ibi commoratur, de magistratus, ac potentiæ insignijs aliquid detrahit, perinde ac si non in subiecta, suæque ditionis, sed in socia vrbe versetur.*

b *Fœdissima adulatio non vna, & eadem ratione, sed multis, ac speciosis, & sua quoque dignatione tumescens, nec solùm è priuatorum penatibus, sed ex totis vrbibus, ac prouincijs, recta ad principes it, & maximos quosque homines aggredi nequaquam veretur.*

c *Loca vetusta, & fama celebrata maximos quosque homines ad se visendum alliciunt.*

d *Nullum tempus, nulla res, nullus esse locus, nihil serium, nihil per iocum, aut relaxandi animi gratia agere debet princeps, quin sit intentus in singulas occasiones, quibus securitati, & emolumento subiectorum prospicere possit. Certè Germanicus, vel tum cum peregrinabatur, & curis vacuus videbatur esse, prouincias internis certaminibus, aut magistratuum iniuriis fessas refouebat.*

e *Publica mala aut ex internis certaminibus, aut certè ex magistratuum, ac potentiorum proficiscuntur iniuriis.*

f *Consulta oracula aut mentiuntur, aut si fortè verum dicunt, per ambages solent respondere; adeò vt non sit operæpretium ea consulere; at mera vanitas, atque adeò flagitium sit, huiusmodi responsis fidem adhibere,*

g *Omnibus in rebus diligenter cauendum est, ne, dum nostras virtutes ostentamus, quidquam committamus contra dignitatem nostram, & decus illius, cuius vices gerimus. quippe, virtutem alieno & loco ac tempore ostentare, magis ad vitium, quàm ad virtutem referri potest.*

nienses

nienses tot cladibus extinctos, sed [a] conluuiem illam nationum comitate nimia coluisset. hos enim esse Mithridatis aduersus Sullam, Antonii aduersus diuum Augustum socios. etiam vetera obiectabat, quæ in Macedones improsperè, [1] violenter in suos fecissent, offensus vrbi propria quoque ira, quia Theophilum quendam Areo iudicio falsi damnatum precibus suis non concederent. Exin nauigatione celeri per Cycladas, & compendia maris adsequitur Germanicum apud insulam Rhodum, haud nescium quibus insectationibus petitus foret: sed tanta mansuetudine agebar, vt, cùm orta tempestas raperet in abrupta, [b] possetque interitus inimici ad casum referri, [c] misertit triremeis, quarum subsidio discrimini eximeretur. [d] Neque tamen mitigatus Piso, & vix diei moram perpessus, linquit Germanicum, præuenitque: & postquam Syriam, ac legiones attigit, [e] largitione, ambitu infimos manipularium iuuādo, cùm veteres centuriones, seueros tribunos demoueret, locaque eorum clientibus suis, vel deterrimo cuique attribueret, desidiam in castris, licentiam in vrbibus, vagum, ac lasciuientem per agros militem sineret, eò vsque corruptionis prouectus est, vt sermone vulgi, [f] parens legionum haberetur. Nec Plancina se intra decora fœminis tenebat, sed [g] exercitio equitum, decursibus cohortium interesse: in Agrippinam, in Germanicum

1. Nam Socratē tantum philosophum capitis damnarunt, vide de huius apologiam apud Platonem. ac Themistoclem vnà de patria optimè meritum expulerunt: vide Thucydidē libr. 1 de bello Peloponē. & Plutarchum in Themistocle. & socios, grauitate tributorū presserunt. vide eundem Thucyd. lib. 1. hist.

OBSERVATIONES.

a *Cū imitatione virtutis veriùs, quàm nomine & imaginibus fiat fides generis nobilissimi, persæpe iniuria gloriantur homines se iis esse prognatos, quos vniuersus orbis terrarum, ob singularem virtutem, admiratur, si in ipsis nulla antiquæ virtutis vestigia apparent. itaque etsi populus Atheniensis, aut alius quispiam fama celebris, re ipsa illorum, quos asserit esse maiores suos, perquam dissimilem se præstat, ac degeneres animos arguit ignauia, huic verò illud obiectari verè potest, illorum quidem, à quibus se esse ortū insolenter & falsò gloriatur, progeniem longa sæculorum serie, multisque casibus esse extinctam; ipsum verò aliunde illò conuenisse, esseque non stirpem illam præclarissimorum hominum, sed colluuiem omnium nationum.*

b *Impune tunc inimicum vlcisci possumus, cùm quicquid illi aduersi accidit, id ad casum referri potest.*

c *Is verè & generosus, & mansuetus dici debet, qui cùm ita possit de inimico pœnas sumere, vt id casu, non ipsius consilio factum esse dici possit, tamen de eius salute adeò laborat, vt eum sua opera ac diligentia periculo eximat. Quantam laudem meretur hic, tanto certè odiò dignus est is, qui cui salutari opera adesse potest, hunc perire patitur. mihi quidem paria videntur esse, aliquem necare, & quem potes non seruare.*

d *Malus animus, & iniquus nullo beneficio mitigari potest.*

e *Quemadmodum strenuus imperator cauet sedulo, ne otio miles corrumpatur, eumque crebris expeditionibus, patientia periculorum, laboribus, & experientia durat, ita ignauus exercitum corrumpit largitione, atque ambitu, infimos manipularium, hoc est, obscurissimum quemque militem iuuando; veteres centuriones, & seueros, antiquam, duramque militiam reuocantes demouendo, & & eorum loca deterrimo cuique attribuendo; sinendo desidiam in castris, licentiam in vrbibus, ac militem vagum & per agros lasciuientem.*

f *Vulgus plerunque deterrima quæque laudat.*

g *Haud satis decet fœminam interesse exercitiis militaribus, atque adeò ijs omnibus, quæ virorum propria sunt.*

contumelias iacere, quibuſdam etiam [a] bonorum militum ad mala obſequia promptis, quòd haud inuito imperatore ea fieri [b] occultus rumor incedebat. Nota hæc Germanico; [c] ſed præuerti ad Armenios inſtantior cura fuit. Ambigua gens ea antiquitus non modò ingeniis, ſed ſitu terrarum, quo noſtris ptouinciis latè prætenta, penitus ad Medos porrigitur, maximiſque imperiis interiecti, & ſępiùs [d] diſcordes ſunt, aduerſus Romanos odio, & in Parthum inuidia. Regem illa tempeſtate non habebant, amoto Vonone; ſed fauor nationis inclinabat in Zenonem Polemonis regis Pontici filium, quòd is prima ab infantia inſtituta & cultum Armeniorum [e] æmulatus, venatu, epulis, & quæ alia barbari celebrant, proceres plebemque iuxta deuinxerat. Igitur Germanicus in vrbe Artaxata [f] adprobantibus nobilibus, circumfuſa multitudine, [g] inſigne regium capiti eius impoſuit. [h] cæteri venerantes regem, Artaxiam conſalutauere, quod illi vocabulum indiderant ex [i] nomine vrbis. At Cappadoces in formam prouinciæ redacti Q. Veranium legatum accepere. Et quædam ex regiis tributis [k] deminuta, quò mitius Romanum imperiũ ſperaretur. Commagenis Q. Seruæus præponitur, tum primum ad ius prætoris tranſlatis. Cunctaque ſocialia proſperè compoſita, [l] non ideo lætum Germanicum habebant, ob ſuperbiam Piſonis, qui iuſſus partem

OBSERVATIONES.

a *Minori negotio boni redduntur praui, & promptiores ad mala obſequia, quàm mali ad bona, ſi modò principis mentem habent perſpectam.*

b *Dij boni! quæ hæc eſt peruerſitas mentis humanæ, vt, quæ ratio ſuadet, lex iubet, princeps velle ſe palam, & apertè profitetur, hæc non iuſsi neque coacti, ſed libentes relinquamus; ac nullo impellente, niſi fortè occulto aliquo, ac ſæpiùs falſo rumore, aut leuiſsima quaque ſuſpitione, ad ea quæ nuſquam ſunt, nec eſſe debent, credenda, ſequenda, amplectenda tam procliues ſimus?*

c *Priuatæ iniuriæ non tam nobis debent eſſe curæ, vt propter eas curam reip. nobis mandatæ omittamus: quam certè rebus omnibus præuerti æquum eſt.*

d *Ferè fit, vt prouinciæ maximis imperijs interiectæ diſcordes ſint; exteros verò, eò, ſcilicet, feroces, quòd nulli parent, aut oderint, aut ijs inuideant.*

e *Difficile dictu eſt, quantum gratiæ, & beneuolentiæ concilient ſibi principes viri apud eas nationes, quarum inſtituta, & cultum ſtudioſè, diligenterque æmulantur.*

f *Reges plerunque creantur conſenſu, & adprobatione nobilium.*

g *Inſigne regium capiti regis nonniſi ab eo imponi debet, cuius eſt dare regnum, aut regi creato ſuam auctoritatem accommodare; aut certè ab eo, cui id muneris ab vniuerſa Repub. datum eſt.*

h *Is qui rex deſignatus eſt, non priùs appellatione regis honeſtatur, quàm ab eo, cui id iuris eſt, inſigne regium capiti eius impoſitum eſt, id ſimulatque præſtitũ eſt, circumfuſa multitudo regẽ veneratur, eumque proprio nomine conſalutat. quæ conſalutatio ad illud refertur, quod multitudo hodierno die vno ore conclamat: Viuat N. Rex noſter.*

i *Non eſt nouum, vt magnis viris, ac præcipuè regibus nomina indantur vrbium.*

k *Recens adeptus principatum, vt planè extinguat deſiderium ſuperioris principis, quo plerunque homines, etſi malus fuit, afficiuntur, aliquid ex tributis diminuat; nihilque eorum prætermittat, ex quibus nouum imperium mitius ſperari poſsit.*

l *Multa proſpera minimè delent dolorem hauſtum ex vna aliqua re, in qua grauiter offendimur: nempe, acriùs afficimur dolore, quàm lætitia, aut voluptate.*

legi-

legionũ ipse, aut per filiũ in Armeniã ducere, vtrũque neglexerat. Cyrri demũ apud hyberna decumæ legionis conuenere, [a] firmato vultu Piso aduersus metũ, Germanicus ne minari crederetur: & erat, vt retuli, clementior. Sed amici [b] accendendis offensionibus callidi, intendere vera, adgerere falsa, ipsumque & Plancinam, & filios variis modis criminari; postremò paucis familiarium adhibitis, sermo cœptus à Cæsare, [c] qualem ira & dissimulatio gignit. Responsum à Pisone [d] precibus contumacibus. discesserantque apertis odiis: postque rarus in tribunali Cæsaris Piso; & si quando adsideret, atrox, ac dissentire manifestus. vox quoque eius audita est in conuiuio, cùm apud regem Nabatæorum coronæ aureæ magno pondere Cæsari, & Agrippinæ, leues Pisoni, & cæteris offerretur, [e] principis [f] Romani, non Parthi regis filio eas epulas dari: abiecitque simul coronam, & multa in [g] luxum addidit. Quæ Germanico, quanquam acerba, [h] tolerabantur tamen. Inter quæ ab rege Parthorum Artabano legati venere. Miserat, amicitiam ac fœdus memoraturos, & cupere [i] renouari dextras: [k] daturum honori Germanici, vt ripam Euphratis accederet: petere interim ne Vonones in Syria haberetur, neu proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias traheret. Ad ea Germanicus, de

OBSERVATIONES.

a *Qui quid animi super aliqua re habeat intelligi non vult, vultu aduersus omnes affectus firmato adeò esse debet, vt perrumpi nullo pacto possit.*

b *Hæc est natura aulicorum, vt, si quem oderunt, in hunc accendendis offensionibus sint valde callidi; intendant vera, nec his contenti, aggerant falsa, eumq; variis modis apud principem criminentur.*

c *Vix fieri potest, vt sermo quamtumuis dissimulatus, vel intimos penitus animi sensus non indicet.*

d *Non semper qui preces adhibet fidem facit animi mansueti, ac demissi. Siquidem & inter has deprehendi contumacia potest. preces certè Pisonis ab decoro, contumacia ab animo indomito proficiscebatur. hinc obseruandum est, non satis esse quomodocunque precari, sed ita, scilicet, precandum esse, vt non tam verbis, quàm modestia preces commendentur.*

e *Nullum maius ornamentum eorum, quæ agenda suscipimus, reperiri potest, quàm nusquam aberrare à decoro. nempe, huc pertinet reprehensio Pisonis, vt dicat, coronas vnis regibus, ac præter eos nemini, nisi ineptè, offerri.*

f *Supra admonui principis nomen indicare speciem quandam libertatis eius reip. quæ hoc nomine constituta est. non itaque mirum est, si Piso, ferox homo, vixque Tyberio concedens Germanicum dicit longè inferiorem esse filio regis Parthici; cùm Tiberius non rex, sed princeps (quomodo Romani loquuntur) imperij, reique pub. Romanæ, vt ipse existimat, sit.*

g *Ei rei iniquè infensi sumus, cui non aliam ob causam locum inter vitia assignamus, quàm quòd ex ea alijs meliùs est, quàm nobis.*

h *Non cuiusuis, sed vnius prudentis est, in præsentia, quæ in se dicuntur, aut fiunt, tolerare, quanquam acerba.*

i *Qui fœdus semel inter se initum cupiunt esse perpetuum, sæpiùs amicitiam, dextrasque renouare debent.*

k *Ei, quisquis ille est, sine dubio magnum honorem habet magnus, ac potens rex ad quem propiùs quàm solet, accedit.*

1. sic lib. 4. hist. cęterũ vt princeps loquebatur consilia de se & rep. egregia.

2. nã vt ait Liu. lib. 20. ab vrbe cond. præter Pleminij facinus, Locrensiũque cladem, ipsius etiam imperatoris (Scipionis) nõ Romanus, sed ne militaris quidē cultus iactabatur, cum pallio crepidisque inambulare in gymnasio: libellis etiam, palestræ que operam dare, &c.

3. sic lib. 4. hist. Sponte legatorum excitari bellum.

4. sic l. 12. Ann. Nam diuus Augustus apud equestres, qui Ægypto præsiderent, lege agi decretaque eorum proinde haberi iusserat, ac si magistratus Romani cõstituissent. & lib. 1. hist. Ægyptus, inquit, claustra annonæ, vectigalia opulentissimarum prouinciarum, &c.

societate Romanorum, Parthorumque [1] [a] magnificè: de aduentu regis, & cultu sui cum decore, ac modestia respondit. Vonones Pompeiopolim Ciliciæ maritimam vrbem amorus est. [b] Datum id non modò precibus Artabani, [c] sed contumeliæ Pisonis, cui gratissimus erat, [d] ob plurima officia & dona, quibus Plancinam deuinxerat. M. Sillano, L. Norbano coss. Germanicus Ægyptum proficiscitur [e] cognoscendæ antiquitatis, [f] sed cura prouinciæ prætendebatur. [g] leuauitque [h] apertis horreis pretia frugum, multaque in vulgus grata vsurpauit, [i] sine milite incedere pedibus intectis, & pari cum Græcis amictu, P. Scipionis [k] æmulatione, [2] quem eadem factitauisse apud Siciliam, quamuis flagrante adhuc Pœnorum bello, accepimus. Tyberius cultu, habituque eius lenibus verbis perstricto, [l] acerrimè increpuit quòd contra instituta Augusti non [3] sponte principis Alexandriam introisset. Nam [4] Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus, aut equiti-

OBSERVATIONES.

a *Obseruent magistratus, legati principum, atque adeò ij omnes quibus aliena negotia cõmissa sunt, vt in iis, quæ ad suum munus pertinent, magnificè, & ex illius dignitate cuius vices gerunt, quæ verò suam ipsorum personam spectant, de his cum decore, & mod stia loquantur.*

b *Interdũ ei malefacimus, quẽ quidẽ non odimus; sed vt illi, cuius gratia u est subnixus, oculi doleat.*

c *Non mediocris prudentiæ est posse alienæ petitioni cum dignitate satisfacere; eademque opera aut inimicum vlcisci, aut alia ratione rebus suis consulere.*

d *Hoc astu vtuntur y, qui affectant viam ad potentem aliquem, vt vxorem illius officijs, & donis ac interdum, vt infra suo loco videbimus, adulterio deuinciant, vt marito faciliori, in ijs, quæ moliuntur, vtantur.*

e *Homine ingenuo, & ad res præclaras nato, nihil dignius est, quã studiũ cognoscendæ antiquitatis.*

f *Cùm aliæ sint partes principis, aliæ priuati, non quicquid priuatum decet, id statim principem decet: siquidem huius persona ideo tantùm videtur essentata, vt seruiat publicæ vtilitati. Ea re factum est, vt Germanicus prætenderit curam prouinciæ ad visendam Aegyptum, non studium antiquitatis cognoscendæ: ne reip. hanc cupiditatem præuertisse diceretur.*

g *Quà iter facit princeps æquum est sentiri leuamen, non onus.*

h *Princeps nihil neque laudabilius, neque gratius in vulgus vsurpare potest, quàm si apertis horreis leuet pretia frugum, & caritati annonæ obuiam eat. qui hac in parte populo satisfacit, illius haud dubiè beneuolentiam sibi conciliat, cùm ei ex rep. vna sit annonæ cura, vt est 4. histor.*

i *Difficile dictu est, quàm grata sint in vulgus ea, quæ princeps de fastigio illo dignitatis aliquando detrahit; cuiusmodi est, si sine milite incedit; vtiturque vulgari amictu illius prouinciæ, in qua est; & quæ sunt de eodem genere.*

k *Princeps maximum, & præclarissimum quemque virum, non solùm in rebus arduis, sed & in iis, quæ minimi momenti videri possunt, æmulari debet.*

l *Si in ditione principis aliqua est prouincia, aut vrbs tantæ dignitatis, aut momenti, vt, si vel leui præsidio teneatur, eam, quod imperij caput est, prouinciam, vrbemue fame vrgere, eiue alia ratione maxima damna importare possit, omnino edicat princeps, ne quis vir illustris; & magnus eam prouinciam aut vrbem, nisi permissu suo, ingrediatur; sibique eam seponat. certè Augustus non alios, quàm equites Romanos Aegypto præesse voluit. sic Tacit. lib. 1. hist. Aegyptum, inquit, copiasque quibus coerceretur, iam inde à diuo Augusto equites Romani obtinent loco regum. Ita visum expedire, prouinciam aditu difficilem, annonæ fœcundam, superstitione, ac lasciuia discordem & mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum domi retinere.*

bus

bus Romanis inlustribus, sepofuit Ææegyptum: [a] ne fame vrgeret Italiam quisquis eam prouinciam, claustraque terræ ac maris, quamuis leui pręsidio aduersum ingentes exercitus insedisset. Sed Germanicus nondum comperto profectionẽ eam incusari, Nilo subuehebatur, orsus oppido à Canopo. Condidere id Spartani ob sepultum illic rectorem nauis Canopum, qua tempestate Menelaus Græciam repetens diuersum ad mare, terramque Libyam delatus. Inde proximum amnis os dicatũ Herculi, quem indigenæ ortum apud se, & antiquissimum perhibent, eosque qui postea pari virtute fuerint, [1] [b] in cognomentum eius adscitos. Mox visit veterum Thebarum magna vestigia. & manebant structis molibus literæ Ægyptię priorem opulentiam complexæ: iussusque è senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari, referebat habitasse quondam septingenta millia ætate militari: atque eo cum exercitu regem Rhamsen Lybia, Æthiopia, Medisque & Persis, & Bactriano, ac Scythia potitum, quasque terras Suri, Armenijque, & contigui Cappadoces colunt: inde Bithynum, hinc Lycum ad mare imperio tenuisse. [c] Legebantur & indicta gentibus tributa, pondus argenti & auri, numerus armorum, equorumque, & dona templis ebur, atque odores, quasque copias frumenti & omnium vtensilium quęque natio penderet, haud minus magnifica, quàm nunc vi Parthorum, aut potentia Romana iubentur. Cæterùm Germanicus aliis quoque [d] miraculis intendit animum, quorum præcipua fuere Memnonis saxea effigies, vbi radiis Solis icta est, vocalem sonum reddens, disiectasque inter & vix peruias arenas, instar mõtium eductę pyramides certamine & opibus regum; lacusque effossa humo superfluentis Nili receptacula; atque alibi angustiæ, & profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabiles. Exin ventum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperij, quod nunc rubrum ad mare patescit. Dum ea æstas Germanico plures per prouincias transigi-

1. Vide Xenophontis lib. de æquiuocis.

OBSERVATIONES.

a *Tanti est Aegyptus, vt, quisquis eam prouinciam vel leui præsidio tenet, is claustra maris Tyrrheni ac terræ in sua potestate habeat; eaque posßit tutari aduersus ingentes exercitus.*

b *Qui præclari alicuius viri eximiam virtutem æmulantur, in illius cognomentum, sponte & consensu vulgi plerunque adsciscuntur. sic Scipiones, ac Cæsares vulgo appellamus eos, quorum hæc propria laus est, vt belli gloria, & rerum gestarum magnitudine cæteris præstent.*

c *Apud potentißimos reges, quique conterminis nationibus imperitabant, in more positum fuit, vt structis molibus literas insculpendas curarẽt, quibus legi, cognoscique possent indicta gentibus tributa, pondus argenti, & auri, numerus armorum, equorumque; quasque copias frumenti, & omnium vtensilium quæque natio penderet. hæc certè singillatim princeps debet scire, vt, cui oneri sit par, cui impar, quid suscipiendum, quid cauendum sibi sit, post hanc rerum suarum diligenter subductam rationem prudenter constituere posßit.*

d *Miracula dicuntur ea, quæ cùm fiant præter communem naturæ ordinem, spectantes in sui admirationem rapiunt.*

1. Hic multa desse: sic forma te autem.

tur, haud leue decus Drusus quæsiuit [a] inliciens Germanos ad discordias, [1] vtque fracto iam Maroboduo [b] vsque in exitium insisteretur. Erat inter Gothones nobilis iuuenis nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, & tūc [c] dubiis rebus vltionem ausus. Is valida manu fines Marcomannorum ingreditur, [d] corruptisque primoribus ad societatem, inrumpit regiam, castellumque iuxta situm; veteres illic Sueuorum prædæ, & nostris è prouinciis lixæ, ac negotiatores reperti, [e] quos ius commercij, dein cupido augendi pecuniam, postremum obliuio patriæ suis quēque ab sedibus hostilem in agrum transtulit. Maroboduo vndique deserto, non aliud subsidium, quàm [f] misericordia Cæsaris fuit. transgressus Danubium, quà Noricam prouinciam præfluit, scripsit Tyberio, [g] non vt profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunæ: nam multis nationibus clarissimum quondam regem ad se vocātibus Romanam amicitiam prætulisse. [h] responsum à Cæsare, tutam ei honoratamque sedem in Italia fore, si maneret: sin rebus suis aliud conduceret, [i] abiturum fide qua venisset. cæterùm apud senatum disseruit, non Philippum Atheniensibus, non Pyrrhum, aut Antiochum populo Rom. perinde metuendos fuisse. Extat oratio qua magnitudinem viri, violentiam subiectarum ei gentium, & quàm propinquus Italiæ hostis, [k] suaque in destruendo eo consilia extulit. Et Maroboduus quidem Rauennæ habitus, ne, si quando insolescerent Suevi, [l] quasi rediturus in regnum [2] ostentabatur. sed non

2. sic in vita Agric. Agricola expulsum seditione domestica vnum ex regulis gentis exceperat, ac specie amicitiæ in occasionem retinebat.

OBSERVATIONES.

a *Hostium haud dubiè potietur is, qui eos potest illicere ad discordias.*

b *Fracto iam hoste, vsque in illius exitium insistendum est.*

c *Nullum vltioni tempus aptius est, quàm cùm eius, quem vlcisci volumus, res dubiæ sunt. tunc certè, qualicunque accedente manu ad eas copias, quibus vrgetur, infringi nullo negotio, potest.*

d *Qui magnum, & memorabile facinus aggreditur, imprimis debet dare operam vt primores, hoc est, eos quorum auctoritatem cæteri sequuntur, ad societatem corrumpat.*

e *Non solùm colonijs deducendis publicè mutantur sedes; sed priuatim etiam commerciis, & cupidine augendi pecuniam. quidam enim sunt, qui vbi bene est, ibi patriam esse ducunt, sedesque figunt.*

f *Qui se ab omnibus desertum videt, is quid agat aliud, nisi vt ad eius, qui ei opem ferre potest, misericordiam confugiat?*

g *Rarò accidit vt reges, etsi ab omnibus deserti sunt, supplices alicui adsint. siquidem memores prioris fortunæ, potius quàm præsentis status, retinent spiritus illos regios.*

h *Magni principis est, clarissimos viros, ac potissimùm reges, ac principes, tristissimo ipsorum tempore, omni humanitatis, & beneuolentiæ genere complecti.*

i *Sciant reges, nihil esse præclarius, quàm fidem alicui datam, quisquis ille est, intemeratam seruare.*

k *Licet interdum principi, cùm res, & occasio postulat, res à se gestas publicè extollere, potissimùm si non vanitate, sed fide incorrupta subnixus est.*

l *Magnum regem, ac principem nihil magis decet, quàm comitas, atque adeò hospitalitas erga alios aut reges, aut principes, siqui fortè profugi ipsius fidei se credere haudquaquam sunt veriti. cæterùm in ea tempora incidere potest, quibus haud eum sui officij pœnitebit; cùm in vna regis, aut principis, licet profugi persona tantum sit positum, vt eius opera ad maximas res gerendas vtilis esse possit.*

exces-

excessit Italia per duodeuiginti annos, consenuitque multum imminuta claritate, [a] ob nimiam viuendi cupidinem. Idem Catualdæ casus, neque aliud perfugium. pulsus haud multò post Hermundurorum opibus, & Vibilio duce, receptusque, forum Iulium Narbonensis Galliæ coloniam mittitur. Barbari vtrumque [1] comitati, [b] ne quietas prouincias immisti turbarent, Danubium vltra inter flumina Marum & Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum. Simul nuntiato regem Artaxiam Armeniis à Germanico datum, [c] decreuere patres, vt Germanicus atque Drusus ouantes vrbem introirent. structi & arcus circum latera templi Martis Vltoris cum effigie Cæsarum; lætiore Tyberio, quia [d] pacem sapientia firmauerat, quàm si bellum per acies confecisset. Igitur Rhescuporim quoque Thraciæ regem [e] astu adgreditur. omnem eam nationem Rhœmetalces tenuerat. quo defuncto Augustus partē Thracum Rhescuporidi fratri eius, partem filio Cotyi permisit. In ea diuisione arua, & vrbes, & vicina Græcis, Cotyi: [f] quod incultum, ferox, adnexum hostibus, Rhescuporidi cessit: ipsorūq; regum ingenia, illi mite, & amœnum, huic atrox, auidum, & societatis impatiens erat. sed primò [g] subdola concordia egere, mox Rhescuporis egredi fines, vertere in se Cotyi data, & resistenti vim facere, cunctanter sub Augusto, quem autorem vtriusque regni, si sperneretur, [h] vindicem metuebat. enimuero audita [2] mutatione principis, [i] immittere latronum globos, [k] excindere castella, causas bello. [l] Nihil æque Tyberium anxium habebat, quàm ne composita turbarentur. [3] deligit [m] centurionem, qui nuntiaret regi-

1. in bello.

2. sic supra, nullis nouis causis nisi quod mutatus princeps licentiam turbarum, & ex ciuili bello, &c.

3. sic l. 15 Ann. Casparius Centurio in eam legationem delectus.

OBSERVATIONES.

a *Non desunt qui ob nimiam viuendi cupidinem, claritatem magnitudine rerum gestarum priùs partam, imminuunt. Id cùm in omnibus, tum verò in regibus fœdum est, cùm priùs vitam amittere debeant, quàm senescere otio, ac proinde decori, & ornamentis iam partis caliginem obducere.*

b *A quibus turbidis & seditiosis metuitur, ne quietæ prouinciæ turbentur, hi in iis locis collocandi, atque eò amouendi sunt, vbi nihil etiam turbarum dare possint.*

c *Honore is dignus est, qui etsi non per acies bellum confecit, tamen ne bellum esset, sua sapientia præstitit.*

d *Non minor est laus, pacem sapientia firmare, quàm bellum per acies conficere.*

e *Quò vi non possumus, eò astu contendendum est.*

f *Prudentia principis in eo potissimùm perspicitur, si singulis pro cuiusque ingenio satisfacit.*

g *Subdola concordia maximarum discordiarum semina tantùm alit.*

h *Cuius rei autor sum, eam sine dubio, quoad eius fieri poterit, nunquam infringi patiar.*

i *Qui vltro in meas prouincias immittit armatorum globos specie latronum, exscindit castella, aliaque vsurpat hostilia, satis ostendit se causas belli quærere.*

k *Non priùs bellum ostendi, quàm geri debet.*

l *Nihil æquè nouum principem anxium habet, quàm ne ea, quæ ab se, maximis laboribus, ac pari fœlicitate sunt composita, turbentur; ac ne qui noui tumultus oriantur.*

m *Aliud est denunciatio, aliud legatio; hæc viris amplissimis; illa cuiuis ministro, cuius modò fides principi sit perspecta, committitur.*

bus,[a] ne armis disceptarent. statimque à Cotye dimissa sunt quæ parauerat, auxilia. Rhescuporis [b] ficta modestia postulat [c] eundem in locum coiretur; posse de controuersiis colloquio transigi. nec diu dubitatum de tempore, loco, dein conditionibus: cùm alter [d] facilitate, alter fraude cuncta inter se concederent, acciperentque. Rhescuporis sanciendo (vt dictitabat) fœderi [e] conuiuium adiicit. tractaque in multam noctem lætitia per epulas ac vinolentiam, incautum Cotyn, & postquam dolum intellexerat, sacra regni, eiusdem familiæ deos, & [1] hospitalis mensas obtestantem, [f] catenis onerat. Thraciaque omni potitus scripsit ad Tyberium, structas sibi insidias, [g] præuentum insidiatorem: simul bellum aduersus Bastarnas, Scythasque [h] prætendens, nouis peditum, & equitum copiis sese firmabat. [i] Molliter rescriptum, [k] si fraus abesset, posse eum innocentiæ fidere. cæterùm neque se, neque senatum nisi [l] cognita causa, [m] ius & iniuriam discreturos. proinde tradito Cotye veniret;

1. sic li. 15. Ann. Sed abnuit Piso inuidiā prætendens, si sacra mensæ, diique hospitales cæde qualiscunque principis cruentarentur. certè sacra res est mensa hospitalis, vt ait Sen. de benefic. lib. 4. cap. 38.

OBSERVATIONES.

a *Ad principis maiestatem, & imperij securitatem maximè pertinet, summa ope niti, vt inter duos, pluresue contendentes, quorũ singuli ipsius imperio aut parent, aut certè ad ipsum cuncta venerantiũ officia deferunt, pax firmetur potius, quàm ipsius copijs alteruter iuuetur. Certè princeps nihil neque ineptius, nec reip. magis exitiosum committere potest, quàm cùm eiusmodi æmulationes, contentiones, rixæ inter eos, qui suæ ditionis sunt, oriuntur, odia intenduntur, res ad arma spectat, ipse suis studiis, mox autoritate, postremò opibus, & copijs alterutrius insaniam iuuat. nimirum, hac ratione è principe sensim fit priuatus qui aduersus eos arma capit, quos sola autoritate coercere & potest, & debet. cæterum, satis constat, quantum spirituum, ac ferociæ homines tractandis armis sumunt, tantumdem de principis dignitate & autoritate detrahi. Itaque sciat princeps hanc decertationem nonnisi sibi, & sui fastigij hominibus conuenire; hoc est, illis tantùm, qui nullius potentioris iussa suspiciunt, sed sui iuris per omnia sunt. cæteros principis maiestas, magistratuum autoritas, metus legum in officio continere debet.*

b *Nulla re æquè falluntur homines, ac fictis alicuius virtutibus, hoc est, specie, & simulachro virtutis.*

c *Tutissima ratio adipiscendi ea, quæ volumus, hæc est, vt in potestate habeamus eum, per quem stetit, quominus illorum potiamur.*

d *Non est nouum, vt facilitas, & animus apertus à fraude vincatur.*

e *Apud plerasque gentes fœderibus sanciendis conuiuia adiiciuntur.*

f *Diligenter obseruent ij, qui cum principibus maximas inimicitias gesserunt, vt, siue ipsi principes, aut infra principale fastigium sunt, ne vnquam se in casum dent, suamque personam potentiorum fidei committant, ijs in locis, in quibus ab ipsis facilè circumueniri, & opprimi possunt.*

g *Nihil est neque præclarius, neque tutius, quàm eum, à quo structæ sunt insidiæ, præuenire.*

h *Qui magni momenti negotia administrat, si nunquam quo quicque consilio agat, vulgabit, hoc assequetur, vt, absque vlla leuitatis nota priorem sententiam mutare, si velit, possit: ac præterea vix impediri queat, quominus destinata perficiat. Siquidem quò spectet, præter vnum se, scit nemo.*

i *Nunquam dicta atrocia præuerti debent factis; ne illa sint nobis impedimento, quominus ad hæc perueniamus.*

k *A quo fraus abest, huic in innocentia æquum est tantum esse præsidij quantum satis est.*

l *Neque princeps, neque senatus, neque quisquam iudex, nisi cognita causa, ius & iustitiam, discernere debet.*

m *Iudicare est, ius, & iniuriam discernere.*

trans-

[a] transferterque inuidiam criminis. Eas literas Latinius Pandus proprætor Mœſiæ cum militibus, quîs Cotys traderetur, in Thraciam miſit. Rheſcuporis inter metum & iram cunctatus, [b] maluit patrati, quàm incœpti facinoris reus eſſe: occidi Cotyn iubet, [c] mortemque ſponte ſumptam ementitur. [d] Nec [a] tamen Cæſar placitas ſemel artes mutauit; ſed defuncto Pando, quem ſibi infenſum Rheſcuporis arguebat, Pomponium Flaccum veterem ſtipendiis, & arcta cum rege amicitia, [e] eoque accommodatiorem ad fallendum, ob id maximè Mœſiæ præfecit. Flaccus in Thraciam tranſgreſſus, per ingentia promiſſa, quamuis [f] ambiguum & ſcelera ſua reputantem perpulit, vt præſidia Romana intraret. Circundata hinc regi [g] ſpecie honoris valida manus, tribunique, & centuriones, monendo, ſuadendo, & quantò longiùs abſcedebat, apertiore cuſtodia, poſtremò gnarum neceſſitatis in vrbem traxere. Accuſatus in ſenatu ab [h] vxore Cotyis damnatur, vt [i] procul regno teneretur. Thracia in Rhemetalcen filium, quem paternis conſiliis [k] aduerſatum conſtabat, inque liberos Cotyis diuiditur: iiſque nondum adultis Trebellie-

a. ſic lib. 6. de Tiberio loquens: d[illegible] rent, conſiliis, & actu remex [illegible], arma procul habere.

OBSERVATIONES.

a *Qui tanquam ſi ſit alicuius atrocis criminis reus omnium ſermonibus petitus, ab eo, à quo f[illegible]ò accuſabatur, id, quicquid eſt, flagitij ortum, profectumq; eſſe probat, hic ab ſe in illum criminis inuidiam transferre dicitur.*

b *Hæc eſt natura flagitioſorum hominum, vt malint patrati, quàm incœpti facinoris eſſe rei; hoc eſt, quando in ius ob incœptum aliquod flagitium trahi debent, non modò non eos ſceleris pœniteat, ſed ſuis veluti numeris indignum facinus abſoluant, vt, non parum meriti, ſed fœdiſſimo quoque ſupplicio digni cenſeantur.*

c *Quem principes clam in vinculis occidi iubent, huius mortem ſponte ſumptam ementiri ſolent. ita lib. 6. de Agrippina loquens; & poſtquam nihil de ſæuitia remittebatur, voluntate extinctam: niſi ſi negatis alimentis, adſimulatus eſt finis, qui videretur ſponte ſumptus.*

d *Plura arte, quàm vi patrari ſatis conſtat. hanc ob cauſam, etſi quid accidit, in quo princeps meritò commoueri, atque adeò, omni abiecta ſimulatione, & cunctatione, vim ab ipſo adhiberi oportere rei atrocitas, & ira ſuadent; tutiori tamen via ad id, quod vult, perueniet, ſi non præceps ad ea, ad quæ indignatione impellitur, ruet; ſed ſe ſuſtinebit, arteſque ante priùs fœliciter expertas nunquam mutabit.*

e *Ad fallendum maximè accommodati ſunt ij, quorum de fide, & beneuolentia ij qui fraude petuntur, dubitare non poſſunt.*

f *Animus ſibi malè conſcius ſemper ſe fallacijs peti putat; quippe qui ſecum ſcelera ſua reputat.*

g *Hoc eſt illud ludibrium, quo plerunque conflictantur magni viri, atque adeò principes, ac reges, ſi quando in cuſtodiam tradendi ſunt, vt valida armatorum manu, ſpecie honoris, circundentur; dehinc gnari neceſſitatis huc illuc, arbitratu potentioris, trahantur. cæterùm non lictorum modò opera, aut milite gregario vtuntur principes ad homines in vincula coniiciendos; ſed & maximis, fortiſſimiſque viris, ſi ij, quos in poteſtate habere ſtudent, magni ſunt, ac potentes.*

h *Vxor admittitur ad accuſandos & inſectandos interfectores mariti.*

i *Quo grauiſſimo ſupplicio reges affici poſſunt, ob ipſa etiam atrociſſima ſcelera, eſt, vt procul regno, quo mulctantur, teneantur.*

k *Actiones ex delicto, vt aſſerunt Iuriſconſulti, non dantur in hæredes. ideo pœna patri debita non tranſit ad filios, ſi ſcelere paterno non modò non inquinatos, verùm etiam aduerſatos eſſe conſtat.*

nus Rufus prætura functus [a] datur, qui regnum interim tractaret, [b] exẽplo quo maiores M. Lepidum Ptolemei liberis tutorem in Ægyptum miserant. Rhescuporis Alexandriam deuectus, atque illic fugam tentans, [c] an ficto crimine interficitur. Per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoraui, corruptis custodibus, effugere ad Armenios, inde in Albanos Heniochosque & consanguineum sibi regem Scytharum conatus est, specie venandi. Omissis maritimis locis, auia saltuum petit; mox pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cuius pontes accolæ ruperant, audita regis fuga, neque vado penetrari poterat. Igitur in ripa fluminis à Vibio Frontone præfecto equitum vincitur: mox Remmius euocatus priori custodiæ regis adpositus, quasi per iram gladio eũ transfigit. [d] Vnde maior fides, conscientia sceleris, & metu indicij mortem Vononi inlatam. At Germanicus Ægypto remeans, cuncta quæ apud legiones, aut vrbes iusserat, abolita, [e] vel in contrarium versa cognoscit. [f] Hinc graues in Pisonem contumeliæ; nec minùs acerba quæ ab illo in Cæsarem tentabantur. Dein Piso abire Suria statuit. mox aduersa Germanici valetudine detentus, vbi recreatum accepit, [g] votaque pro incolumitate soluebantur, admotas hostias, sacrificalem apparatum, festam Antiochésium plebem, [h] per lictores [i] proturbat. Tum Seleuciam degreditur opperiens ægritudinem, quæ rursum Germanico acciderat. sæuam vim morbi augebat [k] persuasio veneni à Pisone accepti. & repe-

OBSERVATIONES.

a *Regi nondum adulto dari debet tutor vir amplissimus, qui regnum, donec is adoleuerit, tractet.*

b *Quæ fiunt exemplo, ea legitimè fieri existimãtur. ceterùm diutius durant exempla, quàm mores, vt ait Tacit. 4. histor.*

c *Cùm princeps (aut ob scelera, aut quia in rem suã ita conducit) magni aliquem nominis, cuius in persona grande momentum est, quem in custodia habet, tollere studet, prudenter faciet, si non ob crimen, cuius is insimulatur, sed propter fugam à captiuo tentatam, illum fortè à militibus custodiæ adpositis, aut aliquo alio casu, quippe morbo extinctum esse vulgabit.*

d *Qui metuit, ne per conscium sceleris palam fiant eius incœpta, hunc, quæsita aliqua probabili specie, euertit.*

e *Paria sunt, iussa abolere, & ea in contrarium vertere; hoc est, verba legis retinere quidem, sed sententiam eius peruertere.*

f *Grauissimam offensionis, & indignationis causam habet princeps, atque amplissimus quisque homo aduersus eum, à quo sua iussa atque instituta abolita, vel in contrarium versa esse cognoscit.*

g *Nunquam committendum est, quò minùs vota publicè, vt aliquid consequeremur, suscepta, id simulatque adepti sumus, soluantur. quippe nulla re tam offenditur Deus, quàm ingrati animi vitio.*

h *O nequam homines, qui magistratu, & insignijs magistratus abutuntur ad priuata studia, atque ad malas libidines.*

i *Qui aliquem odit huic haud dubiè stomachum faciunt quæcunque in illius honorem fieri videt.*

k *Sæuam per se vim morbi haud dubiè auget persuasio ægroti.*

rieba-

riebantur ſolo, ac parietibus erutæ humanorum corporum reliquiæ, carmina, & deuotiones, & nomen Germanici plumbeis tabulis inſculptum, ſemiuſti cineres, ac tabe obliti, aliaque [a] maleficia, quis creditur animas numinibus infernis ſacrari; ſimul miſſi à Piſone incuſabantur, vt valetudinis aduerſa [b] rimantes. Ea Germanico haud minùs ira, quàm per metum accepta, [c] ſi limen obſideretur, ſi effundendus ſpiritus ſub oculis inimicorum foret, [d] quid deinde miſerrimæ coniugi, quid infantibus liberis euenturum? [e] lenta videri veneficia: feſtinare & vrgere vt prouinciam, vt legiones ſolus habeat: ſed non vſque eò defectum Germanicum, [f] neque prœmia cædis apud interfectorem manſura. componit epiſtolas quîs [g] amicitiam ei renuntiabat. Addunt plerique iuſſum prouincia decedere, nec Piſo moratus vltra, nauis ſoluit, moderabaturque curſui, qui propiùs regrederetur, ſi mors Germanici Suriam aperuiſſet. Cæſar pauliſper ad ſpem erectus, dein feſſo corpore, vbi finis aderat, adſiſtentes amicos in hunc modum adloquitur. Si [1] fato concederem, iuſtus mihi dolor etiam 1. non fraude inimicorum. aduerſus deos eſſet, [h] quòd me parentibus, liberis, patriæ intra iuuentam [2] præmaturo exitu raperent. nunc ſcelere Piſonis & Plancinæ interceptus [i] vltimas preces pectoribus veſtris relinquo; referatis patri ac fratri, [k] quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus inſidiis circumuentus mi- 2. quam ſupra vocauit mortē fato properam

OBSERVATIONES.

a *Maleficia ea propriè dicuntur incantamenta, quæ traduntur falſis, ac ſuperſtitioſis diſciplinis; verſanturque in eruendis humanorum corporum reliquiis, carminibus, & deuotionibus, ſculptura nominis illius, qui huiuſmodi artibus petitur, ſemiuſtis cineribus, ac tabe oblitis. his porrò maleficijs vulgus ſuperſtitioſorum credit, animas eorum qui viuunt infernis numinibus ſacrari, hoc eſt, morti deſtinari.*

b *Cùm de principis, aut magni alicuius viri morbo agitur, is ſuſpitione non caret, qui valetudinis aduerſa rimatur.*

c *Vel ipſam mortem, quamuis fraude inimici nobis obtigerit, fortè æquo animo ferre poſſumus; ſed ſub eius oculis effundere ſpiritum, hoc demum illud eſt, quod quia grauiſſimum eſt, nulla æquitas animi ferre poteſt.*

d *Non mirum eſt, viduas & pupillos proteri, cùm maximi viri, ac ferociſſimarum gentium victores ijs etiam caſibus conflictentur, qui maximi ſunt, & grauiſſimi.*

e *Qui ſcelus admittit, huic nihil ſatis feſtinari poteſt. quippe ea etiam, quibus vtitur ad perpetrandũ facinus, videntur eſſe lenta.*

f *Quid iniquius, minuſque ferendum dici poteſt, quàm præmia fraudulentiſſimæ cædis apud interfectorem manere?*

g *Qui atrociſſimo ſcelere amicitiæ iura prior violauit, hic non modò in amicorum numero poſtea non habendus eſt, quinimo ad quem ea res pertinet, ei amicitiam per epiſtolam renunciare debet.*

h *De natura meritò conqueri videntur poſſe, qui parentibus, liberis, patriæ, intra iuuentam, præmaturo exitu, rapiuntur.*

i *Principum, & præclariſſimorum hominum quibus iam iam morituris adſiſtitur, vltimas preces amicorum pectoribus hærere æquiſſimum eſt.*

k *Illi periniquo fato nati videntur, qui dum viuunt, multis acerbitatibus dilacerantur, inſidiis inimicorum circumueniuntur; ac denique miſerrimam vitam peſſima morte finiunt.*

ſerrimam vitam peſſima morte finierim. Si quos [a] ſpes meæ, ſi quos propinquus ſanguis, etiam quos [b] inuidia ergą viuentem mouebat, inlacrymabunt, quondam florentem, & tot bellorum ſuperſtitem, [c] muliebri fraude cecidiſſe. Erit vobis locus [d] querendi apud ſenatum, inuocandi leges. [e] Non hoc præcipuum amicorum munus eſt, proſequi defunctum ignauo queſtu, ſed quę voluerit, meminiſſe, quæ mandauerit, exequi. [f] flebunt Germanicum etiam ignoti. vindicabitis vos, [g] ſi me potiùs, quàm fortunam meam fouebatis. [h] Oſtendite populo Rom. diui Augusti neptem, eandemque [i] coniugem meã: numerate ſex [k] liberos. [i] Miſericordia cũ accuſantibus erit: fingentibusq; [k] ſceleſta mandata, aut [l] nõ credent homines, aut non ignoſcent. Iurauere amici, [m] dextram morientis contingentes, ſpiritum ante, quàm vltionem amiſſuros. Tum ad vxorem verſus, per [n] memoriam ſui, per communes liberos orauit, [o] exueret ferociam, ſæuienti fortunæ ſummiteret animum, neu regreſſa in vrbem

i quæ mox futura eſt vidua. k. parente orbatos, & pupillos

OBSERVATIONES.

a *Maximis, ac principibus viris hæc plerunque perniciem adferunt; ſpes aliorum; id eſt, ſucceſsio, illorum omniũ, qui ipſis proximi deſtinantur, & qui eorũ bonis imminent; ac proinde propinquus ſanguis; nempe illi, qui ipſis genere ſunt proximi, quique ferre non poſſunt, à quoquam ſe anteiri: poſtremò inuidia, qua macerantur ij, qui, quòd aliis bene eſt, dolent.*

b *Quæ eſt inuidia erga florentem, ea eſt miſericordia erga miſerabilem.*

c *Viro forti ac præclaro, qui nullis bellis, nullis aduerſis caſibus frangi potuit, hoc videtur eſſe vltimum, & atrociſsimum genus calamitatis, muliebri tandem fraude cadere.*

d *Queri apud ſenatum, & inuocare leges, eorum eſt, quibus inſignitè iniuria facta eſt.*

e *Non hoc præcipuè ab amicis expectatur, vt defunctum ignauo queſtu, infirmo deſiderio, mulierum, puerorum, aut præficarum more proſequantur: ſed vt, quod ille imprimis vt fieret, mandauit, eius meminerint, & id penitus animo figant, & exequantur.*

f *Eximia virtus in principe tanti certè eſt, vt eam ignotæ, & longinquæ nationes ſuſpiciant, admirentur, ament.*

g *Hoc intereſt, inter adulatorem, & amicum, quòd ille non perſonam, ſed fortunam ſpectat: hic nõ fortunam ſectatur, ſed vnam perſonam fouet.*

h *Vidua & liberi pupilli relicti à patre homine præclariſsimo, quem non hoſtis, ſed fraus extinxit, cecuius animum non flectant ad miſericordiam?*

i *Perrarò accuſator ad miſericordiam flectit animos iudicum; quippe rei calamitate potiùs commoueri ſolent. Accidit tamen interdum, vt propter criminis atrocitatem accuſatio vſque eò ſit fauorabilis, & pia, vt legum interpretatatio non ad abſoluendum, ſed ad ſeueriùs puniendum reum conferri debeat. hoc eſt illud, quod Tacitus ait; miſericordia cum accuſantibus erit; cùm aliàs inuidia laborent accuſatores. quod genus hominum publico exitio repertum eſſe, alibi Tacit. ait.*

k *Nonniſi ſceleſtum mandatum dici poteſt illud, quo quis à patre iubetur filium necare.*

l *Sceleſto homini ſceleſta mandata fingenti neque credendum, neque, ſi fortè mandata vera ſunt, ignoſcendum eſt. Sceleſta autem mandata intelligi vult Germanicus, Tiberij patris, quibus ipſius cædes Piſoni imperaretur.*

m *Dextram morientis contingere, eſt ſpecies quædam affirmationis, ſeu iuriſiurandi, quo ſpondemus nos ſpiritum potiùs amiſſuros, quàm non id præſtaturos quod morienti amico recipimus.*

n *Maritus moriens per nihil aliud ſanctius vxorem obteſtari poteſt, quàm per communes liberos, & memoriam ſui.*

o *Stultum eſt, tempore alieno eſſe ferocem; ſed vnius ſapientis eſt, exuere ferociam, ſæuienti fortunæ ſummittere animum; neque æmulatione potentiæ validiores irritare.*

æmula-

æmulatione potentiæ, validiores inritaret. Hæc palàm, & alia ſecretò, per quæ oſtendere credebatur metum ex Tyberio. Neque multò pòſt extinguitur [a] ingenti luctu prouinciæ, & circumiacentium populorum. Indoluere exteræ nationes regeſque: [b] tanta illi comitas in ſocios, [c] manſuetudo in hoſtes: viſuque & auditu iuxta venerabilis, cum magnitudinem & grauitatem ſummæ fortunæ retineret, [d] inuidiam & adrogantiam effugerat. Funus ſine imaginibus & pompa, [e] per laudes, & memoriam virtutum eius celebre fuit. Et erãt qui formam, ætatem, genus mortis ob propinquitatem etiam locorum, in quibus interiit, Magni Alexandri fatis [f] adæquarent. Nam vtrumque corpore decoro, genere inſigni, haud multùm triginta annos egreſſum, ſuorum [g] inſidiis externas inter gentes occidiſſe: ſed hunc [h] mitem erga amicos, [i] modicum voluptatum, vno matrimonio, [k] certis liberis egiſſe: neque minùs præliatorem, etiam ſi [l] temeritas abfuerit, præpedituſque ſit perculſas tot victoriis Germanias ſeruitio premere. quòd ſi ſolus arbiter rerum, ſi iure & [m] nomine regio fuiſſet, tantò promptiùs adſecuturum gloriam militiæ,

OBSERVATIONES.

a *Viri præclariſſimi nunquam extinguntur ſine ingenti luctu eorum omnium, quibus ipſorum virtus cognita eſt, & perſpecta.*

b *Hæ ſunt virtutes, & laudes propriæ maximi, & præclariſſimi principis, vt comis ſit in ſocios, manſuetus in hoſtes, viſu & auditu iuxta venerabilis, & qui cùm magnitudinem, & grauitatem ſummæ fortunæ retineat, nihilominus tamen inuidiam, & arrogantiam effugiat.*

c *Comitas eſt propriè in ſocios; manſuetudo in hoſtes.*

d *In ſumma fortuna conſtitutum vitare inuidiam, eſt fortunæ; adrogantiam virtutis.*

e *Quæ cuique tribuitur laus non conſiſtit in cæremoniis, & externo cultu, pompa, & imaginibus, ſed commemoratione, & commendatione veræ virtutis. Itaque quod ad hanc rem attinet, dici poteſt, multò honeſtiùs duci funus per veras laudes & memoriam virtutis, quàm imaginibus, & põpa.*

f *Similes maximorum hominum caſus, exitus, animi, & corporis dotes atque haud diſſimilia fortuita conferri rectè poſſunt.*

g *Hoc eſt argumentum viri maximi, ſuorum inſidiis occidiſſe.*

h *Principis viri hæ ſunt maximæ laudes, vt ſit corpore decoro, genere inſigni, in iuuenta iam maximas res geſſerit; qui tantus ſit vt virtute nunquam vinci; ſed ſolis inſidijs extingui poſſit; non in patria deſes, ſed externas inter gentes vbi maximas res, aut ingentia bella adminiſtrabat, fortiter occubuerit: quem fama & ſermo hominum verè celebret mitem fuiſſe erga amicos, modicum voluptatum; contentum vno matrimonio, ex quo non vulgo quæſitos, & ſpurios, ſed certos liberos ſuſceperit.*

i *Quò magis abundantia voluptatum principes affluunt, hoc maiori laude digni ſunt, ſi eas modicè, ac temperanter habent.*

k *Certi liberi ij dicuntur qui non ex ea muliere, quæ quæſtum corpore facit, ſed ex legitima vxore nati ſunt.*

l *Temeritas bello meliorem facit neminem. is enim bonus dux belli eſt, qui ſapienter non temerè bellum gerit.*

m *Hoc reges, & principes cæteris magnis viris præſtant, quòd cùm iure, & nomine regio ſoli ſint arbitri rerum, tantò promptiùs aſſequuntur gloriam militiæ, quàm ij, qui alienis auſpiciis res gerunt. hi enim aut inuidia, aut inſcitia, aut metu illorum, quibus obſequuntur, curſum præclariſſimorum facinorum ſiſtere perſæpe coguntur.*

[a] quantum clementia, temperantia, cæteris bonis artibus præſtitiſſet. Corpus antequam cremaretur, nudatum in foro Antiochenſium, qui locus ſepulturæ deſtinabatur. Prætuleritne veneficij ſigna, parum conſtitit. Nã [b] vt quis miſericordia in Germanicum, & [c] præſumpta ſuſpicione, aut fauore in Piſonem pronior, diuerſi interpretabantur. [d] Conſultatum inde inter legatos, quique alij ſenatorum aderant, quisnam Suriæ præficeretur. & cæteris modicè niſis, inter Vibium Marſum, & Gn. Sentium diu quæſitum. dein Marſus [e] ſeniori, & acriùs tendenti Sentio conceſſit. Iſque infamem veneficiis ea in prouincia, & Plancinæ percharam nomine [f] Martinam in vrbem miſit, poſtulantibus Vitellio, ac Veranio, cæteriſque qui crimina & accuſationem, tanquam aduerſus receptos iam reos, inſtruebant. At Agrippina quanquam defeſſa luctu, & corpore ægro, [g] omnium tamen quæ vltionem morarentur intolerans, aſcendit claſſem cum cineribus Germanici, & liberis, [h] miſerantibus cunctis, quòd fœmina nobilitate princeps, pulcherrimo modò matrimonia inter venerantis gratantiſque aſpici ſolita, tunc feralis reliquias ſinu ferret, [i] incerta vltionis, anxia ſui, & [k] infelici fœcunditate fortunæ toties obnoxia. Piſonem interim apud Coum inſulam nuntius adſequitur, exceſſiſſe Germanicum. Quo [l] intemperanter accepto, [m] cædit victimas, adit templa, neque ipſe gaudium moderans, & magis inſoleſcente Plancina, quæ luctũ

OBSERVATIONES.

a *Difficile dictu eſt, quantum decoris addit gloriæ militari clementia, temperantia, & cæteræ præclaræ artes, quæ eſſe in viro principe debent.*

b *Quæ cuiuſmodi ſunt, parum conſtat, de iis pro ſuo quiſque ingenio, nempe, miſericordia in hunc, fauore erga illum, metu alicuius, odio in alium loquitur,*

c *Præſumpta alicuius rei ſuſpicio magnum veritati ſolet afferre præiudicium.*

d *Dum princeps, qui longè abeſt, de obitu præfecti prouinciæ certior fit, ab ſenatoribus, viriſque ampliſsimis, qui fortè ibi ſunt, eligi debet aliquis, qui prouinciam adminiſtret, donec princeps cuinam eam committat, reſcripſerit.*

e *Cæteris paribus, ſeniores iunioribus anteferri æquum eſt.*

f *Non eſt nouum fœminas dare operam veneficiis.*

g *Fœminæ natura ſunt auidæ vltionis, idque adeo vt, quicquid vltionem morari videtur, id nulla ratione ferre poſsint.*

h *Maximè miſerationem mouet florentiſsimi ſtatus comparatio cum aduerſa fortuna, ſtatuque luctuoſo, & calamitoſo.*

i *Qui eum, à quo inſigni iniuria affectus eſt, vlciſcitur, ea vltione videtur aut dolorem ſolari, aut certè eius acerbitatem minuere; ſed eſſe incertum vltionis, hoc demum illud eſt, quo acerbiſsimè conflictatur is, ad quem ea res pertinet.*

k *Infœlix fœcunditas dicitur eſſe, cùm infantes liberi patre homine præclariſsimo orbantur, ac relinquuntur odiis potentiſsimorum inimicorum, & grauiſsimis quibuſque fortunæ caſibus obiiciuntur.*

l *Peruerſi admodum ingenii non minima ſunt ſigna, intemperanti gaudio, propter alicuius obitum efferri.*

m *O dijs inuiſa ſacra, quæ ob ſcelus egregiè patratum ab impijs fiunt, quaſi Deum vocent autorem ac teſtem nequitiæ.*

amiſſæ

amissæ sororis, tum primùm [a] læto cultu mutauit. Adfluebant centuriones, monebantque, prompta illi legionum studia, repeteret prouinciam non iure ablatam & vacuam. Igitur quid agendum consultanti M. Piso filius properandum in vrbem censebat: [b] nihil adhuc inexpiabile admissum, neque [c] suspiciones imbecillas, aut inania famæ pertimescenda: discordiam erga Germanicum [d] odio fortasse dignā, non pœna: & [e] adeptione prouinciæ satisfactum inimicis. Quòd si regrederetur, obsistente Sentio, [f] ciuile [g] bellum incipi; nec duraturos in partibus centuriones militesque, apud quos [h] recens Imperatoris sui memoria, & penitus infixus in Cæsares amor præualeret. Contra Domitius Celer ex intima eius amicitia disseruit, [i] vtendum euentu. Pisonem non Sentium Suriæ præpositū. Huic fasces & ius prętoris, huic legiones datas: Si quid hostile ingruat, quem iustiùs arma oppositurum, [k] qui legati autoritatem, & [l] propria mandata acceperit? [m] Relinquendum etiam rumoribus tempus, quo senescant. [n] Plerunque innocentes recenti inuidię impares. At si teneat

OBSERVATIONES.

a *Impotentissimi animi magnum argumentum est, non modò alienis malis lætari, sed id etiam externo cultu palam facere.*

b *Qui nihil admisit inexpiabile, hoc est, de quo non se cuiuis purgare possit, hic cur fugiet iudicis conspectum causa nulla est.*

c *Si modò falsa sunt, quorum insimulamur, neque imbecillæ suspitiones, neque inania famæ sunt pertimescendæ. tantum debet vnicuique in innocentia esse præsidii.*

d *Non statim quæ odio, eadem pœna sunt digna.*

e *Interdum in rem nostram est, vt aliquid nobis adimatur, si inimicos, qui in singulas nobis malefaciendi occasiones intenti sunt, habemus; vt ipsis hac ademptione satisfiat: siquidem hoc pacto maius aliquod periculum vitatur.*

f *Ciuilis belli totum crimen & inuidia penes eius autorem est.*

g *Ciuile bellum non solùm dicitur illud; quod inter ciues in ipsa ciuitate geritur, verùm & illud, quod vtrinque ab ipsis ciuibus, quocunque tandem in loco sint, suscipitur. sic supra lib. 1. at si auxilia & socij aduersum abscedentis legiones armarentur, ciuile bellum suscipi.*

h *Permultum in centurionibus, & militibus potest recens imperatoris sui memoria, & in eum penitus infixus amor.*

i *In summis nostris periculis, id agere debemus, qui vti possimus euentu, id est, ea, quæ iam nobis acciderunt singula ad nostram vtilitatem conferre, atque adeò in iis, qualiacunque sunt, nobis inuenire præsidium.*

k *Is lacessentibus iustè arma opponit, qui à principe ipso præpositus est prouinciæ, & exercitui, & propria ab illo mandata accepit, hoc est, cui à principe imperium, & iurisdictio data est.*

l *Qui propria mandata à principe accepit, is in negotio sibi commisso nullius, quisquis ille est, arbitrium moratur, sed suis tantùm consilijs, si vult, nititur, propriaque autoritate prouinciam sibi mandatam administrat.*

m *Cùm in rebus mortalium fama plurimùm momenti habeat, sapientis est, relinquere tempus rumoribus, quo senescant, atque inualidi sint.*

n *Recens inuidia sæpissimè plus potest, quàm innocentia. ideo non satis laudari prudentia illius potest, qui tempori cedit, & rumoribus, donec & senescant, & vanescant.*

exercitum, augeat vires, [a] multa quæ [b] prouideri non poſſint, fortuito in melius caſura. An feſtinamus cum Germanici cineribus adpellere, vt te inauditum & indefenſum [c] planctus Aggripinę, ac vuulgus imperitum, primo rumore rapiant? Eſt tibi [d] Auguſtę conſcientia, eſt Cæſaris fauor, [e] ſed in occulto: & periiſſe Germanicum nulli iactantiùs mœrent, [f] quàm qui maximè lętantur. Haud magna mole Piſo [g] promptus [1] ferōcibus in ſententiam trahitur. miſſiſque ad Tyberium epiſtolis, [h] incuſat Germanicum luxus & ſuperbiæ: ſeque pulſum vt locus rebus nouis pateferet: curam exercitus eadem fide qua tenuerit, repetiuiſſe. Simul Domitium impoſitum triremi vitare litorum oram, pręterque inſulas lato mari pergere in Suriam iubet. concurrentes deſertores per manipulos componit, armat lixas; traiectiſque in continentem nauibus, vexillum tironum in Suriam euntium intercipit. Regulis Cilicum vt ſe auxiliis iuuarent, ſcribit, haud ignauo ad miniſteria belli iuuene Piſone, [i] quanquam ſuſcipiendum bellum abnuiſſet. Igitur oram Lyciæ ac Pamphyliæ prælegētes obuiis nauibus, quæ Agrippinam vehebant, vtrinque infenſi [k] arma primo expediere: dein [l] mutua formidine, non vltra iurgiū proceſſum eſt. Marſuſque Vibius nuntiauit Piſoni, Romam ad dicendam

[1] ſic lib. 1. Prōptum ad aſperiora ingenium Druſo erat.

OBSERVATIONES

a *Nunquam eſt deſperandum de fortuna, rebuſque noſtris. quinimo, ipſo calamitoſiſſimo noſtro tempore, eorum, quæ nos facere eſt æquum, prætermittamus nihil; firmemus, inquam, nos, & muniamus iis præſidiis, quæ neceſſaria ſunt. cætera euentui cōmittamus. Siquidem multa, quæ prouideri non poſſunt, incertum eſt, an fortuitò in melius, vt plerunque accidere videmus, ſint caſura.*

b *Quæ prudentia gubernari non poſſunt, ea fortunæ ſunt cōmmittenda.*

c *Planctus muliebris, & vulgus imperitum ſunt accerrimi aduerſarij.*

d *Qui ſubnixus eſt ſecreto fauore principis, cauſa nulla eſt, quapropter cæteros aduerſarios quamuis potentiſſimos metuat*

e *Prudens aulicus non ſemper externis fauorem, aut odium principis coniectare debet, cùm vtrumque nonnilico in apertum proferatur, ſed ſæpiſſimè recondatur; ſed ad occultiora ſigna peruenire debet, quæ nunquam ſunt fallacia, ſed pro certiſſimis haberi poſſunt.*

f *Non ideo quia luges, doles. neque imitamenta doloris & dolor verus, vnum & idem ſunt. Certè regibus, & principibus mos eſt, magnum luctum, ob exceſſum deceſſoris præ ſe ferre, ac iactanter ante omnium ora mœrere, hoc eſt, magnam oſtendere ſignificationem doloris: cum tamen illius morte tam lætentur quàm qui maximè.*

g *Dubiis ſuper aliqua re ſententiis, ingenia violenta haud magna mole à mitiore, & benigniore ſententia in duriorem, & ferociorem trahuntur.*

h *Quid magis impium dici poteſt, quàm præſtātem virum fraude interemptum, ab autore cædis incuſari eorum vitiorum, à quibus illius virtus maximè abhorrebat; & proditionis inſimulari eum, qui non ab aliis, quàm à teterrimis proditoribus euerti potuit?*

i *Etſi filius diſſentit à patre in eo, quod in præſentia agitur; tamen vitio ei verti non poteſt, quin potiùs laudem meretur, ſi ei operam ſuam haud cunctanter præſtat. certè inuidiā facti penes patrem, obſequij, & pietatis laudem penes filium remanere æquum eſt.*

k *Non ſemper quia arma expediuntur, pugnabitur.*

l *Etſi multa, ignauia prætexuntur, tamen ſciendum eſt, mutua formidine ſæpiùs impediri homines, quominus pugnent.*

causam

causam veniret. Ille eludens respondit, [a] adfuturum vbi [b] prætor qui de veneficiis quæreret, reo atque accusatoribus diem prædixisset. Interim Domitius Laodiceam vrbem Syriæ adpulsus, cum hyberna sextæ legionis peteret, quòd eam maximè nouis consiliis idoneam rebatur, à Pacuuio legato [c] præuenitur. Id Sentius Pisoni per literas aperit, monetque ne [d] castra corruptoribus, ne prouinciam bello tentet. Quosque Germanici memores, aut inimicis eius aduersos cognouerat, contrahit, [e] magnitudinem imperatoris identidem ingerens, & Remp. armis peti: ducitque validam manum, & prælio paratam. Nec Piso, quanquam cœpta secus cadebant, omisit [f] tutissima è præsentibus. Sed castellum Ciliciæ munitum admodum, cui nomen Celenderis, occupat. Nam admistis desertoribus, & tirone nuper intercepto, suisque & Plancinæ seruitiis, auxilia Cilicum, quæ Reguli miserant, in numerum legionis composuerat. Cęsarisque se legatum testabatur prouinciæ, quam is dedisset, arceri, non à legionibus (earum quippe accitu venire) sed à Sentio, [g] priuatum odiū falsis criminibus tegente: consisterent in acie, non pugnaturis militibus, vbi Pisonem ab ipsis parentem quondam appellatum, si [h] iure ageretur, potiorem, si armis non inualidum vidissent. Tum pro munimentis castelli manipulos explicat, colle arduo & derupto. Nam cętera mari cinguntur. Contra veterani ordinibus ac subsidiis instructi, hinc militum, inde locorum asperitas. Sed non animus, non spes, ne tela, quidem nisi agrestia ad subitum vsum properata. Vt venere in manus, non vltra dubitatum, quàm dum Romanæ cohortes in æquum eniterētur: [i] vertunt terga Cilices, seque castello claudunt. Interim Piso classem haud procul opperientem adpugnare frustra tentauit: regressusque, & pro muris modò semet afflictando, modò [k] singulos nomine ciens, præmiis vocans,

n. sic lib. 14. & Suetonio dicere bonum publicum priuatis simultatibus impediebat

OBSERVATIONES.

a *Quàm sæpissimè accidit, vt aliud agentes ea vaticinemur, quæ nobis contingent.*

b *Prætor reo, atque accusatoribus diem prædicebat, quo vterque adesset, hi ad accusandum, ille ad dicendam causam.*

c *Vnius diligentiæ ope maxima mala vitantur, & nunquam non ingentes commoditates ex ea oriuntur.*

d *Is lege maiestatis tenetur, qui castra corruptoribus, & alienam prouinciam bello tentat, ac proinde remp. armis petit.*

e *Simulatque ab rerum nouarum autore bellum concitum esse ad præfectum prouinciæ perlatum est, non cunctanter, sed summa diligentia primis illius conatibus ire obuiam, ac magnitudinem principis, cui fit iniuria, ingerere, remque pub. armis petitam esse vulgare debet apud eos omnes, à quibus iuuari potest.*

f *Cùm res ferro cernitur, id semper arripiendum est, quod in præsentia tutissimum est.*

g *Hic est mos hominum, vt priuatum odium falsis criminibus tegant.*

h *Penes quem hæc duo consociata sunt, ius, &, quæ illud tueri possit, vis, hic vix fieri poterit, quominus ad id, quod vult, perueniat.*

i *Haud multùm præsidij est in milite tumultuario, ac recens hinc inde collecto.*

k *Nunquàm pati debet dux exercitus, vt milites, cùm non pugnatur, ad muros obsessæ vrbis propiùs accedant, ne inuitari possint ad defectionem.*

seditionem cœptabat: adeoque commouerat, vt signifer legionis sextæ signum ad eum transtulerit. Tum Sentius [a] occanere cornua, tubasque, & peti aggerem, erigi scalas iussit, ac promptissimum quemque succedere: alios tormentis hastas saxa, & faces ingerere. Tandem victa pertinacia Piso orauit, vti traditis armis maneret in castello, dum Cæsar, cui Syriam permitteret, consulitur. [b] Non receptæ conditiones: nec aliud quàm naues, & tutum in vrbem iter concessum est. At Romæ postquam Germanici valitudo percrebruit, cunctaque, vt [c] ex longinquo aucta in deterius adferebantur, [d] dolor, ira, & erūpebant questus. Ideo nimirū in [e] extremas terras relegatū: ideo Pisoni permissam prouinciam: hoc egisse secretos Augustæ cum Plancina sermones: vera prorsus de [1] Druso seniores locutos, [f] displicere regnātibus ciuilia filiorum ingenia: neque ob aliud interceptos, quàm quia populum Roma. æquo iure complecti, [g] reddita libertate, agitauerint. Hos vulgi sermones audita mors adeò incendit, vt [h] ante [i] edictum magistratuum, ante senatusconsultum, sumpto iustitio, desererentur fora, clauderentur domus, passim silentia & gemitus, nihil compositum in [2] ostentationem. Et quanquam neque insignibus lugentium abstinerent, [k] altiùs animis mœrebant. Fortè negotiatores, viuente adhuc Germanico, Syria egressi, lætiora de valitudine eius attu-

1. Patre Germanici.

2. imitamentum doloris.

OBSERVATIONES.

a *Simulatque dux seditionem in exercitu cœptari videt, illico occanere cornua, tubasque iubeat, eademque opera militem in hostem ducat, aut ducere simulet. hoc sanè pacto lasciuientes militum animi à seditione ad pugnam sæpe sunt reuocati.*

b *Victus frustra est, si pacē in suas leges cōfici putat posse. certè eius cōditiones vix vnquā recipiūtur.*

c *Quæ ex longinquo afferuntur si bona, & prospera in melius; si mala sunt, in deterius augentur.*

d *Ex dolore & ira erumpunt liberi questus.*

e *Non semper mandantur magna negotia, aut permittuntur maximæ prouinciæ ijs, qui sunt ex intima principis amicitia. Siquidem multi, specie honoru, in vltimas aliquando terras procul ab oculis, conspectuque principis relegantur. sic libr. 1. histor. mox, inquit, suspectum (Othonem) in eadem Poppæa in prouinciam Lusitaniam, specie legationis, seposuit.*

f. *Nihil æquè principatum vi adeptum, ipsamque adeò tyrannidem arguit, quàm ciuilia illorum ingenia, qui principi consanguinitate proximi sunt, quique adeò principes destinantur. Ea re minimè mirum videri debet, si huiusmodi ingenia, tanquam populo præbentia speciem quandam libertatis, princeps imprimis odit; quem nihil tam perstringit, quàm quicquid libertatem reuocare, aut saltem hominibus eius spem facere potest.*

g *Libertas dicitur illa, quæ, vt lib. 1. dictum est, æquo iure omnes complectitur.*

h *Maximum argumentum eximiæ virtutis eius, quæ in viro principe conspicitur, est consentiens admiratio, fauor, & amor populi; qui, vix dici potest, quàm multas, & quàm magnas sponte sua, insignis amoris, & obseruantiæ significationes ostendat illi, quem de suis commodis, securitate, libertate laborare sibi persuadet. quam quidem ad rem minimè opus est hortatore, aut monitore.*

i *Cùm princeps fato functus est, populus edicto monendus est, vt sumpto iustitio componat se ad luctum, & omnia insignia doloris sumat. hæc autem sunt; Vt iustitio deserantur fora, claudantur domus; passim silentia & gemitus; omnia denique in luctum sint composita.*

k *Luctus quantus sit non semper declarant eius insignia: siquidem qui altiùs animo mœrent, nulla re tantum mœrorem palam facere possunt.*

lere,

lete. [a] Statim credita, ſtatim vulgata ſunt. Vt quiſque obuius (quamuis leuiter audita) in alios, atque illi in plures cumulata gaudio tranſferunt; [b] curſant per vrbem, moliuntur templorum fores. [c] Iuuat credulitatem nox, & promptior inter[1] [d] tenebras adfirmatio. [e] Nec obſtitit falſis Tyberius, donec tempore ac ſpacio vaneſcerent. Et populus quaſi rurſum ereptum [f] acriùs doluit. [g] Honores, vt quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti, decretique: vt nomen eius ſaliari carmine caneretur, ſedes curules ſacerdotum Auguſtaliũ locis, ſuperque eas[2] querceæ coronæ ſtatuerẽtur; ludos Circẽſes eburna effigies præiret, néue quis Flamen aut Augur in locum Germanici, [h] niſi gentis Iuliæ, crearetur. Arcus additi Romæ, & apud ripam Rheni, & in monte Syriæ Amano, cũ inſcriptione rerũ geſtarũ, [3] ac mortẽ ob Remp. obiiſſe: ſepulchrũ Antiochiæ vbi crematus: tribunal Epidaphne, quo in loco vitam finierat. Statuarũ, locorumue in quîs coleretur, haud facilè quis numerum inierit. Cùm cẽſeretur [4] clypeus, auro & magnitudine inſignis, inter autores eloquentiæ, adſeruit Tyberius ſolitum, paremque cæteris dicaturum. [i] Neque

1. ſic li. 1 atque ipſe adue municipia obſcura diei, neque propalam aſpici, neque, diutius iiſdem locis.
2. quæ iis dabãtur, qui ſeruati ciuis de more tulerant.
3. vide Cic. Philipp. ix.
4. nam affigebantur ſacrarũ ædium parietibus clypei & imagines defunctorum principum: cuiuſmodi eſt illud de Domitiano apud Sueton. ſcalas etiam inferri, clypeosque & imagines eius coram detrahi, & ibidẽ ſolo affligi iuberet &c. hũc morem ſeruãt Veneti principes, quorum defunctorum clypei cõſpiciũtur in ędibus Diui Marci.

OBSERVATIONES.

a *Quæ mirè cupimus ea ſtatim credimus, ſtatim vulgamus; eaque, quamuis leuiter audita, in alios, atque ab illis in plures gaudio cumulata transferuntur.*

b *Curſare per vrbem ſolliciti, & inquieti animi argumentum eſt.*

c *Veritas die; vanitas, & mendacia nocte corroborantur. cuiuſmodi eſt illud: ſed quia veritas viſu, & mora, falſa feſtinatione, & incertis valeſcunt.*

d *Qui ſciens mentitur, vix fieri poteſt, quin erubeſcat. at rubor tenebris obtegitur. non ergo mirum eſt, ſi quæ interdiu dici, aut fieri non poſſunt, ea, accedente licentia noctis, patrantur.*

e *Quo rumore gaudet multitudo, hunc princeps, quamuis falſum, non ſtatim refellere debet: ſi modò, quod nunciatum eſt, credi ſua nihil intereſt. Quinimo prudens princeps interdum veluti laxiores habenas multitudini permittet, ne inania eius ſtudia diutius retenta animis ad deterius aliquod facinus erumpant. Cæterùm ſi princeps falſa, quæ libenter creduntur, ilico argueret, oſtenderet ſibi illa non placere, quæ vniuerſo populo placent. id quod princeps ſummo ſtudio cauere debet; potiſſimùm cùm futurum eſt, vt tempore, & ſpatio illud, quicquid eſt, quod creditur, vaneſcat.*

f *Quò quid præter ſpem nobis accidit, hoc acriùs nos afficit.*

g *Summi honores, qui mortuis principibus decernuntur, hi ſunt: vt nomen defuncti ſolemni alicuius ſacerdotij carmine publicè canatur: eaque quæ magiſtratus, ac dignitates eas, quibus functus eſt, referre poſſunt, locis honoratiſſimis ſtatuantur: ludi magnificentiſſimo apparatu in funere edantur, ipſiuſque imago præeat; fiatque decretum, ne quis in eius locum ſuccedat, niſi principis, aut clariſſimo alio genere prognatus: arcus non vno loco ſolùm, verùm etiam ijs omnibus, in quibus aliquod inſigne facinus ab eo, dum viueret, editum eſt, erigantur, cum inſcriptione rerum ab eo geſtarum; ac mortem, ſi & illud fortè verum eſt, ob remp. obyſſe. Sepulchra ædificentur. Quo in loco vitam finijt, ibi aliquid inſigne ſtatuatur. ſtatuæ multis in locis erigantur. Quòd ſi ciuilibus quoque artibus inſtructus fuit, ea quoque ipſi decernantur, quæ ijs, qui in illis artibus excelluerunt, decerni ſolita ſunt. Poſtremò, vt certis diebus, ijſque recidiuis, aut equitum turmæ, aut alia huiuſmodi, quot annis, mortui imaginem ſequantur.*

h *Non ſolùm mea intereſt, cuinam in magiſtratu ſuccedam, verùm & illud, quis mihi ſuccedat.*

i *Eloquentia non diſcernitur fortuna; hoc eſt, non ideo quis inter eloquentes cenſeri debet, quòd in ampliſſima familia natus, ac cæteris fortunæ bonis abunde cumulatus eſt.*

enim eloquentiam [a] fortuna discerni, & satis inlustre, [b] si veteres inter scriptores haberetur. Equester ordo cuneum Germanici appellauit, qui Iuniorum dicebatur, instituitque vti [1] turmæ Idibus Iulij imaginem eius sequerentur. Pleraque manent, quædam statim omissa sunt, aut vetustas obliterauit. Cæterum receti adhuc mœstitia, soror Germanici Liuia, nupta Druso, duos virilis sexus simul enixa est. [c] Quod rarum, lætumque. [d] etiam modicis penatibus, tanto gaudio principem adfecit, vt non temperauerit, quin iactaret apud patres, nulli ante Romanorum eiusdem fastigij viro geminam stirpem editam. Nam cuncta etiam [e] fortuita ad gloriam vertebat. [f] Sed populo tali in tempore id quoque dolorem tulit, [g] tanquam auctus liberis Drusus domum Germanici magis vrgeret. Eodem anno [h] grauibus senatus decretis libido fœminarum coërcita, cautumque ne quæstum corpore faceret, [i] cui auus, aut pater, aut maritus Eques Rom. fuisset. Nam Vistilia prætoria familia genita licentiam stupri apud ædiles vulgauerat, [k] more inter veteres recepto, qui satis pœnarum aduersum impudicas in ipsa professione flagitij credebant. Exacta & à Titidio Labeone Vistiliæ marito, [l] cur in vxore delicti manifesta vltionem legis omisisset: atque illo prætendente sexaginta dies ad consultandum datos, necdum præteriisse, satis visum de Vistilia statuere.

1. tale quiddã est illud quod legitur lib. 1. Restituit aram honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.

OBSERVATIONES.

a *Potest virtus vel inuitam secum trahere fortunam, secus contra.*

b *Tantum honorem eloquentiæ habuit antiquitas, vt maximus quisque princeps non minùs hanc laudem affectarit, quàm bellicam.*

c *Fœcunditas fœminarum illustrium, ac principum inter raras, maximasque fœlicitates meritò connumerari potest.*

d *Et ipsis modicis penatibus fœcunditas læta est.*

e *Callidus princeps singula, etiam fortuita ad gloriam vertere debet.*

f *Quem ingenti fauore populus prosequitur, quæ huic, etiam fortuitò accidunt, miro studio, aut pro eo, aut in eum interpretatur.*

g *Illa principum domus, quæ aliis numero liberorum præstat, firmioribus haud dubiè radicibus hæret, quàm illa, in qua solitudo est. maiori sanè mole, vt supra lib. 1. admonui, labefactantur plures, quàm vnus aut alter. non itaque mirandum est, si inter potissimas principis fœlicitates connumeratur multitudo liberorum. certè si fortè aut de successione, aliaue de re ambigitur, illa familia, quæ plures complectitur, eam semper vrgebit, in qua vnus, aut alter numerantur.*

h *Interest reip. ne libido fœminarum maneat impunita.*

i *Fœmina, quò nobilior est, & illustrior, hoc est impurior, si se libidine inquinat, & corpore quæstum facit.*

k *Cùm non modò quæ à magistratibus infligitur pœna, sed & ipsa confessio, atque adeò professio flagitij grauissimum supplicium meritò vocari possit, non est mirum, si apud veteres in more positum fuit, vt fœminæ libidinosæ licentiam stupri apud magistratus vulgarent. vix enim credibile est, fœminam tam perfrictæ frontis reperiri, quæ audeat palam profiteri se esse impudicam; at proinde existimarunt viri sapientissimi nullum aduersus impudicas atrocius supplicium constitui posse, quàm vt ipsæ suamet confessione arguerentur esse impudicæ. quippe, nihil tetrius mulieri dici potest, quàm meretrix.*

l *Et maritus ipse plecti debet, si in vxore delicti manifesta vltionem legis omittit.*

Eaque

Eaque [a] in insulam Seriphon abdita est. Actum & de sacris Ægyptiis, Iudaicisque[b] pellendis. Factumque patrum consultum, vt [c] quatuor millia libertini generis ea superstitione infecta, quis idonea ætas, in insulam Sardiniá veherētur, coërcēdis illic latrocinijs, &, si ob grauitatē cœli interissent, vile damnum: cęteri cederent Italia, nisi certam ante diem profanos ritus exuissent. Post quæ retulit Cæsar capiēdam virginem in locum Occię, quæ septem & quinquaginta per annos summa sanctimonia Vestalibus sacris præsederat: egitque grates Fonteio Agrippæ, & Domitio Pollioni, quòd [d] offerendo filias, de officio in remp. certarent. Prælata est Pollionis filia, non ob aliud, [e] quàm quòd mater eius [f] in eodem coniugio [g] manebat. Nam Agrippa dissidio domum imminuerat: & Cæsar quamuis posthabitam, decies sestertij dote solatus est. Sæuitiam annonæ incusante plebe, [h] statuit frumento pretium quod emptor penderet, binosque nummos se additurum negotiatoribus in singulos modios. Neque tamen ob ea [i] parentis patriæ delatum & [1]antea vocabulum adsumpsit, [k] acerbeque increpuit eos, qui [l] diuinas occupationes, ipsum- 1. vt dixit lib. 1.

OBSERVATIONES.

a *Adulteræ nobiles fœminæ in vltimas terras abdi debent.*

b *Prudens princeps externos ritus & externa sacra, eosque qui superstitionibus sunt imbuti, nisi certam ante diem, profanos ritus exuant, è suis ditionibus pellere debet. huic certè malo si non maturè obuiam itur, vix dici potest quot, quantisque calamitatibus resp. conflictetur.*

c *Princeps malis quoque instrumentis ad res præclaras vti potest, & debet: exempli gratia; si multitudo hominum deterrimorum inutilis, aut etiam grauis reip. est, aliquò ad publica ministeria mittendi sunt. vile quippe damnum, si intereant, cùm interim reip. non inutiles esse possint. hinc manauit institutum mittendi ad triremes facinorosos homines.*

d *Qui sacris filiam addicit, eam Deo offert, magnumque reip. officium præstat.*

e *Cæteris paribus, in sacris is præfertur, qui ex ijs parentibus ortus est, qui maiora castitatis documenta dederunt.*

f *Is luculentum castitatis documentum dat, qui vnô matrimonio contentus vitam agit.*

g *Castitas parentum haud dubiè liberis prodest.*

h *In magna annonæ caritate princeps debet frumento pretium statuere, ac tempestiua benignitate de suo soluere negotiatoribus id quod pretio ab ipsis statuto deest. hac ratione studia plebis sibi conciliabit, cuius consensu & flagranti desiderio futurum est, vt pater patriæ appelletur, ijsque appellationibus honestetur, quæ maximæ, & amplissimæ sunt.*

i *Princeps in eo totus esse debet, vt maximo quoque honore dignus à populo iudicetur. eò nunquam perueniet, nisi sibi salutem singulorum charissimam esse quouis tempore, & loco, quibusque rebus maximè potest, ostendat. Id si, vt faciat, in animum inducere poterit, nemini dubium est, quin amplissimis honoribus, ab iis, qui eos conferre possunt, ornetur.*

k *Modestia, si quæ alia virtus principem maximè decet. consistit autem in eo, vt princeps speciosos titulos, & nomina honorum, ac præcipuè illa quæ meram tyrannidem olent, recuset; atque adeò re ipsa eam adulationem sibi displicere ostendat.*

l *Non est postulandum mortali, vt humanæ sortis, & communis imbecillitatis oblitus, sibi diuinos honores tribui patiatur.*

EPITOME TERTII LIBRI
ANNALIVM C. CORNELII TACITI.

GRIPPINA Brundusium appulit. Inde Romam itinere terrestri tendit, magno comitatu eorum, qui et obuiam venerant; & à princ ipe missi, aut admoniti suprema erga cineres, & memoriam Germanici munera fungebantur. Coss. M. Valerio, & M. Aurelio Cotta Ger- A. V. C. D.CCLXXIII.
manici cineres in vrbem illati sunt, tumuloque Augusti cõditi. ob mortem illius indoluerunt reges, nationes, atque in primis pop. Romanus; qui post ingentem luctum tandem edicto à Tiberio monitus, exuto iustitio, rediit ad munia. Drusus item Illyricos ad exercitus rediit; quẽ Cn. Piso rediens ex Syria conuenit, præmisso ad vrbem, nempe ad molliendũ principẽ filio, quem ipse cũ Plancina vxore secutus Romã venit, atque in senatu statim accusatur. accusationis hæc erant capita; odio Germanici & rerum nouarum studio corruptum ab eo militem. contra in optimum quẽque, maximè in comites, & amicos Germanici sæuisse; postremò ipsum deuotionibus, & veneno peremisse: sacra hinc, & immolationes nefandas ipsius atque Plancinæ; petiram armis remp. vtque reus agi posset, acie victum. Cęterùm cùm tam Cęsar, quàm senatus se reo implacabilem præberet: ac populi ante curiam voces audirentur, nõn temperaturos manibus, si patrum sententias euasisset, ipse sibi suo ictu mortem inuenit. Eo mortuo accusatio nihilominus est peracta. Post quę Drusus ouans vrbem ingreditur. Huius mater Vipsania supremum diem obiit. Tacfarinas cùm bellum in Africa renouasset, cohortemque Romanam pepulisset, priùs à L. Apronio, ac mox ab Apronio Cæsiano filio proconsulis fusus, pulsusque est in deserta. Lepidæ Æmiliæ, ob multa flagitia, aqua & igni interdictum est. Cæterùm cùm lege Pappia Poppæa, quam Augustus ad impediendam orbitatem, & augendum ęrarium sanxerat, multorum status excinderentur, & terror omnibus intentaretur, ei rei Tiberiùs remedium statuit. Postea Neronem Germanici filium patribus commendat: eique in senatu præmaturos honores petit. Sequens annus cõsules habuit Tiberium quartum, Drusum secundũ. Eluditur sententia Seueri Cecinæ, qui cẽsebat, ne quem magistratũ, cui prouincia obuenisset, vxor comitaretur. A. V. C. D.CCLXXIV. Drusus cùm Anniam Rufillam publica custodia attineri iussisset, ob id quòd se imagine Cęsaris tutã credẽs probra in C. Sestiũ senatorẽ, qui eam fraudis damnauerat, iecerat, exemplum dedit in eos, qui ideo in loca sacra perfugiebant, vt eo subsidio ad flagitia vterentur. Antistio,

R

quòd Rescuporidis consiliis permixtus esset, cùm bellum aduersus Ro: voluerat, aqua, & igni interdictum est. Eodem anno defectio Galliarum eorum diligentia, quibus & cohortes, & legiones in Galliis commissæ erant, repressa est. Cùm tamen superesset apud Æduos maior belli moles, duce Sacrouiro, qui finitimos Sequanos ad id bellum traxerat, ductu Silii hostes profligati, bellumque confectum est. C. Lutorius Priscus, quòd ægro Druso carmen composuisset in laudem eius, tanquam mortui, vltri-

A. V. C. mo supplicio affectus est. C. Sulpitius, D. Haterius coss. sequuntur. Cura

D. CCLXXV. luxus coërcendi remissa ab senatu ædilibus est. Tiberius Drusum filium summæ rei admouet, petita ei ab senatu potestate tribunitia. Africa prouincia Iunio Blæso prorogatur. Cùm Græciæ ciuitates de iure, & immunitatibus quæque suis disceptarēt, totius rei disquisitio à Tiberio ad senatum mittitur. Inde supplicationes Diis, ob valetudinem Iuliæ Augustę ludique magni ab senatu decernuntur. C. Silano Asiæ proconsuli repetundarum, & maiestatis simul postulato aqua & igni est interdictum, ipseque in insulam Cytheram relegatur. Seruius Maluginēsis, quòd Flamē Dialis erat, Asiam prouinciam non obtinuit. Tacfarinas reparatis per intima Africæ auxiliis per legatos sibi, suoque exercitui sedem ab Tiberio petere ausus est. Hunc Blæsus proturbat, fratremque eius capit. Eodem anno Iunia C. Cassii vxor, M. Bruti soror fato functa est.

C. CORNELII TACITI AB EXCESSV DIVI AVGVSTI ANNALIVM

LIBER III.

IHIL intermissa nauigatione hyberni maris Agrippina Corcyram insulam aduehitur, litora Calabriæ contra sitam. Illic paucos dies [a] componendo animo insumit, violenta luctu, & nescia [b] tolerandi. Interim aduẽtu eius audito, intimus quisque amicorum, & plerique militares, vt quique sub Germanico stipendia fecerant, multique etiam ignoti vicinis è municipiis, pars [c] officiũ in principem rati, plures illos secuti, ruere ad oppidum Brundisium, quod nauiganti celerrimum, fidissimumque adpulsu erat. Atque vbi primùm ex alto visa classis, complentur non modò portus & proxima maris, sed mœnia ac tecta, quaque longissimè prospectari poterat, mœrentiũ turba, & rogitantium inter se, [d] silentióne an voce aliqua egredientem exciperent. Neque satis constabat quid pro tempore foret, cùm classis paulatim successit, non alacri, vt adsolet, remigio, sed [e] cũctis ad tristitiam compositis. Postquam duobus cum liberis [f] feralem vrnam tenẽs egressa naui, [g] defixit oculos, idem omnium gemitus: neque discerneres proximos, alienos, virorum, fœminarumve planctus, nisi quòd comitatum Agrippinæ longo mœrore fessum, [h] obuij & recentes in dolore anteibant. [i] Miserat duas prætorias cohortes Cæsar, addito vt magistratus Calabriæ, Appulique, & Campa-

OBSERVATIONES.

a *Post magnas, & insignes perturbationes non priùs ad negotia, pristinúmque vitæ genus accedere debemus, quàm animo componendo aliquot dies à nobis insumpti sint.*

b *Mulieres sunt animo adeò impotenti, vt nihil aduersum tolerare sciant.*

c *Officium in principem haud dubiè declarant ij, qui affinibus illius honorem quàm maximum possunt, habent.*

d *Princeps voce, & acclamationibus à læta, silentio à mœsta multitudine excipi solet.*

e *In ingenti luctu cuncta ad tristitiam componuntur.*

f *Cineres defuncti principis, aut, quod hodie vsitatum est, ipsius corpus, in locis frequentißimis, nonnisi ab vxore illius, filiis, aut propinquis contingi debet. nempe, eodem loco, dum mortuo iusta fiunt, eius cadauer esse æquum est, quo is esset, si etiam viueret.*

g *Defigere oculos in terram magni mœroris indicium est.*

h *Longo mœrore nemo non ita defatigatur, vt non eum recentes in dolore anteeant.*

i *A corpore principis prætoriæ cohortes, donec humatum sit, itidem ac si viueret, nunquam abscedere debent.*

ni, ſuprema erga memoriam filij ſui munera fungerentur. [a] Igitur tribunorum, centurionumque humeris cineres portabantur. Præcedebant incompta ſigna, verſi faſces. atque vbi colonias tranſgrederentur, arrata plebes, [1] trabeati equites, pro opibus loci veſtem, odores, aliaq; funerum ſolennia cremabant. Etiam quorum diuerſa oppida, tamen obuij, & victimas, atque aras [b] Diis Manibus ſtatuentes, lacrymis, & conclamationibus dolorem reſtabâtur. Druſus Tarracinam progreſſus eſt, cum Claudio fratre, liberiſque Germanici, qui in vrbe fuerant. Conſules, M. Valerius & C. Aurelius (iam enim magiſtratum occeperant) & ſenatus, ac magna pars populi viam compleuere, diſiecti, & [c] vt cuique libitum flentes. Aberat quippe adulatio, gnaris omnibus [d] lætam Tyberio Germanici mortem [2] malè diſſimulari. Tyberius atque Auguſta publico abſtinuere, [e] inferius maieſtate ſua rati, ſi palam lamenrarentur, [f] ánne omnium oculis vultum eorum ſcrutantibus falſi intelligerentur? Matrem Antoniam non apud autores rerum, non [g] [3] diurna actorum ſcriptura, reperio vllo inſigni officio functam, cùm ſuper Agrippinam, & Druſum, & Claudium, cæteri quoque conſanguinei nominatim perſcripti ſint: ſeu valetudine præpediebatur, ſeu victus luctu animus [h] magnitudinem mali perferre viſu non tolerauit. faciliùs crediderim, Tyberio & Augu-

1. veſtiti veſte lugubri

2. ægrè.

3. Tacit. lib. 16. Ann. diurna populi Ro. per prouincias, per exercitus accuratiùs leguntur vt noſcatur &c & lib. 13. cum ex dignitate populi Ro. repertum ſit, res illuſtres annalibus, talia diurnis vrbis actis mandare.

OBSERVATIONES.

a *Principis corpus, ſiue cineres etiam per agros humeris hominum militarium, nempe tribunorum, & centurionum portari debent. porrò præcedunt incompta ſigna militaria, verſa imperatoria, & magiſtratus inſignia. Si verò funus oppida tranſgreditur, danda eſt opera, vt plebs atrata, trabeati equites, pro opibus loci, veſtem, odores, aliaque funerum ſollemnia crement. quinimo, & quorum ſunt diuerſa oppida, ac deuia, tamen obuij veniant; ritus tali re, ac tempore obſeruari ſolitos celebrēt; lachrymis, & conclamationibus triſtibus dolorem, vt eſt, aut eſſe debet, teſtentur.*

b *Piam eſſe credidit antiquitas, mortuos iuuare apud Deos manes, quibus ideo vt placarentur, victimæ cædebantur, atque aræ ſtatuebantur.*

c *Aliud eſt ſimulare dolorem, & aliud ex animo, & verè dolere.*

d *Dolor & luctus ſimulari fortaſſe poſſunt; at verò lætitia ob alicuius mortem malè diſſimulatur.*

e *Ex dignitate principis eſt, tempore luctus ac funeris domeſtici, abſtinere publico. quippe palam lamentari cuiuſuis hominis, & inferius maieſtate principis eſt. Cæterùm quàm ſæpiſſimè accidit, vt ſucceſſor, & hæres principis non tam doleat, quàm lætetur morte deceſſoris ſui. i. iactanter veriùs, quàm ex animo doleat. Id quod cùm peſſimo exemplo ante omnium ora, & multitudine veluti ficti doloris conſcia, fiat, præſtat principem interna hac ſua lætitia frui, quàm aſpicientibus, eiuſque vultum ſcrutantibus præbere facultatem coniectandi, quàm falſus ſit, quamque non doleat. & quamuis hic dici poſſit Tiberium non ſucceſſiſſe Germanico, tamen non minùs eius morte lætabatur, quàm ſi ſucceſſor eius eſſet: cùm id metueret, ne is habere imperium, quàm expectare mallet.*

f *Vix fieri poteſt, vt plurium oculis vnius vultum ſcrutantibus non intelligant, verus, falſuſne ſit.*

g *Princeps inprimis curare debet, vt, quod quoque die apud ipſum agitur, ſcriptis commēdetur.*

h *Cùm luctus eſt ingens, ſi ad magnitudinem mali viſus accedit, vix dolor tolerari poteſt: nam vt ſcribat Cic. Torquato; oculi augent dolorem, qui ea, quæ cæteri audiunt, intueri coguntur; nec auertere à miſeriis cogitationem ſinunt.*

ſta,

ſta, qui domo non excedebant, cohibitam: [a] vt par mœror, & matris exemplo auia quoque & patruus attineri viderentur. [b] Dies quo reliquiæ tumulo Auguſti inferebantur, modò per ſilentium vaſtus, modò ploratibus inquies; plena vrbis itinera, [c] conlûcentes per campum Martis faces. Illic miles cum armis, [d] ſine inſignibus magiſtratus, populus per tribus, [e] concidiſſe Remp. nihil ſpei reliquum clamitabant, prôptius, apertiuſque, [f] quàm vt meminiſſe imperitantium crederes. Nihil tamen Tyberium magis penetrauit, quàm [g] ſtudia hominum accenſa in Agrippinam, cùm [h] decus patriæ, ſolum Auguſti ſanguinem, vnicum antiquitatis ſpecimen appellarent, verſique ad cœlum ac deos, integram illi ſobolem, ac ſuperſtitem iniquorum precarentur. [i] Fuere qui publici funeris pompam requirerent, compararentque quæ in Druſum patrem Germanici honora & magnifica Auguſtus feciſſet. [k] Ipſum quippe aſper-

OBSERVATIONES.

a *Cùm officium, aut etiam pietas noſtra à multitudine ideo quod ab ea re abſtinemus, quam ſine ſcelere omittere non poſſumus, merito deſiderari poteſt, danda eſt opera vt is, quẽ ei rei caput eſſe æquũ eſt, ac de cuius probitate nemo dubitat, honeſta, ac veriſimili aliqua ſpecie ab ea re quoque abſtineat; quippe hoc pacto factũ noſtrũ, illius exemplo, ad quem totũ negotiũ pertinet, excuſari facilè poteſt.*

b *Quo die iuſta perſoluuntur ei principi, quem populus ſibi ereptum mœret, ſilentium vbique eſt, traducitur dies ploratibus inquies; plena vrbis itinera; collucentes frequentioribus locis faces; miles cum armis; magiſtratus ſine inſignibus conſpiciuntur; voces plenæ doloris, ac deſperationis vbique exaudiuntur.*

c *Faces interdiu collucentes non ſemper indicant lætitiam, ſed interdum, ac ſemper in funeribus mœrorem.*

d *Nunquam magiſtratus debet eſſe ſine ſuis inſignibus, quò facilius ab aliis dignoſcatur; niſi fortè in publico luctu.*

e *Cùm maximus aliquis, ac præclariſſimus vir extinctus eſt, tunc verò concidiſſe remp. ac nihil ſpei reliquum eſſe, merito clamitare videmur poſſe.*

f *Verus & iuſtus dolor multitudinis ab ea exprimit voces liberas, eaſque quibus qui rerum potiuntur, acriter interdum petuntur. Vix enim populus cohiberi poteſt, quominus quæ vera eſſe ſentit, palam, & apertè eloquatur.*

g *Nihil æquè principem penetrat, quàm ingens in ipſius conſanguineos, qui ei ſunt ſuſpecti, eique proximi deſtinantur, accenſa populi ſtudia.*

h *Quæ maximæ laudes principi tribui poſſunt, hæ ſunt, vt decus patriæ, ſolus herois alicuius ſanguis, vnicum antiquitatis ſpecimen appelletur.*

i *In ſolemnibus pompis omnino cauendum eſt, ne quid peccetur, quo facto is, cuius intereſt, offendi meritò poſſit. porrò offenditur princeps, aut qui hæc diligenter animaduertere ſolet, populus, ſi de iis honoribus, qui aliis eiuſdem faſtigij hominibus tribui ſoliti ſunt, quicquam detrahitur ei, in quem multitudinis ſunt propenſa ſtudia. Certè in his, quæ verè æſtimanti inania ſunt, cur populo potenti non ſatisfieri debeat, equidem cauſam video nullam.*

k *Funus magnificentiſſimo, vereque regio apparatu ita celebrari poteſt: nempe, ſi princeps ipſe, ſummuſue magiſtratus ei quam longiſſimè poteſt, obuiam procedat; nec vnquam abſcedat à corpore; ſimulque vrbem intret: circunfundantur lecto, vbi repoſitum eſt corpus, maiorum ipſius imagines; toro præponatur effigies mortui: meditata ſint ad memoriam virtutis carmina, & laudationes, & lachrymæ doloris incitamenta: denique cuncta à maioribus reperta & à poſteris inuenta curentur. Quòd ſi ob longinquitatem itinerum externis in terris, hoc eſt, iis in locis vbi princeps fato functus eſt, non integri honores ei exhiberi potuerunt, tantò plura decora mox ei tribui par eſt, quanto prima ſors negauit.*

1. sic supra li. 1. neque abscedere a corpore, id quæ vnum ex publicis muneribus vsurpare.

rimo hyemis, Ticinum vsque progressum,[1] neque abscedentem à corpore simul vrbem inrrauisse: circumfusas lecto Claudiorum Iuliorumque imagines, defletum in foro, laudatum pro rostris, cuncta à maioribus reperta, aut quę posteri inuenerint, cumulata. At Germanico ne solitos quidem & cuicunque nobili debitos honores contigisse. Sanè corpus ob longinquitatem itinerum externis terris quoquo modo crematum, sed tantò plura decora mox tribui par fuisse, quantò prima fors negauisset. Non fratrem, nisi vnius diei via, non patruum saltem porta tenus obuium. vbi illa veterum instituta? præpositam[2] toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina, & laudationes & lacrymas,[a] vel doloris imitamenta. Gnarum id Tyberio fuit; vtque[b] premeret vulgi sermones, monuit edicto, multos inlustrium Romanorum ob Remp. obiisse, neminem tam flagranti desiderio celebratum.[c] Idque & sibi & cunctis egregium,[d] si modus adiiceretur:[e] non enim eadem decora[f] principibus viris, & Imperatori, populoque, modicis domibus, aut ciuitatibus. conuenisse[g] recenti dolori luctum, & ex mœrore solatia. Sed referendum iam animum ad firmitudinem, vt quondam diuus Iulius amissa vnica filia, vt diuus Augustus ereptis nepotibus abstruserint tristitiam.[h] Nil opus vetustioribus exemplis; quoties populus Romanus clades exercituũ, interitũ ducum, funditus amissas nobiles familias[i] constãter tulerit.

2. sic Virg. effigiemque toro locat.

OBSERVATIONES.

a *Si non re ipsa tibi isthuc dolet, ait Demea ille Terentianus, simulare certè est hominis. certè princeps ab decoro nusquam discedere debet. ideo si non dolet, saltem simulet se dolere.*

b *Qui sermones inuidiam principi conflare possint, hos ipse summa diligentia illico reprimere debet.*

c *Parentibus, fratribus, & affinibus non potest esse non egregium, & honorificum, eum, qui vita excessit, ob præclaras corporis, & animi dotes flagranti desiderio publicè celebrari. certè id nihil aliud, quàm excellentis cuiusdam virtutis argumentum est.*

d *Mœrore non adeò opprimi debemus, quin tandem luctui modus adiiciatur, animusque ad firmitudinem reuocetur.*

e *Non omnes omnia decent: quippe alia est ratio principum, & imperatorum; alia modicarum domuum, & alia vniuersi populi. Ea re videant singuli, in rebus, quas agendas suscipiunt, non quid alii agant, sed quid se facere æquum sit, suamque adeò personam deceat.*

f *Cùm omnium oculi in vnum principem, ipsiusque mores sint conuecti, ideoque in altissimo dignitatis gradu locatus videatur, vt quisque sibi inde capiat exemplum, nõ decet ipsum mœrore ita confici, ob domestica & priuata, quibus ictus est, vulnera, vt reip. administrandæ parum videatur idoneus. quin potiùs animum ad firmitudinem reuocare, sesequè ipsi erigere, & tristitiam abstrudere debet, vt regendæ moli, cui insidet, par sit.*

g *Recenti adhuc dolore conuenit luctus, & ex mœrore solatia. i. postquam diu lachrymis, ac tristitiæ se homines tradiderunt æquum est ipsos postea admittere solatia doloris.*

h *Cùm exemplis vtendum est, ab alienis, ac longè petitis, quantum potest, abstinendum est; & vtendum, quatenus licet, domesticis, ac recentibus, quibus vehementer homines affici solent.*

i *Constantia est virtus, quæ conspicitur in aduersis. itaque qui domesticas, & publicas, easque ingentes calamitates æquo animo fert, is constans meritò appellari potest.*

prin-

[a] Principes [b] mortales, Rep. æternã esse. Proin repeterent solẽnia: & quia ludorum Megalensium spectaculum suberat, etiam voluptates resumerent. Tum exuto iustitio, reditum ad munia, & Drusus Illyricos ad exercitus profectus est, [c] erectis omnium animis petendæ è Pisone vltionis, & crebro questu, quòd vagus interim per amœna Asiæ atque Achaiæ, adrogãti & [d] subdola mora, scelerum probationes subuerteret. Nam vulgatum erat missam (vt dixi) à Gn. Sentio famosam veneficiis Martinã subita morte Brundisij extinctam, venenumque nodo crinium eius occultatum, nec vlla in corpore signa sumpti exitij reperta. At Piso, [e] præmisso in vrbem filio, datisque mandatis, per quæ principem molliret, ad Drusum pergit, quem haud fratris interitu trucẽ, quàm [f] remoto æmulo æquiorem sibi sperabat. Tyberius [g] quò integrum iudicium ostentaret, exceptum comiter iuuenem, [h] sueta erga filios familiarium nobiles liberalitate auget. Drusus Pisoni, si vera forent quæ iacerentur, præcipuum in dolore suum locum respõdit: [i] sed malle falsa & inania, nec cuiquam mortem Germanici exitiosam esse. Hæc [k] palam, & vitato omni secreto:

OBSERVATIONES.

a *Cùm princeps est gnarus, quo argumento nitatur multitudo ad ea confirmanda, in quæ ipsa miro studio accensa est, quæ tamen principi nõ probãtur, illud argumentũ, quasi aliud agens, edicto refellere debet. certè Tiberius hoc loco respondet voci illi pop. Romani quam paulò ante memorauit Tacitus, nempe concidisse remp. nihil spei reliquum.*

b *Discant principes, quicquid mortale est, id esse infra illud quod est immortale. at principes esse mortales, & remp. immortalem satis constat. se ergo ideo eò loci esse pro certo habeant vt reip. seruiant, non contra. hæc diuina Tiberij vox principum animis perpetuò hærere deberet.*

c *Nulla re magis eriguntur hominum animi, quàm expectatione eius vltionis, quæ petenda est ab eò qui propter insigne aliquod scelus, omnibus est inuisus.*

d *Quod probari nonnisi recenti facto potest, id optimum est, vt illius mora, qui criminis insimulatur, eludatur: hoc sanè pacto sceleris probatio subuerti potest.*

e *Qui se ab inimicis apud populũ, aut apud principem in inuidiam alicuius criminis adductum esse videt, non illico iudicium subire, hoc est periculis, & inuidiæ se offerre, sed cedere rumoribus, ac tẽpori debet: atque interim aliquem gratiosum hominem ad principem præmittere, qui eum molliat; eius iram, si qua est, leniat; suamque causam apud principem agat.*

f *Nullum principatus consortium adeò esse potest, vt inter ipsas coniunctissimas personas æmulatio eò euadat, vt alter æmuli morte lætetur.*

g *Princeps omnibus in rebus integrum iudicium, hoc est, non præiudicatum, præbere; quod si non habet, saltem ostentare debet.*

h *Cùm patres filiis exiguè præbeant sumptum, præclarè faciet princeps si, adhibito iudicio, iuuenum illustrium tenuitatem sua benignitate subleuabit. quo sanè facto præter eos, quibus benignè fit, patres quoque ipsos, & affines sibi, & reip. firmat, atque ex ea re magnam apud omnes laudam consequitur.*

i *Eum vlcisci debeò, à quo constat ortum esse quo de agitur, scelus, ob quod admissum, præcipuus in dolore locus meus est. cæterùm in eiusmodi rebus, quisque ea animi moderatione esse debet, vt optet crimina, quorum reus accusatur, esse falsa & inania; ne, scilicet, cuiquam illius mors, quem luget, exitiosa sit.*

k *Quæ ita vt à nobis dicuntur, accipi volumus, ea palam, & vitato omni secreto proferre debemus.*

[a] neque dubitabantur præscripta & à Tyberio, cùm [b] incallidus alioqui, & facilis iuuenta, senilibus tum artibus vteretur. Piso, Dalmatico mari tramisso, relictisque apud Anconam nauibus per Picenum, ac mox Flaminiam viam adsequitur legionem, quæ è Pannonia in vrbem, dein præsidio Africæ ducebatur. [c] Eaque res agitata rumoribus, vt in agmine atque itinere [d] crebrò se militibus ostentauisset. Ab Narnia, vitandæ suspicionis, an, quia [e] pauidis cõsilia in incerto sunt? Nare ac mox Tyberi deuectus auxit vulgi iras, quia [f] nauem tumulo Cæsarum [g] adpulerat, dieque, & ripa frequenti, magno clientium agmine ipse, fœminarum comitatu Plancina, & vultu [h] alacres incessere. Fuit inter inritamẽta inuidiæ domus foro imminẽs festo ornatu, conuiuiumque & epulæ, & celebritate loci nihil occultum. Postera die Fulcinius Trio Pisonem apud consules postulauit. Contra Vitellius ac Veranius, cæterique Germanicum comitati tendebant, [i] nullas esse partes Trioni: neque se accusatores, [i] sed rerum indices & testes [k] mãdata Germanici perlaturos. Ille dimissa eius causæ delatione, vt priorem vitam accusaret, obtinuit: petitumque est à principe, cognitionem exciperet: Quod ne reus quidem abnuebat, [l] studia populi & patrum metuens. contra, Tyberium [m] spernendis rumoribus validum, & conscientiæ ma-

i. sic lib. 15. An. formenta vulneribus nulla iussu suo sed quia cætera palam vana obiecisset adiungere crimen visum, se pariter indicẽ, & testem facere.

OBSERVATIONES.

a *Non proprio, sed prudentioris alicuius consilio eum niti verisimile est, qui præter ætatem, naturamque suam senilibus artibus vtitur.*

b *Iuuenes natura plerunque sunt incallidi, & faciles.*

c & f *Qui multitudini iam odio est eius leuißima peccata pro grauißimis accipiuntur.*

d *Qui se militibus crebrò ostentat, aliquid seditiosum, aut hostile videtur agitare.*

e *Animi perturbatione consilium impediri constat: non itaque mirum est, si pauidis consilia in incerto sunt.*

g *Minimis etiam rebus suspicax vulgus offenditur.*

h *Parum prudens est is, qui in communi luctu, non modò non luget ipse; verùm etiam vultu est alacris, nam haud dubiè omnium inuidiam aduersus se, odiaque accendit.*

i *Cùm magnũ totius causæ momentum positum sit in persona accusatoris, non cuiusuis partes sunt, reum aliquem facere apud magistratus, ne mutua accusatoru, & rei collusione totum crimen eludatur. Sed res, scilicet, potißimùm agi debet per eos, qui totius facti indices simul sunt, ac testes.*

k *Aliud est aliquem simpliciter accusare, ceu reum mortis defuncti principis; & aliud mandata ipsius principis mortui perferre; nempe, in quibus plus est momenti, quàm in omnibus alijs probationibus.*

l *Is in quem senatus, & populi odia sunt accensa, ecqua tandem in re innocentiæ suæ (si innocens est) præsidium inuenire potest, nisi in vna principis æquitate?*

m *Princeps debet esse validus spernendis rumoribus; eos dico, qui sunt inanes, & nullo fundamento subnixi, quibus nunquam commoueri debet. neque enim, æquum est, principem huc illuc impelli arbitratu insanæ & concitatæ multitudinis.*

tris innexum esse: veraque aut in deterius credita,[b] iudice ab vno facilius discerni, odium & inuidiam apud multos valere. Haud fallebat Tyberium moles cognitionis, quaque ipse fama distraheretur. Igitur paucis familiarium adhibitis, minas accusantium, & hinc preces audit, integramque causam [c] ad senatum remittit. Atque interim Drusus rediens Illyrico, quãquam patres censuissent ob receptum Maroboduum,& res priore æstate gestas, vt ouans iniret, [d] prolato honore vrbem intrauit. Postquam reo T. Arrũtium, [Fulcinium] Asinium Gallum, Æserninum, Marcellum, Sext. Pompeium patronos petenti, iisque [e] diuersa [f] excusantibus, M. Lepidus, & L. Piso, & Liuineius Regulus adfuere, arrecta omni ciuitate, quanta [g] fides amicis Germanici, quæ [h] fiducia reo, satin' cohiberet ac premeret sensus suos Tyberius, an promeret: iis haud aliàs intentior populus, plus sibi in principem [i] occultæ vocis, aut suspicacis [k] silentij permisit. Die senatus, Cæsar orationem habuit meditato temperamento: Patris sui legatum atque amicum Pisonem fuisse,[l] adiutoremque Germanico datum à se, autore senatu, rebus apud Orientem administrandis: illic [m] contumacia & certaminibus asperasset iuuenem, exitu-

OBSERVATIONES.

a *Quem reus facinoris scit esse conscium, hunc sibi optat iudicem dari.*

b *Satis constat, singulos iudices si plures sunt, si quid iniquè iudicatum est, eius rei culpam in collegas solere conferre; potissimùm cùm quam quisque sententiam dixerit, non sciri potest. quòd si tota cognitionis moles vni incumbit, nec ille, priùs quam ius, & iniuriam discernat, singula diligenter circumspectabit, nec temerè quicquam aget, cuius infamia penes ipsum remaneat. contra verò apud multitudinem iudicum odium, & inuidia valent, quibus iudicium corrumpitur.*

c *Cùm tantæ molis cognitio principi incumbit, vt, vtram in partem inclinet, futurum sit, vt, aut fama, & populi vocibus distrahatur; aut aliquid aduersus animi sui sententiam committat, iudicio, & cognitione abstineat, remque totam, atque integram causam ad Senatum remittat. hoc pacto se omni odio pariter, ac suspitione exoluet.*

d *Intra annum luctus, cui delatus est honos, eum proferre in aliud tempus debet; ne quod illi gloriæ esse debet, tali tempore, inuidiam potiùs, odiumque pariat.*

e *Tam atrox, tamque odiosum est crimen maiestatis, vt reus vix quenquam patronum inueniat.*

f *Etsi rogati id quod à nobis petitur præstare nolumus, non tamen nolle nos, sed alijs occupationibus distineri profiteamur.*

g *Fides mortuo ab ijs præstari dicitur, qui illius mandata, summa cura, summoque studio conficiunt.*

h *Confidit reus aut innocentiæ suæ, aut fauori iudicis.*

i *Plerunque voces plebis non apertæ, sed occultæ odium in principem, silentium acres suspitiones significat.*

k *Silentium est argumentum iudicij, aut imperitiæ, aut suspitionis.*

l *Principibus iuuenibus quibus maximi momẽti negotia cõmittuntur, rebus administrãdis adiutores dantur ij, qui plurima integritatis, fidei, prudentiæ documenta defunctis principibus dederunt.*

m *Contumacia est proprium vitium illius, qui, vt cui debet, obsequatur, in animum inducere non potest.*

que eius lætatus esset, an [a] scelere extinxisset, [b] integris animis diiudicandum. Nam si legatus officij terminos, obsequium erga imperatorem exuit, eiusdéq; morte, & [c] luctu meo lętatus est, [d] odero, seponámque à domo mea, & [e] priuatas inimicitias non [f] principis vlciscar: Sin facinus in cuiuscunque mortaliũ nece vindicandũ detegitur, vos verò & [g] liberos Germanici, & nos parẽtes [h] iustis solatiis [i] adficite: simulq; illud reputate, [k] turbidè & [l] seditiosè tractauerit exercitus Piso, quæsita sint per ambitionem studia militum, armis repetita prouincia, an, [m] falsa hæc [n] in maius vulgauerint accusatores. quorũ ego [o] nimiis studiis iure succẽseo. nã quò pertinuit, [p] nudare corpus, & cõtrectandum vulgi oculis permittere: deferriq; etiã [q] per externos, tanquã veneno interceptus esset, si [r] incerta adhuc ista,

OBSERVATIONES

a *Aliud est, exitu alicuius lætari, & aliud eum extinxisse.*

b *Is iudex rectè iudicare dicitur qui in cognitione nihil præter ius, æquumque spectat; atque ad tribunal affert animum integrum, non præiudicatum. nam, vt Cic. ait, tantum opinio præiudicata potest, vt etiam sine ratione valeat autoritas.*

c *Non potes lætari morte filij, aut propinqui mei, quin idem luctu læteris meo.*

d *Eum odisse debeo, qui morte propinqui mei, luctuque meo lætatur.*

e *Sciendum est, principis personam duobus modis considerari. nam aut est publica, aut priuata: hinc fit, vt pleraque princeps agat tanquam princeps, hoc est, caput reip. & multa ceu priuatus. Quæ cùm ita sint, non statim amicus aut inimicus principis, idem socius & amicus, aut inimicus, & hostis reip. iudicari debet; vt distinguenda sit causa publica à priuata. hinc manarunt prudentißima illa Tiberij verba, odero, seponamque à domo mea, & priuatas inimicitias, non principis vlciscar.*

f *Neque princeps, neque magistratus debet abuti ea, quam obtinet, autoritate ad priuatas inimicitias vlciscendas; & ad ea confundenda quæ ratio, & lex iubent esse distincta.*

g *Primus gradus cognationis est liberorum, secundus parentum, & sic deinceps.*

h *Iusta solatia parentum, & liberorum dicuntur illa quæ fiunt in vltionem cæsorum.*

i *Princeps ipse, si qua in re læsus est, quæ tamen causa, nullo pacto complectitur remp. in eo, posita principis persona, legum, Senatus, ac magistratuum auxilium implorare debet.*

k *Non qui studia exercitus, qua re maximè potest, parat, protinus maiestatis postulari potest. Sed si ea res in iudicium venit, iudex reputare debet, an reus turbidè, & seditiosè tractauerit exercitus, & an quæsita sint per ambitionem studia militum, & cætera de eodem genere.*

l *Qui turbidè, & seditiosè tractat exercitus, per ambitionem quærit studia militum, quod potest, & debet iure, & æqua disceptatione, id mauult armis patrare, is haud dubiè turbas, ac tumultus bellicos molitur, ac proinde capitis damnari, ceu reus maiestatis rectè potest.*

m *Illud falsum est, quod aut omnino non, vti dicitur, est; aut si est, in maius elatum est.*

n *Hic est mos sycophantarum, vt falsa in maius vulgent.*

o *Omnibus in rebus diligenter cauendum est, ne quid nimio studio facere videamur. nam etsi iusta de causa alicuius rei propugnatio à nobis suscepta est, si tàmen non æquitate, sed studio ducimur, id, quicquid est, non modò laudi nobis non ducitur, sed & vitio verti meritò potest. Siquidem omnia non tam ad euentum, quàm ad consilium referri oportet.*

p *Cæde facta, aut aliquo vi veneni sublato, priùs quàm causa cognita sit, prudens magistratus nunquam patietur corpus nudari, & contrectandum vulgi oculis permittere.*

q *Diligenter cauendum est, ne quibus laboramus vitiis, ea per externos differantur, ne iis ludibrio simus, quibus nostra mala cognita sunt.*

r *Quæ adhuc incerta, & scrutanda sunt, ea pro certis, planeque perspectis vulgare, nimiæ temeritatis est.*

& scru-

& scrutanda sunt? [a] Defleo equidem filium meum, semperque deflebo: sed [b] neque reum prohibeo quò minùs cuncta proferat, quibus innocentia eius subleuari, aut si qua fuit iniquitas Germanici, coargui possit: vosque oro, ne, [c] quia dolori meo causa connexa est, [d] obiecta crimina pro adprobatis accipiatis. Si quos [e] propinquus sanguis, aut fides sua patronos dedit, quantum quisque [f] eloquentia & cura valet, iuuate periclitantem. Ad eundem laborem, eandem constantiam accusatores hortor. Id solùm Germanico [g] super leges præstiterimus, [h] quòd in curia potiùs quàm in foro, apud senatum, quàm apud iudices de morte eius anquiritur. cætera pari modestia tractentur. nemo Drusi lacrymas, nemo mœstitiam meam spectet, [i] nec si qua in nos aduersa finguntur. Exin biduum criminibus obiiciendis statuitur, [k] vtque sex dierum spatio interiecto reus per triduum defenderetur. Tum Fulcinius vetera & [l] inania orditur, ambitiose, auareque habitam Hispaniam. quod neque conuictum noxæ reo, si recentia purgaret: neque defensum [m] absolutioni erat, si teneretur maioribus flagitiis. Post quem Seruæus, & Veranius, & Vitellius consimili studio, sed multa eloquentia Vitellius, obiecere: odio Germanici, & rerum nouarum studio, Pisonem vulgus militum [n] per licentiam & sociorum iniurias eò vsque corrupisse, vt [o] parens le-

OBSERVATIONES.

a *Pietate iubetur filius deflere patrem, & contra.*

b *Nunquam reus est prohibendus, quominus cuncta proferat, quibus innocentia eius subleuari, aut siqua aduersarij iniquitas est, coargui possit.*

c *Ea index integritate esse debet, vt, neutram in partem inclinet; neque cuiusquam, ac ne principis quidem dolore, ac suo ipsius, ac lachrymis commoueatur.*

d *Is verè iniquus index dici potest, qui obiecta crimina pro adprobatis accipit.*

e *Duabus potissimùm de causis patrocinium rei suscipimus; aut ob propinquitatem sanguinis; aut ob fidem illi datam, & amicitiæ iura*

f *Præcipuum munus eloquentiæ est, iuuare periclitantes.*

g *Ne ipsis quidem principibus quidquam super leges præstari debet.*

h *Cùm forum ordinarium mutatur, id est, cuius iudicis eius, qua de agitur, rei, cognitio esse debet, eo posthabito, tota lis ad aliud tribunal transfertur, cui id datur, id ei supra leges præstari dicitur. nemini certè hoc concedi, nisi grauissimas ob causas, debet.*

i *Princeps multis de causis, debet palam ostendere, se nihil eorum, quæ in se dicuntur, ignorare.*

k *Cùm defensio sit fauorabilior accusatione, plus temporis reo ad meditandam causam, quàm accusatori ad accusandum datur.*

l *Actor priusquam ad accusandum accedat, debet secum reputare, an, quæ obiecturus est, crimina noxæ reo futura sint. nempe, is est ineptus accusator, qui ea opponit reo, quorum etsi erit conuictus, ei tamen noxæ esse non possunt.*

m *Ea reus defendere, ac purgare debet, ex quibus oritur absolutio. cætera sunt inania.*

n *Cùm militia in lasciuiam vertitur, satis constat, militarem disciplinam corrumpi. ideo is imperator qui militibus hactenus indulget, vt hi nimia licentia, otio, & populorum iniuriis lasciuiant, tanquam corruptor disciplinæ militaris postulari potest.*

o *Paria sunt, laudari à deterrimis, & vituperari ab optimis.*

gionum à deterrimis appellaretur: contrà, in [a] optimum quęque, [b] maximè in comites & amicos Germanici sæuisse: postremò ipsum [c] deuotionibus & veneno peremisse: sacra hinc & immolationes nefandas ipsius atque Plancinæ: [d] petitam armis Remp. vtque [e] reus agi posset, acie victum. Defensio in cæteris trepidauit. nam neque ambitionem militarem, neque prouinciam pessimo cuique obnoxiam, ne contumelias quidem aduersum imperatorem inficiari poterat. solum veneni crimen visus est diluisse. Quod ne accusatores quidem satis firmabant, in conuiuio Germanici, cum super eum Piso discumberet, infectos manibus eius cibos arguentes. [f] quippe absurdum videbatur, inter aliena seruitia, & tot astantium visu, ipso Germanico coram id ausum. Offerebatque familiam reus, & ministros in tormenta flagitabat. Sed iudices per diuersa implacabiles erant: [g] Cæsar ob bellum prouinciæ inlatum; Senatus, nūquam satis credito, sine fraude Germanicum interiisse. [1] scripsissent expostulantes: quod haud minùs Tyberius quàm Piso abnuere. Simul populi ante curiam voces audiebantur, [h] non temperaturos manibus, si patrum sententias euasisset. effigiesque Pisonis traxerant in Gemonias, ac diuellebant, [i] nî iussu principis protectæ, repositæque forent. Igitur inditus lecticæ, & à tribuno prætoriæ cohortis deductus est: vario rumore, custos salutis, an mortis exactor sequeretur. Eadem Plancinæ inuidia, maior gratia, [k] eoque ambiguum habebatur quantum Cæsari in eam liceret.

[1] hic multa desiderantur.

OBSERVATIONES.

a *Paria sunt fouere deterrimos. & sæuire in bonos.*

b *Contumacem, seditiosum, aut hostilem animum satis nudat is, qui in comites, aut amicos principis, aut filij eius sæuit.*

c *Non est nouum, neque inauditum, homines deuotionibus, & veneno peremptos esse; atque ad eam rem sacra, & immolationes nefandas esse adhibitas.*

d *Qui vi, & armis eum locum occupare studet, vnde ab eo, penes quem summum ius, & potestas eius rei fuit, deturbatus est, is armis remp. petere dicitur, ac maiestatis accusari potest.*

e *Is etiam maiestatis reus videri potest, qui vt criminis cuius accusatus erat, reus agi posset, acie vinci debuit. in eo, scilicet, videtur esse spreta maiestas principis, quòd ad iudicem vocatus non priùs venit, quàm vi in ius tractus est.*

f *Non est verisimile quenquam eò dementiæ deuenisse, vt, principe ipso præsente, & multorum adstantium visu, interque ipsius principis seruitia, & ministros, cibos, qui principis mensæ apponuntur, inficere audeat.*

g *Quæcunque aduersus remp. fiunt, in his princeps implacabilis esse, nihilque omittere, quominus in turbarum authores seuerè animaduertat, debet.*

h *Quid cuique formidabilius accidere potest, quàm furori concitatæ multitudinis, nullam excusationem admittentis obijci?*

i *Princeps nunquam debet indulgere insaniæ, & furori concitatæ multitudinis. hanc ob causam singula, quæcunque eadem illa sunt, quæ populus solo furore actus audet, reprimere, suamque autoritatem interponere debet; vt, quod ille forte aut trahit, aut diuellit, ipsius iussu protegatur, & reponatur. quippe, nihil magis reip. perniciosum est, quam plebem furoribus, & seditionibus suescere, easque prospero euentu corroborari.*

k *Cui princeps nimia beneuolentiæ significatione indulget, in hunc haud sanè multum ei licet.*

Atque

atque ipsa [a] donec [1] mediæ Pisoni spes, sociam se cuiuscunque fortunæ, &, si ita ferret, comitem [2] exitij promittebat. vt secretis Augustæ precibus veniam obtinuit, [b] paulatim segregari à marito, diuidere defensionem cœpit. Quod reus postquam sibi exitiabile intelligit, an adhuc experiretur dubitans, hortantibus [c] filiis durat mentem, senatumque rursum ingreditur: redintegratamque accusationē, infensas patrum voces, aduersa & sæua cuncta perpessus, nullo màgis exterritus est, quàm quòd Tyberiū siue miseratione, siue ira, [d] obstinatum clausumque vidit, ne quo adfectu perrumperetur. Relatus domum, tāquam defensionem in posterum meditaretur, pauca conscribit, obsignatque & liberto tradit. Tum [e] solita curando corpori exequitur. Dein multam post noctem, egressa cubiculo vxore, operiri fores iussit: & cœpta luce perfosso iugulo, iacente humi gladio, repertus est. Audire me memini ex senioribus, visum sæpiùs inter manus Pisonis libellum, quem ipse [f] non vulgauerit: sed amicos eius dictitauisse, [g] literas Tyberij, & mandata in Germanicum contineri: ac destinatum promere apud patres, principemque arguere, ni [h] elusus à Se-

1. dubiæ.
2. magis placet exilii.

OBSERVATIONES.

a *Est genus hominum, qui donec amicorum periclitantium mediæ sunt spes, se eis, ne si vita quidem ponenda sit, vnquam defuturos audacter magis pollicentur, quàm postea, cùm verba ad rem conferri opus est, constanter fidem seruant. nam statim vt miseros fortuna deseruit, hem, ab illis ipsis, quos officij, fidei, pietatis meminisse æquum fuit, deseruntur.*

b *Qui ideo est in periculo quia causam habet coniunctam cum eo, cui omnes sunt infensi, is suæ saluti egregiè prospexerit: si ab illo segregabitur, suamque causam & defensionem ab illius causa, & defensione diuidet. contra reus consultè faciet, si suam causam & defensionem consociabit cum causa & defensione illius, qui apud principem plus potest, quàm ipse.*

c *In maximis nostris periculis nunquam, etsi omnia nobis aduersantur, animum despondere; sed mentem durare, eaque quæ pertinent ad nostram defensionem singula proferre debemus; ne nobis ipsi in summo discrimine, rebusque nostris dubiis defuisse videamur.*

d *In iudiciis & princeps, & magistratus ita debet esse clausus, vt, non ira, non miseratio in ipso deprehendatur: nullo denique affectu perrumpi possit.*

e *Cui certum est sibi manus afferre, id adeò dissimulat, vt, nihil minus in animo, quàm tale facinus habere videatur.*

f *Constantis, vereque amici hominis est, ea, vel in ipso vitæ discrimine, nunquam enunciare, aut prodere, quæ vulgata magnum dedecus, & ignominiam, atque adeò periculum amico creare possunt.*

g *Nunquam princeps debet committere vt quicquam sua manu scribat, quod non idem in concione, si res postulabit, legi rectè possit. at occulta mandata sæpiùs dari necesse est; fateor. Sed nego ea scripto magis, quàm verbis contineri debere. nempe, hoc principi ante oculos semper esse debet, ne cuius sceleris argui possit. quòd siquid fortè scriptis commendandum est, ita, scilicet, scribi debet, vt aliam in partem, quàm princeps ipsa re voluit, ab iis accipi, quorum in manus fortasse eiusmodi scripta venient, possit.*

h *Si princeps nefarij alicuius facinoris ab aliquo argui potest, hunc aut variis promissis eludat; aut alio pacto, pro ratione temporis, sibi ita prospiciat, vt id, quicquid est, enunciari nunquam possit.*

iano per vana promissa foret: nec illum sponte extinctum, verùm [a] immisso percussore: quorum neutrum adseuerauerim. [b] neque tamen occulere debui narratum ab iis, qui nostram ad iuuentam durauerunt. [1] Cæsar flexo in mœstitiam ore, suam inuidiam tali morte quæsitam apud senatum; crebrisque interrogationibus exquirit qualem Piso diem supremum, noctemque exegisset. Atque illo pleraque sapienter, quædam incõsultiùs respõdẽte, recitat codicillos à Pisone in hunc fermè modum compositos: [c] Cõspiratione inimicorum & inuidia falsi criminis oppressus, quatenus veritati & innocentiæ meæ nusquam locus est, deos immortales testor, vixisse me Cæsar cum fide aduersum te, neque alia in matrem tuam pietate: vosque oro [d] liberis meis consulatis, ex quibus Gn. Piso qualicũque fortunæ meæ [e] non est adiunctus, cùm omne hoc tempus in vrbe egerit. M. Piso repetere Syriam dehortatus est. atque [f] vtinã ego potiùs filio iuueni, quàm ille patri seni cessisset. eò impensiùs precor ne meæ prauitatis pœnas innoxius luat. [g] Per quinque & quadraginta annorum obsequium, per collegium consulatus quondam diuo Augusto parenti tuo probatus, & tibi amicus, nec quicquam post hæc rogaturus salutem infelicis filij rogo. De Plancina nihil addidit. Post quæ Tyberius adolescentem crimine ciuilis belli purgauit: patris quippe [h] iussa, nec potuisse filium detrectare: simul nobilitatem domus, etiam ipsius, [i] quoquo modo meriti, grauem casum miseratus. Pro Plancina [k] cum pudore & flagitio disseruit, matris preces obtendens: in quem optimi

1. hic deest aliquid.

OBSERVATIONES.

a *Hinc discant illi, quibus nihil est prius, quàm exequi scelesta principum mandata, quos Tacit. lib. 14 rerum atrocium, & grauiorum facinorum ministros appellat: Principem non magis esse autorem scelesti mandati, quàm aliquando fore exactorem eius pœnæ, quæ debita est illis ipsi sceleri, cui patrando promptiùs, quàm par est, scelestam ei operam præstiterunt.*

b *Quemadmodum historiæ scriptor diligenter cauere debet, ne audaci affirmatione falsa pro veris tradat; ita quoque in maximi momenti rebus minimè occulere debet eos rumores, qui longo temporis spatio percrebuerunt.*

c *Non est nouum, innocentes conspiratione inimicorum, & inuidia falsorum criminum opprimi. id cùm accidit, neque veritati, neque innocentiæ vsquam locus esse dicitur.*

d *Parentes, vel in ipso vitæ discrimine, plus de filiorum, quàm de sua ipsorum salute solliciti sunt.*

e *Non est æquum, filios innoxios paternæ prauitatis pœnas luere.*

f *Sæpissimè accidit, vt filijs iuuenibus patres parere æquius omnino sit, quàm filios patribus cedere.*

g *Efficaces haud dubiè redduntur preces nostræ commemoratione earum rerum, quæ nobis cum illo quem rogamus, communes aliquando fuerunt.*

h *Quod peccatum ab eo filio commissum est, qui iussa patris detrectare non potuit, venia potiùs dignum, quàm supplicio videtur esse vindicandum: siquidem vix fieri potest, vt filius defugiat autoritatem patris.*

i *Amplissimorum hominum, etiam quoquomodo meritorum graues casus miserari solemus.*

k *Nocens nisi cum pudore, & flagitio à sciente defendi potest.*

iusq;

cuiusque [a] secreti questus magis ardescebant. [b] Id ergo fas auiæ, inter-
fectricé nepotis aspicere, adloqui, eripere senatui. quod pro omnibus ci-
uibus leges [1] obtineant, vni Germanico non contigisse. Vitellij & Vera- 1. vt plectatur qui hominem interfecerit.
nij voce defletum Cæsarem: ab Imperatore, & Augusta defensam Plan-
cinã. [c] proinde venena, & artes tam feliciter expertas [2] verteret in Agrip- 2. Plancina.
pinam, in liberos eius, egregiamque auiam, ac patruum sanguine miserri-
mæ domus exatiaret. Biduum super hæc [d] imagine cognitionis absum-
ptum, vrgente Tyberio liberos Pisonis matrem vti tuerentur. Et cum ac-
cusatores ac testes certatim perorarent, respondente nullo, [e] miseratio,
quàm inuidia augebatur. Primus sententiam rogatus Aurelius Cotta
consul (nam referente Cæsare magistratus eo etiam munere fungeban-
tur) [f] nomen Pisonis radendum [g] fastis censuit: partem bonorum pu-
blicandam, pars vt Gn. Pisoni filio concederetur, isque [h] prænomen mu-
taret. M. Piso exuta dignitate, & accepto quinquágies sestertio in decem
annos [3] relegatur, concessa Plancinæ incolumitate, [i] ob preces Augustæ. 3. lego, relegaretur.
Multa ex ea sentẽtia [k] mitigata sunt à principe: ne nomen Pisonis fastis
eximeretur, quando M. Antonij, qui bellum patriæ [4] fecisset, Iulij Anto- 4. & hostis à senatu iudicatus esset.
nij, qui domum Augusti violasset, manerent: & M. Pisonem ignominiæ

OBSERVATIONES.

a *Quæ ita secreta sunt, vt erumpere non possint, hæc haud dubiè magis ardescunt.*

b *Neque parentibus, neque propinquis illius, qui interfectus est, fas est, interfectorem aspicere & alloqui: cùm potiùs mortem defuncti vindicare eos æquum sit.*

c *Quàm sæpissimè accidit, vt, qui gladios, venena, malas artes fæliciter, id est, ex animi sui sententia in alicuius perniciem expertus est, nullo metu pœnæ flagitijs cumulet flagitia, quando prima prouenerunt.*

d *Imago cognitionis dicitur, cùm totum iudicium, quasi de causa cognoscatur, variis artibus eluditur.*

e *Vel deterrimi cuiusque indefensi summum periculum post inuidiam parit miserationem.*

f *Pœna illius, qui multa flagitiosè in principem, & in remp. commisit, talis esse potest, vt, præter mortem, pars bonorum publicetur; pars filiis, si illustres sunt, concedatur; horum nullus prænomen habeat patris. quòd siquis ex his culpæ paternæ affinis est, si ei vita conceditur, exuta, si quam fortè obtinet, dignitate, accepto vnde ægrè, & miserè viuat, aut ad tempus, aut in perpetuum relegetur. at verò patris nomen fastis, actisque publicis omnino radatur. His & illud addi potest, quod hodie vsitatum est, vt damnati imagines & insignia deleantur.*

g *In rep. bene constituta, aut in domo principis quicquid agitur, id scriptis diurnis mandari, multis de causis, debet.*

h *Nomina, & prænomina quemadmodum sæpe ex præclaris facinoribus originem trahunt, ita quoque non est mirum, ob flagitia amitti.*

i *Mulierum preces apud propinquos, nempe, matris apud filium, vxoris apud maritum, sororis apud fratrem quàm efficacissimas esse, sæpiùs, experientia duce, cognitum est.*

k *Iudicis est, nocentem, quamuis magnum, & potentem hominem, condemnare. principis verò non quidem eum eximere supplicio, sed sententiam (quod sine damno reip. fieri possit) mitigare: potissimùm cùm id exemplo facere potest: hinc sanè clementiæ laudem, quæ maxima est, adipiscetur.*

a.S. lib. 2. hist. [illegible] firmus ad[illegible] largitionem, de Vespasiano loquens.

exemit, concessitq; ei paterna bona,[a] satis firmus, ut sæpe memoraui, aduersum pecuniã, & rum pudore absolutæ Placinæ[b] placabilior. Atq; idẽ cùm Valerius Messalinus signum aureum in æde Martis Vltoris, Cæcina Seuerus aram Vltioni statuendam censuissent, prohibuit: ob[c] externas ea victorias sacrari dictitans;[d] domestica mala tristitia operienda. Addiderat Messalinus, Tyberio, & Augustæ, & Antoniæ, & Agrippinæ Drusoque, ob vindictam Germanici,[e] grates agendas,[f] omiseratque Claudij mentionem: & Messalinum quidem L. Asprenas senatu coram percunctatus est, an prudens preterisset? ac tum demum nomen Claudij adscriptum est. Mihi quantò plura recentium, seu veterum reuoluo, tantò magis[g] ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obuersantur. Quippe fama, spe, veneratione potiùs omnes destinabantur imperio, quàm quem futurum principem fortuna[h] in occulto tenebat. Paucis post diebus Cæsar auctor senatui fuit, Vitellio, atque Veranio, & Seruæo[i] sacerdotia tribuendi. Fulcinio suffragium ad honores pollicitus, mo-

OBSERVATIONES.

a *Non minima hæc est laus principis, ut sit firmus aduersus pecuniam priuatorum, etsi ea fisco addicta est. Sed quotusquisque principum hodierno die hoc sibi persuadet? certè non pauci sunt, quibus ita uidetur, omnem principatus vim eò referri oportere, ut priuatos fortunis euertant. idque adeò ut summam fortunam in auaritia, & rapacitate constituant.*

b *Si te placabilem præbes nocentiori, cur item ventam non des ei, qui non tantum pœnæ suppliciique meritus est?*

c *Hoste debellato. signa, aræque statuuntur Marti Vltori, & Vltioni.*

d *Alia est ratio externorum bellorum, & alia malorum domesticorum. quippe illis confectis causa est, quapropter lætemur; eamque rem, quibus maximè possumus, præclaris monumentis æternitati commendemus: nempe, ut posteritas intelligat, iisdem sibi virtutis, gloriæque vestigiis insistendum esse. at vero mala domestica, bellaque ciuilia luctu & tristitia, atque adeò perpetua obliuione operienda sunt; tantum abest, ut, bellò ciuili confecto, signa, aræque ad perpetuam malorum intestinorum memoriam statui debeant.*

e *Cùm intersit reip. facinorosos homines è medio tolli, tum verò præcipuè cùm tales sunt, ex quibus maxima damna in Remp. proficisci poterant, per quos id factum est, iis grates publicè agi debent.*

f *Diligenter cauendum est, ne quid peccetur in necessaria, & publica principalium nominum commemoratione, ne quis propinquorum principis fortè præteritus, aut alio, quàm quo oportuit loco nominatus offendi meritò possit.*

g *Ecquod tandem negotium est, in quo non ludibria rerum humanarum nobis ob oculos obuersentur? certè experientia doceri possumus, ea quæ modò summa fuerunt, breuibus momentis verti posse; eaque quæ pro nihilo habentur, interdum deprehendi esse maxima.*

h *Neque nouum, neque inauditum est, quàm sæpissimè à fortuna in occulto teneri eos, qui principes, atque adeò reges maximarum prouinciarum, contra omnium spem, & expectationem ab ipsa destinantur. huius rei illustria testimonia non modò ex antiquitate peti, sed hodierno die luculenter conspici possunt.*

i *Eos quorum studio, diligentia, & opera ingens aliquod malum è rep. sublatum est, præmiis à principe donari debere satis constat.*

nuit,

nuit ne [a] facundiam violentia præcipitaret. Is finis fuit vlciscenda Germanici morte, non modo apud illos homines, qui tum agebant, etiam secutis temporibus vario rumore iactata. [b] Adeò maxima quæque ambigua sunt; alij quoquo modo audita pro compertis habent; alij vera in contrarium vertūt; & gliscit vtrunque posteritate. At Drusus vrbe egressus, repetendis auspiciis, mox ouans introiit. Paucosque post dies Vipsania mater eius excessit, vna omnium Agrippæ liberorū miti obitu. Nam cæteros manifestum ferro, vel creditum est, veneno aut fame extinctos. Eodem anno Tacfarinas, quem priore æstate pulsum à Camillo memorâui, bellum in Africa renouat: [c] vagis primùm populationibus & ob pernicitatem inultis: dein vicos exscindere, trahere graues prædas: postremò haud procul Pagyda flumine cohortem Romanam circunsedit. Præerat castello Decrius [1] impiger manu, exercitus militia, & illam obsidionem [d] flagitij ratus. Is cohortatus milites, vt copiam pugnæ in aperto facerent, aciem pro castris instruit. Primoque impetu pulsa cohorte, promptus inter tela [e] occursat fugientibus, increpat signiferos, quòd [2] inconditis, aut desertoribus miles Romanus terga daret. [3][Simul excepta vulnera.] Et quanquam transfosso oculo, aduersum os in hostem intendit, neque prælium omisit, donec desertus à suis caderet. Quæ postquam L. Apronio (nam Camillo successerat) comperta, [f] magis dedecore suorum, quàm gloria hostis anxius, raro ea tempestate, & è vetere memoria facinore, [g] decumum quemque ignominiosæ cohortis sorte ductos

1. Sallust. dicit manu promptus, in coniurat. Catilinæ.

2. sic lib. 4. hist. magnamque & inconditam popularium turbam in Sequanos rapit.

3. hic quoque locus est mutilus.

OBSERVATIONES.

a *Periculosum est violentia præcipitare facundiam: hoc est; truci eloquentia promptum esse aduersus insontes; siquidem potiùs facundia quisque ad opem ferendam periclitantibus vti debet.*

b *Quid obsecro te, affirmare audes, cùm maxima & illustria quæque, nempe, illa quæ in maxima luce versantur, ambigua sint; hoc est, huc illuc, pro cuiusque ingenio, trahantur? Siquidem est genus hominum leuissimorum sanè, qui quoquomodo audita pro compertis habent: alij vani & mendaces vera in contrarium vertunt; & gliscit vtrumque posteritate; quippe, cùm vtrumque posteritati traditur, tam falsa, quàm vera tempore corroborantur & intenduntur.*

c *Rerum nouarum autor, idemque belli concitor, primò est merus populator, spemque in pernicitate tantummodo repositam habet; dein audet alia hostilia; nempe, vicos exscindere, & trahere graues prædas: postremò multitudine auctus ad hostem accedit.*

d *Bonus dux belli flagitium se facere existimat, si se ab latronibus obsideri patitur.*

e *Ille mihi est optimus dux belli, qui inter tela suis fugientibus occursat, eosque quòd terga hosti dant, acerbè increpare audet. postremò etsi est vulneratus, aduersum tamen os in hostem intendit; nec, desertus à suis, quoad ei vires sufficiunt, prælium omittit.*

f *Vir præclarus, si fortè ab ignauissimis hominibus, atque adeò ab latronibus, ac desertoribus est victus, non tam gloria hostis, quàm suo dedecore est anxius.*

g *Dedecus in pugna ob solam militum ignauiam contractum ipsorum supplicio est vindicandum. sic Liu. lib. 2. hist. ab vrb. con. de Appio Claudio loquens; centuriones, duplicariosque qui reliquerant ordines virgis cæsos securi percussit. cætera multitudo sorte decimus quisque ad supplicium lecti.*

fuste necat. Tantumq;[a] seueritate profectum, vt vexillum veteranorum non amplius quingenti numero easdem Tacfarinatis copias præsidium, cui Thala nomen, adgressas fuderint. quo prælio Rufus Heluius[b] gregarius miles seruati ciuis decus retulit, donatusq; est ab Apronio torquibus & hasta. Cæsar addidit[r] ciuicam[c] coronam, quòd non eam quoque Apronius[d] iure proconsulis tribuisset, questus magis,[e] quàm[f] offensus. Sed Tacfarinas, perculsis Numidis, & obsidia aspernantibus spargit bellum, vbi instaretur cedens, ac rursum in terga remeans. & dum ea ratio barbaro fuit,[g] irritum, fessumque Romanum impune ludificabatur. Postquam deflexit ad maritimos locos,[h] inligatus præda, statiuis castris hærebat. missuque patris Apronius Cesianus cum equite, & cohortibus auxiliariis, quis velocissimos legionum addiderat, prosperam aduersus Numidas pugnam facit, pellitque in deserta. At Romæ Lepida, cui super Æmyliorum decus L. Sulla, ac Gn. Pompeius proaui erant, defertur[i] simulauisse partum ex P. Quirinio diuite atque orbo. adiiciebãtur adulteria, venena, quæsitumque per Chaldeos in[k] domum Cæsaris, defendente ream[z] Manio Lepido fratre. Quirinius post dictum repudium adhuc infensus,[l] quamuis infami ac nocenti miserationem addiderat. Haud facilè quis despexerit illa in cognitione mentem princi-

r. quippe ciuica corona nonnisi imperatoria manu tribuebatur: sic lib. 15. Ann. si singulis manipularibus præcipua, ser. a ti ciuis corona imperatoria manu tribueretur &c. & Sen. lib. 1. de benef. cap. 5. Imperator aliquem torquibus, murali, & ciuica donat, &c.

z. Marco.

OBSERVATIONES.

a *Ignauus miles nonnisi seueritate ducis corrigi potest; quæ sanè post ignominiam acceptam adeò est necessaria, vt alij pœna exemploque exterriti nunquam sibi prius satisfaciant, quàm quicquid cladis, ignominiæque acceptum est, id præclaro aliquo facinore aboleatur.*

b *Et ipsius gregarij militis præclarum facinus præmio, & remuneratione dignum est. quippe æqua omnibus est virtus; apud quam nulla sanè est* προσωποληψία.

c *Maius quidpiam est, donari corona, quàm torque, & hasta.*

d *Proconsul omnia dona militaria iure suo tribuere cui videtur, potest.*

e *Non semper qui queritur aliquid non esse factum, eo ipso quòd non est factum, offensus est.*

f *Vir prudens nunquam ea omnia sibi arrogabit quæ sui iuris videri possunt, præcipuè si rem habet cum principe suspitioso, eoque qui omnibus in rebus id agit, vt cuncta ad se trahat. quippe præstat modestè in his versari, quam quicquam committere, quo princeps offendi possit. Quòd si vtrinque periculum est, ne peccetur, equidem in illam partem peccare malim, quæ nimiæ, vt ita dicam, modestiæ adscribi, quàm in illam, quæ nonnisi ad temeritatem referri potest.*

g *Latro, merus populator, & is, cui tales sunt copiæ, vt in acie aduersus hostem consistere non audeat, nunquam quicquam è re sua faciet, si obsidionibus tempus teret; sed quicquid ipse præstare potest, illud, scilicet, est, vt bellum spargat; vbi sibi instari videbit, cedat; ac rursum in terga remeet. hoc sanè pacto, hostem licet potentissimum, irritum fessumque redditum impune ludificari poterit.*

h *Multi vincere potuerunt, si non prædam sectantes, aut ea iam illigati se ipsos quasi sponte hostibus tradidissent.*

i *Simulare partum qui non sit, est crimen atrox, atque adeò legibus vindicandum.*

k *Is maiestatis postulari potest, qui per maleficos, aut veneficos insidiatur domui principis.*

l *Quamuis infamis & nocens, si miseriis & calamitatibus opprimitur, etiam eos, qui ipsi infensi sunt, adducere ad misericordiam potest.*

pis

pis: [a] adeò vertit, ac miscuit iræ & clementiæ signa, deprecatus primò senatum ne maiestatis crimina tractarentur. Mox M. Seruilium è consularibus, aliosque testes inlexit ad proferenda quæ velut reticere voluerat: idemque seruos Lepidæ, cùm militari custodia haberentur, transtulit ad consules: neque per tormenta interrogari passus est de his quæ ad domum suam pertinerent. Exemit etiam Drusum consulem designatum dicendæ [b] primo loco sententię. quod alij ciuile rebantur, ne cæteris adsentiendi necessitas fieret. quidam ad sæuitiam trahebant; neque enim cessurum, nisi damnandi officio. Lepida ludorum diebus qui cognitionem interuenerant, theatrum cum claris fœminis ingressa, lamentatione flebili maiores suos ciens, ipsumque Pompeium, cuius ea monimenta & adstantes imagines visebantur, [c] tantum misericordiæ permouit, vt effusi in lachrymas [d] sæua & detestanda Quirinio clamitarent, cuius senectæ atque orbitati & obscurissimæ domui destinata quondam vxor L. Cæsari, ac diuo Augusto nurus, dederetur. dein tormentis seruorum patefacta sunt flagitia, itumque in sententiam Rubellij Blandi, à quo aqua atque igni arcebatur. Huic Drusus adsensit. quanquam alii mitiùs censuissent. mox Scauro, qui filiam ex ea genuerat, datum, [e] ne bona pu-

OBSERVATIONES.

a *Si quis maiestatis ita accusatus est, vt crimen domum, aut personã principis respiciat, in tota illa cognitione princeps modestè se gerere, aut saltem moderationem simulare debet. nec tamen autor illi sum, vt totam rem, accusationemque tollat; sed dico, callidum principem, exemplo Tiberii, ita in huiusmodi rebus versari debere, vt misceat iræ, & clementiæ signa. Nam hoc pacto crimen nihilominus impunitum erit: & ipse modestiæ principis laudem, quæ maxima est, consequetur.*

b *Vtrinque dubitari meritò potest; nempe, an primo, an verò vltimo loco princeps sententiam dicere debeat. quippe, si primus sententiam dicit, cæteris necessitas assentiẽdi eo facto imposita videtur. si vltimo loco, videtur omnino id ratum esse velle quod censuit; neque se cessurum, nisi id fiat, quod vult. Hæc cùm ita sint, distinctionem hanc adhiberi oportere puto. Nam aut princeps verè dubitat quid facto opus sit. id quod si est, quæ res agitur, de ea senatorum sententias exquirere, nec priùs huic, aut illi assentiri debet, quàm singulos attentè audiuerit. tali re, nonnisi vltimo loco, quam in partem ipse inclinet, palam facere debet. Quòd si non dubitat, sed iam apud se ipse quid fieri velit, statutum habet, solumque senatus moratur assensum, haud dubiè primus ita censere debet, vt in sententiam ipsius fiat senatusconsultum. Postremò hoc addo, quod à prudentissimis principibus factitatur, principẽ, in rebus arduis, elicere debere sententiam suorum consiliariorum; seque interim sustinere, hoc est, nec primo nec vltimo loco censere, sed ipsa re id, scilicet, sequi quod post singulorum sententias planè perspectas, optimum factu, magisque in rem suam videbit esse.*

c *Insignis nobilitas, & claritudo maiorum, quorum statuæ, & imagines, publicis in locis etiam conspiciuntur, non parua sunt incitamenta miserationis erga afflictum, & calamitosum in ea familia natum, si veluti in auxilium publicè ab eo vocantur.*

d *Quamuis matrimonium quod contrahitur cum nobilissima fœmina viro interdum sit decus, ac robur ad maiora nitenti; tamen sæpiùs accidit, vt, qui ipse obscurus vxorem ducit clarissimo gentre prognatam, miris se difficultatibus irretitum videat. Nam si vxoris improbitatem iudicio, aliaue ratione vlcisci fortè volet, dictum, ac factum opponentur ei sordes, ceu indigno, qui illam, qualiscunque est, vxorem habeat.*

e *Cui aqua, & igni interdicitur bona publicantur.*

blicarentur. Tum demum aperuit Tyberius compertum sibi etiam ex P. Quirinii seruis, veneno eum à Lepida petitum. At enim haud multùm distanti tempore Calpurnii Pisonem, Æmylii Lepidam [i] amiserant. Solatio adfecit D. Sillanus Iuniæ familiæ redditus. Casum eius paucis repetam. Vt valida diuo Augusto in Rempub. fortuna, ita domi [a] improspera fuit, ob [b] impudicitiam filiæ ac neptis, [c] quas vrbe depulit, adulterosque earum morte aut fuga puniuit. Nam [d] culpam inter viros ac fœminas vulgatam graui nomine [e] læsarum religionum, ac [f] violatæ maiestatis appellãdo, clementiam maiorum, [g] suasque ipse leges egrediebatur. Sed aliorum exitus, simul cætera illius ętatis memorabo, si [a] effectis in quæ tendi, plures ad curas vitam produxero. D. Sillanus in nepti Augusti adulter (quanquam non vltra foret sæuitum, quàm vt [h] amicitia Cæsaris prohiberetur) [i] exilium sibi demonstrari [p] intellexit. nec nisi Tyberio imperitante deprecari senatum, ac principem ausus est, M. Sillani fratris potentia, qui per insignem nobilitatem & eloquentiam præcellebat. Sed Tyberius grates agenti Sillano patribus coram respondit, [k] se quoque lætari quòd frater eius è [l] peregrinatione longinqua reuertisset, idque iure licitum, quia non senatusconsulto, non lege pulsus foret: sibi tamen aduersus eum [m] integras parentis sui offensiones: neque

i vtrumque iudicio.

a perfectis iis ad quæ animũ adieci.

p. sic lib. 6. de Blæsis, Quod signum mortis intellexere, & executi sunt.

OBSERVATIONES.

a *Nunquam cuiquam fortuna vbique est bona, cui enim illa in rebus publicis est valida, domi plerunque est improspera.*

b *In familiam illustrem, atque adeò in domum principis nulla labes turpior induci potest, quàm impudicitia filiarum, ac cæterarum fœminarum, quæ principis consanguineæ sunt. ea res, hodierno die, tanquam si non sit turpis, & infamis, negligitur in penatibus principum.*

c *Princeps impudicitiam filiarum suarum pœna, & supplicio vindicare, ipsosque adulteros audacissimos homines seuerè punire debet.*

d *Adulterium, si molliùs accipias, videri potest culpa inter viros, ac fœminas vulgata: si duriùs, graui nomine læsæ religionis augeri potest.*

e *Cùm matrimonium inter sacra & religiones, nempe Deo teste, contrahatur, certè qui impudicitiæ labem in illud induxit, ab hoc læsas esse religiones videri rectè potest.*

f *Qui fœminas, quæ in potestate principis sunt, adulterat, is & religiones lædit, ac præterea maiestatem principis violare dicitur.*

g *In rebus alienis fortasse rectè iudicamus: in ijs verò, quæ ad nos attinent, proprijs cupiditatibus obcæcati modum tenemus nullum.*

h *Amicitia mea indignus est is, qui in familiam meam adulterium infert.*

i *Sapiens admodum est, qui cùm se grauiora meritum intelligat, quæ sibi leuior pœna demonstratur, hanc sibi ipse sponte sumit.*

k *Non solùm principis, verùm etiam cuiusuis hominis iudicium planè in eo perspicitur, si quæ coniungi debent, coniungit; quæ item distinguenda sunt, distinguit.*

l *Exilium sponte sumptum non propriè exilium, sed peregrinatio veriùs dici potest.*

m *Etsi iure ciuili cautum est, ne actiones ex delicto in hæredem dentur, tamen ea sententia principes non complectitur, quorum ex animis vix vnquam delentur offensiones parentum, graui præsertim de causa susceptæ, quinimo integræ apud eos manent, & infensi singulas vltionis occasiones captãt.*

reditu-

reditu Sillani dissoluta quæ Augustus voluisset. fuit posthac in vrbe, neque honores adeptus est. Relatum deinde de [a] moderanda Papia Poppæa, quam senior Augustus post Iulias rogationes [[1]incirandis [2]cælibum pœnis, & augendo ærario] sanxerat. [b] nec ideo coniugia & educationes liberûm frequentabantur, prævalida orbitate. [3]Cæterùm multitudo periclitantium gliscebat: cùm omnis domus delatorum interpretationibus subuerteretur: vtque ante hac flagitiis, ita tunc [c] legibus laborabatur. Ea res admonet, vt de principiis iuris, & quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum peruentum sit, altiùs disseram. [4]Vetustissimi mortaliũ nulla adhuc mala [d] libidine, sine probro, scelere, [e] eoque sine [f] pœna aut coërcitionibus agebant: neque [g] præmiis opus erat, cùm honesta [h] suopte ingenio peterentur, & vbi nihil [i] contra morem cuperent, nihil [k] per metum vetabantur. At postquam exui [l] æqualitas,

1. fortasse hoc totum est glossema.
2. si modò hæc sunt Taciti, lego, intendendis hoc est, augendis.
3. hic puto annectenda esse ea, quæ infra de hac ipsa lege dicuntur: & ita legendum: prævalida orbitate Actiones ex eo vincla &c. vsque ad illud, leuamentum fuere. deinde huc redeundũ, & subnectenda hæc 1, vnt sequuntur, ceterum multitudo. Mihi in tantis tenebris destituto libris antiquis; nihil licet aliud, quã proferre in medium hãc meã coniecturam. vt vt est, mira certè hic contextus immutatio est.
4. Vide Fabium Pictoré lib. 1. de aureo seculo: & quæ dicit Athenæus apud Platonem dialogo 3. de legib. & Senecam epist. 91.

OBSERVATIONES

a *Quæ duriter à maioribus instituta sunt, ea moderanda esse ratio, & communis vsus suadent.*

b *Interest reip. ad impediendam orbitatem, vt coniugia, & educationes liberûm frequententur.*

c *Vix dici potest, quàm sit periculosa multiplex, ac diuersa legum interpretatio; siquidem non quid lex iubet, sed quicquid maleuolo & iniquo legum interpreti collibitum est, attenditur. porrò cum in locum res interdum redit, vt, non minus legibus, quàm flagitiis laboretur, hoc est, non minùs periculosum sit, esse obnoxium tam variæ legum interpretationi, quæ pro cuiusque arbitratu fit, & qua multæ domus subuertuntur, quàm committere flagitia, quorum olim tantùm pœnæ dabantur. Ea re nihil princeps reip. cõducibilius facere potest, quam si infinitam hãc legum multitudinem resecet. hoc Iustinianus frustra tentauit; cùm hodie non tam legibus, quàm fœda legum laceratione laboremus. quippe plus glossarum, plus consiliorum, plus decisionum, plus est lecturarum, quàm olim muscarum cùm caletur.*

d *Hi sunt gradus peccati; libido aliena rapiendi; hinc ad probra descenditur; ex his oritur scelus. quo quisquis contaminari non vult, is coërceat, et comprimat eas libidines, quibus semel inquinatus animus nihil sibi turpe ducit.*

e *Pœna orta est ex delicto: quod vbi nullum est, neque pœna, neque coërcitionibus opus est.*

f *Pœna punitur admissum flagitium; coërcitione cauetur, ne admittatur. nam vt ait Plato, referente Seneca lib. 1. de ira cap. 16. nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur.*

g *Cùm præmia ideo proponantur, vt in homines ad virtutem amplectendam incitentur, vbi honesta suopte ingenio petuntur, illorum nullus, scilicet, vsus est.*

h *Is verè est probus, qui non coactus, aut in speciem, sed suopte ingenio honesta petit.*

i *Bene viuere, est, nihil contra morem cupere.*

k *Primæ leges ex delicto natæ sunt: ex hoc metus, per quem vetantur homines quidquam cupere contra morem.*

l *Omnes virtutes vna æqualitate continentur. Nam si homines in animum inducere possent, vt æqualiter vitam agerent, haud dubiè secundum morem, hoc est, secundum naturam viueretur, quæ omnes homines pares edidit, vt est apud Arist. 1. Polit. cap. 3. vt verum sit quod Plautinus ille Leonida dicit, tam ego homo sum, quàm tu, sed vbi exuitur æqualitas ab iis, qui in ordinem vnà cum cæteris cogi non possunt, illico cedit modestia germana soror æqualitatis; & in harum locũ succedunt ambitio, & vis; ex quibus cætera mala orta sunt.*

& pro modestia ac pudore, ambitio & vis insidebat, prouenere [a] dominationes, multosque apud populos [b] æternùm mansere. Quidam [1] statim, aut postquam [c] Regum pertæsum, [d] leges [e] maluerunt. [f] Hæ primò [g] rudibus hominum animis simplices erant. maximeque fama celebrauit Cretensium. quas Minos; Spartanorum, quas [2] Lycurgus, ac mox Atheniensibus quæsitiores iam & plures [3] Solon perscripsit. Nobis Romulus, vt libitum, imperitauerat: dein [4] Numa religionibus & diuino iure populum deuinxit, repertaque quædam à Tullo & Anco: sed præcipuus [5] Seruius Tullius sanctor legum fuit, quîs [h] etiam reges obtemperarent. Pulso Tarquinio, aduersum patrum factiones multa populus parauit, [i] tuendæ libertatis, & [k] firmandæ concordiæ: creatique decemuiri, & [l] accitis quæ [6] vsquam egregia, compositæ duodecim tabulæ, finis [m] æqui iuris. Nam secutæ [7] leges, [n] etsi aliquando in maleficos ex delicto, sæpiùs tamen dissensione ordinum, & [8] apiscendi inlicitos honores, aut pellendi

1. simulatque de constituenda certa aliqua reip. forma agi cœptum est.
2. vide Platonē sub finem Apologiæ Socratis. [c] huius vitam scripsit Plutar.
4. vide Liu. lib. 1. ab vrbe cōd.
5. Hic duas & viginti leges tulit, vt obseruatum est apud priscos scriptores, ac potissimum apud Liuium.
6. sic loquitur lib. 21. Ann. tuas sucendo huc quod vsquam egregium fuerit.
7. vide Liu. lib. 2. hist. & l. 2. ff. de orig. iur.
8. sic libro 15. Annal. Vlti, inquit, Pætus Thrasea probatum est, P. C. leges egregias, exempla honesta apud bonos ex delictis aliorum gigni. Sic oratorum licētia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges, magistratuum auaritia Calpurnia scita pepererunt. nam culpa, quā pœna tempore prior: emēdari quàm peccare posterius est.

OBSERVATIONES.

a *Dominatio & inæqualitas, hoc est, diuersæ hominum conditiones, eædemque iniquæ originem ducunt ab ambitione, & vi adeò vt, præter regium (si rex consensu gentis electus est) & politicum statum, quem Arist. 1. Polit. cap. 4. dicit constare ex τῶν ἐλευθέρων καὶ ἴσων cætera omnia dominationis genera ideo sint illegitima, quia sunt violenta; quamuis ad illam ipsam vim parandam sit opus virtute; vt eodem loco est apud Arist.*

b *Semel parta dominatio transferri quidem ab vno ad alium; sed extingui vix vnquam potest.*

c *Rex in rep. fungitur vice legum.*

d *Non dubium est, quin sit in manu multitudinis certam aliquam reip. formam instituere: & iam institutam, si eius tædium cœpit, mutare.*

e *Leges in rep. funguntur vice regum, ac dominorum.*

f *Is mihi status verè videtur esse liber, in quo leges supremum locum obtinent.*

g *Hominibus rudibus non quæsita, sed simplicia quæque satis sunt hinc fit, vt, quæ leges primò rudibus adhuc hominum animis latæ sunt, simplices essent: hoc est, simpliciter bene viuendi rationem differentem à vita belluarum, homines illos rudes, & duro robore natos, vt est apud Virg. doceret. hos dicit Sen. epist. 91. non fuisse sapientes, quamuis totum vita egregia fuerit, & fraude carens. quippe ignorantia rerum innocentes erant.*

h *Omnes homines, ne regibus quidem exceptis, legibus obtemperare æquum est.*

i *Qui securitati liberæ reip. optimè prospectum esse cupit, summo studio, parique diligentia debet conquirere ea, quæ pertinent ad tuendam libertatem, & ad firmandam ordinum concordiam. quorum vtrumque nulla res præstare potest, præter leges.*

k *Nullum maius bonum hominibus contingere potest, quàm concordia.*

l *Ad constituendum reip. statum, ferendasque leges ea potissimùm acciri debent, quæ vsquam gentium egregia sunt.*

m *Aequum ius dicitur illud, quod omnes in libera rep. pariter complectitur, quodque vnum in ea dominatur. Aequum ius, inquit Seneca epist. 108. est, non quo omnes vsi sunt, sed quod omnibus latum est.*

n *Legum aliæ in maleficos ex delicto oriuntur; & hæ sunt necessariæ; aliæ aut à potentioribus per vim feruntur in rep. distracta; nempe, ad adipiscendos illicitos honores, aut à plebe seditiosa ad pellendos è rep. claros viros, & alia praua: cuiusmodi fuerunt agrariæ, multæque ex ijs, quæ post leges duodecim tabularum Romæ à furiosis tribunis plebis sæpius latæ sunt.*

claros

claros viros, aliaque ob praua per vim latæ ſunt. Hinc Gracchi, & Saturnini turbatores plebis, nec minor[1] largitor nomine ſenatus Druſus, corrupti ſpe, aut inluſi per interceſſionem ſocij. Ac ne bello quidem Italico mox ciuili omiſſum, quin multa & diuerſa ſciſcerentur, donec L. Sulla dictator abolitis vel conuerſis prioribus, cùm plura addidiſſet, otium ei rei haud in longum parauit, ſtatim turbidis Lepidi rogationibus: neque multo pòſt Tribunis reddita licentia quoquò vellent populum agitandi. Iamq; nõ modò in commune,[a] ſed in ſingulos homines latę quæſtiones, &[b] corruptiſſima Rep. plurimæ leges. Tum Gn. Pompeius tertiũ conſul corrigendis moribus delectus, &[c] grauior remedijs quàm delicta erant, [d] ſuarumq; legum autor idẽac ſubuerſor, quæ armis tuebatur,[e] armis[f] amiſit. Exin cõtinua per viginti annos diſcordia,[g] nõ mos, non ius, deterrima quæque impune, ac multa[h] honeſta exitio fuere. Sexto demũ conſulatu Cæſar Auguſtus potentiæ ſecurus quæ triumuiratu iuſſerat,[i] aboleuit,

[1] nam latinis ciuitatem, plebi agros, equitibus curiam, ſenatui iudicia permiſit.

OBSERVATIONES.

a *Tum verè corrupti mores in rep. eſſe dicuntur, cùm non modò per vim pernicioſæ leges in commune, ſed in ſingulos quoque homines, ambitione potentiorum feruntur quæſtiones, quibus plerunque innocentia opprimitur.*

b *Corruptiſſima rep. plurimæ leges feruntur: hoc eſt, nullum maius argumentum populi corrupti eſſe poteſt, quàm multitudo earum legum, quæ latæ ſunt aut ad coercenda delicta; aut ad confirmandam paucorum potentiam.*

c *Supra obſeruaui magiſtratum nunquam debere eſſe grauiorem remedijs, quàm ſunt delicta.*

d *Haud multùm ponderis, & momenti eſt in iis legibus, quarum vnus, & idem lator, & ſubuerſor eſt. Ideo iniquè principes ſæpiùs queruntur, leges à ſe latas in nulla eſſe veneratione; neque iis quenquam, niſi malo coactum, obtemperare; cùm ipſi, quorum tota vita lex eſſe deberet, cuius ad normam cæteri ſuos mores componerent, multitudini viam, quam ingrediatur, monſtrent, nempe, contemptum ſacrarum conſtitutionum, quas non tam ad ſtabiliendam reip. ſecuritatem, quàm ad terrorem ſingulorum ferunt; atque adeò iis tanquam atroci miniſtro, ad ſæuitiam, ad omnes malas libidines, denique ad calcandam multitudinem abutuntur.*

e *Vis vi retunditur; arma armis vincuntur.*

f *Dij boni! quibus tandem in rebus non conſpiciuntur ludibria rerum humanarum? Siquidem qua re maximè freti magnas res aggredimur, ſæpe accidit vt illa ipſa res nobis ipſis perniciem afferat.*

g *Ne ſpes quidem eum reip. ſtatum ſeruare poteſt, in quo permultos annos diſcordia ita graſſatur, vt nulla res ad concordiam ciues reuocare poſſit: denique vbi non mos, non ius, ſed deterrima quæque impunè ac multa honeſta exitio ſunt.*

h *Non mirandum eſt, non modò deterrima quæque, verùm etiam multa honeſta ſæpe iis, à quibus proficiſcuntur, exitio eſſe. quo in loco id accidit, hoc eſt, vbi quicquid deterrimè egeris, impune egeris, quicquid autem præclari abs te, tuaque virtute profectum eſt, id fraudi tibi eſt, ibi certè cuncta peſſum ire neceſſe eſt.*

i *Non ideo magni viri parum ſibi conſtare dicuntur, quòd quæ antea ab ſe prudenter conſtituta ſunt, mutant. quippe conſtantia, & permanſio in ſententia ſpectari debet ex eo, ſi non finis, ad quem quiſque tendit, ſed via, qua eò perueniri poteſt, mutatur. hinc fit, vt, quæ priùs ſapienter inſtituta ſunt, ea interdum aboleri non leuitas, ſed ratio temporum, quibus, omnibus in rebus, aſſentiendum eſt, & ſuadeat, & cogat.*

deditque iura quîs [a] pace & principe vteremur. actiora ex eo vincla, inditi custodes, & lege [1] Pappia Poppæa præmiis inducti [2] visi à priuilegiis patentum cessaretur, velut [b] parens omnium populus vacantia teneret. [c] Sed altiùs penetrabant, vrbemque & Italiam, & quod vsquam ciuium corripuerant: multorumque excisi status, & terror omnibus intentabatur, [d] ni Tyberius statuendo remedio [e] quinque consularium, quinque è prętoriis, totidem è cętero senatu sorte duxisset, apud quos exoluti plerique legis nexu, modicum in præsens leuamentum fuere. Per idem tempus Neronem è liberis Germanici iam ingressum iuuentam commendauit patribus, vtque munere capessendi vigintiuiratus solueretur, & quinquennio maturiùs, quàm per leges Quæsturam peteret, [f] non sine inrisu audientium, postulauit. Prætendebat sibi atque fratri decreta eadem, [g] petente Augusto. Sed neque tum fuisse dubitauerim qui eiusmodi preces occulti inluderent: attamen [h] initia fastigij Cæsaribus erant, [3] magisque in oculis vetus mos, & [i] priuignis cum vitrico leuior necessitudo, quàm auo aduersum nepotem. Additur pontificatus, & quo primùm die forum ingressus est, [k] congiarium plebi, [l] admodum lætæ quòd Germanici stirpem iam puberem

1. hęc verba suspecta lectori sunto.
2. lego visi.
3. cum Augusto ea petebat sibi suisque concedi, vetus mos, nempe, vt quęsturam peteret, priusquam vigintiuiratum adeptus esset, magis erat in oculis illis, qui tunc illudebant preces Augusti, quam erat sub Tyberio. huc accedit, quòd non tam iusta de causa adducebatur Augustus, vt tantopere vitricus de honore priuigni sollicitus esset, quàm Tyberius, qui ipse auus nepoti honoré petebat. quod nô adeò nouum, neque mirandum videri poterat.

OBSERVATIONES.

a *Is demum magnus vir est, qui etsi conuertit statum liberæ reip. in principatum, ea tamen iura populis dat, quibus pace, & principe uti possunt; id est, quibus pax & concordia ordinum ita firmatur & consociatur, vt illa eadem resp. quæ cum olim esset libera ciuilibus bellis confecta, nunc pace totics optata fruitur principem, cuius virtute ea parta est, eò vsque libenter ferat; vt mutati status eam minimè pœniteat. Certè hâc laudem Augustus apud Romanos, Cosmus Medicæus apud Florentinos adeptus est.*

b *Vniuersus populus, hoc est, resp. velut communis omnium parens censetur. Itaque non mirum est, si, cui desunt hæredes, huius bona tanquam vacantia in ærarium publicum conferuntur. Sed lege Pappia aliud cautum erat, nempe, vt omnes defunctorum hæreditates referrentur in ærarium pop. Rom. ijs duntaxat exceptis, quæ filijs deberentur; ac præter eos nemini. hinc ille terror de quo hoc loco Tacit.*

c *Multa principes constituunt in speciem publicæ vtilitatis gratia, quæ reuera non aliò spectant, quàm ad augendum ærarium, & priuatos euertendos fortunis; proinde, ac si quicquam principi posset esse vtile, aut salutare, quo pernicies reip. quæ ex priuatis constat, continetur.*

d *Cùm seueritate alicuius legis terror omnibus intentatur, ei rei princeps debet leuamentum afferre de sententia senatus, omniumue ordinum.*

e *Eæ res interdum accidunt, ad quas stabiliendas opus est extraordinario aliquo senatu, qui à principe legi, aut sorte duci è numero senatus ordinarij debet.*

f *Ridiculè id à te peto, quod fiat, necne, id in manu mea est: tibique id extorquere, statim vt collibitum erit, possum.*

g *Quæ fiunt exemplo, ea etsi contra leges fiunt, nobis tamen licere existimamus.*

h *Quicquid alicui supra leges præstatur, id omne sine dubio, est ei initium summi fastigij.*

i *Faciliùs ferri potest nimium studium coniunctioris, quàm remotioris.*

k *Ad conciliandum sibi vulgi fauorem princeps, aut principis filius, cùm primùm dat se in conspectum populi, eum sua liberalitate sibi demereri debet.*

l *Erga quem propensa fuerunt populi studia, illius stirpem idem populus, qua re maximè potest fouet, nam vt odia, sic etiam populi amores sunt hæreditarij.*

aspi-

aspiciebat. Auctum dehinc gaudium nuptiis Neronis & Iuliæ Drusi filiæ. Vtque hęc secundo rumore, ita aduersis animis acceptum, quod filio Claudij socer Seianus destinaretur: [a] polluisse nobilitatem familiæ videbantur, suspectumque iam [b] nimiæ spei Seianum vltro extulisse. Fine anni concessere vita insignes viri, L. Volusius, & Sallustius Crispus. Volusio vetus familia, neque tamen præturam egressa. Ipse consulatum intulit, censoria etiam potestate legendis equitum decuriis functus, opumque quîs domus illa immensum viguit, primus adcumulator. Crispum equestri ortum loco C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus autor, sororis nepotem in nomen adsciuit. Atque ille, quanquam prompto ad capessendos honores aditu, Mecœnatem æmulatus, sine dignitate senatoria multos triumphalium, consulariumque potentia [c] anteiit, diuersus à veterum instituto, per cultum & munditias, copiaque & affluentia [d] luxu [e] propior. suberat tamen [f] [1] vigor animi ingentibus negotiis par, eò acrior quò [g] somnum & inertiam magis ostentabat Igitur incolumi Mecœnate proximus, mox [h] præcipuus cui secreta imperatorum innitterentur, & interficiendi Posthumi Agrippę conscius, ætate prouecta

1. Sic in vita Agrip. sciant quibus moris illicita mirari posse etiam sub malis principibus magnos viros esse obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eò laudis excedere &c.

OBSERVATIONES.

a *Clarißimæ familiæ nobilitatem is polluere dicitur qui ipse obscurus affinitate, aut alia aliqua ratione in eam inducitur.*

b *Principis fauor erga eum, qui ex intima ipsius amicitia est, perrarò vsque eò extendi debet, vt illum per affinitatem inserat domui suæ. nam ferè fit, vt, qui obscurus homo ad id fastigij euehitur, hic nimias spes, in principis ipsius perniciem agitet.*

c *Interdum splendor vitæ priuatæ, & præclara instituta domestica non minùs honestant eum, qui prudenter, & feliciter his vti scit, quàm dignitates, & magistratus.*

d *In hoc sæpiùs peccant homines, quòd dum se virtutem sectari putant, facilè labuntur in illud vitij genus quod illius virtutis est simulacrum. quod quàm lubricum sit, nemo, opinor, dubitat.*

e *Alius est cultus, & munditiæ; alius verò luxus. nempe, hic ex nimia opum copia, & affluentia, earumque abusu; ille ex virtute manat. qui illum adhibet, diuitijs, vt par est, vtitur; qui hoc, diuitiis hunc abuti constat.*

f *Non satis est, excellēti ingenio præditum esse, ijsque artibus, quæ optimæ sunt, pectus implesse; quippe ad hæc accidere debet vigor ille animi, sine quo nemo ingentibus negotiis par esse potest.*

g *Fallitur quisquis existimat, cultum externum esse verum indicem eius, quod quisque in animo habet. siquidem eo quidam sunt ingenio, vt, quò magis somnum, & inertiam ostentant, hoc sint acriores ad maximas res gerendas. sic Liu. lib. 1. hist. ab vrbe condita: de Bruto illo liberatore populi Rom. loquens: Comes, inquit, his ad litus L. Iunius Brutus, Tarquinia sorore regis natus, iuuenis longè alius ingenio, quàm cuius simulationem induerat. & paulò post, Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiæ, cùm se, suaque prædæ esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen; vt sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Rom. animus latens aperiretur tempore suo, &c.*

h *Præter senatum, & publicum consilium, solent principes aliquem occultu suis consiliis intimum habere; nempe præcipuum, cui principalia secreta innitantur. in cuius persona cùm grande sit momētum, diligenter priùs videre debent, quemnam interiore illa amicitia, & quasi consortio summæ potestatis dignum deputent.*

i. sic lib. 14. An. E quibus Seneca præcipua fama illustris: Nero in speciem amicitiæ etiam tum retinens &c.

[a] [1] speciem magis in amicitia principis quàm vim tenuit. Idque & Mecœnati acciderat: [b] fato potentiæ rarò sempiternæ; an [c] satias capit aut illos cum omnia tribuerunt, aut hos, cùm iam [d] nihil reliquum est quod cupiant. Sequitur Tyberij quartus, Drusi secundus consulatus patris atque filij collegio insignis. Nam bienniò ante, Germanici cum Tyberio idem honor neque patruo [2] lætus, neque natura tam connexus fuerat. Eius anni principio Tyberius [e] quasi firmandæ valetudini in Cāpaniam concessit, longam & continuam absentiam [f] paulatim meditans, siue vt, amoto patre, Drusus [g] munia consulatus solus impleret. At fortè [h] parua res magnum ad certamen progressa præbuit iuueni materiem apiscendi fauoris. Domitius Corbulo prętura functus de L. Sulla nobili iuuene [i] questus est apud senatum, quòd sibi inter spectacula gladiatorum loco non decessisset. Pro Corbulone ætas, patrius mos, studia seniorum erant: contra, Mamercus Scaurus, & L. Arruntius, aliique Sullæ propinqui nitebantur: certabantque orationibus, & memorabantur exempla maiorum, qui iuuentutis inreuerētiam grauibus decretis notauissent: donec Drusus [k] apta temperandis animis disseruit, & satisfactum Corbuloni per Mamercum, qui patruus simul ac vitricus Sullæ, & oratorum ea ætate vberrimus erat. Idem Corbulo plurima per Italiā [l] itinera fraude mancipum, & incuria magistratuū interrupra, & imperuia clamitan-

2. ob mortem Germanici.

OBSERVATIONES.

a *Ex intimis amicis principis alij vim, alij speciem in illius amicitia tenent. Vim quidem prudentes, ijdemque magno, & acri ingenio præditi homines, quorum consilijs principes nituntur; speciem, ij, quos aut ob insignem nobilitatem, & longa familiæ decora, à suo latere princeps vix vnquam abscedere patitur. illi præsidio; hi ornamento dicuntur esse principi.*

b *Sciant homines, esse in fatis, vt rarò potentiæ sint sempiternæ.*

c *Satias omnium rerum est, etiam illarum, quæ hominum opinionibus maximæ sunt, & amplissimæ; atque adeò omnium, cuiusmodi tandem illæ sunt, vna excepta virtute.*

d *Etsi id perrarò accidit, accidit tamen vt, nihil sit reliquum in rebus humanis, quod homines cupere possint; adeò suas ipsi spes vicerunt.*

e *Callidi principes ita assuescunt, falsa specie quicquid agunt, obtegere.*

f *Quæ princeps agere decreuit, non omnia simul, & vno impetu patrare, sed ea paulatim meditari, & quasi aliud agens, sensim captare debet. ita, qui longam absentiam meditatur, neque id cuiquam palam faciat, neque se ex hominum conspectu proripiat, sed paulatim se subducat.*

g *Princeps, cui est filius iam adultus, specie firmandæ valetudinis, aut obtendens alias causas, debet per aliquot dies, & menses secedere, eique aliqua reip. munia mandare, vt hoc pacto, is paulatim regendæ reip. assuescat.*

h *Paruæ sæpe res ad magna certamina progrediuntur.*

i *Iuniorum est, loco maioribus natu decedere. id nisi fit, senioribus apud Senatum queri licet; qui iuuentutis irreuerentiam grauibus decretis notare & potest, & debet. ratio est apud Arist. lib. 1. polit. cap. 7. τὸ πρεσβύτερον, καὶ τέλειον τοῦ νεωτέρου, καὶ ἀτελοῦς ἡγεμονικώτερον ἐστί.*

k *Princeps prudens nunquam potentiorum contentiones asperare, sed eas quam maximè ratione potest, temperare debet, ne ad maiores turbas erumpant.*

l *Interest reip. ne itinera publica sint interrupta, aut imperuia.*

do-

do,executionem eius negotii libens [a] suscepit. quod haud perinde publicè vsui habitum,quàm exitiosum multis,quorum in pecuniam atque famam damnationibus, & hasta sæuiebat. Neque multò post missis ad senatum literis Tyberius motam rursum Africam incursu Tacfarinatis docuit,iudicioque patrum deligendum proconsulem, [b] gnarum militię, [c] corpore validum,& bello suffecturum. quod initium Sext. Pompeius agitandi aduersus M. Lepidum odii nactus vt socordem, inopem,& maioribus suis dedecorum,eoque etiam Asiæ sorte depellendum incusauit, aduerso senatu,qui Lepidum [d] mitem,magis quàm ignauum, paternas ei [e] angustias & nobilitatem sine probro actam, honori quàm ignominiæ habendam ducebat. Igitur missus in Asiam. Et de Africa decretum vt [f] Cæsar legeret cui mandanda foret. Inter quæ Seuerus Cæcinna censuit, ne quem magistratum,cui prouincia obuenisset, vxor comitaretur: multùm ante [g] repetito,concordem sibi coniugem, & sex partus enixam:seque [h] quæ in publicum statueret domi seruauisse,cohibita intra Italiam, quanquam ipse pluris per prouincias quadraginta stipendia expleuisset. haud enim frustra placitum olim, [i] ne fœminæ in socios, aut gentes externas traherentur. inesse mulierum comitatui quæ pacem [k] luxu,bellum formidine moretur,& Romanum agmen ad similitudinem barbari [1] incessus conuertant: non [l] imbecillem tantùm, & imparem laboribus sexum,sed si licentia adsit,sæuum,ambitiosum, potestatis auidum, incede- 1.inconditi, & incompositi.

OBSERVATIONES.

a *Quidam reperiuntur eo ingenio præditi, vt negotiorum etiam odiosorum atque atrocium procurationem libenter suscipiant,atque adeò eam emptitent, non tam vt publicæ seruiant vtilitati, quàm vt sæuiant in pecuniam,& famam multorum.*

b *Ad belli tumultus cōpescendos mitti debet gnarus militiæ,corpore validus, & bello suffecturus.*

c *Inter cætera quæ desiderantur in duce exercitus,est valitudo, & robur corporis; nempe, vt vbique frequens adesse,& alia munera militaria obire possit.*

d *Quosdam vides,vt supra admonui, quibus nemo videtur esse strenuus,nisi idem ille sit ferox,& aggrestis; cæteros ignauos vocent,qui ijdem & mites,& bellatores sunt. quod quàm falsum sit, docet Tacit. lib. 1. histor. Et fortissimus,inquit,in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen quietissimus. Et eodem lib. ignauissimus quisque, &, vt res docuit, in periculo non ausurus, nimij verbis,linguæ feroci. sic Sallust. in bello Iugurth. lingua, quàm manu promptior.*

e *Paupertas,& rei familiaris angustiæ viro nobili, si modò nobilitatem agit sine probro honori magis,quàm ignominiæ habenda est.*

f *Prudenter facit Senatus, & in loco obsecundat principi,si summa rerum vni ipsi integra seruat.*

g *Siquid publicè statui postulamus aduersus vitia,quibus maximè laborat sæculum nostrum,priùs diligenter circumspectandum est,an aliquid tale, cuiusmodi in aliis reprehendimus, nobis meritò obijci possit; ne vani,& iniqui legis autores dici possimus.*

h *Quæ quis in publicum statuit,priùs domi seruet.*

i *Antiquitus cautum erat,ne fœminæ in socios,aut gentes externas traherentur;hoc est,ne maritis in prouincias euntibus comites irent;siquidem pacem luxu, bellum formidine morantur.*

k *Insigne diuturnæ pacis vitium est luxus; belli verò, formido.*

l *Nihil est certiùs,quā sexū muliebrē non modò esse imbecillū,& imparē laboribus; sed si licentia adsit,impotentē,sæuū, ambitiosum,& potestatis auidū;idq; adeò,vt non se inter decora sua cōtinere sciat,sed incedere inter milites,exercitui se ostētare,eiq; præesse,habere ad manū centuriones, deniq; singula munia militaria obire velit. cū hæc fœmina audet, videor videre simiā imitātē gestus hoīs.*

1.Plancinam re inter milites,habere ad manum centuriones: præsedisse nuper[1] fœminam exercitio cohortium,decursu legionum:cogitarent ipsi quoties repetundarum aliqui arguerentur, plura [a] vxoribus obiectari: his statim [b] adhærescere deterrimum quemque prouincialium: [c] ab his negotia suscipi,transigi:duorum egressus coli, duo esse prætoria, [d] peruicacibus magis & impotentibus mulierum iussis, quæ[2] Oppiis quōdam, aliisque legibus constrictæ,nunc vinclis exolutis, domos, fora iam & exercitus regerent.Paucorum hæc adsensu audita plures obturbabāt. neque relatum de negotio, neque Cæcinnam [e] dignum tantæ rei censorem. mox Valerius Messalinus,cui parens Messala, [f] inerarque imago paternæ facundiæ,respondit: [g] Multa duritie veterum meliùs & lætiùs mutata.Neque enim,vt olim, [h] obsideri vrbem bellis, aut prouincias hostilis esse, & pauca [i] fœminarum necessitatibus concedi, quæ ne coniugum quidem penates,adeò socios non onerenr:cætera promiscua cum marito:nec vllum in eo pacis impedimenrum.bella planè accinctis obeunda, sed reuertentibus post laborem [k] quod honestius, quàm vxorium leuamentum?At quasdam in [l] ambitionem, aut auaritiam prolapsas. Quid?

2.vide Liu. lib. 34.hist.ab vrbe condita.

OBSERVATIONES.

a *Cùm luxus videatur esse proprium vitium mulierum, non mirum est, viros ab vxoribus eò interdum redigi, vt, non tam ob propria, quàm ob illarum peccata repetundarum arguantur. Siquidem qui in luxum prodigit pecuniam, huic quia id quod habet nunquam satis est, aliena rapere necesse est.*

b *Cùm mulieribus nihil sit infirmius, non est mirum earum imbecillitatem æquè, ac citiùs à deterrimo quoque, quàm ob optimis captari; iisque ipsas statim adhærescere.*

c *Heu miseram temp. in qua ab fœminis negotia suscipiuntur, & transiguntur.*

d *Iussa mulierum plerunque sunt peruicacia, & impotentia. ideoque legibus constringi debent, nam vbi semel vincula exoluerunt, quicquid negotiorum est, mira audacia suscipiunt, ac transigunt; idque adeò vt, ne viris quidem concedant, sed pari cum ipsis dignitate esse, paritérque ab iis, quibus præsunt, coli velint; postremò non domos, & rem familiarem, quæ ipsarum est curatio, sed & fora, & exercitus regant.*

e *Qui id agit, vt rei alicui nouæ magni momenti autor sit, id nunquam quod molitur, assequetur, si eius rei parum dignus censor videtur.*

f *Is verè filius dici potest, cui inest imago paternæ virtutis.*

g *Quæ à veteribus duriter, ac seuerè sunt instituta, de iis aliquid remitti, ac meliùs, lætiusque mutari debent; præcipuè si id postulat ratio temporis; quæ, omnibus in rebus, adeò haberi debet, vt, quæ olim fuerunt necessaria, & optima, ea interdum mutari, quàm manere satius sit; cuiusmodi sunt leges, mores, & consuetudines. adeò vt, non semper quid lex iubeat, aut quid in more positum sit, sed quid tempora postulent, reique pub. expediat, attendendum sit.*

h *Quid ineptius, aut absurdius dici potest, quàm tristissimo nostro tempore, nempe, si ab hostibus vrmur, aut obsidemur, luxui, ac voluptatibus indulgere, inque nugas pecuniam prodigere, potiùs, quàm in ea, quibus salus nostra nititur?*

i *Quædam fœminarum necessitatibus concedi possunt, si modò talia sunt, quæ neque publicam, neque priuatam rem onerent.*

k *Laboribus militaribus defuncto marito ecquod honestius, quàm vxorium leuamentum afferri potest? constat enim vxorum proprium esse, vt viros laboribus defatigatos muliebri suauitate leuēt.*

l *Hæc sunt plerunque vitia magistratuum & validiorum; ambitio, & auaritia, vt supra obseruaui.*

ipsorum

ipsorum magistratuum nonne [a] plerosque variis libidinibus obnoxios? [b] non tamen ideo neminem in prouinciam mitti. [c] corruptos sepe prauitatibus vxorum maritos, num [d] ergo omnes cælibes integros? placuisse quondam Oppias leges, sic temporibus Reip. postulantibus: remissum aliquid postea, & mitigatum, quia expedierit. [e] frustra nostram ignauiã alia ad vocabula transferri: nam [f] viri in eo culpam, si fœmina modum excedat. Porrò ob [g] vnius, aut alterius imbecillum animum, malè eripi maritis [h] consortia rerum secundarum aduersarumque: simul [i] sexum natura inualidum [k] deseri, & exponi suo luxu, cupidinibus alienis: vix præsenti custodia manere inlæsa coniugia; quid fore, si per plures annos [l] in modum dissidij obliterentur? Sic [m] obuiam irent iis quæ alibi peccarẽtur, vt flagitiorum vrbis meminissent. Addidit pauca Drusus de matrimonio suo. Nam principibus [n] adeunda sæpiùs longinqua imperij. Quoties diuum Augustum in Occidentem, atque Orientem meauisse comite Liuia? se quoque in Illyricum profectum, &, si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud semper æquo animo, si ab vxore charissima, & tot communium liberorum parente diuelleretur. Sic Cęcinnæ sententia elu-

OBSERVATIONES.

a *Non est postulandum à mulieribus vt minus sint obnoxiæ vitiis, quàm viri.*

b *Non ideo quia persæpe peccatur ab hominibus tam in re priuata, quàm in publicis muneribus, ab ijs omnino abstinendum est. quippe peccatum potiùs corrigi, quàm tantum ei tribui debet, vt eo ab capessenda Rep. rebusque nostris administrandis deterreamur.*

c *Mariti sæpe corrumpuntur prauitatibus vxorum.*

d *Non ideo quia in vno genere peccatur, in alio sanctiùs viuitur. itaque non quia mariti prauitatibus vxorum sæpe corrumpuntur, ideo omnes cœlibes integri sunt.*

e *Hoc est vitium naturæ hominum insitum, vt, sua vitia ad alia vocabula transferant; hoc est, propria peccata alienis tegant.*

f *Qui prohibere ne peccetur, potest, is, si peccatur, peccati reus est. Itaque viri culpa in eo est, si fœmina modum excedit; cum vir vxorem in officio continere & debeat & possit. idem de domino & seruis dici rectissimè potest.*

g *Quod ab vno, aut altero fit, id totum non eius autoritatis esse debet, vt eorũ exemplo cæteros omnes commoueri æquum sit.*

h *Matrimonium ita definiri potest, vt sit consortium rerum tam aduersarum, quàm secundarum.*

i *Sexus muliebris natura est inualidus.*

k *Videtur omnino præstare, vt vxores à viris ad longinqua itinera ducantur, quàm vt solæ domi relinquantur. quippe sexus natura inualidus si deseratur, suo luxu, exponitur cupidinibus alienis. cæterùm si vix præsenti custodia manent illæsa coniugia, quin adulteriis inquinentur, quid fiet, si per plures annos in modum dissidij obliterentur, & mariti ab complexu charissimarum vxorum diuellantur?*

l *Longa absentia mariti est similitudo quædam dissidij, i. diuortij.*

m *Sic obuiam ire debemus ijs, quæ alibi, hoc est, extra familiam, patriamue nostram peccantur, vt nostrorum peccatorum, ac vitiorum semper memores simus. i. non tam in alienis vitiis reprehendendis occupati esse debemus, quin priùs nostra corrigamus.*

n *Principes nunquam debent desides sedere domi; sed eò proficisci quò eos reip. negotia vocant; etsi adeunda sunt longinqua imperij.*

ſa. Et proximi ſenatus die, Tyberius per literas [a] caſtigatis [b] obliquè patribus, quòd cuncta curarum ad principem reiicerent, M. Lepidum & Iunium Blæſum nominauit, ex quîs proconſul Africæ [c] legeretur. Tum audita amborum verba, intentiùs excuſante ſe Lepido, [d] cùm valetudinem corporis, ætatem liberûm, nubilem filiam obtenderet; intelligereturque etiam, quod [e] ſilebat, auunculum eſſe Seiani Blæſum, atque eò

1. ſic loquitur lib. 1.

præualidum. Reſpondit Blæſus [f] [1] ſpecie recuſantis, ſed neque eadem ad-

2. palā factum

ſeueratione, & conſenſu adulantium auditus eſt. Exin [2] promptum, quod multorū intimis queſtibus tegebatur. Incedebat enim deterrimo cuique licentia, impune probra, & inuidiā in bonos excitandi, [g] arrepta imagine Cæſaris: libertiq; etiam ac ſerui, patrono vel domino cùm voces, cùm ma-

3. cum nullam domini, vel patroni ſeruus, & libertus eius rei cauſam dediſſent.

nus intentarent, [3] vltro metuebantur. Igitur C. Ceſtius ſenator diſſeruit, [h] principes quidem inſtar deorum eſſe, [i] ſed neque à diis niſi iuſtas preces

OBSERVATIONES

a *Etſi nouus princeps cuncta ad ſe trahere debet; tamen nunquam modeſtiæ obliuiſci, aut ſaltem eam egregiè ſimulare debet. Ideo nonnunquam obliquè & leuiter caſtigabit eos, qui cuncta curarum ad ipſum reiiciunt, quaſi multitudine, & magnitudine negotiorum obruatur.*

b *Quædam princeps reprehendere debet non palam, & apertè, ſed ita, ſcilicet, vt vix intelligi poſſit, quid ſit ſententiæ. id autem fit, cùm reprehenſio eſt magis quæſita in ſpeciem, quàm neceſſaria, aut vera.*

c *Princeps nouus, ſi agitur de prouinciis, magniſue imperiis demandandis, duos pluresue, qui ſibi videntur, nominet, vt ex iis Senatus, quos volet, legat. hac ratione ipſe dignitati ſuæ egregiè conſulit; eademque opera reipub. ſatisfacit.*

d *Legitimæ excuſationis cauſæ à publicis muneribus, & longa abſentia inter cæteras, hæ ſunt; ætas liberum, nubilis filia, valetudo corporis.*

e *Eſt prudentis alia obtendentem cedere potentioribus; neque eos æmulatione irritare.*

f *Aliud eſt intentè, & reuera excuſare ſe, & aliud, per ſpeciem ita recuſare honorem, vt ea excuſatione ſatis intelligatur, eum, qui ſe excuſat, nihil æquè cupere, quàm id, quod in ſpeciem recuſat, ſibi tribui.*

g *Perſona principis non modò eſt ſacra; verùm etiam ipſius imagini vſque eò habetur honos, vt etiam nocentes, ea arrepta, religione ſint tuti. is mos ab fœda adulatione profectus eſt.*

h *Inter mortales haud dubium eſt, principes inſtar Deorum eſſe, hoc eſt, ab omnibus proinde colendos ac ſi præſentes dij ſint. cæterùm, cùm Deum dicimus, ipſam virtutem, ſanctitatemque dicimus, cui nulla ineſt labes. ab hac ſanctitate vt longiùs quis abeſt, aut propiùs ad eam acceſſit, ita vitiis, aut virtuti ſimilis, atque ita hominum deterrimorum, aut Deorum inſtar eſſe dicitur. Iam verò cùm principes Deorum vices inter mortales fungantur, turpe eſt ipſis non eorum virtutem amplecti, quorum magnitudinem, altiſſimo inter mortales faſtigio, imitantur; atque id agere qui, non fortuna, ſed meritis Deorum inſtar eſſe dicantur.*

i *Cùm Deo nihil fingi poſſit iuſtius, ſatis conſtat, nihil illi probari quod non idem ſit iuſtum. quæ cùm ita ſint, ſiquid à Deo ſupplices petimus, id priùs iuſtum, iniuſtumne ſit, diſpiciendum eſt. quippe ab eo nonniſi iuſtas ſupplicum preces audiri conſtat. at cùm principes quàm maximè poſſunt, ad Deum accedere debeant, ipſis imprimis cauendum eſt, ne quidquam iniuſtè admittant. Siquidem nulla re magis Deo ſimiles eſſe nec poſſunt, nec debent, quàm iuſtitia. nam, vt eſt apud Platonem in Theæteto,* θεὸς οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἄδικος, ἀλλ' ὡς οἷόν τε δικαιότατος, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῷ ὁμοιότερον οὐδὲν, ἢ ὃς ἂν ἡμῶν αὖ γένηται, ὅτι δικαιότατος.

niſi

supplicum audiri : [a] neque quenquam in Capitolium, aliáue vrbis templa perfugere, vt eo subsidio ad flagitia vtatur. [b] Abolitas leges, & funditus versas, vbi in foro, in limine curiæ ab Annia Rufilla, quam fraudis sub iudice damnauisset, probra sibi & minæ intendantur, neque ipse audeat ius experiri, ob effigiem imperatoris oppositam. Haud dissimilia alij, & quidam atrociora circunstrepebant : precabanturque Drusum [c] daret vltionis exemplum, donec accitam conuictamque [d] attineri publica custodia iussit. Et Considius Aequus, & Cælius Cursor equites Rom. quòd fictis maiestatis criminibus Magium Cæcilianum prætorem petiuissent, autore principe, ac decreto senatus [e] puniti. Vtrunque in laudem Drusi trahebatur : ab eo in vrbe inter cœtus & sermones hominum obuersante, secreta patris [f] mitigari. Neque [g] luxus [1] in iuuene adeò displicebat. huc potiùs intenderet, diem [[2] ædificationibus,] noctem conuiuiis traheret, quàm solus & nullis voluptatibus [h] auocatus mœstam vigilantiam, & malas curas exerceret. Non enim Tyberius, non accusatores fatiscebant. Et Ancharius Priscus Cæsium Cordum proconsulem Cretæ postulauerat repetundis, addito maiestatis crimine, quod [i] tum omnium accusationum complementum erat. Cæsar Antistium Veterem è primoribus Macedoniæ absolutum [k] adulterij, increpitis iudicibus, ad dicendam maiestatis causam retraxit, vt turbidum, & Rhescuporidis consiliis permistum, qua tempestate Cotye [3] fratre interfecto, bellum aduersus nos [4] voluerat. Igitur [l] aqua & igni interdictum reo, adpositumque vt teneretur insula, neque Macedoniæ neque Thraciæ opportuna. Nam Thracia diuiso imperio in Rhœmetalcen & liberos

1. sic lib. 2. hist. de Tito Vespasiano loquens. Fuere, inquit, qui accensum desiderio Beronices reginæ vertisse iter crederent, neque abhorrebat à Beronice iuuenilis animus, sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum. Lætam voluptatibus adolescentiam egit, suo quàm patris imperio modestior.

2. lego, ambulationibus, donec vera lectio ex incorrupto aliquo exemplari promatur.

3. superest certè supra li. 2. dixit eum esse fratris filium.

4. à velso.

OBSERVATIONES

a *Non ideo templa, aliaque loca sacra, & religiosa sunt tuta, vt eo perfugio impij ad patranda, ac tutanda scelera vtantur; sed vt calamitosis, ac misericordia dignis subsidio sint.*

b *Tunc leges dicuntur esse abolitæ, & funditus versæ, cùm licet improbis impune probra, & minas intendere in bonos.*

c *Flagitia nulla ratione meliùs è ciuitate tolli possunt, quàm si princeps, aut magistratus insigne seueræ alicuius vltionis exemplum dent, quo homines à peccando deterreantur.*

d *Probra & minæ legibus vindicari debent.*

e *Is pœna, supplicioque dignus est, qui ficta crimina in aliquem intendit. hæc est pœna talionis.*

f *Filius principis ingentem laudem, & gratiam apud omnes omnium ordinum homines consequitur, si ab ipso seueri patris secreta mitigantur.*

g *Quod cuiusque ætatis vitium proprium est, id non adeò odiosum est; quippe non est nouum, senes esse auaros; adolescentes autem luxui deditos.*

h *Principes iuuenes modicis voluptatibus auocari à mala vigilantia, quàm malas curas exercere præstat.*

i *Cùm primùm resp. venit in potestatem tyranni, crimen maiestatis omnium accusationum complementum est.*

k *Non minùs viri, quàm fœminæ causam ob adulterium dicunt.*

l *Conuictis maiestatis aqua & igni interdicitur.*

Cotyis, quîs ob infantiam tutor erat Trebellienus Rufus, [a] insolentia nostri discors agebat, neque minùs Rhœmetalcen, quàm Trebellienum incusans, popularium iniurias inultas sinere. Cœlaleræ, Odrusæque, & alij, validæ nationes, arma cœpere, ducibus diuersis, & paribus inter se per ignobilitatem: quæ [b] causa fuit, ne in bellum atrox coalescerent. Pars [1] turbant præsentia, alij montem Hæmum transgrediuntur, vt remotos populos concirent. Plurimi ac maximè compositi regem, vrbemque Philippopolim à Macedone Philippo sitam, circunsidunt. Quæ vbi cognita P. Velleio (is proximum exercitum præsidebat) alarios equites ac leuis cohortium mittit in eos, qui prædabundi, aut adsumendis auxiliis vagabantur. Ipse robur peditum ad exoluendum obsidium ducit. Simulq; cũcta prosperè acta, cæsis populatoribus, & dissentione orta apud obsidentes; regisq; opportuna eruptione, & aduentu legionis.[c] Neq; aciẽ aut prælium dici decuerit, in quo semermes ac palantes trucidati sunt, sine nostro sanguine. Eodem anno Galliarum ciuitates [d] ob magnitudinem æris alieni rebellionem cœptauere: cuius extimulator acerrimus inter Treueros Iulius Florus, apud Æduos Iulius Sacrouir. Nobilitas ambobus, & maiorum [2] bona facta, eoque Romana ciuitas olim data, cùm id rarum, nec nisi virtuti pretium esset. Ii [e] secretis conloquiis, ferocissimo quoque adsumpto, aut quibus ob egestatem, ac metum ex flagitiis [f] maxima peccandi [3] necessitudo, componunt Florus Belgas, Sacrouir propiores Gallos concire. Igitur per [4] conciliabula & cœtus seditiosa disserebãt, de cõtinuatione tributorũ, grauitate fœnoris, sęuitia ac superbia præsidentiũ: & [g] discordare militẽ audito Germanici exitio: [h] egregiũ

1. non audeo quicquam mutare, tamen hanc meam coniecturam quin proferrem, facere non potui, vt fortasse legenda sit, terrent præsidia. iudices lectores.

2. contraria bona alibi vocat, praua facta.

3. sic Sallust. in coniurat. Catil. quibus maxima necessitudo & plurimum audaciæ inerat. & alibi, nisi nobis eam necessitudinem imponatis.

4. sic apud Li. is imperitos animos & quęnã post Augustum militiæ conditio ambigentes, impellere paulatim nocturnis colloquiis, aut flexo in vesperam die & dilapsis melioribus deterrimum quęque congregare.

OBSERVATIONES.

a *Periculosum est, prouinciis ferocibus eos præficere homines, quorum ingenia à prouincialibus plurimùm distant, quippe id totum nonnisi ad prouinciæ perniciem erumpere potest.*

b *In ciuilibus turbis paritas ducum ignobilium, hoc est, cùm nullus ex ducibus est vir clarus, & magni nominis, sed omnes pariter sunt obscuri, in causa sæpiùs est, quominus validæ nationes in bellum atrox coalescant. quòd si nobiles duces adsunt, haud dubiè vix fieri potest, quin magni, atque atroces tumultus exoriantur.*

c *Neque acies, neque prælium dici debet, vbi hostes semermes, ac palantes trucidantur, sine vllo victorum sanguine.*

d *Magnitudo æris alieni sæpe impellit populos, & ciuitates, præsertim lõginquas, & ferocibus gentibus conterminas ad rebellionem. ideo videant principes ne validis nationibus plus oneris, quàm ferre possunt, imponant.*

e *Rerum nouarum autores, vt semina motuum iaciant, hãc rationem sequuntur; nempe, per conciliabula, & cœtus seditiosa disserunt de continuatione tributorum, grauitate fœnoris (vt olim plebs Romana) sæuitia, ac superbia præsidentium. dehinc extenuant vires principis, eiusque opes; atque his similia ingerunt, prout ratio temporis, locorum, & personarum suggerit.*

f *Egentibus, ac flagitiosis hominibus maxima est peccandi necessitudo.*

g *Hostes & seditiosi singulas discordiarum occasiones diligenter captant.*

h *Egregium resumendæ libertati tempus tunc est, cum miles, qui tyranno operam dat, discordat, ipse tyrannus inops, nulliusque validis exercitibus fretus est; contra, qui hæc agitant, concordes, florentes, potentes, & in patrio solo sunt.*

resu-

resumendæ libertati tempus, si ipsi florentes, quàm inops Italia, quàm imbellis vrbana plebes, nihil validum in exercitibus, nisi quod [1] externum, cogitarent. Haud ferme vlla ciuitas intacta seminibus eius motus fuit. Sed erupere primi Andecaui, ac Turonij. Quorum Andecauos Acilius Auiola legatus excita cohorte, quæ Lugduni præsidium agitabat, coërcuit. Turonij legionario milite, quem Visellius Varro inferioris Germaniæ legatus miserat, oppressi, eodem Auiola duce, & quibusdam Galliarum primoribus, qui tulere auxilium, [a] quò dissimularent defectionem, magisque in tempore efferrent. Spectatus & Sacrouir [b] intecto capite pugnam pro Romanis ciens, ostentandæ, vt ferebat, virtutis. Sed captiui, ne incesseretur telis, adgnoscendum se prębuisse arguebant. Cõsultus super eo Tyberius [c] aspernatus est indicium, [d] aluitque dubitatione bellum. Interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quæ conscripta Treueris, militia disciplinaque nostra habebatur, vt [e] cęsis negotiatoribus Romanis bellũ inciperet. Pauciq; equitum corrupti, plures in officio mansere. Aliud vulgus obæratorum aut clientium arma cepit, petebantque saltus, quibus nomen Arduenna, cũ legiones vtroque ab exercitu, quas Visellius, & C. Silius aduersis itineribus obiecerant, arcuerũt. Præmissusque cum delecta manu Iulius Indus è ciuitate eadem, discors Floro, & ob id [f] nauandæ operæ auidior, inconditam multitudinem adhuc disiecit. Florus incertis latebris victores frustratus, postremò visis militibus, qui effugia insederant, [g] sua manu ceci-

1. auxilia sociorum.

OBSERVATIONES.

a *Cuius nondum probari defectio potest, si motus iam cœptos à potentiori fæliciter comprimi videt, in ea re ei & ipse non cunctanter operam suam præstet, vt omni se suspitione exoluat; atque vt ipsa re luculenter probet, se non eo consilio arma sumpsisse, vt deficeret vnà cum cæteris, sed vt principi, in rebus dubijs, fidem præstaret.*

b *Qui intecto capite pugnam ciet, is eo facto aut virtutem videtur ostentare, aut certè cæteros suo exemplo ad virtutem incitare, aut ne incessatur telis adgnoscendum se præbere.*

c *Etiam illa, quæ vera esse princeps non dubitat, tamen interdum debet dissimulare, se adduci, vt credat ita vti dicuntur, esse; aut saltem se, an ita sint, dubitare; si modò hæc ipsius dubitatio rebus ipsius conducit.*

d *Princeps validus, cuiusque vis omnia complectitur, non semper incendia belli, & seditionum, subita & seuera in eorum autores animaduersione, quod ipsi facile factu esset, extinguit, sed bellum dedita opera alit, vt ostendat cæteris gentibus, se ferocientes contundere non tam arte, & auctoritate, quàm vi, & armis posse.*

e *Initium belli diu animo agitati sumi potest à cæde illorum, qui sunt ex illius gente, aduersus quem arma sumuntur, quamuis quieti sint, & negotia potiùs, quàm arma tractent. sic supra libro 2. enimuero audita mutatione principis, immittere latronum globos, exscindere castella, causas bello.*

f *Prudens imperator nihil penitus eorum, quæ apud hostes fiunt, quoad eius fieri potest, ignorare debet; præcipuè verò eorum fœdera, & amicitias, itemque inimicitias & discordias ciuiles; quæ omnia cum omnino plus possint, quàm externus metus, iis ipse egregiè vti potest ad res suas, prout facto videbit opus esse; idque adeò, vt illos tandem suismet viribus & opera conficiat.*

g *Rebellionis autor, idemque magno vir animo, rebus suis desperatis, si nullã in fuga spem habet, liber & sibi ipsi probatus sibi manus afferre, atq; hostiũ supplicio & ludibrio simul se eximere solet.*

dit. Iſque Treuerici tumultus finis. Apud Æduos maior moles exorta, quantò ciuitas opulentior, & comprimendi procul præſidium. Auguſtodunum caput gentis armatis cohortibus, Sacrouir occupauerat, nobiliſſimam Galliarum ſubolem liberalibus ſtudiis ibi operatam, vt eo [a] pignore parentes propinquoſque eorum adiungeret. Simul arma occultè fabricata iuuẽtuti diſpertit. Quadraginta millia fuere, quinta ſui parte legionariis armis, cæteri cum venabulis & cultris, quæque alia [b] venantibus tela ſunt.[c] Adduntur è ſeruitiis gladiaturæ deſtinati, quibus, more gẽtico, continuum ferri tegimen (Cruppellarios vocant) inferendis ictibus [d] inhabiles, accipiendis impenetrabiles. Augebantur hæ copiæ vicinarum ciuitatum vt nondum aperta conſenſione, ita [e] viritim promptis ſtudiis, & [f] certamine ducum Romanorum, quos inter ambigebatur, vtroque bellum ſibi poſcente: mox Varro inualidus ſenecta [g] vigenti Silio conceſſit. At Romæ non Treueros modò & Æduos, [h] ſed quatuor & ſexaginta Galliarum ciuitates deſciuiſſe, adſumptos in ſocietatem Germanos, dubias Hiſpanias, cuncta (vt [i] mos [i] famæ) in maius credita. Optimus quiſque [k] Reip. cura mœrebat, multi, odio præſentium & cupidine

iSic lib. 4. h ſt. veraque & falſa, more famæ, in maius innotuere.

OBSERVATIONES.

a *Qui cæteram multitudinem ad ſuas partes trahere ſtudet, ei enixè danda eſt opera, vt nobiliſſimos quoſque adoleſcentes in poteſtate habeat; futura haud dubiè pignora, quibus fidem parentum, & propinquorum illigatam habebit.*

b *Quæ tela venantibus apta ſunt, eorum in bello aliquis vſus eſſe poteſt. hinc fit, vt ἡ θηρευτικὴ ſit pars τῆς πολεμικῆς vt eſt apud Ariſt. in Polit.*

c *Autor rerum nouarum, idemque belli concitor omni hominum genere, qui modò arma ferre poſſunt, rectè vtitur.*

d *Qui, quos infra appellat ferratos, continuum ferri tegimen geſtant, ob grauitatem armorum, inferendis ictibus ſunt inhabiles, accipiendis impenetrabiles.*

e *Satis conſtat, non ita cuique rei vniuerſitatem eſſe propriam, vt ſunt ſinguli; qui cùm in ingentem numerum ſenſim excreuerunt, cæteros vi ſua ſecum rapiunt. ideò cui negotium eſt cum vniuerſa gente, is priùs ſingulos aggrediatur, ſibique eorum ſtudia paret: nam cùm ex his pluribus fiat illa κοινωνία, paulatim vniuerſam gentem in ſuas partes trahet.*

f *Diſcordia ducum eorumque certamina non parum commoditatis hoſtibus præbent.*

g *Quemadmodum in iis, quæ ratione, & prudentia ſimpliciter adminiſtrari oportet, iuniores ſenioribus concedere æquum eſt; ita quoque ſiquid accidit huiuſmodi, quod confici ſine vigore & animi, & corporis non poteſt, inualidus ſenex prudenter faciet, ſi in eo, quicquid eſt, vigẽti iuueni, eoque qui magnitudini negotij par eſſe poteſt, concedet.*

h *Perrarò accidit, vt ex locis longinquis vera vnquam ita nuntientur, vt non iis aliquid ſemper addatur, aut dematur.*

i *Mos famæ eſt, vt cuncta, quæ ex longinquo nuntiantur, in maius augeat; eademque illa in maius, quàm ſunt, credantur.*

k *Cùm aliquid aduerſi nuntiatur, optimus quiſque non tam ſua, quàm publicæ rei cauſa mœret; alij, quæ eſt natura & leuitas multitudinis, ſuis quoque periculis lætantur; hoc eſt, malunt omnia mutari, quàm frui præſenti tranquillitate. nam ventoſis ingeniis præſens rerum ſtatus nunquam placet.*

muta-

mutationis, [a] ſuis quoque periculis, lætabantur: [b] increpabantque Tyberium, [c] quòd in tanto rerum motu, libellis accuſatorum inſumeret operam. [d] An [1] Iulium Sacrouirum maieſtatis crimine reum in ſenatus fore? [e] extitiſſe tandem [f] viros qui cruentas epiſtolas armis cohiberent: [g] miſeram pacem vel bello [h] bene mutari. [i] Tantò impenſius in ſecuritatem [2] compoſitus, [k] neque loco, neque vultu mutato, ſed, vt ſolitum, per illos dies egit: [l] altitudine animi, an compererat modica eſſe, & vulgatis leuiora? Interim Silius cum legionibus duabus incedens, præmiſſa auxiliari manu, [m] vaſtat Sequanorum pagos, qui finium extremi, & Æduis contermini, ſociique in armis erant. Mox Auguſtodunum petit propero agmine, certantibus inter ſe ſigniferis, [3] fremente etiam gregario milite, ne [n] ſuetam requiem, ne ſpatia noctium opperiretur: [o] viderent modò aduerſos, & aſpicerentur; id ſatis ad victoriam. Duodecimum apud lapidem Sacrouir, copiæque patentibus locis apparuere. In

1. ac ſi dicat, principem non in ſenatu, ac togatum, ſed armatum, atque exercitum ductantem debere reſiſtere, ſeſeq; opponere hoſtibus.

2. ſic lib. 1. hiſtor. ſenſim mutatum miles, & compoſitus in obſequium.

3. ſic lib. 1. hiſt. nullo tribunorum, centurionumue adhortante, ſibi quiſque dux, & inſtigator.

OBSERVATIONES.

a *Cùm vna reſp. omnes complectatur, ſatis conſtat, eius fœlicitatem, itemque mala & pericula ad omnes pariter pertinere.*

b *Rem ſe parum dignam princeps facere videtur, ſi in magnis reip. motibus ſedens priuatorum litibus, & libellis accuſatorum inſpiciẽdis operam inſumit. quo facto belli curam, quæ potiſſima ſemper eſſe debet, ac proinde tuendæ reip. ſtudium planè videtur abiecißſe.*

c *Conſtantia principis in eo potiſſimùm perſpici debet, vt nullis rumoribus, nulliſque motibus ſolita inſtituta mutet, ſed ſuo exemplo populi animos iam perterriti aduerſus falſa, aut in maius credita firmet.*

d *Ridiculè aduerſus armatos intenditur accuſatio, iudicium & cauſæ cognitio; cùm vi & armis contundi debeant.*

e *Non eſt mirum, cruentas epiſtolas principis, & iniquæ edicta armis tandem cohiberi.*

f *Eos meritò appelles viros, qui iniuriis principis, ipſamque adeò tyrannidẽ armis cohibere audent.*

g *Miſera pax vel bello bene mutatur; hoc eſt, præſtat bellum gerere, ſeque Marti permittere, quàm continuis tyrannorum iniuriis vexari, quas illi vt commodius cui volunt, inferant, inque ſingulorum fortunas, pro arbitratu, impetum faciant, in eo toti ſunt, ne pax ipſis fructuoſa, populo perniciosa turbetur.*

h *Qui mutat, id vnum ſpectare debet, an bene mutet. quippe præſtat ſua cuique manere, quàm malè mutare.*

i *Paulò ante adnotabam nullis neq; rumoribus, neque motibus principem perturbari debere. quippe præſtat, cum vultu in ſecuritatem eſſe compoſito, tantò impenſiùs quantò magis illis quæ nuntiantur vulgus terretur; quæ ſi ſunt magna, & periculoſa, neque tamen iis ipſe perturbatur, altitudinem animi principe viro dignam haud dubiè oſtendit. Quòd ſi illa comperit eſſe modica, & vulgatis leuiora, quæ cauſa eſt, quapropter perturbetur? Hinc regula generalis hoc modo colligi poteſt; Cùm omnes homines, tum verò principem perturbatio minimè decet.*

k *Perturbatio principis colligi poteſt ex his ſignis; ſi mutat locum, & vultum, & ſolita inſtituta.*

l *Animi altitudo in eo perſpicitur, non ſi contemnuntur, ſed ſi non metuuntur aduerſa fortuita.*

m *Rebellium pagi, & fines vaſtandi ſunt, idque debet eſſe primum facinus belli, quod aduerſus illos ſuſcipitur; vt hoc damno, & metu maiorum perterriti, velint nolint, ad ſanitatem redeant.*

n *Dux belli non minùs obſeruare debet tempora requietis, & ſpatia noctium, cùm exercitum aliquò ducit, quàm ipſas occaſiones pugnandi.*

o *Strenuus miles ſolo ardore, & aſpectu ignauum hoſtem & terret, & vincit.*

1. quos ante dixit ob continuum ferri tegimē esse impenetrabiles.

frontem statuerat[1] ferratos, in cornibus cohortes, à tergo semermos. Ipse inter primores equo insigni adire, memorare veteres Gallorum [a] glorias, quæque Romanis aduersa intulissent: quā [b] decora victoribus libertas: quātò intolerantior [c] seruitus iterū victis. Non diu hæc, nec apud lætos. Etenim propinquabat legionum acies; [d] inconditique, ac militiæ nescij oppidani, [e] neque oculis, neque auribus satis competebant. Contra Silius, etsi [f] præsumpta[2] spes hortandi causas exemerat, clamitabat tamen, pudendum ipsis, [g] quòd Germaniarum victores, aduersum Gallos[3] tanquam in [h] hostem ducerentur. Vna nuper cohors rebellem Turonium, vna ala Treuerum, paucæ huius ipsius exercitus turmæ profligauere Sequanos. [i] Quantò pecunia dites & voluptatibus opulentos, tantò magis imbelles Æduos euincite, & [k] fugientibus consilite. Ingens ad ea clamor, & circumfudit eques, frontemque pedites inuasere. Nec cunctatum apud latera. Paulum moræ attulere ferrati, [4] restantibus laminis aduersum pila & gladios. Sed miles correptis securibus & dolabris, vt si murum perrumperet, cædere tegmina, & corpora. Quidam trudibus aut furcis inertem molem prosternere. Iacentesque nullo ad resurgendum nisu, quasi exanimes linquebātur. Sacrouir primò Augustodunum, dein, metu deditionis, in villam propinquam cum fidissimis pergit. [l] Illic sua manu, reliqui mutuis ictibus occidere. Incensa super villa omnes cremauit. Tum demum [m] Tyberius ortum patratumque bellum senatui scrip-

2. victoriæ.

3. sic li. 2. Ann. de Gallis loquens, non ignarus dites, & imbelles esse, & lib. 4. histor. Gallos quid aliud, quam prædam victorib'?

4. resistentibus.

OBSERVATIONES.

a *Quæ præclarè quis gessit, hæc illius gloria verè dici potest, neque præterea quicquam.*

b *Ea demum decora victoribus victoria est, qua sibi pariunt libertatem.*

c *Iterum, ac sæpius victi, ecquid præter durissimam seruitutem expectare possunt?*

d *Vt aliarum omnium rerum, ita quoque militiæ ars est; quæ, præter cætera, in eo præcipuè consistit, vt exercitus, non inconditus, sed ordine in hostem eat.*

e *Si, cùm prœlium instat, ita perterrefactus est miles, vt neq; oculis neque auribus satis competat, paruo negotio eum vinci posse constat, id simulatque animaduertit dux exercitus, receptui canere debet. sic Q. Curtius lib. 4. Alexander, inquit, cognito pauore exercitus, signum vt cōsisterent, dari, ipsos arma deponere, ac leuare corpora iubet.*

f *Victoriæ certissimum signum est, cùm eius spem ita miles præsumpsit, vt se inde nonnisi victorem redire posse pro certo habeat.*

g *Qui validiorem & ferociorem vicit, multò magis eum imbelles, & meticulosos vincere posse constat.*

h *Strenuo militi imbellis hostis, non hostis, sed præda est.*

i *Quò magis aliqua gens diuitijs abundat, & voluptatibus, & otio diffluit, hoc magis imbellem esse constat.*

k *Callidus belli dux, cùm exercitum hortatur ad pugnam extrema eius oratio hæc esse debet, vt imperet, vt fugientibus hostibus consiliat, ac si illos non pugnantes, sed iam in fugam conuersos videat.*

l *Rebellionem, & motus contra validum imperium cœptans, nisi quod agit vndequaque stabiliit, res suas infœlici exitu concludit.*

m *Quæ si nuntientur, perturbare magis hominum animos, quàm remp. iuuare possunt, ea princeps non priùs vulgare debet, quàm re egregiè gesta; si modò id huiusmodi erat, vt rectè, & citò confici posse spes esset.*

sit.

sit. Neque [a] dempsit, aut addidit vero, sed fide ac virtute legatos, se [b] [1] cõsiliis superfuisse. Simul causas cur non ipse, non Drusus profecti ad id bellum forent, adiunxit, magnitudinem imperij extollens; neque [c] decorum principibus, si vna alteraue ciuitas turbet, omissa vrbe, vnde in omnia regimen. [2] Nunc quia non [d] metu ducatur, iturum, [e] vt præsentia spectaret, componeretque. [f] Decreuere patres vota pro reditu eius, supplicationesque, & alia decora. Solus Dolabella Cornelius dum anteire cæteros parat, [g] absurdam in adulationem progressus, censuit vt ouans è Campania vrbem introiret. Igitur secutæ Cæsaris literæ, quibus se non [h] tam vacuum [i] gloria prædicabat, vt post ferocissimas gentes perdomitas, tot receptos in iuuenta, aut spretos triumphos, iam senior peregrinationis suburbanæ inane præmium peteret. Sub idem tempus, vt mors Sulpitij Quirinij publicis exequiis frequentaretur, petiuit à senatu. Nihil ad veterem & patritiam Sulpitiorum familiam Quirinius pertinuit, ortus apud municipium Lanuuium, sed impiger militiæ, & acribus ministeriis consulatum sub diuo Augusto, mox, expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis, insignia triumphi adeptus, [k] datusque rector C. Cæsari Armeniam obtinenti. Tyberium quoque Rhodi agentem coluerat: quod tunc patefecit in senatu, laudatis in se officiis, & incusato M. Folio, quem [l] autorem C. Cæsari [3] prauitatis & discordiarum arguebat. sed cæ-

1. sic Otho milit. et alloquens: h. l. hist. Vobis nomo, & animus fit, mihi consilium, & virtutis vestræ regimen relinquite.

2. hic deest aliquid:

3. sic II. 12. Ann. ac nisi prauitas tam infesta docentium arceatur, eruptura in publicam perniciem.

OBSERVATIONES.

a *Vera narrare, est neque addere, neque demere vero.*

b *Illa demum resp. fœlix est, in qua princeps superest consilijs, hoc est, sapienter quod facto opus est, præcipit; ipsiusque ministri, ijs in rebus, quas iussi sunt, quasque conficiendas susceperunt, ei fidem, & virtutem præstant. hæc est illa ἁρμονία, quam propter vnam maxima quæque imperia stant.*

c *Omnibus in rebus princeps dignitati consulere debet. ea re, non statim, audito aliquo nouo motu vnius, aut alterius ciuitatis, illuc ei, omissa imperij sede, vnde in omnia regimen, proficiscendũ est, ne se plus æquo, hoc est, quàm dignitas, & persona principis postulat, perterrefactum esse ostendat.*

d *Metus, vt paulò ante obseruaui, si qua res alia, principem magnopere dedecet.*

e *Post magnos belli tumultus in aliqua prouincia ortos, princeps eò ire debet, vt præsentia spectet, & componat.*

f *Principi longinquum iter ingredienti, aut meditanti ab senatu decerni debent vota pro reditu eius & supplicationes, & alia decora.*

g *Aulico, atque adeò senatori, & consiliario principis summo studio cauendum est, ne in absurdam, nimisque notam & ineptam adulationem progrediatur.*

h *Qui in iuuenta veris sibi debitis, ijsque amplissimis honoribus aut cumulatus est, aut eos spreuit, is ineptus, & præposterus est, si vergente iam ætate, inanes, aut falsos aut ambit, aut sibi deferri patitur.*

i *Qui inanem, minimeque sibi debitum honorem recusat, hoc ipso dignus honore videri potest, quòd falsum recusat.*

k *Iunioribus principibus, quibus prouinciæ regendæ, maximeque res gerendæ committuntur, rectores dandi sunt ij, qui multa, & præclara eximiæ virtutis documenta dederunt.*

l *O impuros, & perditos homines, qui principibus autores sunt prauitatis, & discordiarum!*

1 Sic Demades Atheniensis eum qui necessaria funeribus vendebat, damnauit, cùm probasset magnum lucrum optasse, quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Sen. de benefic lib. 6 cap. 38.
2 Sic lib. 14 Antistius prætor &c. probrosa aduersus principem carmina factitauit, vulgauitque celebri conuiuio, dum apud Ostorium Scapulam epulatur.
3 Sic l. 14. Ann. Et cùm Ostorius nihil audiuisse pro testimonio dixisset, aduersis testibus creditum.

tetis haud læta memoria Quirinij erat, [a] ob intenta (vt memoraui) Lepidæ pericula, sordidamque & præpotentem senectam. Fine anni C. Lutorium Priscum equitem Romanum post celebre carmen, quo Germanici suprema defleuerat, [b] pecunia donatum à Cæsare, corripuit delator, obiectans [c] ægro Druso composuisse, quod si extinctus foret, [1] maiore præmio vulgaretur. Id C. Lutorius in domo P. Petronij, socru eius Vitellia coram, [2] multisque inlustribus fœminis per [d] vaniloquentiam [e] legerat. [f] Vt delator extitit, cæteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia [g] nihil se audiuisse [h] adseuerauit. Sed [3] arguentibus ad perniciem plus fidei fuit. Sententiaque Haterij Agrippæ consulis designati indictum reo vltimum supplicium. Contra M. Lepidus in hunc modum exorsus est. Si P. C. vnum id spectamus, quàm nefaria voce C. Lutorius Priscus [i] mentem suam, & aures hominum polluerit, [k] neque carcer, neque laqueus, ne seruiles quidem cruciatus in eum suffecerint. Sin flagitia & facinora sine modo sunt, suppliciis ac remediis [l] principis moderatio, maiorumque & vestra exempla temperant, & [m] vana à scelestis,

OBSERVATIONES

a *Qui ipse obscurus viro nobili periculum creat, etsi id iustè facere videtur, tamen hominum odia effugere vix potest.*

b *Carmina, cæteraque doctorum hominum scripta, quibus viri illustres laudantur, aut eorum suprema deflentur, præmio, & remuneratione digna sunt.*

c *Qui, viuo adhuc principe, carmen, aliudue scriptum componit in laudem illius, vt mortui, grauiter peccat; siquidem ob pretium, quod inde sperat, videtur optare mortem principis.*

d *Vaniloquentia plerisque exitio fuit.*

e *Vaniloquentia est, intempestiuè aliquid loqui, legere, aut recitare.*

f *Ferè fit, vt versificatores, simulatque carmen aliquod scriptitarunt, & extuderunt, per vaniloquentiam illud etiam nolentibus, & occupatis legant. huius generis hominum naturã vide apud Horat. Saty. Ibam forte via sacra. & dialogum d. Orator. Tacito nostro adscriptum.*

g *Cùm ex testimonij dictione oritur pernicies rei, vani magis & imprudentis, quàm scelesti, & inde nulla in principem, aut remp. vtilitas redundat, ea certè abstinere præstat, quàm id agere, qui hominem calamitosum nostro testimonio perdamus.*

h *Mendacium etiam in iudicio prolatum, ex quo oritur salus rei, aut cuiusuis alius, egregium, & officiosum potiùs, quàm flagitiosum est. Sic lib. 4. histor. seruus, inquit, egregio mendacio se Pisonem esse respondit, ac statim obtruncatur.*

i *Qui sinistros de principe sermones habet, ac procaciùs exercet libidinem ingenij, is priùs mentem suam, mox aures hominum polluisse dicitur.*

k *Maxima, & impurissima quæque flagitia nullo neque carcere, neque laqueo, ac ne seruili quidem vllo cruciatu satis puniri possunt. quòd si flagitia sine modo non sunt, hoc est, si non maxima sunt, sed vna aliqua in re peccatum est, adeò vt flagitium non se in immensum extenderit, sed certis quodammodo finibus sit circumscriptum, pœna etiam, & supplicium non atrocissima, sed pro magnitudine delicti, infligi debet. neque enim magistratus, vt supra dixit, asperior remedijs esse debet, quàm sunt delicta.*

l *Cùm omnibus in rebus, tum verò in puniendis delictis princeps moderatus esse debet.*

m *Aliud est, vanum esse, aliud, scelestum. quippe scelus graui supplicio vindicandum est; vanitas leui castigatione corrigi potest.*

[a] dicta à maleficiis differunt: [b] est locus sententiæ per quã neq; huic [c] delictum impune sit, & nos clementiæ simul ac seueritatis non pœniteat. Sæpe audiui principem nostrum [d] conquerentem, si quis sumpta morte, misericordiam eius præuenisset. Vita C. Lutorij in integro est, qui neque seruatus [e] in periculum Reipub. neque interfectus [f] in exemplum ibit. studia illi, vt [g] plena vecordię, ita inania & fluxa sunt; [h] nec quicquã graue, ac seriũ ex eo metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor, non virorũ animis, sed muliercularũ adrepit. cedat tamen vrbe, & bonis amissis aqua & igni arceatur. Quod perinde cẽseo, [i] ac si lege maiestatis teneretur. Solus Lepido Rubellius Blandus è consularibus adsensit. [k] Cæteri sententiam Agrippæ secuti. Ductusque in carcerem Priscus, ac statim exanimatus. Id Tyberius solitis sibi ambagibus apud senatum incusauit, [m] cùm extolleret [l] pietatem [m] quamuis [n] modicas principis iniurias acriter vlciscen-

OBSERVATIONES.

a *Non semper dicta sunt maleficia: constat certè hæc illis multò esse grauiora, iis exceptis quæ impiè in Deum, aut seditiosè in principem aut in remp. dicuntur. quippe huiusmodi atrocia dicta æquantur prauè factis.*

b *Prudentia iudicis in eo perspici debet, vt in iudiciis pœnalibus, ac potissimùm capitis eam sententiam ex atrocissimis, & clementissimis eligat, per quam neque ei, qui deliquit, impune sit; nec tamen ipsum, aut principem clementiæ simul, & seueritatis pœniteat. adeò clementia, & seueritas in vno eodemque iudice simul esse possunt. Sic lib. 14. Annal. Esse pœnas legibus constitutas, quibus sine iudicum sæuitia, & temporum infamia supplicia decernerentur.*

c *Delicta nulli impune esse debent.*

d *Cùm clementia non modo ornamentum, verùm etiam certissima salus imperiorum sit, summo studio princeps niti debet, vt huius virtutis laudem assequatur; sed eo iudicio, quod continetur diuinis Senecæ scriptis ad Neronem.*

e *Si flagitiosum hominem seruas, supplicioque eximis, haud dubiè periculum reip. creas.*

f *Cùm quæ pœna à principe, aut à iudice in aliquem statuitur, in exemplum eat, summa prudentia, & moderatione tali in re vtendum est.*

g *Quæ à vecordia proficiscuntur, inania sunt, & fluxa; hoc est talia sunt, vt ab his nihil meritò metuas.*

h *Nihil graue, ac serium ex eo metuas, qui sua ipse flagitia non modò apud viros, sed & apud mulierculas prodit.*

i *Conuicto maiestatis bona adimuntur, aqua, & igni interdicitur.*

k *Ineunte principatu, incredibile memoratu est, quàm non modò singuli, sed & ipse amplissimus ordo suæ dignitatis, atque adeò æquitatis, & clementiæ oblitus præceps ruat ad ea, quæ turpissima, & flagitiosissima adulatio suadet.*

l *Is honos, obseruantia, & fides, quam principi præstamus, vno pietatis nomine contineri rectè potest.*

m *Princeps ea, quæ ab adulatoribus seuerè in eos constituta sunt, à quibus ipse dicto fortè læsus est, sicut non palam probare, sed potiùs leuiter incusare debet, potissimùm cùm id impune facere potest, nempe, vt præ se ferat animum mitem, ita quoque consultè faciet, si non planè id, quicquid est, improbabit, sed ostendet, non sibi eorum studia displicere, qui ipsius dignitati fauent. hac ratione, dum se dubium, aut ambiguum gerit, satis quid sit sententiæ, docet. vult enim intelligi, se quidem esse clementem, & cupere ne cui propter se male sit; non tamen impedire, quominus in eos, à quibus offensus est, seuerè animaduertatur. hæ sunt illæ ambages, quas Tacitus Tiberio solitas fuisse dicit.*

n *Senatus vel modicas principis iniurias acriter vlcisci debere videtur, cùm reip. fieri videantur.*

coercitio [a] plus damni in Rempub. ferret, quàm indecorum adtrectare quod non obtineretur, vel retentum ignominiam & infamiam virorum inlustrium posceret: postremò literas ad senatum composuit, quarum sententia in hunc modum fuit: Cæteris forsitan in rebus P. C. magis expediat me coram interrogari, & dicere quid è Rep. censeam. [b] In hac relatione subtrahi oculos meos melius fuerit, ne denotantibus vobis ora, ac metum singulorum qui pudendi luxus arguerentur, ipse etiam viderem eos, ac velut [c] deprahenderem. Quòd si mecum antè viri [d] [e] strenui ædiles [f] consilium habuissent, nescio an suasurus fuerim [g] omittere potiùs prævalida, & adulta vitia, quàm hoc adsequi, vt palam fieret, quibus [h] flagitiis impares essemus. Sed illi quidē [h] officio functi sunt, vt cæteros [i. coercendis.] quoq; magistratus sua munia implere velim. Mihi autem neq; [i] honestū

OBSERVATIONES.

a *Attrectata coercitio flagitiorum, nec perfecta plus damni quàm vtilitatis in remp. inferre potest. siquidem homines virtute præstantes in eo à flagitiosis, & impuris vincuntur, vt scelera impunita maneant. id quod ipsis insolentiam auget; ac probis & honestis si non ignominiam, & infamiam, saltem pudorem parit.*

b *O mirificam Tiberii prudentiam; qui ne eos, qui vitiorum quorum de coercitione relatum erat, arguebantur, vel eo solo offenderet, quòd eos in Senatu aspiceret, eorumq; ora, metusque ab ipso denotari viderentur, oculos suos subtraxit, publicoque abstinuit; deque eo, quod ad eam relationē pertineret, per literas, quàm coram cum senatu agere maluit.*

c *Vix fieri potest, vt, qui sub oculis ipsius principis accusantur, non se eo ipsi indicēt, quòd illius aspectum ferre non possunt, tanquam ἐπ' αὐτοφόρῳ deprahensi.*

d *Princeps vt quàm honorificentissimè nominetur, ipse quoque magistratus, & illustrem quemque hominem honorificè appellare debet. hic certè Tiberius strenuos appellat Aediles; ac testatur Suetonius ipsum quoque Consulibus assurgere, & decedere de via solitum.*

e *Strenuus non solùm dicitur is, qui suum corpus alacri animo bellicis periculis obiectat; sed & is, qui constanter pro virtute suscipit propugnationem aduersus vitia.*

f *Etsi princeps cuncta ad se traxit, tamē cùm de se loquitur, sua verba ad modestiā flectere, suamq; potestatē interdū extenuare debet, vt si sit vnus è senatoribus. Certè Tiberius non se ab Aedilibus consultū esse ait, sed secum ab ipsis consilium habitum esse; nec se imperaturum, sed suasurum fuisse.*

g *Etsi παράδοξον videri potest, tamen vt consilium prudentissimi Tiberij diligenter obseruandum est; nempe, prævalida, & adulta vitia potiùs esse omittenda, quàm vt princeps tentata eorum coercitione, & intempestiuis, parumque validis remediis aut delicta accendat, aut hoc adsequatur, vt palam fiat, quibus flagitiis coercendis impar sit. qua re principi neque periculosius, neque perniciosius quicquam accidere potest: cùm de sua dignitate, fama, & autoritate non parum eo facto detrahatur. Hinc diligenter obseruet princeps, omnibus in rebus, cuiusmodi illæ sunt, nunquam se palam facere debere quid non efficere, aut præstare possit, ne inde oriatur contemptus sui. Quòd si se alicui rei imparem videt, hanc aut omnino non attingat, aut sensim, & veluti aliud agens eam labefactare incipiat; mox in illius perniciem perseueranter, & obstinatè insistat. multa enim simul, vnoque impetu fieri non possunt, quæ & dies, & assiduitas conficit: atque, vt infra obseruaui, quæ seueritate corrigi non possunt, ea plerunque tempore exolescunt.*

h *Ad præcipuas curas magistratus pertinet, diligenter, quacunque ratione fieri potest, dare operam, ne vitia in rep. adolescant.*

i *Parum honestum est principi, cùm omnes exclamant, vitia acribus remediis esse coercenda, silere, & torpere, ac si nolit, aut nequeat ea corrigere.*

ſilere, neq; proloqui expeditũ, quia non [a] ædilis, aut prætoris, aut cõſulis partes ſuſtineo. [b] Maius aliquid & excelſius à principe poſtulatur: & [c] cũ rectè factorum ſibi quiſque gratiam trahat, [d] vnius inuidia ab omnibus peccatur. Quid enim primum prohibere, & priſcum ad morem recidere adgrediar? [e] villarumne infinita ſpatia, familiarum numerum, & nationes? argenti & auri pondus? æris, tabularumque miracula? [f] [1] promiſcuas viris & fœminis veſtes? atque illa fœminarum propria, quis [g] lapidum cauſa pecuniæ noſtræ [h] ad externas, aut hoſtilis gentes transferuntur? Nec ignoro [i] in conuiuiis, & circulis incuſari iſta, & modum poſci. Sed ſi quis legem ſanciat, [k] pœnas indicat, iidem illi ciuitatem verti, ſplendidiſſimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem clamitabunt. Atqui ne corporis quidem morbos veteres, & diu auctos, niſi per dura & aſpera coërceas. [l] Corruptus ſimul & corruptor, æger & flagrans animus haud leuioribus [m] remediis reſtinguendus eſt, quàm libidinibus ardeſcit. Tot à maioribus repertæ leges, tot quas diuus Auguſtus

1. hæ ſunt illæ veſtes, quas ſupra lib. 2. ſericas appellauit, quibus viros fœdari dixit.

OBSERVATIONES.

a *Vnus princeps ſuſtinet munia ſingulorum magiſtratuum.*

b *Cùm multò maiores partes ſuſtineat princeps in rep. quàm magiſtratus ordinarij, maius etiam aliquid, & excelſius ab ipſo poſtulatur. ſiquidem cui ſummus honor delatus eſt, huic haud dubiè præcipua curarum incumbunt.*

c *Hoc eſt hominibus inſitum à natura, vt rectè factorum ſibi quiſque gratiam trahat; malefactorum inuidiam ad alios deriuet.*

d *Quemadmodum rectè factorum gloria penes vnum principem eſt, ita quoque, quæ prauè in rep. fiunt, ea omnia vni ipſi adſcribi ſolent; adeò vt, vnius ipſius inuidia à cæteris & magiſtratibus & priuatis peccetur.*

e *Luxus in his potiſſimum rebus conſiſtit; in infinitis villarum ſpatijs; in familiarium, & ſeruorum numero, & natione; argenti & auri pondere, æris, tabularumque miraculis, hoc eſt, ſtatuariorum, & pictorum admirandis operibus; veſtibus, & earum promiſcuo vſu viris, ac fœminis. poſtremò ſi lapidum ac nugarum cauſa pecuniæ ad exteras, aut etiam hoſtiles gentes transferuntur.*

f *O rem impudicam, & dictu turpem, viris, & fœminis promiſcuas eſſe veſtes. vide ea, quæ lib. 2. his ipſis de veſtibus obſeruaui.*

g *Multis, iiſdemque grauiſſimis viris inſania videtur, in lapides magnam vim pecuniarum inſumere.*

h *Principi imprimis cauendum eſt, ne quamcunque ob cauſam, ac potiſſimùm ob nugas, & res fluxas, pecuniæ transferãtur ad longinquas, externas, aut etiam hoſtiles gentes.*

i *Hæc eſt natura multitudinis, vt in conuiuiis, & circulis aliena vitia, luxumque incuſet. ſed ſi quis ad ea coercenda leges ſanciat, pœnas indicat, iidem illi, ciuitatem verti; ſplendidiſſimo cuique exitium parari; neminem criminis expertem eſſe clamitent..*

k *Non ſatis eſt legem ſancire; ſiquidem facilè contemni poteſt. Sed pœna ibidem indici debet.*

l *Quemadmodum morbi veteres, & diu aucti nonniſi duris, & aſperis remediis coercentur; ita quoque corruptus ſimul, & corruptor, æger, & flagrans animus haud leuioribus remediis reſtinguendus eſt, quàm libidinibus ardeſcit.*

m *Leges, & pœnæ legibus indictæ ea ſunt remedia, quæ ad ſanandos corruptos hominum animos adhibitri debent.*

tulit,

tulir, illæ [a] obliuione, hæc(quod flagitiosius est) [b] contemptu abolitæ securiorem luxum fecere. [c] Nam si velis quod nondum vetitum est, timeas ne vetere. At si prohibita impune transcenderis, neque metus vltra, neq; pudor est. Cur ergo olim parsimonia pollebat? [d] quia sibi quisque moderabatur, quia [e] vnius vrbis ciues eramus, [1] ne irritamenta quidem eadem intra Italiam dominantibus. [f] Externis victoriis aliena, ciuilibus etiam nostra consumere didicimus. Quantulum istud est, de quo ædiles admonent? Quàm, si cætera respicias, [g] in [2] leui habendum? At hercule nemo refert [h] quòd Italia externæ opis indiget, [3] quòd vita populi Roma. per [4] incerta maris & tempestatum quotidie voluitur. ac nisi prouinciarum copiæ & dominis & seruitiis, & agris subuenerint, nostra nos, scilicet, [i] nemora, nostræque villæ tuebuntur? Hanc P. C. curam sustinet princeps. Hæc omissa funditus Rempub. trahet. [k] reliquis intra animũ

1. hic deest, at nunc, aut aliquid tale
2. sic supra lib. 2. hist. quocunque casu acciderat, diu in arctiora mittebantur, in leui habitum
3. Sic lib. 12. Ann. nec nunc infecunditate laboratur, sed Africam potius, & Ægyptum exercemus, nauibusque & casibus vita populi Rom. permissa est.
4. Contrarium huic dictioni est, certa maris, vt lib. 4. hist. per eos menses inquit, quibus Vespasianus Alexandriæ statos æstiuis flatibus dies, & certa maris opperiebatur. &c.

OBSERVATIONES.

a *Leges plerunque duabus rationibus haud rectè abolentur; obliuione, & , id quod flagitiosius est, contemptu.*

b *Eam remp. pessum ire constat, in qua leges contemnuntur.*

c *Qui vult quod nondum vetitum est, is ne vetetur, timet, i. qui aliquid admittit quod lege nondum expressum est, de eo saltem spes est fore, vt, simulac intellexerit, hoc aut illud lege vetitum esse, tunc ab eo abstineat. at verò qui prohibita legibus impune transcendit, de eo nihil dici potest aliud, nisi hoc, neque metum legum vltra, neque honesti, aut hominum pudorem ei esse.*

d *Tunc demum virtus pollet, cùm non expectantur leges, quibus hoc aut illud vetatur, sed suopte ingenio honesta petuntur, & sibi quisque lex est, suisque libidinibus non metu, sed pudore moderatur.*

e *Ciuium hæc præclara laus est, vt vnius ciuitatis ciues sint; hoc est, vt, non in peregrinas viuendi rationes abeant, sed quisque contentus patriis moribus, & institutis, ita vitam agat, vt, qui vnum viderit, omnes viderit. qui enim hinc inde quicquid vspiam vitiorum est, mutuantur, illi quia externo luxu, eoque dissimili contacti sunt, non tam vnius ciuitatis ciues, & indigenæ, sed aduenæ, & colluuies omnium gentium dici possunt: adeò dissimiles sunt moribus, & institutis; quæ in bene constituta rep. vnius generis esse debent.*

f *Cùm sæpissimè accidat, vt victor victos fortunis euertat, verissimum est, externis victoriis aliena, ciuilibus suamet consumi.*

g *Grauissima quæque peccata videri possunt leuissima, si aliorum insuper multitudine, & atrocitate cumulantur.*

h *Vna ex præcipuis curis, quæ principi incumbunt, hæc debet esse, ne ea prouincia, quod est imperij caput, externæ opis indigeat, hoc est, ne ea, quæ ad victum sunt necessaria, necessitate aliunde petatur; ne vita populi aliarum gentium victoria, per incerta maris, ac tempestatum quotidie voluatur. hæc cura omissa funditus remp. trahit.*

i *Alia ad necessarios vsus, alia ad voluptates parantur. Illorum cura omnibus rebus præuerti debet; hanc omitti sæpiùs æquum est, quippe inanibus nititur, qui ijs fretus viuit, quæ tantùm voluptatis gratia inuenta sunt.*

k *Duo præcipuè videntur esse munia principis; prius, ac præcipuum est, vt nihil eorum prætermittat, quæ pertinent ad securitatem populorum. Quæ securitas non solùm in eo consistit, vt arceat hostes externos, sed vt prouideat, ne ea prouincia, quod caput imperij est, opis externæ indigeat: Alterũ, vt internæ concordiæ prospiciat: id quod assequetur, si præstabit vt vitia pellantur è rep. & in ea virtus colatur. huc duplici via perueniet, legibus, & innata ciuibus virtute, & pudore peccandi.*

medendum est. [a] Nos pudor, pauperes necessitas, diuites satias [b] in melius mutet. Aut si quis ex magistratibus tantam [c] industriam ac seueritatem pollicetur, vt ire obuiã queat, hunc & laudo, & [d] exonerari laborum meorum partẽ fateor. Sin accusare vitia volũt, dein cùm gloriam eius rei adepti sunt, simultates faciunt, ac mihi relinquunt, Credite P. C. [e] me quoque non esse offensionum auidum, quas cùm graues, & plerunque iniquas pro Rep. suscipiam, inanes & inritas neque mihi aut vobis vsui futuras iure deprecor. Auditis Cæsaris literis, remissa ædilibus talis cura. luxusque mensæ à fine Actiaci belli, ad ea arma, quîs Serg. Galba rerum summam adeptus est, per annos centum profusis sumptibus exerciti [f] paulatim exoleuere. Causas eius mutationis quærere libet. [g] Dites olim familiæ nobilium, aut claritudine insignes studio magnificentiæ prolabebantur. Nam etiam tum plebem, socios, regna [h] colere, & coli licitum: vt quisque opibus, domo, paratu speciosus, per nomen & clientelas inlustrior habebatur. Postquam cædibus [1] sæuitum, & [i] magnitudo famæ exitio erat, cęteri ad [k] sapientiora conuertere: simul noui homines è municipiis & coloniis, atque etiam prouinciis in senatum crebrò [2] adsumpti

[1] à principibus.

[2] Non modò à principibus, sed à priori populo. qua de re vide orationẽ Claudij Cæsaris lib. xi. Annal.

OBSERVATIONES.

a *Quàm prouida natura est, quæ vnicuique remedium illius vitij, quo laborat, non aliunde, quàm ab vno se petere voluit? principes quidem, & præpotentes homines, quibus impune peccare licet, pudor; pauperes necessitas, diuites satias in melius mutare debet. quippe superuacuum est, leges morari, quibus vitia puniantur, aut coerceantur, cùm in sua persona eam quisque legem habeat, cui obtemperare si animum inducet, vitijs intra animum medebitur.*

b *Omnium legum finis est, vt homines in melius mutent.*

c *Duabus potissimùm rationibus magistratus it obuiam vitijs; industria, & seueritate. illa, ne peccetur; hæc ad vindicanda peccata.*

d *Cùm singuli magistratus funguntur officio suo, partẽ laborum principis exonerare dicuntur; quia penes vnum principem sunt munia omnium magistratuum. vt lib. 1. dictum est.*

e *Princeps qua maximè ratione potest, debet vitare offensiones, & simultates, præsertim inanes & irritas, certè singulorum sibi beneuolentiam conciliabit, cùm vniuscuiusque de se iudicium verebitur. Itaque si quando animaduersione, aliaue re odiosa in rep. opus est, ad hanc grauatè accedat; neque tã ipse eo fungatur munere, quàm totum negotium ijs magistratibus mandet, quorum ea procuratio est.*

f *Ferè fit, vt, quæ legum seueritate corrigi non possunt, hæc tempore exolescant.*

g *Hi sunt ferè gradus eorum, quæ homines prima ducunt; nempe, vt primùm parentur diuitiæ, ex quibus nobilitas, & ex vtroque magnificentia; cuius finis est, plebis fauorem, socios, regna, & clientelas complecti: & ex his potentiam, famam, & claritudinem adipisci.*

h *In ea rep. quæ constat ex æqualibus, nunquam cuiquam debet esse licitum, plebem, socios, & regna priuatim colere, & pariter ab ijs coli. cùm experientia satis doceat, nimiam hãc priuati ciuis potentiã tandem in reip. perniciem erumpere. huius rei nullum testimonium illustrius est, quàm ipsa resp. Romana, cuius seruitus à nimiis opibus, & intoleranda singulorum potentia profecta est.*

i *Sub principe suspitioso, claritudo, & magnitudo famæ persæpe exitio est. certè sub tyranno is tantum periculorum immunis est, qui contemptu tutus est.*

k *Nulla re magis coercetur luxus, ac cætera vitia, quàm sæuitia principis. nam quemadmodum nimia licentia omnes fimus deteriores; ita sæuiente principe in fortunas, & vitam hominum, haud dubium est, omnes ad sapientiora conuerti.*

dome-

[a] domesticam parsimoniam intulerunt. & quanquam fortuna vel industria plerique pecuniosam ad senectam peruenirent, [b] mansit [c] tamen prior animus. Sed præcipuus [d] adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque. obsequium [e] inde in principem, & æmulandi amor, [f] validior quam pœna ex legibus & metus: nisi fortè [g] rebus cunctis inest quidam velut orbis, vt, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur, [h] nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque ætas multa laudis & artium imitanda posteris tulit. verùm hæc nobis maiores: [i] certamina ex honesto maneant. Tyberius fama [k] moderationis parta, quòd ingruentis accusatores represserat, mittit literas ad senatum, quîs potestatem tribunitiam Druso petebat. Id summi fastigij vocabulum Augustus reperit, [l] ne regis aut dictatoris nomen adsumeret, ac tamen appellatione aliqua cætera imperia præmineret. Marcum deinde Agrippam socium eius potestatis; quo defuncto, Tyberium Nerone delegit, [m] ne successor in incerto foret: sic cohiberi prauas alio-

OBSERVATIONES

a *Ferè fit, vt, quod quisque domi didicit, id in publicum afferat.*

b *Quanti quæso fieri debet is, qui aut fortuna, aut industria ad potentiam, magnasque opes euectus est, pristinum tamen animum, nempe, prioris fortunæ memorem, pristinamque parsimoniam retinet?*

c *Non qui fortunam mutat animum mutat.*

d *Non satis laudari potest princeps is, qui cùm ex tenui fortuna ad id fastigij euectus sit, tamen astrictum morem, nempe, antiquum cultum, victumque retinet.*

e *Quibus moribus est princeps, hos nemo non æmulatur.*

f *Cùm obsequium in principem, & æmulatio morum illius multò validior sit, quàm pœna ex legibus, & metus, siquid princeps præstari ab ijs, quibus imperat, vehementer cupit, incipiat ipse. quippe, cæteri ipsius factum haud dubiè æmulabuntur: nec vlla lex efficiendis in quæ tendit, validior est.*

g *Maximi viri semper in ea sententia fuerunt, vt existimarint, nunquam res hominum in vno statu manere; sed rebus cunctis inesse quendam veluti orbem; vt, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur.*

h *Admiratores antiquitatis, & contemptores sui seculi, hoc est ij, quibus nihil probatur, nisi quod à veteribus institutum, aut factitatum est, errant, ac vehementer quidem errant: siquidē satis constat, propter vices temporum, & rerum, non omnia apud veteres esse meliora, quàm quæ hodie fiunt, sed nullam esse ætatem bonorum adeò sterilem, quæ non multa laudis, & artium imitanda posteris ferat.*

i *Quæ nobis maiores laudabilia reliquerunt, ea ita æmulari debemus, vt cum ipsis ex honesto certemus.*

k *Princeps magnam moderationis famam sibi parit, cùm eorum violentiam reprimit, qui in fortunas priuatorum impetum facturi erant, vt iniquis rationibus fiscum, & ærarium augerent.*

l *Supra sæpiùs obseruaui, id quod ex hoc loco apertè colligi potest: Nunquam non cauendum esse nouo principi, vt superbos titulos assumat. cæterùm eo dignitatis vocabulo appellari debet, quod cætera imperia præmineat. hæc autem appellatio non noua, & inusitata, sed vetus, grata, populoque accepta esse debet. hoc pacto nihil noui in remp. inducet; ac nihilominus summum fastigium ipse vnus insidebit, non contradicente populo, sed sedulò præstante ei studia, & beneuolentiam.*

m *Hoc potissimùm princeps curare debet, ne successor in incerto sit. id autem assequetur, si interim dū superstes est, eum quem sibi successorem destinat, eliget collegam, & participem summæ potestatis. quo facto haud dubium est, prauas aliorum spes cohiberi. hoc supra suo loco latiùs obseruaui.*

rum spes rebatur; simul modestiæ Neronis, & suæ magnitudini fidebat.

[a] Quo tunc exemplo Tyberius Drusum summæ rei admouet, cùm [b] incolumi Germanico integrum inter duos iudicium tenuisset. Sed principio literarum [c] veneratus deos, vt consilia sua Reip. prosperarent, modica de moribus adulescentis, neque in [d] falsum aucta retulit: esse illi [e] coniugem & tres liberos, [f] eamque ætatem, qua ipse quondam à diuo Augusto ad capessendum hoc munus vocatus sit. Neque nunc [g] properè, sed per octo annos capto experimento, [h] compressis seditionibus, compositis bellis, triumphalem & bis consulem, [i] noti laboris participem sumi. Præceperant animis orationem patres, [k] quò quæsitior adulatio fuit. nec tamen repertum, [l] nisi vt effigies principum, aras deûm, templa &
1 non adepti. arcus, aliaque solita censerent: nisi quod M. Sillanus ex [m] cõtumelia [1] consulatus, honorem principibus petiuit: dixitq; pro sententia, vt [n] publicis, priuatisque monimẽtis, ad memoriam temporum, non consulum nomi-
2. principum. na præscriberẽtur, sed eorum [2] qui tribunitiam potestatem gererent. At-

OBSERVATIONES.

a *Præcipuas res gestas illius, qui autor fuit principatus, & monarchiæ, successor singillatim meminisse debet, nempe cuius exemplo, cùm res postulat, ipse vti, & quibus artibus imperium partum est, ysdem teneri, & propagari possit.*

b *Princeps prudenter facit, si inter eos qui pari adfinitatis gradu ipsum contingunt, cùm de summo honore & successione agitur, iudicium tenet integrum, ne præteritus se postpositum indignatus aliquid turbarum det.*

c *Literæ, & edicta principis hoc principium continere debent, nempe, preces, quibus à Deo petat, vt sua consilia reip. prosperet.*

d *Si quæ à nobis dicuntur, ita credi volumus, ea in falsum minimè augeri oportet.*

e *Cæteris paribus, de eo cõmodiùs sentiũt homines, cui est cõiunx, & liberi, quàm de eo, qui celebs est.*

f *Quæ ætas propior est iuuentuti, quàm pueritiæ, illa maximis rebus administrandis iam videtur esse par.*

g *Ingenti principatus moli præfici non debet is, qui tunc primùm, ac properè capessat remp. sed qui iam multos per annos capto experimento, rebusque gestis noto labori admoueatur.*

h *Comprimere seditiones, componere, & patrare bella, deuictis hostibus triumphare, summos magistratus cum summa laude gerere, est munia principis sustinere.*

i *Satis sciunt principes, imperium, & principatum aliud esse nihil præter merum laborem. nam fasciam regis solue, multum mali sub illa latet, vt est apud Senecam epist. 81. quod si princeps ab labore in otij & voluptatis castra transfugit, principis ponit, & non modò priuati, sed & nequam hominis personam induit.*

k *Hoc adulatio est quæsitior, quo magis, quonam spectet princeps animo præcipitur.*

l *Adulationis interdum adeò nullus est modus, vt, non solùm quæ hominibus tribui solita sunt, cuiusmodi sunt arcus, statuæ, effigies, nomen tam publicis, quàm priuatis mandatum monimentis; verùm etiam quæ Diis immortalibus, ea & hominibus sæpe deterrimis sacrentur, ac tribuantur; quales sunt, aræ, templa, & diuini cultus.*

m *Callidi homines ad quæ summo studio peruenire non potuerunt, iis, qua re maximè possunt, illudunt.*

n *Qui maximus honos viro principi tribui videtur posse, est, vt, tam publicis, quàm priuatis monimentis, quæ scribuntur ad memoriã temporum, ipsius nomen præscribatur. hodierno die nomen Domini, ac præterea Pontificis, Cæsaris, aut principis illius, cuius in ditione eiusmodi monimenta conficiuntur, præscribitur.*

que

que Haterius cùm eius diei senatusconsulta aureis literis figenda in curia censuisset, [a] deridiculo fuit, [b] senex fœdissimæ adulationis tantùm infamia vsurus. Inter quæ prouincia Africa Iunio Blæso prorogata. Seruius Maluginensis Flamen dialis, vt Asiam sorte haberet, postulauit, frustra vulgatũ dictitans non licere Dialibus egredi Italia: neq; aliud ius suũ quàm Martialiũ, Quirinaliumq; Flaminũ: porrò si hi duxissent [1] prouincias, cur dialibus id vetitum? nulla de eo populi scita, nõ in libris ceremoniarum reperiri. Sæpe Pontifices dialia sacra fecisse, si Flamen valitudine, aut munere publico impediretur. duobus & septuaginta annis post Cornelij Merulæ cædem neminem suffectum: neque tamen cessauisse religiones. Quòd si per tot annos possit non creari, nullo sacrorum damno, [c] quantò faciliùs abfuturum ad vnius anni proconsulare imperium? Priuatis olim [d] simultatibus effectum, vt à pontificibus maximis ire in prouincias prohiberentur: nunc deûm munere summum Pontificum etiã [e] summum hominum esse, non [f] æmulatione, non odio, aut priuatis adfectionibus obnoxium. Aduersus quæ cum augur Lentulus, aliique variè dissererent, eò decursum est, vt Pontificis Max. sententiam opperirentur. Tyberius dilata notione de iure Flaminis, decretas ob tribunitiam Drusi potestatem ceremonias [g] temperauit, nominatim arguens insolentiam sententiæ, [h] aureasque literas contra patrium morem. Recitatæ & Drusi epistolæ quanquam ad modestiam flexæ, pro [i] superbissimis accipiuntur. Huc decidisse cuncta, vt, ne iuuenis quidem [k] tanto honore accepto, adiret vrbis deos, ingrederetur senatum; auspicia saltem gentile

1. forte.

OBSERVATIONES.

a *Fœdissima adulatio vel ipsis adulatoribus deridiculo est.*

b *Quid sene adulatore fœdius?*

c *Multò faciliùs ferri potest vt aliquis magistratus, aut Flamen absit ab ciuitate, quàm vt omnino non creetur. quòd si res ipsa docuit, eo interdum Remp. carere posse, sanè & illud ferri potest, vt is aliquo spatio temporis reip. causa absit; cùm multò minus damni accipiatur à magistratu absente, quàm si is nullus omnino sit.*

d *Quæ ob priuatas simultates in remp. inducta sunt, ad exemplum trahi minimè debent.*

e *Princeps est summus hominum.*

f *Vt princeps cæteris hominibus dignitate præstat, ita nec æmulatione, nec odio adfici, nec priuatis studiis, & affectionibus obnoxius esse debet: qui enim his afficitur, non principis, sed priuati animum gerit.*

g *Princeps nimios honores, nimiasque & ideo odiosas cæremonias adulatorum studio decretas temperare debet. quòd si quid fortè, quod ad eam rem attinet, aduersus mores, & cõsuetudinem decretum est, id sibi non esse placitum palam faciat.*

h *Nihil in rebus mortalium tantum est, vt aureis literis scribendum esse videri possit.*

i *Quæ à potentioribus, ac principibus viris multitudini haud multùm probatis, licet modestè, aguntur, aut dicuntur, tamen sæpe pro superbissimis accipiuntur.*

k *Cui insoliti, summique honores delati sunt, si non superbus, & ingratus haberi vult, non per literas, sed præsens iis gratias agere debet, quorum studiis, & suffragiis honores adeptus est. qui enim quod præsens facere & debet, & potest, id per literas agit, huius factum nonnisi pro superbissimo accipi potest.*

apud solum inciperet. Bellum, scilicet, aut diuerso terrarum distineri, litora & lacus Campaniæ tum maximè peragrantem: sic imbui [a] rectorem generis humani, id primum è paternis consiliis discere. Sanè grauaretur aspectum ciuium senex imperator, [b] fessamque ætatem, & actos labores prætenderet: Druso quod nisi ex adrogantia impedimentum? [c] [1] Sed Tyberius vim principatus sibi firmans, imaginem antiquitatis senatui præbebat, postulata prouinciarum ad disquisitionem patrum mittẽdo. Crebrescebat enim Græcas per vrbes licentia atque impunitas [d] asyla statuẽdi. Complebantur templa pessimis seruitiorum. Eodem subsidio obærati aduersum creditores, suspectique capitalium criminum receptabantur. Nec vllum satis [2] validum imperium erat coërcendis seditionibus populi, [e] flagitia hominum vt ceremonias deûm protegentis. Igitur placitum [f] vt mitterent ciuitates iura, atque legatos. Et quædam quod falsò [g] vsurpauerant [h] sponte omisere. Multæ vetustis superstitionibus, aut meritis in populum Romanum fidebant. [i] [3] Magnaque eius diei species fuit, quo senatus maiorum beneficia, sociorum pacta, regum etiam, qui ante vim Romanã valuerãt decreta, ipsorumq; numinum religiones in-

1. Hic aliquid puto desiderari

2. Sic alibi, validus spernendis rumoribus.

3. l. eximius & insignis ille dies fuit

OBSERVATIONES.

a *Principes sunt rectores hominum.*

b *Seni principi fessam ætatem, & actos labores prætendenti concedi otium, & solitudo, sine inuidia, potest. iuueni, si se hominum oculis subtrahit, nonnisi adrogantiæ id adscribi potest.*

c *Princeps nouus quibus maximè potest, quæsitissimis rationibus principatum sibi firmare, hoc est, nihil eorum, quæ pertinent ad corroborandam summam potestatem prætermittere debet; atque interim, imaginem aliquam libertatis, veterisque reipub. nonnunquam senatui, & populo præbere, qua se oblectet, interim dum ipse planè libertatem pergit corrumpere.*

d *Asyla sunt loca sacra, & religione tuta, non ideo instituta, vt iis flagitia hominum protegãtur, atque impunitas nequissimo cuique, tam in reip. perniciem, quàm in priuatorum fraudem proponatur; sed vt eò confugiant venia, & misericordia digni.*

e *Imperita multitudo solet cõfundere quæ separari debent. quippe Deûm cæremoniæ, ne polluantur, protegi debent; sed flagitiosorum hominum causam religione miscere, hoc certè est pietate impietatem protegere.*

f *Cùm ciuitates, & prouinciæ inter se adeò sunt discordes, vt aliæ in alias multa seditiosè, violenterque admittant, non temerè princeps in hanc, aut in illam partem inclinare, sed priùs causam cognoscere summo studio, summaque diligentia debet. cognitio autem in eo consistit, vt cuiuslibet ciuitatis, aut prouinciæ iura, quibus quæque nititur, ad principem per legatos, à quibus de tota re doceri possit, mittantur.*

g *Falsæ vsurpationis nullum est ius.*

h *Vtinam ij omnes, qui se nullo iure, sed sola peruicacia niti intelligunt, sponte litem, & certamina omittere priùs, quàm causa cadant, in animum inducere possent. præclariùs certè cum ipsis ageretur.*

i *Haud dubiè magna eius diei species est, quo die aliquid insigne, & insuitatum apud principem, aut in senatu actum est. porrò nihil neque maius, neque illustrius tractari potest, quàm maiorum insignia facinora, sociorum pacta, regum honorifica erga nos decreta, denique numinum religiones & cætera de eodem genere.*

tro-

trospexit,[a] [1] libero, vt quondam, quid firmaret, mutaretue. Primi omniũ Ephesij adiere memorantes, nõ, vt vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos; esse apud se Cenchrium amnem [2] locum Ortygiam, vbi Latonam partu grauidam, & oleæ, quæ tum etiam maneat, adnisam, edidisse ea numina: deorumque monitu sacratum nemus. Atque ipsum illic Apollinem post interfectos Cyclopas Iouis iram vitauisse. Mox liberum patrem bello victorem, supplicibus Amazonum, quæ [b] aram insederant, ignouisse. Auctam hinc, concessu Herculis, cùm Lydia potiretur, ceremoniam tẽplo, neque Persarum [3] ditione diminutum ius. Post Macedonas, dien nos seruauisse. Proximo Magnetes, L. Scipionis, & L. Sullæ cõstitutis nitebantur. quorũ ille Antiocho, hic Mithridate pulsis, fidem, atq; [c] virtutem Magnetum decorauere, vti Dianæ Leucophryenæ perfugium inuiolabile foret. Aphrodisienses posthac, & Stratonicenses dictatoris Cæsaris, ob vetusta in parteis merita, & recens diui Augusti decretũ adtulere. [d] Laudati quòd Parthorum inruptionem, nihil mutata in populum Romanum constantia, pertulissent. Sed Aphrodisiensium ciuitas, Veneris, Stratonicensium, Iouis, & [4] Triuiæ religionem tuebantur. Altiùs Hierocæsarienses exposuere, Persicam apud se Dianam, delubrum rege Cyro dicatum. & memorabantur Perpennæ, Isaurici, multaque alia imperatorum nomina, qui non modò templo, [e] sed duobus millibus passuum eandem sanctitatem tribuerãt. Ex in Cyprij tribus delubris, quorum vetustissimum Paphiæ Veneri autor Aerias, pòst filius eius Amathus Veneri Amathusiæ, & Ioui Salaminio Teucer, Telamonis patris ira profugus, posuissent. Auditæ aliarum quoque ciuitatum legationes. Quorum copia fessi patres, & quia [f] [5] studiis certabatur, consulibus [6] permisere vt perspecto iure, & si qua iniquitas inuolueretur, [g] rem integrã rur-

1. hæc est, illa imago antiquitatis quam supra dixit.

2. lego, lucum, vt Ortygia sit lucus, quem Cenchrius irrigabat.

3. imperio.

4. i. Dianæ, Vir. 6. Æneid. Atque vni Phœbi, Triuiæque sacerdos.

5. magis quàm amore religionis.

6. sic li. 14. An. Cuius rei iudicium princeps senatui, senat[9] consulibus permisit.

OBSERVATIONES

a *Quæ res ad alicuius disquisitionem à principe missa est, is de ea liberè censere potest quid firmet, quid item mutet. id quod præcipuè verum est, si eius rei arbitrium à principe ad amplissimum ordinem missum est.*

b *Qui aram insedit, huic veniam, propter loci sanctitatem, quamuis noxio dari æquum est.*

c *Cuius ciuitatis fides, & virtus rebus in dubiis planè perspecta est, huic, ad perpetuam rei memoriam, & grati animi argumentum concedi à principe potest, vt, quod ibi templum alicui numini sacrum est, id sit asylum, hoc est, perfugium inuiolabile.*

d *Qui hostium infensissimorum impetus constanter pro gloria, & salute nostra sustinuerunt, his, etiam post multorum annorum ambitum publicè, eius rei occasionem nacti, gratias agere, & referre, & præclara erga nos merita laudare debemus.*

e *Non modò templis, sed & iis locis, quæ circa templa quaquauersus multos pedes sunt, eadem sanctitas, quæ templorum est, tribui solet.*

f *Vix inde veritas elici potest, vbi studiis certatur.*

g *Cui princeps disceptationum cognitionem extra ordinem permisit, eam alij permittere ipse potest. differentia tamen in eo est, quòd hic posterior non indicat, sed perspecto iure, & iniuria, integrum iudicium illi, à quo ius cognoscendi accepit, seruat.*

ſum ad ſenatum referrent. Conſules ſuper eas ciuitates, quas memoraui,
apud Pergamum, Æſculapij compertum aſylum retulerũt: cæteros [a] ob-
ſcuris ob vetuſtatem initiis niti. Nam Smyrnæos oraculum Apollinis, cu-
ius imperio Stratonicidi Veneri templum dicauerint: Tenios eiuſdem
carmen referre, quo ſacrare Neptuni effigiẽ, ædemque iuſſi ſint. Propio-
ra Sardianos, Alexandri victoris id donum: neque minùs Mileſios Dario
rege vti, ſed cultus numinum vtriſque Dianam, aut Apollinem veneran-
1 petiere. 2 an aſyli. di. [1] Petere & [2] Cretenſes ſimulacro diui Auguſti. Factaque ſenatuſcon-
3 vtendi aſylis. ſulta quîs multo cum honore, [3] modus tamen præſcribebatur. iuſſique
4 Senatusconſulti eo die facti. ipſis in templis facere aras ſacrandam ad [4] memoriam; neu [b] ſpecie reli-
gionis in ambitionem delaberentur. Sub idem tempus Iuliæ Auguſtæ
valitudo atrox, neceſſitudinem principi fecit feſtinati in vrbem reditus,
[c] ſyncera adhuc inter matrem filiumque concordia, ſiue occultis odiis.
Neque enim multò ante, cùm haud procul theatro Marcelli effigiem di-
uo Auguſto Iulia dicaret, Tyberij nomen ſuo poſtſcripſerat. [d] Idque ille
credebatur, vt inferius [e] maieſtate principis, [f] graui & diſſimulata of-
5 ob valetudinem Auguſtæ. fenſione abdidiſſe. Sed tum ſupplicia diis, ludique Magni ab ſenatu [5] de-
cernuntur, quos Pontifices, & Augures, & Quindecimuiri, Septẽuiris ſi-
mul & ſodalibus Auguſtalibus ederent. Cenſuerat L. Apronius vt fæcia-
les quoque iis ludis præſiderent. Contradixit Cæſar, [g] diſtincto ſacerdo-
tiorum iure, & [h] repetitis exẽplis. Neq; enim vnquã fęcialibus hoc [i] ma-
ieſtatis fuiſſe. Ideo Auguſtales adiectos, quia propriũ eius domus ſacer-
dotium eſſet, pro qua vota perſoluerentur. [k] Exequi ſententias haud in-
ſtitui, niſi inſignes per honeſtum, aut notabili dedecore. quod præcipuũ

OBSERVATIONES.

a *Ea neque certa, neque comperta dici poſſunt, quæ obſcuris, ob vetuſtatem initiis nituntur.*

b *Cùm diſceptatur de rebus ſacris, imprimis cauendum eſt, ne ſpecie religionis, nimiis ſtudiis, in ambitum, & cætera vitia delabamur. id quod hodie frequentiſſimum eſt.*

c *Inter coniunctiſſimas principum perſonas rarò eſt ſyncera concordia; quin multis in rebus deprehendatur ſubdola, & occultis odiis ſubnixa.*

d *In locis publicis imago, ſeu nomen principis nullius, quiſquis ille eſt, (ne matrem quidem exipio) imagini, aut nomini poſtponi debet; cùm id inferius maieſtate principis ſit. ſi ſecus fit, iure princeps offenditur.*

e *Vna principis maieſtas cuncta mortalium ſupereminet.*

f *Grauiſſimas quaſque offenſiones principes diſſimulare, & abdere, donec eas proferendi tempus adſit, ſolent.*

g *Sicut cæterarum rerum, ita quoque ſacerdotiorum iura minimè confundi, ſed diſtingui oportet; ne munia aliquorum propria mera vſurpatione ad alios transferantur.*

h *Cùm probatio ſolis exemplis nititur, ea ex antiquitate repeti, ſi opus eſt, debent.*

i *Preſidere ludis, ideo erat ſpecies quædam maieſtatis, quòd iis populus Rom. victor omnium gentium mirificè delectabatur.*

k *Non hoc præcipuum munus illius eſt, qui Annales ſcribit, vt ſingula & puſilla quæque exequatur, ſed earum rerum prætermittat nullam, quæ res aut honeſto, aut notabili dedecore ſunt inſignes; ne, ſcilicet, virtutes ſileantur; vtque prauis dictis, factiſque ex poſteritate, & infamia metus ſit; nempe, vt homines ad virtutes amplectendas incitentur; ſimulque vitia odiſſe diſcant.*

mu-

munus annalium reor:ne virtutes sileantur, vtque prauis dictis factisque ex posteritate & [a] infamia metus sit. [b] Cæterùm tempora illa adeò infecta, & adulatione sordida fuere, vt non modò primores ciuitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes consulares, magna pars eorum, qui prætura functi, multique etiam pedarii senatores certatim exurgerent, fœdaque & nimia censerent. Memoriæ proditur, Tiberium quoties curia egrederetur, Græcis verbis in hunc modum eloqui solitum, [c] O HOMINES AD SERVITVTEM PARATOS. Scilicet, etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam proiectæ seruientium patientiæ tædebat. Paulatim dehinc ab [d] indecoris ad infesta [e] trásgrediebantur. C. Sillanum proconsulem Asiæ repetundarum à sociis postulatum [1] Mamercus Scaurus è consularibus, Iunius Otho Prætor, Brutidius Niger Ædilis simul corripiunt, obiectantque violatum Augusti numen, spretam Tyberij maiestatem. Mamercus antiqua exempla iaciens, L. Cottam à Scipione Africano, Ser. Galbam à Catone Censorio, P. Rutilium à M. Scauro accusatos: [f] videlicet, Scipio & Cato talia vlciscebantur, [g] aut ille Scaurus, quem proauum suum, opprobrium maiorum Mamercus [h] infami opera [i] dehonestabat. Iunio Othoni literarium ludum exercere [k] vetus ars fuit, mox Seiani potentia senator, [l] ob-

1. de quo vide lib. 1.

OBSERVATIONES.

a *Turpitudines, & vitia comitem infamiam necessariò secum trahunt.*

b *Hæc est natura noui principatus, vt omnia sint infecta sordida fœdaque adulatione; idque adeò; vt, non tam plebi, & obscuris hominibus, quorum parum admodum, aut nihil interest ad clari, quàm ipsis viris clarissimis, quorum verba & vultus princeps diligentissimè obseruat, eaque sæpius in crimen detorquet, ideoque sui in illum obsequiis claritudinem suam protegere debent, necesse sit liberè fateri & exclamare, nimia & fœda esse.*

c *Etsi nouus princeps in eo totus est, vt ipsa pristinæ libertatis vestigia deleat, tamen si, quibus imperat, seruiunt veriùs, quàm parent, haud dubiè & ipsum tam proiectæ seruientium patientiæ tædet, cùm præclariùs sit liberos regere, quàm seruis imperare: adeò seruitus est odiosa, etiam illi, cuius in rem est. hinc vox illa Tiberij; o homines ad seruitutem paratos!*

d *Principem adulari indecorum est; at sæuitia accusationum, & obiectandis criminibus, & iis, qui innocentia tuti esse debent perniciem adferre, infestum, & exitiosum est.*

e *Qui sibi indecora licere existimat, hic paulatim ad infesta transgreditur; ita sensim à virtute ad ea, quæ indifferentia, i. quæ nec vitia, nec virtutes videri possunt, transitur; denique ex his ad atrocissima vitia, summaq; scelera citatissimo cursu peruenitur. adeò periculosum est virtutē declinare.*

f *Exempla nonnisi vera, & similia adduci ex antiquitate debent.*

g *Cui sunt maiores viri præstantissimi, ipse autem cùm ab illorum virtute & præstantia alienum & degenerem se præstet, eos tamen, eorumque facta adducere non veretur, huic verò illud obiectari verè potest, esse ipsum opprobriū maiorum suorum, infami vita illorū praclarissimā dehonestans.*

h *Non omnis opera, quæ principi præstatur, vt quidam sentiunt, honesta est. Qui enim in eo principi obsequitur, vt innocētes falsis criminibus opprimat, is ei non obsequium, sed infamem operam & atrox ministerium præstare dicitur.*

i *Vna virtus homines honestat; sola vitia dehonestant.*

k *Literarium ludum exercere, est artem exercere.*

l *Ferè fit, vt, infimo, & obscuro loco nati, si honores adipiscantur, obscura initia impudentibus ausis polluant, i sola audacia ad maxima quæque nitantur.*

ſcura initia impudentibus auſis propolluebar: Brutidium [a] artibus honeſtis copioſum, & ſi rectum iter peragerer, ad clariſſima quæque iturum, [b] feſtinatio exrimulabar, dum æqualeis, dein ſuperiores, poſtremò ſuaſmet ipſe ſpes anteire parat. [c] Quod multos etiam bonos peſſum dedit, qui ſpretis quæ tarda cum ſecuritate, præmatura, vel cum exitio properant. Auxere numerum accuſatorum Gellius Publicola, & M. Paconius, ille quæſtor Sillani, hic legatus. Nec dubium habebatur, ſæuitiæ, captarúmque pecuniarum reneri reum. Sed multa adgerebantur etiam inſontibus periculoſa, [d] cùm ſuper tot ſenatores aduerſos, facundiſſimis totius Aſiæ, eoque ad accuſandum delectis reſponderer ſolus, & orandi neſcius proprio in metu, [e] qui exercitam quoque eloquentiam debilitat, non [f] temperante Tyberio, quin [1] premeret voce, vultu, eo quòd ipſe creberrimè inrerrogabat. [2] Neque refellere, aut eludere, dabatur. [g] ac ſæpe etiam confitendum erat, [h] ne fruſtra quæſiuiſſet. Seruos quoque Sillani, vt tormentis [3] interrogentur, actor publicus mancipio acceperat. [i] Et ne quis neceſſariorum iuuaret periclitantem, maieſtatis crimina ſubdebantur, vinclum & neceſſitas ſilēdi. Igitur petito paucorū dierum interiectu, [k] defenſionē ſui deſeruit, auſis ad Cæſarē codicillis, quibus [l] inuidiam & preces miſcuerat. Tyberius quæ in Sillanum parabat, [m] quò excuſatiùs

1, reum.
2. quæ ab aduerſario nobis obiiciuntur, ea aut fateremus, aut negamus, & refellimus, aut eludimus.
3 Jege interrogarentur.

OBSERVATIONES.

a *Qui eſt imbutus honeſtis artibus, is ad clariſſima quæque recto itinere ire poteſt.*

b *Præpropera feſtinatio multos peſſum dedit; qui præclaris artibus inſtructi, ſi rectum iter peragerent, ad clariſſima quæque peruenire poterant. quippe longè fallitur, qui æquales, mox ſuperiores, poſtremò ſuaſmet ipſe ſpes anteire parat.*

c *Omnino præſtat ſequi ea, quæ tarda ſunt, cum ſecuritate, quàm ad ea cum exitio properare, quæ præmatura ſunt.*

d *Non eſt nouum, ipſoſmet inſontes periclitari, atque adeò opprimi multitudine, & potentia aduerſariorum, ſi ipſi ſoli, hoc eſt, ab omnibus deſerti, & orandi neſcij aduerſariorum calumnijs reſpondere coguntur.*

c *Proprius metus, id eſt, ea formido, quæ non ex alieno, ſed ex proprio periculo naſcitur, non modò orandi neſcium, ſed exercitam quoque eloquentiam debilitat.*

f *Summa videtur eſſe principis, aut iudicis iniquitas, ſi reum aduerſariorum multitudine, eloquentia, & potentia oppreſſum, atque adeò indefenſum ipſe voce, vultu, crebris interrogationibus inſuper vrget, territat, ac premit.*

g *Perdifficile valdeque lubricum eſt, creberrimè interrogāti iudici, aut ipſi principi reſpondere. quin ſæpe confitendum eſt, ne fruſtra quæſiuerit.*

h *Etſi principes turpiter labuntur, & peccant, nunquam tamen aut erraſſe ſe, aut quidquam fruſtra feciſſe videri volunt.*

i *Maieſtatis crimen vſque eò eſt odioſum, vt vinculum, & neceſſitas ſilendi imponatur cuilibet neceſſariorum, ne periclitantem iuuent; nempe, ne & ipſi eodem crimine contacti videantur.*

k *Innocentia ſæpe oppreſſa cogitur defenſionem ſui deſerere, ſeque aduerſariorum potentiæ, & iudicis ſæuitiæ permittere.*

l *Non eſt nouum, innocentem oppreſſum liberas voces emittere, quibus totius criminationis inuidia in iudicem transfertur.*

m *Quæ facere inſtituimus, etſi ſunt iniqua, tamē excuſatiùs accipiuntur, ſi aliquod ſimilis facti exēplum adduci poteſt.*

excuſa-

ſub exemplo acciperentur, libellos diui Auguſti de Voleſo Meſſala eiuſdem Aſiæ proconſule, factumque in eum ſenatuſconſultum recitari iubet. Tũ L. Piſonem ſententiã rogat.[a] Ille multùm de clementia principis pręfatus, aqua atq; igne Sillano interdicendũ cenſuit, ipſumq; in inſulã Gyarũ relegandũ. Eadẽ cæteri, niſi quòd Gn. Lentulus ſeparanda Sillani materna bona, quippe alia parente geniti, reddendaq; filio dixit, adnuẽte Tyberio. At Cornelius Dolabella dũ adulationẽ longiùs ſequitur, increpitis C. Sillani moribus addidit,[b] ne quis vita probroſus, & opertus infamia prouinciam ſortiretur,[1] idque princeps diiudicaret. Nam à legibus delicta puniri. Quantò forẽ mitius in ipſos, melius in ſocios,[c] prouideri ne peccaretur? Aduerſum quæ diſſeruit Cæſar: non quidẽ ſibi[2] ignara quæ de Sillano vulgabantur,[d] ſed non ex rumore ſtatuendum.[e] multos in prouinciis contra quàm ſpes aut metus de illis fuerit, egiſſe.[f] excitari quoſdam ad meliora magnitudine rerum, hebeſcere alios.[g] neque poſſe principem ſua ſcientia[3] cuncta complecti; neque expedire,[h] vt ambitione aliena trahatur.[i] ideo leges in facta conſtitui, quia[k] futura in incerto ſint. ſic à maioribus inſtitutum, vt ſi antiſſent delicta, pœnæ ſequerentur.[l] ne verterent ſapienter reperta, & ſemper placita.[m] ſatis[4] onerum

1. vitæ, & morũ vniuſcuiuſque arbiter, & cenſor eſſet.
2. ſic li. 14. Annam & eius ſlagitium eſt, qui pecuniam ob delicta potius dedit, quàm ne derelinquerent
3. præſcientiam futura.
4. non eſt, quòd ad illud onus quod ſuſtinent quod maximũ eſt, cuique vix pares ſunt, aliud inſuper accedat.

OBSERVATIONES.

a *Optimi ſenatoris munus eſt, ſi principis ingenium nouit eſſe promptum ad aſperiora, & ſæua, eum blanda oratione ad humaniorem ſententiam hortari. id aſſequetur, ſi ei clementiæ laudem, quamuis falsò, tribuet: neque enim hoc tam dici poteſt dedecus fœdæ adulationis, quàm prudentiſſima ratio iuuandi periclitantem.*

b *Imprimis princeps diligenter cauere debet, ut cui vita probroſo, & infami prouincias permittat: ne quales homines prouinciis, gentibuſque præficit, talis ipſe exiſtimetur, atque ex illorum ingenio iudicetur.*

c *Non hoc ſolùm à principe, & ſummo magiſtratu expectatur, vt legibus admiſſa delicta puniant; ſed multò magis vt prouideant, ne peccetur. nam, vt ſupra obſeruaui ex Platone, & Seneca, nemo prudens punit, quia peccatum eſt; ſed ne peccetur.*

d *Etſi quæ iactantur in vulgus non ignorat princeps, ei tamen nihil eſt ex rumore ſtatuendum, præſertim in rebus arduis, & magni momenti.*

e *Non ideo princeps ob ſolos ſiniſtros de aliquo ſermones, qui fortè à multitudine habentur, impediri debet, quominus magna munera, & maximarum rerum adminiſtrationem ei committat. fit enim plerunque, vt multi, contra quàm homines ſperarunt, præclarè in re ſibi commiſſa verſentur.*

f *Vt diuerſa ſunt hominum ingenia, ita quidam magnitudine rerum excitantur ad optima quæque; & hi ſunt excelſo homines animo. alij verò hebeſcunt, ac ignauia torpent.*

g *Etſi princeps eſt vigilantiſſimus, nunquam tamen cuncta ſua ſcientia complecti poteſt.*

h *Indecorum eſt principi aliena ambitione trahi, id eſt, ſtatuere quid facto opus ſit, non ſuo, ſed huius aut illius arbitratu; hoc eſt, priuatorum adfectionibus, vt ſupra dixit, immixtum eſſe, iiſque trahi.*

i *Si princeps præſcire quid quaque de re futurum ſit, poſſet, nullus opus eſſet legibus: quippe prouideret ne peccaretur. ſed quia futura in incerto ſunt, ideo leges conſtitutæ ſunt non in ea quæ futura ſint, necne incertum eſt, ſed in facta, & ſcelera iam admiſſa. ideo à maioribus prudenter inſtitutum eſt, vt non aliter pœnæ legibus conſtitutæ ſequerentur, quàm ſi priùs delicta anteiſſent.*

k *Quia futura in incerto ſunt, de iis ſtatui nihil poteſt.*

l *Nimiæ temeritatis eſt ſapienter à maioribus reperta, & ſemper placita temerè vertere, i. abolere.*

m *Non debent principes poſtulare, vt ſibi plus onerum, quàm ferre poſſunt, imponatur; hoc eſt, vt ad onus cuncta regendi aliæ curæ inſuper accedant: cùm illæ quà legibus, quà cæteris magiſtratibus, quà tempori, & euentui committendæ ſint.*

principibus, satis etiam [1] potentiæ: [2] minurura, [3] [a] quoties gliscat potestas; nec [b] vtendum imperio, vbi legibus agi possit. [c] Quantò rarior apud Tyberium [d] popularitas, [4] tantò lętioribus animis accepta. Atque ille prudens moderandi, [e] si [5] propria ira non impelleretur, addidit, insulam Gyarum immitem & sine cultu hominum esse: darent Iuniæ familiæ, & viro quondam ordinis eiusdem, Cytheram potiùs concederet. [f] Id sororem quoque Sillani Torquatam priscæ sanctimoniæ virginem expetere. In hanc sententiam facta discessio. Post auditi Cyrenenses, & accusante Anchario Prisco, Cæsius Cordus repetundarum damnatur. L. Ennium equitem Romanum maiestatis postulatum [g] quòd effigiem principis promiscuum ad vsum argenti vertisset, [h] recipi Cæsar inter reos vetuit, palam aspernante Ateio Capitone, [i] quasi [6] per libertatem: non enim debere eripi patribus vim statuendi, neque tantum maleficium impune habendum [k]: sanè lentus in suo dolore esset, Reip. iniurias ne largiretur. [l] Intellexit hæc Tyberius vt erant magis quàm vt dicebatur, perstititque

1. vt non mala aucupari esse debeant.
2. minora futura.
3. quoties augebitur, aut dabitur principibus potestas, i. facultas minuendi & onera, & potentiam quam nunc habent. id quod erit, simul atque leges, quæ vt Tacit. ait, in rep. funguntur vice principis, locū obtinebunt in eum modū vt non sit necesse confugere ad munus principis, eiusque potentiā implorare, aut eam quæ legū est, ei ipsam concedere.
4. tanto lib. mil. [illegible] ea mu[illegible] ta conlocatū [illegible] acceptius in vulgus, quanto [illegible] pri[illegible] [illegible].
5. [illegible] ab [illegible] [illegible]. neque in [illegible] quæ ad temp. pertinerent [illegible] nisi suo [illegible] vel cum [illegible] lo offensionis.

OBSERVATIONES.

a *Cùm quicquid oneris, & potentiæ penes principem est eò referri oporteat, vt leges locum obtineant suum, cùm id resp. tum assecuta est, frustra imploratur potentia principis ad coercenda & punienda delicta, frustraque in eum confertur potentia illa quæ legum est. Sed cùm legibus suopte ingenio haud satis obtemperatur, satis constat maius onus principi incumbere, atque adeo eius potentiam augeri: quorum vtrunque, nempe onus, & potentia principis minuetur, simulatque ea legibus accedent.*

b *Non est vtendum imperio, vbi legibus agi potest, hoc est, in administranda rep. aut coercendis flagitijs adhibendæ sunt leges: quæ si nullæ sunt, aut saltem non eæ, quæ flagitia cohibere possint, tunc vtendum est imperio, id est ad principis potentiam, quæ est vice legum, confugiendum est.*

c *Quò rarius aliquod virtutis genus in principe conspicitur, hoc lætioribus animis vulgo solet esse acceptum.*

d *Popularitate, hoc est, studio captandæ beneuolentiæ popularis per ea omnia, quæ multitudini grata sunt, princeps mirum in modum omnes sibi deuincit.*

e *Cùm omnes homines, tum vero principes in eo toti esse debent, vt priuata studia, & affectiones, quibus plerunque ad deteriora impelluntur, ponant, & in earum locum sufficiant virtutem: quem qui habet, is non solùm benefaciendi prudens est; sed, nec quidquam aliud, nisi benefacere, scit.*

f *Etsi reus grauissima quaque pœna dignus videtur, tamen nobilitati, ac dignitati eius, ac præterea consanguineis, hominibus insignibus, dari potest, vt aliquid de atrocitate supplicij dematur.*

g *Non est crimen læsæ maiestatis, eo argento, in quo sit cælata effigies principis, promiscuè vti, vt ineptissimè asserebat Capito. nec repeto exemplum Pauli Prætorij, quod supra adduxi ex Seneca de benef. lib. 3. cap. 26.*

h *Princeps diligenter cauere debet, ne sibi inuidiam, & odia hominum conciliet ob frequentes maiestatis accusationes, quas nonnisi grauissimas ob causas admittere debet.*

i *Dij boni! quid non homines cogit fœdissima adulatio? certè qui libertatis bona ne summis quidem labris vnquam degustarunt, hi quò fœdius adulentur, libertatē loquendi, ac statuendi quicquid principi placere putant, obtendunt, ac si sit libertas impurissimo persæpe homini, dictis & factis, turpiter seruitutem seruire.*

k *Est genus hominum, qui in suo dolore sunt lenti, hoc est, quibus tantum ab sua re est otij, vt, quæ sibi priuatim fiunt, has ideo negligant iniurias, vt quæ ad se nihil pertinent, pro his magnas contentiones suscipiant.*

l *Sagacia principis in eo consistit, vt, non tam quid dicatur, quàm quid reuera sit, attendat.*

interce-

intercedere. Capito [a] in signior infamia fuit, quòd [b] humani diuinique iuris sciens, [1] egregium publicum, & [2] bonas [3] domi artes dehonestauisset. Incessit dein religio quonam in templo locandum foret donum, quod pro valitudine Augustæ equites Romani vouerant Equestri Fortunæ. nam etsi delubra eius deæ multa in vrbe, nullum tamen tali cognomento erat. repertum est ædem esse apud Antium quæ sic nuncuparetur, [c] cunctasque ceremonias Italicis in oppidis, emplaque, & numinum effigies iuris atque imperij Romani esse. Ita donum apud Antium statuitur. Et quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper responsum aduersus Seruium Maluginensem Flaminem Dialem [d] promsit Cæsar: recitauitque decretum pontificum. Quoties valitudo aduersa Flaminem Dialem incessisset, vt Pontificis Maximi arbitrium, [4] ne plusquam binoctium abesset, dum ne diebus publici sacrificij neu sæpiùs, quàm bis eundem in annum. Quæ principe Augusto constituta satis ostēdebant, annuam absentiam & prouinciarum administrationem dialibus non concedi; memorabaturque L. Metelli Pontificis Maximi exemplum, qui Aulum Posthumium Flaminem attinuisset. Ita sors Asiæ in eum, qui consularium Maluginensi [e] proximus erat, conlata. Iisdem diebus Lepidus à senatu petiuit vt basilicam Pauli, Æmilia monumenta, propria pecunia firmaret, ornaretque. [[5]erat etiam tum in more [6] publica munificentia.] Nec Augustus arguerat Taurum, Philippum, Balbum, [f] hostiles exuuias, aut exundantis opes ornatum ad vrbis, & posterûm gloriam conferre. quo tum exemplo Lepidus, quanquam pecuniæ modicus, auitum decus recoluit. [g] At Pompeij theatrum igne fortuito haustum, Cęsar extructurum pollicitus est, eò quòd nemo è familia restaurando sufficeret, manente tamen nomine Pompeij. simul laudibus Seianum extulit, tanquām labore, vigilantiaque eius tanta vis vnum intra damnum

1 lege ingenia publicè.
2 i. eloquentiã & iuris scientiã cuius vtriusque in pace maximus vsus est.
3. quia militiæ non ex vsu manu cõsertum, sed mage ferro rem repetunt.
4. locus haud dubiè corruptus.
5. hoc totum nõ adduci possum quin sit tralatitium.
6 imò priuata potius.

OBSERVATIONES.

a *Ex earum rerum, quæ nihil ad nos attinent, inepta, ac fœda contentione, nihil præter infamiam est expectandum.*

b *Quid turpius dici potest, quàm hominem diuini, & humani iuris scientem publicè, fœditate adulationis bonas artes dehonestare?*

c *Veteres existimarunt, templa, & numinum effigies eius esse, cuius in ditione sunt.*

d *In iis, quæ ad remp. pertinent, princeps singularem & fidem, & diligentiam præstare debet, fidem, vt, siquid promisit, id non compellatus, aut admonitus, sed vltro præstet. diligentiam, vt, si id, quicquid est, iusta de causa dilatum fortè est, id appositè, hoc est, suo & loco, ac tempore repræsentet.*

e *Qui honos mihi, certas ob causas, non est delatus, is ei, qui mihi loco proximus est, deberi videtur.*

f *Nemo videtur prohibendus esse, quominus hostiles exuuias, aut exundantes opes ad ornamentum vrbis, & posterûm gloriam conferat.*

g *Splendidissimæ familiæ monimenta igne, aut fortuito alio casu absumpta, aut collapsa à principe restaurari, ac denuo extrui, si nullus ex ea familia damno restaurando sufficit, debent; siquidem hoc facto magnificentiam, ac liberalitatem, virtutes in vulgus gratissimas ostendet.*

ſtetiſſet. Et cenſuere patres effigiem Seiano, quæ apud theatrum Pompeij locaretur. neque multo pòſt Cæſar cum Iunium Blæſum proconſulem Africæ triumphi inſignibus attolleret, [a] dare id ſe dixit honori Seiani, cuius ille auunculus erat. Ac tamen res Blæſi dignæ decore tali fuere. Nam Tacfarinas quanquam ſæpiùs depulſus, reparatis per intima Africæ auxiliis, [b] huc adrogantiæ venerat, vt legatos ad Tyberium mitteret, ſedemque vltro ſibi atque exercitui ſuo poſtularet, aut bellum inexplicabile minitaretur. Non aliàs magis ſua populique [c] contumelia Rom. [1] indoluiſſe Cæſarem ferunt, quàm quòd deſertor, & prædo [d] hoſtium more ageret. [e] ne Spartaco quidem poſt tot conſularium exercituum clades inultam Italiam vrenti (quanquam Sertorij, atque Mithridatis ingentibus bellis labaret Reſp.) datum, vt pacto in fidem acciperetur, nedum pulcherrimo populi Rom. faſtigio, [f] latro Tacfarinas pace & conceſſione agrorum redimeretur. Dat negotium Blæſo, cæteros quidem [g] ad ſpem proliceret arma [2] ſine noxa ponendi, ipſius autam ducis quoquo modo potiretur. Et recepti ea venia plerique. mox aduerſum artes Tacfarinatis, [h] haud diſſimili modo belligeratum. Nam quia ille robore exercitus impar, furandi melior, pluris per globos incurſaret, eluderetque, & inſidias ſimul tentaret, tres inceſſus, totidem agmina parantur, ex quîs Cornelius Scipio legatus præfuit, quà prædatio in Leptinos & ſuffugia Garamantum. alio latere ne Cirtenſium pagi impune traherentur, propriam manum Blæſus filius duxit. Medio, cum dele-

[1] ſic ſupra lib. 2 de extincto Germanico loquens, Indoluere exteræ nationes, regeſque.

[2] i. ſine fraude, vt loquuntur Salluſtius, Liu. & alij.

OBSERVATIONES.

a *Non ſemper, cùm quis honore honeſtatur à principe, id tam eius virtuti & meritis, quàm gratiæ datur.*

b *Haud dubium eſt, cui prima prouenerunt, proſpero ſucceſſu elatum ea petere audere, quæ ſe etiam nolentibus extorquere putat poſſe.*

c *Contumelia vtique eſt, ſi is, qui prædo veriùs, quàm hoſtis eſt, principi, ſi id, quod ab ipſo petit, non impetrat, minitatur.*

d *Aliud eſt prædonem, aliud hoſtem eſſe; cum hoc de conditionibus pacis per legatos agi rectè poteſt. ille non audiendus, ſed proturbandus eſt.*

e *Vel ipſo difficillimo reip. tempore nunquam adeò animum deſpondere debemus, vt, quæ indigna nobis, noſtroque nomine ſunt, ea vt committamus in animum inducamus.*

f *Neque latro, neque prædo pacto in fidem accipi, niſi cum ſummo dedecore, poteſt.*

g *Furentis latronis, aut prædonis conatus hac ratione infringi egregiè poſſunt; nempe, vt, quos is ad bellum conciuit, hi ad ſpem proliciantur arma ſine noxa capiendi. quippe ea venia haud dubiè plerique recipientur. At verò ad principis maieſtatem, reique pub. dignitatem pertinet, ipſius ducis quouis modo potiri.*

h *Latro quia plerunque robore exercitus principi, reiue pub. eſt impar, furandi melior, hanc rationem ſequitur, vt plures per globos incurſet, eludatque, & inſidias ſimul tentet, & in ſingulas eludendi hoſtis occaſiones intentus ſit. hunc qui opprimere ſtudet, has eaſdem artes adhibere debet: nempe, totidem inceſſus, totidemque agmina parare; quorum ope & inſidias, & prædationes, & latebras, & effugia illius intercipiat, vt quocunque is inclinabit, pars aliqua militis in ore, in latere, & ſæpe à tergo ei ſit; hoc pacto & cædi, & circumueniri, & opprimi poteſt.*

ctis

ctis castella & munitiones idoneis locis imponés, dux ipse arcta & infensa hostibus cuncta fecerat: quia quoquò inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore, in latere, & sæpe à tergo erat, multique eo modo cæsi, aut circumuẽti. Tunc tripartitũ exercitum plures in manus dispergit, præponitq; centuriones virtutis expertæ, nec, vt mos fuerat, acta æstate, retrahit copias, aut in hybernaculis veteris prouinciæ componit: [a] sed vt in limine belli, dispositis castellis per expeditos, & solitudinum gnaros mutantem mapalia Tacfarinatem proturbabat; donec fratre eius capto, regressus est, properantiùs tamen, quàm ex vtilitate sociorũ, [b] relictis per quos resurgeret bellum. Sed Tyberius [c] pro confecto interpretatus, id quoque Blæso tribuit, vt imperator à legionibus salutaretur, prisco erga duces honore, qui bene gesta Rep. gaudio & impetu victoris exercitus cõclamabantur. erantque plures simul imperatores, nec super cæterorum æqualitatem. concessit quibusdam & Augustus id vocabulum, ac tunc Tyberius [1] Blæso. Postremùm obiere eo anno viri inlustres, Asinius Salonius, M. Agrippa, & Pollione Asinio auis, fratre Druso insignis, Cæsarique progener destinatus. Et Capito Ateius, de quo memoraui, principem in ciuitate locum [d] studiis ciuilibus adsecutus, sed auo centurione Sullano patre prætorio. Consulatum ei adcelerauerat Augustus, vt Labeonem Antistium iisdem artibus præcellentem dignatione eius magistratus anteiret. Namque illa ætas duo [e] pacis decora simul tulit. sed Labeo incorrupta libertate, & [f] ob id fama celebratior. [g] Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur. Illi quòd præturam intra stetit, [h] commendatio ex [i] iniuria: huic quòd [k] consulatum adeptus est,

1. ac priùs Germanico.

OBSERVATIONES.

a *Impigrum, & indefessum hostem qui superare parat, vel sæuientem hyemem, aliaque aduersa, & infesta toleret; atque adeò semper ita se gerat, ac si sit in ipso limine belli; ne spatium respirandi, seque colligendi hosti det. huiusmodi exemplum est in vita Agricolæ.*

b *Non satis est bellum conficere. nam semina quoque belli extingui debent, nullos relinquendo, per quos possit bellum resurgere.*

c *Cùm hostis eò redactus est, vt, quo se vertat, nesciat, bellum pro confecto accipi potest.*

d *Non solùm arte militari, & gloria belli, sed & studijs ciuilibus principem in ciuitate locum consequi possumus.*

e *Homines artibus, ac studijs imbuti ciuilibus, eoque in genere præstantissimi pacis decora meritò appellari possunt.*

f *Is apud omnes fama celebratur, quem homines non modò non fœdam adulationem sectari intelligunt, sed incorruptam loquendi, & agendi libertatem tenere vident.*

g *Potest quis esse vir præclarus, idemque dominantibus obsequium præstare. quam ad rem opus est eo temperamento, quod adhibere, nonnisi summo indicio præditi possunt.*

h *Cui insignis iniuria, præter meritum fit, eo ipso commendatur, quòd indignè illi iniuria fit. nam vt ait Seneca, sæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria.*

i *Viro virtute præstanti iniuria fieri dicitur, cùm quos meritus est honores non adipiscitur.*

k *Honor immeritò alicui delatus ei meritò parit inuidiam, ex qua nascitur odium.*

[a] odium ex inuidia oriebatur. Et Iunia sexagesimoquarto post Philippensem aciem anno supremum diem expleuit, Catone auunculo genita, C. Cassij vxor, M. Bruti soror. Testamentum eius multo apud vulgum rumore fuit: quia in magnis opibus, cùm ferme cunctos proceres cum honore nominauisset, Cæsarem omisit. [b] quod ciuiliter acceptum, neque prohibuit quò minùs laudatione pro rostris, cæterisque solennibus funus cohonestaretur. Viginti clarissimarum familiarum imagines antelatæ sunt, Manlij, Quintij, aliaque eiusdem nobilitatis nomina: sed præfulgebant Cassius atque Brutus, [c] eo ipso, quòd effigies eorum non visebantur.

OBSERVATIONES.

a *Ex inuidia nascitur odium.*

b *Causam doloris princeps iustam habet nullam, eò quòd ab aliquo, in testamento præteritus est.*

c *Cùm de honoribus agitur, homines virtute præstantes eo ipso præfulgent, quòd ipsis non satis honorum, pro meritis tribuitur; adeò virtus nunquam obrui potest.*

FINIS TERTII LIBRI.

EPITOME QVARTI LIBRI ANNALIVM C. CORNELII TACITI.

A I O Asinio, C. Antistio Coss. Ælius Seianus præfectus cohortiũ prætorianarum, intimus Tiberio, eiusq; amicitia vnus præ omnibus prosperè vtens, imperium affectans quod, nisi euersa tota Cæsarum domo, adipisci non poterat, ab Druso incipere statuit. Quem vt è medio tolleret, Liuiam eius vxorem adulterio pellectã ad spem coniugij, consortium regni, & necem mariti impulit. Tandem veneno eum necat. Quo mortuo Tiberius, magna cum miseratione Neronem, & Drusum filios Germanici patribus commendat. Seianus, vt destinata & incœpta perficeret, callidissimis criminationibus Agrippinam insectatur apud Augustam. Tiberius interim nihil intermissa rerum cura, negoria pro solatiis accipiens ius ciuium, preces sociorum tractat. Græcarum aliquot ciuitatum legationes audit. Histriones, eo ad senatum referente, pelluntur Italia. Eodem anno, alter ex geminis Drusi liberis extinguitur. Lucilius item Longus omnium Tyberio tristium, lætorumque socius moritur. Lucilius Capito procurator Asiæ, quòd vim Prætoris vsurpasset, manibusque militum vsus esser, accusante prouincia, damnatur. Ob quam vltionem, & quia priore anno in C. Silanum vindicatum erat, decreuere Asiæ vrbes templum Tiberio, matrique eius, ac senatui. Filius Seruij Maluginensis Flaminis Dialis in locum patris mortui suffectus est. Coss. Cornelio Cethego, Visellio Varrone, Tiberius, quòd Nero, & Drusus filii Germanici iisdem diis, quibus ipse, commendati essent, quasi æquarentur adolescentes senectæ suæ, impatienter indoluit. C. Silius Sacrouiriani belli victor, reuera ob amicitiam Germanici, per speciem, crimine repetundarum, & maiestatis accusatus, imminentem damnationem voluntario fine præuertit. Item Calpurnius Piso, cùm à Tiberio secreti sermonis aduersus maiestatẽ habiti incusaretur, & in domo eius venenum esse, & gladio accinctus curiam introire diceretur opportuna morte se iudicum sententiis eripuit. Cassio Seuero, ob maleficam vitam, aqua & igni interdictum est. Plautius Siluanus Prætor in iudicium tractus, quòd coniugem in præceps iecisset, frustra tentato ferro, venas præbuit exoluendas. Tacfarinas cùm etiam raptaret Africam, à P. Dolabella tandem victus, filio iam vincto, tuendo in tela, captiuitatem haud inulta morte effugit. Ptolemæo, qui Romanos eo bello iuuerat, mis-

A. V. C. D. CCLXXVI.

A. V. C. D. CCLXXVII.

ſus eſt per ſenatorem ſcipio eburneus, ac toga picta, rexque & ſocius, atque amicus appellatus eſt. T. Curtiſius cùm vocaret ad libertatē aggreſtia & ferocia ſeruitia à Curtio Lupo Quæſtore oppreſſus eſt. Q. Vibius Serenus maieſtatis à filio accuſatus Amorgum, vbi exilium tolerauerat, reportatur. C. Cominius probroſi in Tiberium carminis conuictus precibus fratris conceditur. P. Suilius Quæſtor quòd pecuniam ob rem iudicandam cœpiſſet, amotus in inſulam eſt. Firmio Cato, ob ſororem maieſtatis falsò accuſatam exilium Tyberius deprecatus, eum ſenatu mo-
A. V. C. ueri paſſus eſt. Cornelio Coſſo, Aſinio Agrippa Coss. Cornelius Cordus
D. CCLXXVIII. quòd editis annalibus C. Caſſium Romanorum vltimum dixiſſet, in ſenatu accuſatus vitam abſtinentia finiuit. Calpurnius Saluianus quòd præfectum vrbis Druſum auſpicandi gratia tribunal ingreſſum in Sex. Marium adierat, in exilium mittitur. Cyziceni, ob incuriam cæremoniarum diui Auguſti, & crimina violentiæ in ciues Romanos priùs meritis partam libertatem amittunt. Reſiſtit Tiberius Hiſpanis petenibus vt ipſi, matrique eius delubrum extruerent. Cæterùm Seianus per codicillos ad Cæſarem ſcriptos petit Liuiam ſibi nuptum dari: Cui Tiberius ambiguè reſpondet. Votienus Montanus ob contumelias in Cæſarem dictas maieſtatis pœnis afficitur. Aquilia delata adulterii exilio punitur. Lacedæmoniorum & Meſſeniorū legatis diſceptantibus de iure tēpli Dianæ Limenetidis, ſecundū Meſſenios fit ſenatuscōſultū. Volcatij Moſchi exſulis bona petentibus Maſſilienſibus conceduntur. Obiere eo anno viri nobiles Cn. Lentulus, L. Domitius, & L. Antonius. L. Piſo citerioris Hiſpaniæ Prætor à quodam agreſte vno vulnere in mortem afficitur. Lentu-
A. V. C. lo Getulico, C. Caluiſio Coss. decreta ſunt triumphi inſignia Pop-
D. CCLXXIX. pæo Sabino, ob contuſas Thracū montanas, feroces, ac ſeruitutis neſcias gentes. Claudia Pulchra ſobrina Agrippinæ, & Furnius crimine adulterij dānantur. At verò Agrippina peruicax iræ, ſimulque morbo corporis implicata, cùm eam Tiberius viſeret, ab eo maritum petit. Hanc ſine reſpōſo dimittit Tiberius, haud ignarus quantum è repub. peteretur. Artibus certè Seiani indies augebantur ſuſpitiones Tiberii in illam, quaſi res nouas moliretur; & illius in Tiberium, quaſi ab eo ſibi venenum paratum eſſet. Cæterùm cùm vndecim Aſiæ vrbes, apud quam templum ſtatueretur, pari ambitione certarent, iudicio ſenatus Smirnæi cæteris prælati ſunt. Inter quæ Tiberius diu meditato, prolatoque ſępiùs conſilio, tandem in Campaniam, ſpecie dedicandi duo templa, proficiſcitur. Seianus non deſiſtit Neronem inſectari, eumque varijs artibus apud Tiberium criminari. ad hęc tentat fratrem eius Druſum, ſpe obiecta principis loci, ſi priorem ætate, & iam labefactum demouiſſet. Fine anni exceſſere inſignes viri Aſinius Agrippa, & Q. Haterius. M. Licinio, L. Cal-

L. Calpurnio Coss. Atilius quidam, cœpto apud Fidenam amphitheatro, A. V. C. D. CCLXXX.
quo ſpectaculũ gladiatorum celebraret, cùm neque fundamenta per ſolidum ſubdidiſſet, neque firmis nexibus ligneam compagem ſuperſtruxiſſet, ea conuulſa, immenſa vis mortalium, nempe quinquaginta hominum millia debilitata, vel obtrita ſunt. Paulò poſt mons Cælius, poſtea Auguſtus appellatus, ignis violentia deuſtus eſt. Tiberius Capreas ſe in inſulam abdit. Seianus pergit acriùs inſectari Agrippinã & Neronem; quibus additus miles nuntios, introitus, aperta, ſecreta, velut in annales conferebat. Iunio Silano, & Silio Nerua Coss. Titius Sabinus illuſtris eques A. V. C. D. CCLXXXI.
Romanus, ob amicitiam Germanici, deteſtãda quatuor ſenatorum fraude, quòd liberè ſæuitiam, ſuperbiam, & ſpes Seiani incuſaret, ad ſupplicium tractus eſt. Iulia neptis Auguſti olim ab ipſo adulterij conuicta, in inſulam Trimerum proiecta, mortem obiit. Friſii tranſrhenanus populus deficiunt. Tiberius & Seianus, vt orantibus omnibus videndi ſui copiam facerent, inſula omiſſa, in proximo Campaniæ aſpiciuntur. Tiberius neptem Agrippinam Germanico ortam Gn. Domitio tradit.

C. CORNELII TACITI AB EXCESSV DIVI AVGVSTI ANNALIVM

LIBER IIII.

ET IN HVNC OBSERVATIONES *Caroli Paschalij Cuneatis.*

C. Asinio, C. Antistio Coss. nonus Tyberio annus erat compositæ Reip. florentis domus ([a] nàm Germanici mortem inter prospera ducebat) cùm repente [b] turbare fortuna cœpit, sæuire ipse, aut sæuientibus vires præbere. Initium & causa penes Ælium Seianum cohortibus prætoriis præfectum, cuius de potentia supra memoraui. Nunc originem, mores, & quo facinore dominationem [1] captauerit, expediã. Genitus Vulsiniis, patre Seio Strabone equite Romano, & prima iuuenta C. Cæsarem [diui Augusti nepotem] sectatus, non sine rumore [2] Apicio diuiti & prodigo [c] stuprum venumdedisse, mox Tyberium variis artibus deuinxit, adeò vt obscurum aduersum alios, [d] sibi vni [e] incautum, intectumque efficeret, [f] non tam [g] solertia;

1. forsan, cœpta-uerit.

2. de hoc ita Seneca epist. 121. Modò Licinium Crassum diuitiis, Apicium cœnis, Mecænatem delicijs prouocant.

OBSERVATIONES.

a Mors illius quem princeps tanquam æmulum metuebat, inter prospera ab ipso cõnumeratur.

b Hoc est ludibrium illud, quo res mortalium conflictantur, vt, quæ diu floruerunt, ea mox fortuna turbet.

c Cuius initia scelere subnixa sunt, huius extrema infælici exitu concludi necesse est,

d Quidam natura, & adsuetudine versandis hominum ingeniis adeò sunt exercitati, vt principem obscurum aduersus alios variis artibus deuinciant; sibique tantùm incautum, intectumque efficiant.

e Vix principem reperias qui non vnum aliquem deligat, cui pectus ita nudet, vt se, quamuis obscurum aduersus alios, vni illi incautum, intectumque efficiat; idque adeò, vt diuidua illius sit cum principe potentia; id quod quàm exitiabile principi sæpiùs sit, quæ inde maxima mala oriuntur satis docent. Itaque quod ad hanc rem attinet, censeo; à principe, & posse & debere adhiberi ad interiorem illam amicitiam & potentiam non tam vnum, quàm duo, aut plures, vt illa potentia dispersa in plures, singulis minor sit; quibus singulis nunquam abditos suos sensus ita recludat, quin aliquid reconditi tacitus premat, secumque ipse volutet: neque illud arcanum cuiquam mortalium, nisi per plures ambages, & quasi aliud agens, aliudque sibi volens, patefaciat; eaque ratione mentem suorum consiliariorum rimetur.

f Non semper qui humili loco natus amplissimos dignitatis gradus adipiscitur tam propriæ solertiæ id acceptum referre potest, quàm Deûm iræ in remp. si improbus homo, publicoque exitio natus est; aut contra, singulari fauore, si is, qui esse debet, est.

g Solertia est ea virtus, qua illum præditum esse dicimus, quem nihil fugit eorum, quæ pertinent ad patrandum id, quòd conficiendum suscepit. hac virtute continentur eæ omnes quarum ope necessariò vtimur, vt eò quò volumus, perueniamus; cuiusmodi sunt, diligentia, industria, sobrietas, vigilantia; & ceteræ de eodem genere. Hæc virtus Platoni in Charmide ἀγχίνοια est, quam dicit, non esse ὀξύτητα τῆς ψυχῆς, ἀλλ' οὐχὶ ἡσυχίαν, sed medium quoddam.

([a] quippe iisdem artibus victus est) quàm deûm ira in rem Romanam, cuius pari exitiô viguit, ceciditque. [b] [1] Corpus illi laborum tolerans, animus audax, sui obtegens, in alios criminator. iuxta adulatio & superbia, palam compositus pudor, intus summa apiscendi libido, eiusque causa, modò largitio & luxus, sæpiùs [c] industria, ac vigilantia, haud [d] [2] minùs noxiæ, quoties parando regno finguntur. Vim [3] præfecturę modicam antea intendit, [e] dispersas per vrbem cohortes vna in castra conducendo, [4] vt simul imperia acciperent, numeroque & robore, & visu inter se, fiducia ipsis, in cæteros metus crederetur. Prætendebat lasciuire militem diductum. Si quid subitum ingruat, maiore auxilio pariter subueniri, & [f] seueriùs acturos, si vallum statuatur [5] procul vrbis inlecebris. Vt perfecta sunt castra, [g] inrepere paulatim militares animos, adeundo, appellando: simul [h] cęturiones ac tribunos ipse deligere. [6] Neque senatorio ambitu abstinebat, clientes suos honoribus aut prouinciis ornando, facili Tyberio, atque ita prono, vt socium laborum, non modò in sermonibus, sed apud patres & populum celebraret, [i] colique per theatra & fora effigies eius, interque principia legionum sineret. Cæterùm [k] plena Cæsarum domus, iuuenis filius, nepotes adulti moram cupitis adfere-

1. sic Sallust. de Catilina, corpus patiens inediæ vigiliæ, algoris, supra quam cuiquam credibile. animus audax subdolus; varius, &c.
2. quàm largitio, & luxus.
3. prætorio.
4. nam dispersus exercitus non æquè est firmus, atque is qui simul est, vt lib. 2. histor. Nam Cęcinna, inquit, non simul cohortes, sed singulas acciuerat. quę res in prælio trepidationē auxit, cum dispersos, nec vis, quam validos pauor fugientium abriperet.
5 sic lib. 14. miles theatrali licentia non permixtus incorruptior esset.
6. non tantum exercitus, sed & ipsius senatus studia sibi conciliabat, & formabat.

OBSERVATIONES.

a *Ferè fit, vt, quibus artibus hominibus imponimus, iisdem tandem cadamus.*

b *Aulicorum naturā, & mores non minùs verè, quàm eleganter his Taciti verbis describi possunt: vt sint laborum tolerantes, animo audaci; sui obtegentes; in alios criminatores; iuxta adulatores, & superbi; palam compositi pudore; at intus summa sit apiscendi libido; cuius causa sæpiùs in largitionem, & luxum prolabuntur; sæpiùs industrij sint, ac vigilantes; quibus, nimirum, virtutibus ad libidines abutuntur; postremò ita se componant, vt se, quando lubet, versipelles faciant.*

c *Industria, & vigilantia sunt virtutes parando regno necessariæ.*

d *Et ipsæ virtutes (mirum dictu) sunt noxiæ, cùm parando per iniuriam regno finguntur.*

e *Haud dubium est, exercitum dispersum non tam facilè regi posse, quàm si vniuersus vnum in locum coeat. porrò cùm simul est, militibus, numero, & robore, & visu inter se, fiducia, & in cæteros metus oritur. Quòd si qua res subitò ingruat, maiore auxilio pariter subuenitur. huc accedit, quòd vniuersus exercitus simul maiori disciplina habetur, quàm diductus, quem, nullo metu, lasciuire constat. metu tamen seditionis, vt supra obseruaui, interdum præstat, vt plures in partes diuidatur. Sed hoc totum prudentiæ principis committi debet.*

f *Præstat militem prætorianum procul vrbis illecebris haberi, quàm in vrbe agere.*

g *Rerum nouarum autor paulatim inrepit animos militares adeundo, appellando, ac centuriones, & tribunos deligendo; aliosque clientes suos quibus potest, honoribus honestando. nempe, hac arte sibi viam præstruit ad ea efficienda quæ agitat.*

h *Princeps nunquam pati debet, vt præfectus prætorianarum cohortium, si modò hucusque validæ sunt, vt in ipsis multum roboris, & momenti sit, centuriones, & tribunos ipse eligat.*

i *In quem plus æquo est propensius princeps, is dici non potest, quàm multa, quàm insitata, quàm absurda, & odiosa in illum conferat.*

k *Supra sæpiùs obseruaui, inter præcipuas curas principis hanc esse, vt plures liberos habeat, suamque domum plenam aspiciat. quippe constat, plenam domum, esse maximum & firmissimum munimentum aduersus ea omnia, quibus vnus, aut alter labefactari potest; ac moram, & impedimentum haud dubiè afferre iis, qui res nouare cupiunt; ipsique summas spes agitant.*

bant,

bant. & [a] quia vi tot simul corripere intutum, dolus [b] interualla scelerum poscebat; placuit tamen occultior via, & à Druso incipere, in quem recenti ira ferebatur. Nam Drusus [c] impatiens æmuli, & animo commotior, orto fortè iurgio intenderat Seiano manus, & contra tendentis os r verberauerat. Igitur cuncta tentanti [d] promptissimum visum ad vxorem eius Liuiam conuertere. Quæ soror Germanici, formæ initio ætatis indecoræ, [e] mox pulchritudine præcellebat. Hanc, vt amore incensus, adulterio pellexit. & postquam primi flagitij potitus est, neque fœmina, amissa pudicitia, [f] alia abnuerit, ad coniugij spem, consortium regni, & necem mariti [g] impulit. Atque illa, cui auunculus Augustus, socer Tyberius, ex Druso liberi, seque ac maiores, & posteros municipali adultero [h] fœdabat, vt [i] pro honestis & præsentibus flagitiosa, & incerta expectaret. Sumitur in conscientiam Eudemus amicus ac [k] medicus Liuiæ, specie artis frequens secretis. [l] Pellit domo Seianus vxorem Apicatam; ex qua tres liberos genuerat; ne pellici suspectaretur. Sed magnitudo facinoris [m] metum, prolationes [n] diuersa interdum consilia adferebât. Interim anni principio Drusus ex Germanici liberis togam virilem sumsit.

r. vero propius, quàm quod à Dione cētra narratur.

OBSERVATIONES.

a *Callidi, & astuti homines cùm vi parum procedit vt quicquam agant, dolum adhibent.*

b *Scelesti homines, idemque callidi, & astuti nō vno impetu, sed per interualla, nimirum, tutiori ratione, quàm si cuncta corriperent, sua scelera patrant.*

c *Principes, iique quos fortuna ad summum fastigium euexit, æmulorum sunt impatientes.*

d *Qui aliquem perditum esse cupit, is eum, qui illi proximus est, atque adeò vxorem ipsam, quibus artibus maximè potest, in societatem sceleris assumit.*

e *Quædam fœminæ initio ætatis formæ sunt indecoræ, quæ mox pulchritudine præcellunt.*

f *Fœminæ, amissa pudicitia, nullum quamuis atrocissimum flagitium, abnuunt.*

g *Non est mirum, grauissimis pœnis adulteria puniri. quippe, præter spretas religiones, primum facinus adulteræ est, odisse maritum; dein illi perniciem adferre.*

h *Fœminæ illustres, eædemque impudicæ se, maiores, & posteros turpitudine fœdare dicuntur.*

i *O præposteram hominis mentem! ecquis credat, quosdam reperiri fœlicitatis adeò impotentes, vt honestis, præsentibus, tutis flagitiosa, futura, incerta anteponant?*

k *Non est nouum, aut inauditum, medicos & lenocinium facere, & alia per ipsos occultè patrari cum eo, cuius secretis, specie artis frequentes adsunt. atque hac ratione persæpe sumi in conscientiam atrocissimi cuiusque facinoris.*

l *Tantum potest ambitio, & cupiditas regni, vt homines ad turpissima, & flagitiosissima quæque impellat. ne multa; ex hac insana cupiditate Seiani duplex adulterium; ex hoc initio tantum odium adulteram mariti, & adulterum legitimæ vxoris cœpit, vt illa fraudulentissimæ necis viri sui infamis ministra fuerit, ille vxorem, ex qua plures liberos susceperat, nimirum maxima mutuæ charitatis pignora domo eiecerit, ne pellici suspectaretur.*

m *Quia non fit sine periculo, vt ait ille, facinus magnum, & memorabile, ne quidem sine metu fit.*

n *Hæc sunt illa, quibus conflictatur is, qui magnum aliquod facinus aggreditur; nam metuit; deinde vt res sua interualla habeat, id quod agit, profert; postremò diuersis consiliis distrahitur; nam quod modò probauit, mox repudiat.*

quæque fratri eius Neroni decreuerat senatus, repetita. addidit orationem Cæsar multa cum laude filij sui, [a] quòd patria beneuolentia in fratris liberos foret. Nam Drusus([b] quanquam arduum sit eodem loci potentiam & concordiam esse)æquus adulescentibus, aut certè non aduersus habebatur. Exin vetus & sæpe simulatum proficiscendi in prouincias consilium refertur. [c] Multitudinem[i. qui missionē peterent.] veteranorum prætexebat imperator, & delectibus supplendos exercitus. Nam voluntarium militem deesse, ac si suppediret, [d] non eadem virtute ac modestia agere: quia plerunque inopes ac vagi sponte militiam sumant. [e] Percensuitque cursim numerum legionum, & quas prouincias tutarentur. [f] Quod mihi quoque exequendum reor, quæ tum Romana copia in armis, qui socij reges, quàtò sit angustiùs imperitatum. [g] Italiam vtroque mari duæ classes, Misenum apud, & Rauennam, proximumque Galliæ litus rostratæ naues præsidebant, quas Actiaca victoria captas Augustus in oppidum Foroiuliense miserat valido cum remige. Sed præcipuum robur Rhenum iuxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant. Hispaniæ [i. ab Augusto.] recens perdomitæ tribus habebantur. Mauros Iuba rex acceperat, donum populi Rom. Cætera Africę per duas legiones, parique numero Ægyptus: dehinc initio ab Suria vsque ad flumen Euphraten, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coërcitum, accolis Hybero, Albanoque, & aliis regibus, qui magnitudine nostra proteguntur aduersum externa imperia. & Thraciam, Rhœmetalces, ac liberi Cotyis:

OBSERVATIONES.

Is non mediocri laude dignus est, qui fratris filios patria beneuolentia complectitur.

b *Arduum est, atque adeò fieri vix potest, vt eod.m loci, hoc est, inter pares sit potentia, & cōcordia. quippe ita natura comparatum est, vt quisque res ad se trahat.*

c *Prouidus princeps tunc etiam cùm solidè domi quies est, præcipuam curam exercituum agere, atque ad eos ipse proficisci debet; vt quos milites mitti æquum est, his missionem det, ac militia soluat, delectus suppleat; ac cætera, quæ ad militiam maximè pertinent, pari studio administret.*

d *Voluntarius miles nunquam eadem virtute, modestiaque agit, atque is qui ex delectibus est conscriptus. quippe præter alias causas, quæ hic non commemorantur, voluntarij plerunque militiam sumunt, quia sunt inopes, & vagi, atque, vt supra dixi, nec iubentur, nec ducuntur; sed omnino ex libidine agunt.*

e *Ille mihi dignus videtur, qui hominibus imperitet, qui quibus rebus suum imperium continetur, scit; ac proinde quid in eo validum, quid infirmum, quid minui, quid augeri, cui parti reip. subueniri oporteat, & scit, & prudentissimè exequitur.*

f *Inter præcipua munera eius, qui historiam scribit, hoc, scilicet, est, vt quibus exercitibus, classibus, copiis teneatur illud imperium, cuius res scribere aggressus est, diligenter exequatur; vt totius imperij forma, veluti vno, eodemque aspectu conspici possit.*

g *Vniuersum imperium Romanum, principe Tiberio, hoc est, pulcherrimo sui fastigio, complectebatur totam fermè Europam; non exiguam partem Africæ; Asiam. Id autem vniuersum tam longè, tamq; latè patens imperium tenebatur fermè quinque, & viginti legionibus Romanis, hoc est, Italico milite; præter auxilia sociorum, qui fermè totidem erant; & in vtroque mari, Adriatico, ac Tyrrheno duas dispositas classes; prætereque reges, quibus sua regna à populo Rom. dono data sunt, & eos, qui magnitudine Romana aduersus externa imperia protegebantur.*

ripam-

ripamque Danubii, legionum duæ in Pannonia, duæ in Mœsia attinebant: totidem apud Dalmatiam locatis, quæ [a] positu regionis à tergo illis, ac si repentinum auxilium Italia posceret, haud procul accirentur: quanquam insideret vrbem proprius miles, tres vrbanæ, nouem prætoriæ cohortes, Ethruria ferme Vmbriaque delectæ, aut vetere Latio, & coloniis antiquitus Romanis. At apud idonea prouinciarum sociæ triremes, alæque & auxilia cohortium: neque multò secus in iis virium: sed persequi incertum fuit: cùm ex vsu temporis huc illuc mearent, gliscerent numero, & aliquando minuerentur. Congruens crediderim recensere cæteras quoque Reip. partes, quibus modis ad eam diem habitæ sint: quando Tyberio mutati in deterius principatus initium ille annus attulit. Iam primùm [b] publica negotia, & priuatorum maxima apud patres tractabantur: dabaturque primoribus disserere, & in adulationem lapsos [c] cohibebat ipse. Mandabatque honores, nobilitatem maiorum, claritudinem militiæ, inlustres domi artes spectando, vt satis constaret, non alios [d] potiores fuisse. Sua consulibus, sua prętoribus [e] species. Minorum quoque magistratuum [f] exercita potestas, legesque, si maiestatis quæstio eximeretur, bono in vsu. At frumenta, & pecuniæ vectigales, cætera publicorum fructuum, societatibus equitum Romanorum agitabantur. [g] Res suas Cæsar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis, ex fama mandabat: semelque adsumpti tenebantur, [h] prorsus sine modo; cùm plerique iisdem negotiis insenescerent. Plebes acri quidem annona fatigabatur. Sed nulla in eo culpa ex principe. [i] Quin [k] infœcunditati

[k] hiemis erant pręcipui questus populi, infœcunditate laborari, & Africam potiùs, & Ægyptum, quàm Italiam exerceri. nauibusque & casibus vitam populi Romani permissam esse vt est lib. 12. Ann.

OBSERVATIONES

a In locis idoneis presidia disponi, & collocari debent, nempe è quibus & ante, & à tergo, nec procul, nec serum, sed repentinum auxilium huc illuc, quò res poscet, acciri possit.

b Omnia publica negotia, priuatorum maxima, in principatu bene constituto, apud Senatum tractari æquum est.

c Boni principis est, primores apud se de quauis re differentes in adulationem lapsos cohibere.

d Honores potioribus mandari debent. potiores autem habendi sunt ij, qui nobilitate, ac proinde meritis maiorum, claritudine militiæ, inlustribus domi artibus commendantur.

e Nouus princeps suam magistratibus speciem, vt supra sæpiùs obseruaui, relinquere debet, ne remp. immutasse videatur.

f Is demum tolerabilis reip. status dici potest, vbi tam maiores, quàm minores magistratus suam potestatem exercent; atque, id quod potissimum est, leges bono in vsu sunt, id est locum obtinent suum.

g Sciant principes, pecunias vectigales, ac cætera publicorum fructuum non tam in suos ipsorum, quàm in reip. vsus parari; ac proinde se insignitè iniuriam reipublicæ facere, quoties publicam pecuniam in priuatos vsus insumunt. sed vt hoc ferri aliquo pacto possit, quid de his dici debet, qui reip. pecuniam profundunt in obscœnas voluptates, atque ea ad alia praua abutuntur? Cæterum princeps res suas, hoc est, patrimonium quodammodo suum habet separatum à prouentibus reipub. quò vti frui, pro arbitrio, potest; vt supra suis locis obseruaui.

h Princeps secum pro ratione temporis, rerum, & locorum reputare potest, an præstet eos, quibus res suas committit, mutari, an verò iisdem negotiis insenescere.

i Bonus princeps, reique pub. amans sedulò debet prouidere, ne plebs annona fatigetur. ideo infœcunditati terrarum, aut asperis maris obuiam ire, quantum impendio, diligentiaque potest, debet; ne vita multitudinis nauibus, & casibus permissa sit.

terrarum, aut aſpetis matis obuiam iit, quantum impendio, diligentiaque poterat. [a] & ne prouinciæ nouis oneribus turbarentur, vtque vetera ſine auaritia aut crudelitate magiſtratuum tolerarent, prouidebat. corporum verbera, [b] ademptiones bonorum aberant. [c] Rari per Italiam Cæſaris agri, [d] modeſta ſeruitia, intra paucos libertos domus: ac ſi quādo cum priuatis diſceptaret, [e] forum & ius. Quæ cuncta non quidem comi via, ſed [f] horridus ac plerunque formidatus, retinebat tamen, donec morte Druſi verterentur. Nam dum ſuperfuit, manſere: quia Seianus [g] incipiente adhuc potentia, [h] bonis conſiliis noteſcere volebat, & [1] vltor metuebatur, non occultus odiis, & crebro [i] querens incolumi filio

1. Druſus.

OBSERVATIONES.

a *Hoc principes peruelim diſcere de Tiberio, vt, ne prouincias plus æquo onerent. nouis enim, atque adeò intolerabilibus oneribus nationes turbari ſatis conſtat. neque verò ſatis eſt prouincias nullis nouis oneribus premi: quippe ſedulò danda eſt opera, vt vetera, i. ex antiqua conſuetudine ſolui ſolita, ſine auaritia, aut crudelitate magiſtratuum tolerentur. corporum verbera, ademptiones bonorum abſint, princeps raros habeat agros, ne inde oriatur occaſio lædendi priuatos; ipſius ſeruitia ſint modeſta; ac ſi quando cum priuatis diſceptat, in foro, & iure omnia agantur, comi viaq; ne ſe, omnibus in rebus, horridum, aut formidabilem præbeat. qui hæc obſeruabit, is, vt mea fert opinio, patriæ parens meritò appellari poterit.*

b *Nihil magis fœdat principem, quàm auaritia. quam multi tegunt obtentu clementiæ, ea re, quòd non in perſonas ſæuiunt, ſed magis in fortunas priuatorum impetum faciunt. cùm vtrumque facinus non hominis, ſed belluæ ſit.*

c *Vetus & vulgatum verbum eſt; ne ædificium ponito in vicinia principis, aut rapidi fluminis, quippe vix fieri poteſt, quin vtrumq; aliquid ex alieno ſecum rapiat. Id quod quò frequentiùs accidit, hoc maiori laudi principi ducetur, ſi omnino abſtinebit poſſeſſione agrorum; aut eos adeò modeſtè habebit, vt ex eius vicinia nullum damnum cuiquam mortalium importetur.*

d *Non planiùs cognoſci poteſt ingenium domini, quàm ex moribus ſeruorum.*

e *Principes ſunt cuſtodes iurium, non ſupra iura, ac leges. itaque ſi quando inter ipſos, & priuatos, ob rem priuatam, diſceptatio oritur, non vi & autoritate, ſed iure & apud iudices quicquid id litis eſt, tranſigi debet.*

f *Non paucos videre eſt eo ingenio præditos, vt, in eo ipſo quod bene, & honeſtè agunt, ſe horridos, ac formidatos potiùs, quàm mites præbeant.*

g *Hic eſt plerunque mos illorum, qui in intimam principis familiaritatem aſſumuntur, vt incipiente potentia, bonis conſiliis noteſcant. deinde nimia & potentia, & opibus obcæcati, ad flagitioſiſſima quæque erumpant.*

h *Hæc eſt optima ratio parandæ potentiæ, nempe, bonis conſiliis noteſcere. hanc principio omnes ſequuntur; poſtea ad deteriora tranſeunt. adeò vt, qui aliquando probi exiſtimabantur, nunc iidem illi omnium deterrimi aſpiciantur.*

i *Non raró contingit, vt florentiſſima regna & imperia diſtrahātur, & lacerentur ea re quòd qui principis adiutores eſſe deberent, cuiuſmodi ſunt filij, ac cæteri eius propinqui, ad quos eius hæreditas, iure ſanguinis, & antiqua conſuetudine regnorum peruenit, quorumque præcipuè imperium rectè adminiſtrari intereſt, ij rerum adminiſtratione procul arceantur, & in eorum locum aſſumuntur alieni, atque adeò obſcuri homines, quorum potentia regnis ipſis, nedum propinquis principis nimia, atq; intolerāda videtur. Atqui, aiunt, ita cōparatum eſt, vt principi magis fidelem operam preſtent ij, qui ex humilibus & obſcuris ad id potentiæ euehuntur, quàm ad quos principatus hæreditas peruentura eſt. eaque re non mirum eſt, ſi ab eo in partem quodammodo curarum vocentur. Hoc verum eſſe pernego, veris adductus rationibus, quas hic ſilentio tranſmitto, cōtentus illuſtri hoc exemplo Seiani, qui & principi ſeni, eiuſque filiis & nepotibus, florentiſſimæ, inquam, domui, ac proinde vniuerſo imperio Romano perniciem, niſi Dij tot mala auertiſſent, allaturus erat.*

[a] adiutorē imperij alium vocari, & quantum ſupereſſe vt [b] collega dicatur? [c] Primas dominandi ſpes in arduo, vbi ſis [1] ingreſſus, adeſſe ſtudia & miniſtros: [d] extructa iam [2] ſpōte præfecti caſtra, datos in manum milites: cerni effigiem eius in monumentis Gn. Pompeij: communes illi cum familia Druſorum fore nepotes: precandam poſt hæc modeſtiam, vt contētus eſſet. Neque raro, neque apud paucos talia iaciebat; & ſecreta quoque eius [e] corrupta vxore prodebantur. Igitur Seianus [f] maturandum ratus, [3] deligit venenum, quo [g] paulatim inrepente, [4] fortuitus morbus adſimularetur. Id Druſo datum per Lygdum ſpadonem, vt octo poſt annos cognitum eſt. Cæterùm Tyberius per omnes valitudinis eius dies, nullo metu, an vt [h] firmitudinem animi oſtentaret? etiam defuncto, necdum ſepulto curiam ingreſſus eſt, conſuleſque ſede vulgari per ſpeciem mœſtitiæ ſedentes, honoris, locique admonuit, & effuſum in lacrymas ſenatum, victo gemitu, ſimul oratione continua erexit. Non quidem ſibi ignarum [i] poſſe argui, quòd tam recenti dolore [5] ſubierit oculos ſenatus: vix propinquorum adloquia tolerari, vix diem aſpici à pleriſque lugentium; neque illos imbecillitatis damnandos; ſe tamen fortiora ſolatia è complexu Reipub. petiuiſſe. miſeratuſque Auguſtæ extremam ſenectam, rudem adhuc nepotum, & vergentem ætatem ſuam, vt Germanici liberi, vnica præſentium malorum leuamenta, [k] inducerentur, pe-

1. Prima ſpatia, vt li. 14. & noe prima imperii ſpatia ingredi- tur.
2. ſic ſupra ſpōte principis.
3. vide lib. xii. circa finem.
4. i. vt alibi loquitur, vt referri ad caſum poſſet, huiuſmodi venenum Suet. appellat lentū, atque tabificū.
5. ſic ſupra lib. 2 Tiberius, atque Auguſta publico abſtinuere, inferius maieſtate ſua rati, ſi palam lamentarentur, &c.

OBSERVATIONES

a *Qui principi & cōſiliis, & fideli opera omni tempore adſunt, ij adiutores imperij dici verè poſſunt.*

b *Alius eſt collega, alius adiutor, ille pari cum collega poteſtate eſt; hic minimè. adiutorem principes ferre poſſunt, collegam neminem.*

c *Cùm rerum omnium, tum verò dominandi principium eſt in arduo. nam ad illud opus eſt, opibus, artibus egregiis, fama, animo acri, & eo, qui ingentibus negotiis par ſit; poſtremò fælicitate. Cæterùm vbi prima ſpatia dominationis prætergreſſus es, cætera haud dubiè ſunt faciliora. quippe adſunt tibi prompta ſectantium ſtudia, & miniſtri.*

d *Hæc ſunt ſigna magna, & in priuato homine intolerandæ potentiæ; imminere vrbi, ac principi ipſi cum validiſſimis copiis militaribus; ſuam effigiem inſerere clariſſimorum, & nobiliſſimorum hominum monimentis; cum principis domo adfinitatem contrahere.*

e *Vir prudens nunquam quod arcanum eſſe vult id vxori, ſi ſe amabit, patefaciet.*

f *Cùm periculum eſt in mora, maturandum eſt, dandaque eſt opera, vt aduerſarius præueniatur.*

g *Qui veneno aliquem necare vult, non violentum, ne repentino illius, cui datur, exitio facinus prodatur, ſed lentum, & tabificum deligit, quo paulatim irrepente fortuitus morbus adſimulari poſſit.*

h *In publico luctu, principem firmitudo animi maximè decet; quæ in eo conſiſtit, vt cæteros effuſos in lachrymas, victo tandem gemitu, oratione ſua erigat.*

i *Cùm omnes lugēt, ob amiſſum aliquē è familia principis, ipſe ad vitandam ſuſpitionem, recenti adhuc dolore, neque ſenatus, neque populi oculos ſubire, ſed publico, vt Tac. ſupra loquutus eſt, abſtinere debet. quippe tali tempore vix propinquorum alloquia tolerantur, ac vix qui luget, ob mœrorem, diem aſpicit. qui hanc rationem ſequitur, non ideo imbecillus, aut animi impotens, ſed decori obſeruans exiſtimari debet. quòd ſi princeps nihilominus, re recenti, dederit ſe in conſpectum hominū, hac excuſatione vti rectè poteſt, vt dicat, ſe fortiora ſolatia è complexu reip. petiuiſſe.*

k *Quem ſibi princeps proximum ſucceſſorem deſtinat, hunc ijs, quorum fauore, ac potentia retineri adeptus principatus poteſt, accuratiſſimis verbis, Deos, atque homines obteſtatus, commendare debet. hoc libro primo, ſuo loco, obſeruaui.*

tiuit. Egressi consules firmatos alloquio adulescentulos, deductosque ante Cæsarem statuunt. Quibus adpræhensis, Patres Conscripti, hos, inquit, orbatos parente, [a] tradidi patruo ipsorum, precatusque sum (quanquam esset illi propria suboles) ne secus quàm suum sanguinem foueret, ac tolleret, sibique & posteris confirmaret. Erepto Druso, preces ad vos conuerto, diisque & patria coram obtestor, Augusti pronepotes, clarissimis maioribus genitos suscipite, regite, vestram, meamque vicem explete. Hi vobis Nero & Druse [b] parentum loco: [c] Ita nati estis, vt bona malaq; vestra ad Remp. pertineant. [d] Magno ea fletu, & mox precationibus faustis audita. Ac si [e] modum orationi posuisset, misericordia sua, gloriaque animos audientium impleuerat. [f] Ad vana & toties irrisa reuolutus, de reddenda Rep. vtque consules seu quis alius regimen susciperent, vero quoque & honesto [g] fidem dempsit. Memoriæ Drusi eadem quæ in Germanicum decernuntur, plerisque additis, [h] vt ferme amat posterior adulatio. [i] Funus imaginum pompa maximè inlustre fuit, cũ origo Iuliæ gentis Æneas, omnesque Albanorum reges, & conditor vrbis Romulus, post Sabina nobilitas, Appius Claudius, cæteræque Claudiorum effigies longo ordine spectarentur. In tradenda morte Drusi quę plurimis maximeque fidis autoribus memorata sunt, retuli: [k] Sed non omiserim eorundem temporum rumorem validum adeò, vt nondum exolescat. Corrupta ad scelus Liuia, Seianum Lygdi quoque spadonis animum stupro [l] vinxisse: quòd is Lygdus ætate atque forma charus domino, interque primores ministros erat. deinde inter conscios, vbi locus
l. crimen. veneficij, tempusque composita sunt, eò audaciæ prouectum, vt [l] verte-

OBSERVATIONES.

a *Hæc est charitas aui erga nepotes, vt eos non alio loco velit esse, quàm ex se genitos.*

b *Iunioribus principibus senatus est loco parentum.*

c *Principes ita nascuntur, vt bona, malaque ipsorum ad remp. pertineant. i. nihil principibus accidit quod non idem remp. complectatur.*

d *Quæ princeps de sua orbitate, aliaue miseria & calamitate verè narrat, ea plerunque magno fletu, mox, siquid petijt, aut hominibus commendauit, precationibus faustis auditur.*

e *Non est cuiusuis hominis modum orationi adhibere, hoc est, non aliud loqui, quàm quod oportet.*

f *Princeps cùm in publico verba facit, nihil aliud debet loqui, quàm id, quod communi cõsensu approbari scit. nam si ea loquitur, quæ vana sunt, ac meritò irridentur, vero quoque, & honesto fidem demit, sibique ad cætera omnia viam claudit.*

g *Mendax & vanus, etsi interdum vera dicit, tamen vix quisquam ei credit.*

h *Posterior adulatio semper exquisitior est priore, nimisque vulgata.*

i *Funus principis imaginum pompa illustrari; eæque imagines tam materni, quàm paterni generis, tanquam longa familiæ decora circumferri debent.*

k *Qui annales, aut historias scribit, etsi ea maximè memorare, quæ à plurimis, maximeque fidis autoribus tradita sunt, leues autem, & inanes rumores spernere debet, tamen validos & constantes, si silentio præteribit, verum de industria occultasse videbitur. quippe constantis famæ autoritatem non paruam esse constat.*

l *O turpitudinem! qui semel fœdissimorum scelerum vinculis inligari se, & vinciri passus est, is posthæc nullum facinus nisi fœdissimum, atque atrocissimum facere potest.*

ret,& occulto indicio Drusum veneni in partem arguens, moneret Tyberium, vitandam potionem quæ prima ei apud filium epulanti offerretur. Ea fraude tum senem, postquam conuiuium inierat, exceptum poculum Druso tradidisse. Atque illo ignaro,& iuueniliter hauriente, auctá suspicionem, tanquam [a] metu & pudore, sibimet intogaret mortem, quam patri struxerat. Hæc vulgo iactata, super id, quòd nullo autore certo firmantur, promptè refutaueris. Quis enim mediocri prudentia, nedum Tyberius tantis rebus exercitus, [b] inaudito filio exitium offerret, idque [c] sua manu, & nullo ad pœnitendum regressu? [d] quin potiùs ministrum veneni excruciaret, autorem exquireret, insita denique etiam in exttaneos cunctatione, & mora aduersum [e] vnicum, & nullius [f] ante flagitij compertum vteretur. Sed quia Seianus facinorum omnium repertor habebatur, ex nimia charitate in eum Cæsaris, & cæterorum in [g] vtrumque odio, [h] quamuis fabulosa & immania credebantur, [i] atrociore semper fama erga dominantium exitus. Ordo alioqui sceleris per Apicatam Seiani proditus tormentis Eudemi, ac Lygdi patefactus est. Neque quisquam scriptor tam infensus extitit, vt Tyberio obiectaret, cùm omnia alia conquirerent, intenderentque. Mihi tradendi arguendique rumoris causa fuit, vt claro sub exemplo [k] falsas auditiones depellerem,

OBSERVATIONES.

a *Ea est vis metus & pudoris, vt, quæ perniciosissima in alios parata sunt, ea qui in flagitio deprehensus est, sibi ipsi non irrogare vereatur.*

b *Non est verisimile, patrem inaudito filio exitium offerre; idque sua manu, & nullo ad pœnitendũ regressu. id certè à charitate patria maximè abhorret.*

c *Quæ quis manu sua patrauit flagitia, si fortè ad pœnitentiam regressus est, multò magis eum afficiunt, quàm quæ iussu, mandatoque suo fiunt.*

d *Cùm atrocis alicuius flagitij indicium ad principem defertur, potissimùm si coniunctam sibi sanguine, & necessitudine personam spectat, non statim credere, sed potiùs ministrum facinoris, & autorem exquirere; nihilque præcipitanter in tota illa cognitione, cuius postea pœnitendum sit, facere debet.*

e *Vix credibile est, patrem plus prudentiæ, & moderationis ad exterorum, quàm ad proprij, atque vnici filij salutem conferre.*

f *Non est verisimile, nullius ante flagitij compertum protinus vt atrocissimum quodque facinus admittat, animum inducere posse; quippe, vt ad summam & eximiam virtutem nonnisi per gradus, ita quoque ad deterrima vitia, summamque nequitiam nonnisi sensim, suisque gradibus peruenitur.*

g *Non tantùm, in quos est nimia charitas principis, odio sunt populo, verùm & princeps ipse, quòd illis, præter æquum fauet, quos omnes perijsse cupiunt.*

h *De iis, quós odimus, quamuis fabulosa, & immania credimus.*

i *Fama solet esse atrocior vero erga dominantium exitus; præcipuè verò, si flagitio principem extinctum esse, suspitio est.*

k *Ferè cuncta mortalium, atque adeò maxima quæque falsis auditionibus corrumpi satis cõstat. ideóque historiæ scriptor, cuius præcipuum munus est, vera tradere, intentus esse debet in singulas occasiones, quibus vanitatem, falsosque rumores arguat; vt discant homines, cùm aliquid insigne narratur, se sustinere, neque priùs credere, quàm ita rem esse, certissimis argumentis compertum sit. nihil, nimirum, neque leuius, neque turpius est, quàm temerè diuulgata, atque incredibilia auidè accipere, eaq; veris, neque in miraculum corruptis antehabere.*

peteremque ab iis, quorum in manus cura nostra venerit, ne diuulgata, atque incredibilia auidè accepta, veris neque in [a] miraculum corruptis antehabeant. Cæterùm laudante filium pro rostris Tyberio, senatus populusque habitum ac voces dolentum [b] simulatione magis quàm libẽs induebat, domumque Germanici [1] reuirescere occulti lætabantur. Quod principium fauoris, & mater Agrippina [c] spem [d] malè tegens, perniciem adcelerauere. Nam Seianus vbi videt mortem Drusi inultam interfectoribus, sine mœrore publico esse, [e] ferox scelerum, & quia prima prouenerant, volutare secum, quonam modo Germanici liberos peruerteret, quorum non dubia successio. Neque spargi venenum in tres poterãt, [f] egregia custodum fide, & [g] pudicitia Agrippinæ impenetrabili. [h] Igitur contumaciam eius insectari, vetus Augustæ odium, recentem Liuiæ conscientiam exagitare, vt superbiam [i] fœcunditate subnixam popularibus studiis inhiare dominationi, apud Cæsarem arguerent. Atque hæc callidis criminatoribus, inter quos delegerat Iulium Posthumum per [k] adulterium Mutiliæ Priscæ inter intimos auiæ, & consiliis suis peridoneum:

1. senuisse.

OBSERVATIONES.

a *Quæ de magnis viris plerunque narrantur, ea non uti sunt, sed multò maiora, quàm vnquam fuerunt, dicuntur; atque adeò in miracula corrumpuntur.*

b *Non semper qui habitum, vocesque dolentis induit, verè, atque ex animo dolet: species enim illa, atque imitamentum doloris est, cùm interim lætitia occulta est.*

c *Qui populi, aut senatus fauorem erga se, acrem illum quidem, sed occultum nouit, illum, quãtum in se est, celet, donec venerit dies, qua patefieri debet. siquidẽ spes malè tecta multis perniciẽ adcelerauit.*

d *Fœminæ, propter animi impotentiam, spem malè tegere possunt.*

e *Scelestus homo si semel scelere se inquinauit, ac prima ex animo prouenerũt, eò ferox, secum haud dubiè volutabit, quonam modo atrociora aggrediatur, & patret. atque vt ait Seneca de clem. lib. 1. ca. 1. spes improbissimas complectuntur insperata assecuti.*

f *Principes viri, præsertim adolescentuli, atque adeò ij, quorum non dubia est successio, nunquam satis diligenter vitare possunt insidias illorum, qui ad intimam ipsorum amicitiam adhibentur, & propter hanc ipsam, ingentem potentiam iam sunt adepti. quippe nullum est tam atrox facinus, quod non audacia suadeat, & ad quod patrandum, spe dominandi, non impellantur homines. Ideo & cibi, eaque omnia, quæ ad curandum corpus pertinent, quibus principes sustentãtur, ijs duntaxat mandari debent, quorum egregiam erga dominum fidem esse, multis iam rebus cognitum, & perspectum est.*

g *Quemadmodum impudicitia est illud maximum, & atrocissimum flagitium, quo se fœmina inquinare potest; ita ab impenetrabili ipsius pudicitia quid non boni est expectandum? ac proinde quibus tam insignis virtus sat dignis laudibus efferri potest? certè impudicitia Liuiæ Drusum maritum peruertit; pudicitia Aggripinæ filios seruauit.*

h *Qui id agit, vt potentem aliquem peruertat, non simul, ac statim quæ ad eam rem pertinent, patrat, sed criminationes in illum, & odium principis, & aliorum præpotentum incitat, & intendit: denique illius singula & dicta, & facta in crimen detorquet, nimirum semina perniciei: quibus tandem collectis, & simul ingruentibus, ille paruo negotio opprimitur.*

i *Haud dubiè fœminis principibus fœcunditas superbiam addit.*

k *Qui potentem, & clarissimam fœminam adulterio deuicit, ecquid tandem illius opera, apud quem illa plurimùm potest, non consequitur? verè quidem dici potest, impudicitiam, & amores fœminarum alienæ sæpiùs libidini ad atrocissima, & fœdissima quæque ancillari.*

quia

quia Prisca in animo Augustæ valida, anum suapte natura [a] potentiæ anxiam insociabilem nurui efficiebat. Agrippinæ quoque [b] proximi inliciebantur, prauis sermonibus tumidos spiritus perstimulare. At Tyberius [c] nihil intermissa rerum cura, negotia pro solatiis accipiens, [d] ius ciuium, preces sociorum tractabat. Factaque, autore eo, senatusconsulta, vt ciuitati Cibyraticæ apud Asiam, Ægirensi apud Achaiam motu terræ labefactis subueniretur [e] remissione tributi in triennium. Et Vibius Serenus proconsul vlterioris Hispaniæ de vi publica damnatus, [f] ob atrocitatem temporum, in insulam Amorgum deportatur. Carsius Sacerdos reus tanquam [g] frumento hostem Tacfarinatem iuuisset, absoluitur. eiusdem criminis C. Gracchus. Hunc comitem exilij admodum infantem pater Sempronius in insulam Cercinam tulerat. Illic adultus inter extorres & liberalium artium nescios, mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas merces sustentabatur. [h] Nec tamen effugit magnæ fortunæ pericula. Ac ni Ælius Lamia, & L. Apronius, qui Africã obtinuerãt, insontem protexissent, claritudine infausti generis, & paternis aduersis [i] foret abstractus. Is quoque annus legationes Græcarum ciuitatum habuit, Samiis Iunonis, Cois Æsculapij delubro vetustum asyli ius vt firmaretur, petentibus. Samij decreto Amphictyonum nitebantur, queis præcipuum fuit rerum omnium iudicium, qua tempestate Græci conditis per Asiam vrbibus ora maris potiebantur. Neque dispar apud Coos antiquitas. Et accedebat meritum ex loco. Nam ciues Romanos templo Æsculapij induxerant, cùm iussu regis Mithridatis apud cunctas Asiæ insulas, & vrbes trucidarentur. Variis dehinc, & sæpiùs irritis prætorum

OBSERVATIONES.

a *Et ipsæ anus principes potentiæ sunt anxiæ.*

b *Hac arte vtuntur callidi homines ad ea elicienda, quæ apud aliquem occulta sunt; quippe inliciuntur proximi illius, vt & sermonibus, & quibus rebus maximè possunt, quasi doleant, quia ille dolet, aut lætentur, & gratentur illi ob prospera, eum ad illa, quæ cœptat, aut perstimulent; aut saltem cogant eum voces huiusmodi emittere, quæ indices sunt affectuum illius.*

c *Princeps, aut quilibet alius negotiis assuetus vix vnquam intermittere potest rerum curam; negotia, vel in ipsis rebus aduersis pro solatiis accipiens.*

d *Principi hæc cura incumbit, vt ius ciuium, & preces sociorum tractet; hoc est, vt suis ius reddat; exteris, suæ tamen ditionis hominibus, æquum se præbeat, atque eorum preces benignè excipiat.*

e *Boni, & liberalis principis est, subuenire calamitosis, & afflictis, non modò priuatis, sed & prouinciis, & ciuitatibus. quæ si graui aliquo casu sunt perculsæ, cur non ijs ad aliquod tempus tributum remittat?*

f *Et erga damnatos misericordia vtendum est.*

g *Qui frumento hostem iuuit, maiestatis postulari potest.*

h *Clarissimo genere orti etsi eos fortuna depressit, non tamen interdum effugere magnæ fortunæ pericula, nec ipso contemptu interdum tuti esse possunt.*

i *Non est nouũ, filios innocentes aduersis paternis abstrahi. i. patris infelicitatem ad filios peruenire.*

quæstibus, postremò Cæsar de [a] immodestia histrionum retulit. Multa ab iis in publicũ seditiosè, fœda per domos tentari: Oscum quoddá ludicrũ leuissimę apud vulgum oblectationis, eò flagitiorũ & virium venisse, vt autoritate patrum coërcẽdum sit. Pulsi tum histriones Italia. Idẽ annus [b] alio quoque luctu Cęsarem adficir, alterum ex geminis Drusi liberis extinguendo: neq; minùs morte amici. Is fuit Lucillius Longus [c] omnium illi tristium lætorumque socius, vnusq; è senatoribus Rhodij secessus comes. Ita quanquam nouo homini, [d] censorium funus, effigiem apud forum Augusti publica pecunia patres decreuere: [e] apud quos etiam tum cuncta tractabantur, adeò vt procurator Asiæ Lucillius Capito, accusante prouincia, causam dixerit, magna cum adseueratione principis, nõ se ius, nisi in [f] seruitia & pecunias familiares dedisse: [g] quòd si vim prętoris vsurpasset, manibusque militum vsus foret, [h] spreta in eo mandata sua, [i] audirẽt socios. Ira reus, cognito negotio, dãnatur. [k] Ob quá vltionẽ, & quia priore anno in C. Sillanũ vindicatũ erat, decreuere Asię vrbes templũ Tyberio, matriq; eius, ac senatui: & permissũ statuere. [1] Egitq; Nero grates ea causa patribus atque auo, lætas inter audientium adfectiones, qui, recenti memoria Germanici, illum aspici, illum audiri rebantur. aderantque iuueni [l] modestia, ac [2] forma principe viro digna, notis in eum Seiani odijs ob periculum [m] gratiora. Sub idem tempus de flamine diali in locum

1. aut desunt hic multa. aut hæc vsque super asseponenda sunt post illa verba, fidem dempsit.
2. sic supra de Germanico loquens, augebat intuentium visus ipsius (Germanici) species. & lib. 2 histor. Augebat famã ipsius Titi ingenium quantæcunque fortunæ capax, decor oris cum quadam maiestate &c.

OBSERVATIONES.

a *Immodestia histrionum legibus est vindicanda. immodestè autem versari dicuntur, cùm aliqua ab ipsis in publicum seditiosè, aut per priuatorum domos fœda tentantur. hæc cùm accidunt, pellendi sunt prouincia.*

b *Plerunque accidit, vt nihil nobis aduersi eueniat, quod non aliud aliquod, eodem ferè tempore, secum trahat. nam sicut prospera, sic aduersa inter se nexa, & ingata sunt.*

c *Is meritò amicus principis appellari potest, qui tristium omnium, lætorumque socius illi est.*

d *Principes quos valdè dilexerunt, ijs, cùm fato functi sunt, funus quàm honoratissimum curari, eorumque memoriam quibus rebus maximè possunt, coli volunt.*

e *Etsi nouus princeps re ipsa libertatem oppressit, tamen consultè faciet, vt sæpiùs iam obseruaui, si speciem reip. retinebit. certè principe Tiberio, eo qui cuncta ad se traxerat, Senatus Romanus suam maiestatem adeò non amiserat, vt omnia etiam tum apud ipsum tractarentur.*

f *Procurator prouinciæ habet tantùm ius in seruitia, & pecunias familiares principis.*

g *Is mandata principis spernere dicitur, qui in munere sibi mandato maiorem vim, & autoritatem vsurpat, quàm quæ sibi à principe data est.*

h *Is puniri debet qui mandata principis spernit, quia is contẽptus nonnisi à cõtumacia proficiscitur.*

i *Caueat princeps ne iustas ciuitatum, aut prouinciarum querelas vnquam spernat. quinimo se potissimam curam illarum securitatis gerere, omnibus in rebus, ostẽdat. in eosque seuerè animaduertat, à quibus fortè vexatæ sunt. quo facto haud facile dictu est, quantopere sibi hominum studia, & beneuolentiam conciliaturus sit.*

k *Prouinciæ haud satis magnas gratias principibus agere possunt, cùm ab ijs impetrant vltionem in eos, à quibus grauissimè sunt vexatæ.*

l *Princeps adolescens duabus rebus potissimùm commendatur; modestia, & forma principe viro digna.*

m *Odia, & pericula, in quibus coniecti sumus ab ijs, qui inuisi sunt populo, mirum inmodum nos vulgo conciliant.*

Seruij

Seruij Maluginenſis defuncti legendo, ſimul roganda noua lege diſſeruit Cæſar. Nam patritios confarreatis parentibus genitos tres ſimul nominari, ex quîs vnus legeretur vetuſto more: neque adeſſe, vt olim, eam copiam, omiſſa[1] confarreandi adſuetudine, aut inter paucos retenta. pluresque eius rei cauſas adferebat,[a] potiſſimam penes incuriam virorum, fœminarumque. Accedere ipſius ceremoniæ difficultates, quæ conſultò vitarentur, & quando exiret è iure patrio, qui id Flaminium apiſceretur, quæque in manum Flaminis conueniret. Ita[b] medendum ſenatus decreto, aut lege, ſicut Auguſtus quædam ex[c] horrida illa antiquitate ad præſentem vſum flexiſſet. Igitur tractatis religionibus, placitum, inſtituto Flaminum nihil demutari. Sed lata lex,[d] qua Flaminica Dialis ſacrorum cauſa in[e] [2]poteſtate viri, cætera promiſcuo fœminarum iure ageret. Et filius Maluginenſis patri ſuffectus: Vtque[f] gliſceret dignatio ſacerdotum, atque ipſis promptior animus foret ad capeſſendas ceremonias, decretum Corneliæ virgini, quæ in locum Scantiæ capiebatur, LLSXX. & quoties Auguſta theatrum introiſſet, vt ſedes inter Veſtalium conſideret. Cornelio Cethego, Viſellio Varrone Coss. Pontifices, eorumque exẽplo cæteri ſacerdotes, cùm[g] pro incolumitate principis vota ſuſciperẽt, Neronem quoque & Druſum iiſdem diis commendauere,[h] non tam charitate iuuenum, quàm adulatione:[i] quæ, moribus corruptis, perinde, anceps ſi nulla, & vbi nimia eſt. Nã Tiberius haud vnquam domui Germanici mitis, tum verò æquari adoleſcentes ſenectæ ſuæ,[k] impatienter

1. ſ. inter ſacerdotes vſitata, vt hinc, & ex Boëtio in Topic. Cic. colligitur.

2. ſ. ergo hæres mariti etiam ab inteſtato.

ſ. i. periculoſa.

OBSERVATIONES.

a *Cæremoniæ duabus d: cauſis omittuntur; nempe, earum aut incuria, aut difficultate, quæ plerunque ab hominibus conſultò vitatur. Ea re autor ſim ei, qui cæremonias inſtituit, vt ita, nimirum eas inſtituat, vt, quicquid in ea re fit, planum ſit, ac facile; ne ex difficultate illarum contemptus oriatur.*

b *Quemadmodum medicina ægris corporibus ſubuenit, ita leges, & reſcripta principum medentur vitiis, iiſque omnibus, in quibus homines peccare ſolent.*

c *Non ſemper quæ antiquitas inſtituit, ea planè vt ſunt, ſequi debemus: quippe, quæ horrida ſunt, ea ad præſentem vſum flecti, potiſſimùm ſi de ineptis, & ſuperuacuis cærimoniis agitur, debent.*

d *Satis eſt, dummodo ſatisfiat legi, aut conſuetudini ea in re, cuius cauſa lata, & obſeruata eſt. nam cætera haud dubiè mutari, & ad preſentem vſum flecti poſſunt.*

e *Vxor non eſt in poteſtate viri.*

f *Princeps qua maximè ratione poteſt, debet dare operam, vt ſacerdotiis, ac religionibus dignitas accedat.*

g *Pro incolumitate principis, filiorumque illius vota publicè ſuſcipi æquum eſt.*

h *Quæ in honorem mali principis, aut filiorum eius honorificè decernuntur, non tam charitate ipſius, quàm adulatione fiunt.*

i *Moribus corruptis adulatio perinde periculoſa eſt, ſi nulla eſt, & vbi nimia eſt; hoc eſt, tam periculoſum eſt omnino non adulari, quàm fœdè, & nimis humiliter, & odioſè adulari.*

k *Non ſanè mirum eſt, Tiberium impatienter indoluiſſe, Neronem, & Druſum adoleſcentes honoribus, & adulatione æquari ſenectæ ſuæ. quippe, hæc eſt natura principatus, vt princeps ne filium quidem pati poſſit æqualem.*

indoluit: accirosque Pontifices percunctatus est, num id precibus Agrippinæ, aut minis tribuissent. Et illi quidem quanquam abnuerent, modicè perstricti; etenim pars magna è propinquis ipsius, aut primores ciuitatis erant. cæterùm in senatu oratione monuit in posterum, [a] ne quis mobiles adulescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam extolleret. Instabat quippe Seianus, incusabatque, [b] diductá ciuitatem, vt ciuili bello, esse qui se partium Agrippinæ vocent: ac ni resistatur, fore pluris: [c] neque aliud gliscentis discordiæ remedium, quàm si vnus alterue maximè prōpti subuerterentur. Qua causa C. Silium, & Titiū Sabinū adgreditur: [d] amicitia Germanici perniciosa vtrique. Silio, & quòd ingentis exercitus septem per annos moderator, partisque apud Germaniam triumphalibus Sacrouiriani belli victor, [e] quantò maiore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur. Credebant plerique auctam offensionem ipsius [f] intemperantia [1] immodicè iactantis, suum militem in obsequio durauisse, cùm alij ad seditiones prolaberentur: [g] neque mansurum Tyberio imperium si iis quoque legionibus cupido nouandi fuisset. [h] Destrui per hæc fortunam suam Cæsar, [2] imparemque tanto

1. sic lib. 4. hist. Nec ipse (Antonius) deerat arrogantia vocare offensas, nimius commemorandis quæ meruisset.

2. i. eam quę referendæ gratiæ haudquaquam sufficeret.

OBSERVATIONES.

a *Periculosum, atque adeò perniciosum est, mobiles adolescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam extollere. certè illa ætas nunquam satis modestè, arctè, atque intra officij terminos contineri potest.*

b *Potentum factionibus remp. diduci constat: quæ factiones ea re produntur, quòd hi illius, alij huius se partium esse profiteri audent. Eius rei indicia simulatque ad principem delata sunt, ni maturè intestinis malis obuiam it, haud dubiè seditiosorum numerus adeò gliscet, vt inde nonnisi magni tumultus oriri possint.*

c *Non aliud gliscentis in rep. discordiæ remedium est, quàm si vnus, alterue maximè prompti protinus subuertantur ad terrorem cæterorum.*

d *Amicitia illorum, quos princeps odit, nonnisi perniciosa esse potest.*

e *Quò maiore mole magnus, ac præclarus vir procidit, hoc plus formidinis in alios dispergit.*

f *Semper vir magnus cauere debet, ne principem, aut alios præpotentes homines offendat nimia iactantia, & immodica prædicatione rerum ab se gestarum; etsi id non immeritò videtur facere posse. quippe, lacerat animum, & premit frequens meritorum commemoratio; &, vt Comicus ait, est quasi exprobratio immemoris beneficij. cuiusmodi ferè est illud Senecæ de benef. lib. 2. cap. 15. Qui quod dedit, imputat, gratiam destruit; & qui quantum det, ostendit, munus suum non commendat, sed exprobrat.*

g *Etsi fortè vera, tamen odiosa, & intoleranda vox est hæc; non mansurum principi imperium fuisse, si non virtute nostra periculis imminentibus obuiam itum esset: Certè vir prudens modestè de se sentiet, & parcè de rebus ab se gestis loquetur. nam quàm sit periculosum, principem offendere nimia iactantia, & immodica prædicatione rerum ab se gestarum, quàm sæpissimè res ipsa docet.*

h *Cùm inter mortales, principes altissimo loco sint, atque adeò omnia aut possint, aut saltem posse se videri velint, à quo in id loci rediguntur, & per quem perfectum est, vt aliquid appareat esse, quod præstare nō possunt, in hunc immane est, quo odio ferantur. quippe, suam fortunam, quæ ipsi alioqui summa videri poterat, ab eo destrui verè clamitare, & conqueri videntur posse.*

merito

merito rebatur. [a] Nam beneficia eò vsque læta sunt, dum videntur exolui posse: vbi multùm anteuenere, pro gratia odium redditur. Erat vxor Silio Sosia Galla, charitate Agrippinæ inuisa principi. Hos corripi, dilato ad tẽpus [1] Sabino, placitum: immissusque Varro consul, qui paternas inimicitias obtendens, [b] odiis Seiani per dedecus suũ gratificabatur. Precãte 1. cuius exitum memorabit hoc ipso libro.
reo breuẽ morã, [c] dũ accusator cõsulatu abiret, [d] aduersatus est Cęsar: solitũ quippe magistratibus, diẽ priuatis dicere: nec infringendũ cõsulis ius; cuius vigiliis niteretur, ne quod Resp. detrimẽtũ caperet. Propriũ id Tyberio fuit, [e] scelera nuper reperta [2] priscis verbis obtegere. Igitur multa 2. à vetere rep. petitis.
adseueratione, [f] quasi aut legibus cum Silio ageretur, [g] aut Varro consul, aut illud Resp. esset, coguntur patres, silente reo, vel si defensionem cœptaret, non occultante cuius ira premeretur. conscientia belli, Sacrouir diu dissimulatus, victoria [h] per auaritiam fœdata, & vxor Sosia argue-

OBSERVATIONES.

a *Hæc est natura principum, vt se nemini, at verò cunctos mortales sibi deuinctos esse & existiment ipsi, & id ipsum ab omnibus existimari velint. Quòd si fortè accidit, vt ipsi beneficium ab aliquo maius acceperint, quàm vt reddenda gratia pares sint, quia illum hoc facto supra se esse vident (id quod natura principatus nullo pacto ferre potest) tum verò non de honestando illo (id quod pro illius merito sat dignè facere se non posse vident) sed de perdendo cogitant. nimirum, beneficia eò vsque illi, in quem conferuntur, læta sunt, dum videntur exolui posse. vbi multùm anteuenere, pro gratia odium redditur: siquidem è beneficiis transeunt in iniuriam; cui, vt ait Tacit lib. 5. hist. procliuius est, quàm beneficio vicem exoluere; quia gratia oneri, vltio in quæstu habetur.*

b *Quid fœdius, quidue iniquius dici potest, quàm abuti magistratu ad vltionem priuatarum, atque adeò alienarum iniuriarum? certè qui magistratu fungitur parum existimationi, & nomini suo consulit, si tunc temporis priuatis aut alienis odiis indulget; atque autoritate non ad reip. vtilitatem, sed ad augendam rem suam abutitur.*

c *Cùm vnius magistratus vigilijs nitatur, ne quod damnum resp. capiat; dum publica munera exequitur, non debet illi licere, rem suam priuatam ita curare, vt ipse in sua causa iudicet, atque iniqua concertatione, & nimia potentia aduersarium priuatum hominem peruertat.*

d *O malos principes, qui autoritate magistratuum ad scelera, & immanitates abutuntur.*

e *Tyrannus tyrannidem, eaque omnia, quæ ad hanc stabiliendam, & confirmandam pertinent, (quæ sæpissimè sunt teterrima flagitia) priscis verbis, hoc est petitis è vetere rep. nimirum, æqui, honesti, publicæ securitatis ac libertatis obtentu tegit, quasi non sua ipsius, sed reip. salus agatur: cùm tamen hac specie egregiè abutatur ad ea patranda, quæ in animo habet, atque adeò ad corrumpẽdam libertatem, & corroborandum principatum.*

f *Liberæ reip. maxima, & verissima argumenta hæc sunt: cùm nullius potentia æquatur legibus, aut supra illas est: sed vnis his quicquid inter ciues controuersiæ oritur, ex æquo dirimitur. cùm magistratus non cuiusquam potentiæ, aut studiis, per dedecus suum gratificãtur, sed maiestate & æquitate sua nituntur: cùm resp. nullius dominatu opressa seruit, sed singulis libertas æqua est. At verò cùm hæc omnia in contrarium versa sunt, neque vsquam leges, magistratus, aut libertas conspicitur, ibi nullam omnino esse remp. sed cuncta tyrannidem inuasisse dicendum est.*

g *Hic locus nihil aliud continet, quàm irrisionem illius prætextus, siue obtentus, quo vtebatur Tiberius; qui ita in perdendo Silio loquebatur, ac si non priuata odia exerceret, sed Consulis maiestatem reique pub. libertatem defenderet.*

h *Hoc demum rebus ab imperatore fæliciter, & præclarè gestis magnam labem aspergit, victoriã virtute partem auaritia fœdare.*

bantur. Nec dubiè repetundarũ criminibus hærebãt. sed cuncta quæstione maiestatis exercita. & Silius [a] imminentem damnationem voluntario fine præuertit. Sæuitũ tamen in bona, non [b] vt stipendiariis pecuniæ redderentur, quorũ nemo repetebat. Sed liberalitas Augusti auulsa, computatis [c] singillatim quæ [1] fisco petebantur. Ea prima Tyberio erga pecuniam alienam diligentia fuit. Sosia in exilium pellitur, Asinii Galli sententia, qui partem bonorum publicandam, pars vt [d] liberis relinqueretur, censuerat. Contra M. Lepidus quartam accusatoribus secundum necessitudinem legis, cætera liberis concessit. Hunc ego Lepidum temporibus illis [2] grauem, & sapientem virum fuisse comperio. [e] Nam pleraque ab sæuis adulationibus aliorum, in melius flexit: neque tamen temperamenti egebat, [f] cùm æquabili autoritate, & gratia apud Tyberium viguerit. [g] Vnde dubitare cogor, [h 3] fato & sorte nascendi, vt cætera, ita

1 quia bona dãnatorum in fiscum redigebãtur.
2 imitatio Salustij in bello Iugurth. sed in ea difficultate, inquit, Metellũ non minus, quam in rebus hostilibus, magnum, & sapientem virum fuisse comperio, tanta temperãtia inter ambitionem, sæuitiamque moderatum, &c.
3 sic Sen. ep. 16 siue nos inexorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus vniuersi cũcta disponit, siue casus res humanas sine ordine impellit, & iactat, philosophia nos tueri debet.

OBSERVATIONES.

a *Viri clarißimi potentia aduersariorum oppreßi imminentem damnationem voluntario fine præuertunt: ne ad mortem accedant alia ludibria, quæ generosis animus multò sunt grauiora, quàm mors ipsa.*

b *Cui bona ideo publicantur, quia repetundarum crimine tenetur, ei, scilicet, ita eripi debent, vt iis, quibus iniuria priùs extorta sunt, reddantur. quod si non fit, furem ideo damnasse dicemur, vt nobis cedat furtum. quo quid fœdius est?*

c *Principi non est honorificum, damnato aliquo, singillatim ea computare quæ fisco addici possunt. in eo enim se ipse auaritia fœdat, quòd nimia diligentia vtitur erga pecuniam alienam.*

d *Damnatorum bona non omnino liberis eripi debent: quin princeps præstare debet, vt sua in eo cognoscatur humanitas, vt partem bonorum damnati illis vnde viuant, relinquat, ne illos quoque egestas ad flagitia impellat.*

e *Etiam cùm maximè sæuit tyrannis, nempe, corruptißimo sæculo, non est nouum reperiri graues, et sapientes viros, qui sua virtute pleraque ab sæuis aliorum adulationibus in melius flectunt.*

f *Quidam existimant, graui, & sapienti homini, sæculo corrupto, non posse, nec debere esse locum in amicitia principis sæui, ac tyranni. quod quàm falsum sit, ex hoc loco colligi potest. nam sapiens vir sua virtute, & autoritate multis malis obuiam ire; & quæ praua ab sæuis aliorum adulationibus proficiscuntur, ipse in melius flectere potest; si modò adsit illud temperamentum, quod qui adhibet, neque abruptam contumaciam, neque item deforme obsequium sequetur; sed medium iter perget, ambitione, & periculis vacuum; ac nihilominus æquabili autoritate, & gratia apud principem vigere potest. huc illud pertinet quod est in vita Agricolæ; Sciant, inquit, quibus moris illicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse; obsequiumque ac modestiam, si industria, ac vigor adsint, eò laudis excedere, quo plerique per abrupta, sed in nullum rei post vsum, ambitiosa morte inclaruerunt.*

g *Dubitari meritò potest, an fato, & sorte nascendi, ita principum inclinatio in hos, offensio in illos sit; an sit aliquid in nostris consilijs, atque adeo in manu nostra, qui præstemus nos dignos beneuolentia principis; nec tamen fœdè ad deforme obsequiũ delabamur. de quo problemate etsi multa in vtrãque partem à doctißimis viris disputari scio; nec Tacitus quid sententiæ fuerit, palam fecit, tamen dicam ipse quod sentio; fatum, hoc est, eam, quam rebus omnibus imaginamur inditam esse à natura neceßitatem, vinci à consilijs nostris, dummodo à iudicio, & prudẽtia proficiscãtur; quorum vtrique tantum mehercule tribuo, vt, qui his pollet, hunc nihil esse quod non tandem aßequi poßit, putem.*

h *Fato, & sorte nascendi cuncta mortalium ita videntur esse constituta, vt mutari nequeant. similis est locus lib. 6. Annal. Sed mihi, inquit, hæc, ac talia audienti in incerto iudicium est, fatone res mortalium, & neceßitate immutabili, an forte voluantur. quippe sapientißimos veterum, quique sectam eorum æmulantur, diuersos reperies, & quæ sequuntur.*

principum inclinatio in hos, offensio in illos: an sit aliquid in nostris consiliis, liceatque inter [a] abruptam contumaciam, & deforme obsequium pergere iter ambitione, ac periculis vacuum. At Messalinus Cotta haud minus claris maioribus, sed animo diuersus, censuit, cauendum senatusconsulto, vt [b] quanquam insontes magistratus & culpæ alienæ nescii, prouincialibus vxorum criminibus, perinde quàm suis plecterentur. Actum dehinc de Calpurnio Pisone nobili ac feroci viro. Is namque, vt retuli, cessurum se vrbe ob factiones accusatorum, in senatu clamitauerat, & spreta potentia Augustæ, trahere in ius Vrgulaniam, domoque principis excire ausus erat. Quæ in præsens Tyberius ciuiliter habuit. [c] Sed in animo reuoluente iras, etiam si impetus offensionis languerat, memoria valebat, Pisonemque grauiùs secreti sermonis incusauit aduersum maiestatem habiti. Adiecitque in domo eius venenum esse, eumque gladio accinctum introire curiam. Quod [d] vt atrocius vero tramissum. Cæterorum, quæ multa cumulabantur, receptus est reus, neque peractus ob [e] mortem opportunam. Relatum & de Cassio Severo exule, qui sordidæ originis, maleficæ vitę, sed orandi validus, per [f] immodicas inimicitias vt iudicio [g] iurati senatus Cretam amoueretur, effecerat: atque illic eadem actitando, recentia veteraque odia aduertit, bonisque exutus, [h] interdicto igni atque aqua, saxo Seriphio consenuit. Per idem tempus Plautius Siluanus prætor, incertis causis, Aproniam coniugem in præceps iecit. tractusque ad Cæsarem ab L. Apronio socero, [i] turbata mente respondit, tanquam ipse somno grauis, atque eò

OBSERVATIONES.

a *Illorum qui principibus aut parent, aut parere debent, extrema vitia duo sunt; abrupta contumacia, & deforme obsequium. itaque in magnis viris habendus est is, qui non contumaciam sed vigorē, & libertatem animi erga principem, aut Remp. adhibet; nec item se deformi obsequio fœdat, sed fidē & diligentiam cui debet, præstat.*

b *Quia vir ne vxor peccet, prouidere potest, siquid animaduersione dignũ ab illa admissum est, æquè videtur plectendus, atque vxor ipsa, perinde ac si ipse peccasset.*

c *Quædam principes in præsens ciuiliter habent; ob quæ postea, cùm eius rei aliqua occasio est, memoria repetunt iras, quas diu in animo voluerunt.*

d *Interdum sola atrocitas criminis fidem facit, ea quæ obijciuntur, esse falsa.*

e *Opportuna mors dicitur illa, qua quis supplicio, atque ignominiæ eximitur.*

f *Est genus hominum, qui, nisi suscipiendis præpotentum inimicitijs notescere non possunt: quæ tamen in eorum perniciem tandem erumpunt.*

g *Etsi quis à nullo accusatore reus factus est, tamen potest senatus, summusue magistratus, si ei perspectum satis, & cognitum est, hunc maleficam vitam agere, iuratus, hoc est, ex officio, vt iurisconsulti nostri loquuntur, in eum animaduertere.*

h *Qui non contentus miti pœna, flagitia flagitijs cumulat, ac recentia, & vetera odia in se irritat, non mirandum est, si grauius illi aliquid accidit.*

i *Qui falsum aliquid comminiscitur quod iudici respondeat, is nonnisi turbata mente esse potest.*

ignarus, & vxor sponte mortem sumpsisset.[a] Non cunctanter Tyberius pergit in domum, visit cubiculum, in quo reluctantis & impulsæ vestigia cernebantur. Refert ad senatum, datisque iudicibus Vrgulania Siluani auia[a] pugionem nepoti misit. Quod perinde creditum[b] quasi principis monitu, ob amicitiam Augustę cum Vrgulania. Reus frustra tentanto ferro, venas præbuit exoluendas. Mox Numantina prior vxor eius accusata, iniecisse carminibus & veneficiis væcordiam marito,[c] insons iudicatur. Is demum annus populum Romanum longo aduersum Numidam Tacfarinatem bello absoluit. Nam priores duces sibi[d] impetrādo triumphalium insigni sufficere res suas crediderant, hostem omittebant. Iamque tres laureatæ in vrbe statuæ. & adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxiliis, qui Ptolemæo Iubę filio iuuenta incurioso, libertos regios, & seruilia imperia bello mutauerant. Erat illi prædarum receptor, ac socius populandi rex Garamantum, non vt cum exercitu incederet, sed missis leuibus copiis, quæ[e] ex longinquo in maius audiebantur: ipsaque è prouincia[f] vt quis fortunæ inops, moribus turbidus,[a] promptiùs ruebant. quia Cæsar post res à Blæso gestas,[g] quasi nullis iam in Africa hostibus, reportari Nonam legionem iusserat; nec procōsul eius anni P. Dolabella retinere ausus erat,[h] iussa principis magis

a. Octauius Sagitta sub plebei ob interfectum vxorem, lege Cornelia de sicariis condemnatus est. lib. xiij.

a. L. assiluebant, vt loquitur in vita Agric.

OBSERVATIONES.

a *Cùm veritas nonnisi ex recentissimis circumstantijs elici potest, debet princeps, aut magistratus in eo summam adhibere diligentiam, vt ex loco, tempore, ac cæteris circūstantijs quid veri ea de re sit, quamprimum cognoscat. in quo princeps nihil sua persona indignum facit, si ad ea loca non cunctāter pergit, in quibus recentis flagitij vestigia adhuc apparent. adeò vt ipse in eo ius & iniuriam discernere verè queat. Quod vix præstare potest, si non ipse suis oculis cuncta videre, ac suis pedibus, nō alienis, quò oportet, se conferre animum inducat. Vtinam principes multis locis interessent, & singula, quoad ipsorum dignitas patitur, diligenter circumspectarent. neque enim ipsis sæpiùs, vt fit, imponeretur.*

b *Principis occulto monitu interdum ea fiunt, quæ quamuis dura, & sæua, ad vitandam infamiam patrantur; atque ideo imminentibus leuiora videri possunt.*

c *Non est nouum, insontes inquo amplissimi ordinis iudicio damnari.*

d *Hic est mos hominum, vt insignijs virtutis contenti ipsam virtutem omittant. Ita multi duces dum res suas impetrando triumphalium insigni, magis quàm famæ sempiternæ sufficere credunt, hostem omittunt.*

e *Hostium copiæ etsi sunt exiguæ, ac parum in iis est roboris, tamen in re noua, perculsis animis, potissimùm ex longinquo in maius audiri solent.*

f *Simulatque fama nunciat, rerum nouarum autorem agros populari, & prædas agere, omniaque, vt fit, è longinquo in maius augentur, haud dubium est, ipsa è prouincia, in qua tumultus exoriūtur, vt quis fortunæ inops, moribus turbidus est, promptiùs ad illum ruere, eiusque copias auctitare.*

g *Cùm omne belli momentum, quod ab autore rerum nouarum geritur, in illius persona positum sit, certè illo adhuc superstite, acri præsertim viro, quique ex nihilo maximas turbas dedit, bellum nō potest dici confectum: ac proinde, etsi is fortè copijs exutus est, tamen in illius exitium acriter insistendum est, ne iterum hinc illinc auxilia cogere, ac nouos tumultus excitare possit.*

h *Qui suspitioso & sæuo principi obsequium, & operam præstat, hoc sibi semper ante oculos ponat, hinc, inquam, nunquam se dimoueri patiatur, nimirum, vt iussa illius potiùs, quàm quiduis aliud metuat.*

quam

quàm incerta belli metuens. Igitur Tacfarinas disperso rumore, [a] rem Romanam aliis quoque ab nationibus lacerari, eoque paulatim Africa decedere, ac posse reliquos circumueniri, si cuncti, quibus libertas seruitio potior, incubuissent, auget vires, positisque castris, Thubuscum oppidum circũsidet. At Dolabella, contracto quod erat militum, [b] terrore nominis Romani, & quia Numidę peditum aciem ferre nequeunt, primo sui incessu soluit obsidium, locorumque opportuna permuniuit: simul principes Musulanorũ [c] defectionẽ cœptantes securi percutit. Dein quia pluribus aduersum Tacfarinatẽ expeditionibus cognitũ, [d] nõ graui, nec vno incursu cõsectandum hostẽ vagum, excito cum popularibus rege Ptolemæo, quatuor agmina parat, quæ legatis ac tribunis data: & prędatorias manus delecti Maurorum duxere. [e] Ipse consultor aderat omnibus. Nec multò post adfertur Numidas apud castellũ semirutum, ab ipsis quondam incensum, cui nomen Auzęa, positis mapalibus, cõsedisse fisos loco, [f] quia vastis circùm saltibus claudebatur. Tum expeditæ cohortes, alæque quam in partem ducerentur [g] ignaræ, cito agmine rapiuntur. Simulque cœptus dies, & concentu tubarum, ac [h] truci clamore aderant semisomnos in barbaros, præpeditis Numidarum equis, aut diuersos pastus pererrantibus. ab Romanis confertus pedes, dispositæ turmæ, cuncta prælio prouisa: hostibus contra [i] omnium nesciis, non arma, non ordo, non consilium, [k] sed pecorum mòdo, [1] trahi, occidi, capi. Infensus mi-

[1] sic in vita Agric. tum verò patentibus locis grande, & atrox spectaculum, sequi, vulnerare, capere, &c.

OBSERVATIONES

a *Rerum nouarum autor, idemque belli concitor, non tam opibus, & copijs, quas principiò exiguas habet, quàm arte, & falsis rumoribus res suas meliores facit. at verò inter cæteras artes hac vtitur, vt dicat, eum, cuius prouinciam rapeat, quemque sibi hostem delegit, ab alijs quoque hostibus lacerari, paruoque negotio posse circumueniri, si cuncti, quibus libertas seruitio potior est, in id incumbant. hac ratione suas copias hinc inde auctat.*

b *Cuius populi, ducisue nomen victorijs iam est celebre, is etiã parua manu terrorem addit hostibus.*

c *Tempore belli qui defectionem cœptat, quisquis ille est, ad cæterorum terrorem vltimo supplicio afficiendus est.*

d *Vagus hostis non graui, vnoue incursu consectandus est; sed plura agmina parari, & vnumquodque singulis ducibus dari debet; nempe, vt populator ab aliquo ex his excipi possit. quippe alias omnes belli rationes ipse vagus & velox eludet.*

e *Dux exercitus, distributo pluribus ducibus exercitu, ipse omnibus consultor adesse, hoc est, consilio & prudentia cuncta regere debet.*

f *Qui locus vastis circùm saltibus clauditur videtur esse tutus.*

g *Non semper miles debet scire quò ducatur. nam vt Tacit. ait 1. hist. Tam nescire quædam milites, quàm scire oportet, & quæ sequuntur.*

h *Concentu tubarum, ac truci clamore hostes semisomni, & incauti mirum in modũ consternantur.*

i *Nunquam loco adeò fidendum est, licet tutissimo, quin passim vigiles iis in locis disponantur, vbi excipi non possint. sin minùs, & qui tutissimo loco consederunt, ab diligente, & prouido hoste ac strenuis militibus opprimi, nullo negotio possunt.*

k *Difficile dictu est, quantum præstent pauci milites inconditæ hostium turbæ, si modò ipsi disposito ordine militiæ suo quisque loco stat; cunctaque ab ipsis prælio sunt prouisa aduersus hostes omnium nescios; quibus non arma, non ordo, non consilium est. hi certè ab illis; pecorum modo, trahuntur, occiduntur, capiuntur.*

deſtinis apud Brundiſium, & circumiecta oppida: mox poſitis propalàm libellis ad libertatem vocabat agreſtia per longinquos ſaltus & ferocia ſeruitia: cùm velut [a] munere deûm tres biremes adpulere ad vſus commeantium illo mari. Et erat iiſdem regionibus Curtius Lupus quæſtor, cui prouincia, vetere ex more, Calles euenerat. Is diſpoſita claſſiariorum copia, [b] cœptãtem tum maximè coniurationem [c] diſiecit. Miſſuſque à Cæſare properè Staius tribunus cum valida manu, ducem ipſum, & proximos audaciæ in vrbem traxit iam trepidam ob multitudinem familiarum, quæ gliſcebat immenſùm, minore in dies plebe ingenua. Iiſdem conſulibus miſeriarum, ac ſæuitiæ [d] exemplum atrox. Reus pater, accuſator filius. nomen viri, Q. Vibius Serenus, in ſenatũ inducti ſunt, ab exilio retractus, inluuieque ac ſqualore obſitus, & tum catena vinctus perorante filio. Præparatur adoleſcens multis munditiis, alacri vultu, ſtructas principi inſidias, miſſos in Galliam concitores belli, [e] index idem & teſtis dicebat. Adnectebatque Cæcilium Cornutum prætorium miniſtrauiſſe pecuniam; qui tædio curarum, & [f] quia periculum [r] pro [g] exitio habebatur, mortem in ſe feſtinauit. At contra reus [h] nihil infracto animo, [i] obuerſus in filium, quatere vincula, vocare vltores deos, vt ſibi quidem redderent exilium, vbi procul tali more ageret, filium autem quandoque ſupplicia ſequerentur. Adſeuerabatque innocentem Cor-

r. quia vix quiſquam tam atrocis criminis reus abſoluebatur.

OBSERVATIONES.

a *Quæ nullis humanis conſiliis proſperè accidunt, ea munere Deûm fieri dicuntur.*

b *Coniuratio properè, & priùs quàm vires acquirat, diſijcienda eſt, eiuſque ſemina opprimi debent.*

c *Non ſemper dux belli, aut præfectus prouinciæ, cùm periculum eſt in mora, principem conſulere, ſed ex re præſenti quid facto opus ſit, apud ſe perpendere debet; potiſſimùm ſi quid accidit huiuſmodi, vt, ſi non primo quoque tempore naſcenti malo occurritur, inde non parum detrimenti reſp. captura ſit.*

d *Summæ miſeriæ, ac ſæuitiæ exemplum eſt atrox, videre patrem à filio rei capitalis reum fieri.*

e *Parum eſt in illo fidei, qui idem indicem ſe, ac teſtem profitetur, nec alia probatione nititur.*

f *Non eſt mirandum, reum maieſtatis, quamuis innocentem, tædio curarum, & quia quo tempore ſæuit tyrannis tale periculum pro exitio habetur, mortem in ſe feſtinare; eaque ratione ſe principis immanitati, & inimicorum audaciæ, potentiæ, & ludibriis eripere.*

g *Oppreſſa ab vno repub. periculum profectum ab accuſatione maieſtatis ferè pro exitio habetur; hoc eſt, paria ſunt, eſſe iam in ipſo exitio, & eſſe in periculo. quippe tam certum exitium eſt illi, quem princeps aliquid in ſuam maieſtatem commiſiſſe ſuſpicatur, atque ei, qui iam conuictus, & damnatus eſt. nam vt vt res ſe habet, hoc eſt, ſiue is innocens eſt, aut criminis conuictus, certè illi moriendum eſt.*

h *Qui innocens eſt, etſi in ſummo diſcrimine verſatur, tamen nihil infracto animo ſuam ipſe cauſam agit.*

i *Peſſimus certè, ac deteſtandus mos eſt, pati vt filius patri necem ſtruat, ſpecie criminis læſæ maieſtatis. eumque qui vſqueadeo eſt impius, vt tale facinus audeat, non modò falſa aſſerere, ſed & ſummo ſupplicio dignus principi videri deberet. ſi tamen crimen in comperto eſt, laudanda eſt pietas filij in patriam, qui eam proditione, & periculis liberauit. nam patriæ ſalus parentum, & filiorum charitati anteponi debet.*

1. accusatione. nutum, & [a] falsa[1] exterritum. Idque facilè intellectu, si proderentur a lij. Non enim se cædem principis, & res nouas [b] vno socio cogitasse. Tum accusator Gn. Lentulum, & Seium Tuberonem nominat, magno pudore Cæsaris, cùm primores ciuitatis, intimi ipsius amici, Lentulus [c] senectutis extremæ, Tubero defecto corpore, tumultus hostilis, & turbandæ Reip. accerserentur. Sed hi quidem statim exemti. In patrem ex seruis quæsitum. & quæstio aduersa accusatori fuit, qui scelere væcors, simul [d] vulgi rumore territus, robur & saxum, aut [e] parricidarũ pœnas minitãtium, cessit vrbe. ac retractus Rauenna [f] exequi accusationẽ adigitur, non occultãte Tyberio vetus odium aduersum exulẽ Serenum. Nã post damnatum Libonem, missis ad Cæsarẽ literis, exprobrauerat, suum tantùm studiũ sine fructu fuisse: addideratque quædã [g] contumaciùs, [h] [1] quàm tutum apud aures superbas, & offensioni proniores. ea Cæsar octo [i] post annos retulit, medium tempus variè arguens, [k] etiam si tormenta, [l] peruicacia seruorum, contra euenissent. Dictis dein sententiis, vt Serenus more maiorum puniretur, quò [m] molliret inuidiam, intercessit. Gallus Asinius, Gyaro aut Donusa claudendum censeret; id quoque aspernatus est, ege-

1. sic lib. 3. hist. de Antonio loquens, nec sermonibus temperabat, immodicus linguæ. & obsequii insolens. literas ad Vespasianum composuit iactantius, quàm ad principem.

OBSERVATIONES.

a *Et ipsi innocentes falsa accusatione sæpiùs exterrentur.*

b *Non est verisimile quenquam adeò vecordem esse, vt solus, atque vno socio cædem principis, & res nouas, hoc est tumultus bellicos cogitauerit; quin plures ad eam coniurationem adhibiti fuerint.*

c *Quid vero minus simile est, quàm extremæ senectutis homines, & affecto iam corpore remp. turbare, principem prodere, ac tumultus hostiles excitare velle?*

d *Vulgi rumore debitas pœnas minitantis vel impurissimus & audacissimus quisque terretur.*

e *Is parricida meritò dici potest, qui specie atrocis alicuius criminis periculum mortis patri creat.*

f *Accusatorem semel cœptæ accusationis eius criminis, quod aut principis personam, aut remp. spectat, pœnitere non licet. nam & peragenda & exequenda est.*

g *Satis constat, principes habere aures superbas, & offensioni quàm gratiæ proniores. ideo diligenter cauendum est, ne etiam cùm id meritò facere videmur posse, contumaciùs quàm ipsorum dignitas, natura, & aures ferre possunt, loquamur.*

h *Nulla re principes magis offenduntur, quàm contumacia loquentis, aut scribentis.*

i *Principes plerũque beneficiorum statim, iniuriarum adeò nunquam sunt immemores, vt, quæ diuturnitate temporis, atque obliuione extincta credebantur, ea cùm occasio, tempusque adest, proferant in medium. quippe gratia oneri, vltio in quæstu habetur.*

k *Quem princeps perdere statuit, in hunc etsi legibus, & vsitata, ac præscripta iudiciorum forma animaduertere non potest, tamen tot rebus ita miserum circumuallat, atque vrget, vt tandem præceps ad perniciem detur.*

l *Peruicacia propriè est illius, qui se potiùs tormentis lacerari patitur, quàm quidquam ex eo possis exculpere.*

m *Qui remp. oppressit imprimis cauere debet, ne frequentibus maiestatis iudiciis, nimiaque seueritate, inuidia, odiis, ac maledictis laceretur. quòd si fortè populus, aut Senatus atrocitate & sæuitia iam est offensus, protinus qua re maximè potest, ac potissimùm clementia tantam inuidiam mollire debet.*

nam

nam aquæ vtramque insulam referens, [a] dandosque vitæ vsus, cui vita concederetur. Ita Serenus Amorgum reportatur. Et quia Cornutus sua manu ceciderat, actum de [b] præmiis accusatorum abolendis, si quis maiestatis postulatus ante perfectum iudicium se ipse vita priuauisset. Ibaturque in eam sententiam, nì duriùs, contraque morem suum palam pro accusatoribus Cæsar [c] inritas leges, Remp. in præcipiti conquestus esset. [d] Subuerterent potiùs iura, quàm custodes eorum amouerent. Sic delatores, [e] genus hominum publico exitio repertum, & pœnis quidem nunquam satis coërcitum per præmia eliciebâtur. His tam adsiduis tamque mœstis modica lætitia interiicitur, quòd C. Cominiū equitem Romanum probtosi in se carminis conuictum [f] Cæsar precibus fratris, qui senator erat, concessit. Quò magis mirum habebatur, [g] gnarum meliorū, & quæ fama [h] clementiā sequeretur, tristiora malle. Neq; enim [i] socordia

1. quarta bonorum parte quæ ipsis cedebat.

OBSERVATIONES.

a *Cui aliquid datur, illa omnia eidem censentur esse data, sine quibus illud esse non potest. ita, cui vita conceditur, huic dandi sunt vitæ vsus. hinc discant illi, qui damnatos attinent triremibus, aut carcere, eosque loco pecudum, aut deteriore, vt fit, habent, nullum ipsorum erga miseros beneficium extare. neque enim satis est, vitam concedere, si non & illa accedant, sine quibus hæc vita nullo pacto transigi potest.*

b *Eccui mirum sit, sub tyrannide plus accusatorum, quàm aliorum hominum esse, cùm huic teterrimo hominum generi præmia sint proposita?*

c *Tyranni permagni interest esse delatores, nempe, tyrannidis, suæque sæuitiæ ministros. quippe, si hi nulli essent, irrita suarum legum acrocitas esset, cùm horum opera homines legibus pœnas dent. ideoque ij legum custodes appellentur.*

d *Paria sunt subuertere iura, & iurium custodes amouere.*

e *Deferre eum, qui in principem, aut in Remp. peccauit, aut communem hominum societatem læsit, vnicuique non solùm honestè licet, sed cuicunque publica salus curæ est, debet. Sed obseruare, & quid quisque agat, scrutari, ac singula hominum dicta iuxta, & facta in crimen ideo detorquere, vt princeps, cùm optimum quemque euerterit, veluti frenis omnibus exolutus, pro arbitratu, in rep. grassetur, hoc demum illud est, quod atrocissimum, & fœdissimum ministerium est. porrò qui scelestam, atque atrocem hanc operam principi præstant, hos publico exitio natos meritò dixeris.*

f *Princeps nouus, quique ad corroborandam potentiam vtitur delatoribus, ac frequenter exercet iudicia maiestatis, inter tot assidua, & mœsta iudicia debet interiicere aliquod specimen clementiæ, iis in criminibus; quæ etsi videri possunt atrocissima, quia læsa est ipsius principis maiestas, tamen talia sunt, vt plus laudis condonando, quàm vtilitatis condemnando consequatur; cuiusmodi est crimen scripti in ipsum carminis probrosi; siquidem non facta, sed dicta, à quibus haud multùm periculi est, condonantur.*

g *Quosdam eo ingenio præditos videas, vt quamuis gnari sint meliorum, probeque intelligant, quàm prospera fama virtutes sequatur, tamen ad deterrima quaque se applicent.*

h *Inter omnes virtutes, quæ esse in principe debent, nulla gratior est, nec quam melior sequatur fama, quàm clementia, virtus hominibus gratissima.*

i *Qui socordia peccat, huic ignosci fortè potest. Sed qui gnarus meliorum deteriora sequitur, hunc ne salus quidem ita seruet, quin nequam perditusque sit.*

peccabat, nec [a] occultum eſt, quando ex veritate, quando adumbrata lætitia facta imperatorum celebrentur. [b] quin ipſe [1] compoſitus aliàs, & velut [2] eluctantium [3] verborum, ſolutiùs, promptiuſque eloquebatur quoties ſubueniret. At P. Suillium quæſtorem quondam Germanici, cùm Italia arceretur conuictus [c] pecuniam ob rem iudicandam cœpiſſe, amouendum in inſulam cenſuit, tanta contentione animi, vt & iurando obſtringeret è Rep. id eſſe. [d] Quod aſperè acceptum ad præſens, [e] mox in laudem vertit, regreſſo [4] Suillio, quem vidit ſequens ætas præpotentem, venalem, & Claudij principis amicitia diu [f] proſperè, nunquam bene vſum. Eadem pœna in Catum Firmium ſenatorem ſtatuitur, tanquam falſis maieſtatis criminibus ſororem petiuiſſet. Catus, [5] vt retuli, Libonẽ inlexerat inſidiis, deinde iudicio perculerat. Eius operæ [g] memor Tyberius, ſed alia prætendens, exilium deprecatus eſt. Quò minus ſenatu pelleretur, non obſtitit. Pleraque eorum quæ retuli, quæque referam, [h] parua forſitan & leuia memoratu videri nõn neſcius ſum. Sed nemo Annales noſtros cum ſcriptura eorum [6] cõtenderit, qui veteres populi Romani res compoſuere. Ingentia illi bella, expugnationes vrbium, fuſos captoſque reges, aut, ſi quando ad interna præuerterent, diſcordias conſulum aduerſum tribunos, agrarias frumentariaſque leges, ple-

1. i. artificium in loquendo adhibens. 2. quæ non temerè, ſed ex accurato verborũ delectu prius habito ita promebat, vt appareret, ea vna eſſe ſepoſita, & delecta, quibus obſcuri, & implicíti ſenſus non perſpicerentur quidem, ſed tantum oſtenderẽtur. dicit autem eluctantium, i. nonniſi ægrè & magno conatu prodeuntiũ ex illo ore. quaſi illa verba prius cum aliis pugnare, eaque ſuperare debuerint, quã ea Tyberius digna cenſuiſſet, quibus ambigua & obſcura mens velaretur. 3. nempe artifex. 4. de quo ſic lib. 13. ſæuus accuſandis reis Suillius, exquiſitiorem Domitium adulatione, &c. 5. lib. 2. 6 contulerit, & compararit.

OBSERVATIONES.

a *Etſi tyrannis cuncta adeò corripuit, vt metu homines quamuis deterrimum principem laudibus efferre cogantur, tamen non occuli poteſt quando ex veritate, hoc eſt, ſponte quiſque ſua, & quia ita ſentit, & quando adumbrata lætitia facta principum celebrantur. hinc colligi poteſt; boni principis maximum hoc eſſe argumentum, cùm non adumbrata lætitia, ſed ex veritate ipſius facta celebrantur; & quæ quiſque de eo palam loquitur, ea ſentit, & remotis arbitris, æquè atque in concione extollit.*

b *Cùm naturæ humanæ proprium ſit, ſuccurrere miſeris, & opem ferre periclitantibus, & ipſimet nequam homines, quibuſque nocendo, & maleſaciendo plus boni eſt, quàm iuuando, ac benefaciendo, quoties in perniciem alicuius aliquid machinantur, vix exitum impeditæ, ambiguæ, & obſcuræ orationis reperire poſſunt; contra, quoties iuuant, & benefaciunt, quia id per ſe planum eſt, nullaque arte in eo opus eſt, ſolutiùs promptiúſque, atque adeò magis ſecundum naturam loquuntur.*

c *Qui pecuniam ob rem iudicandam cœpiſſe conuictus eſt, is legibus pœnas dare debet.*

d *In iudiciis capitis princeps in benigniorem ſententiam ſemper inclinare debet; ut quantum laudis, proſperæque famæ ex clementia fortè adeptus eſt, tantumdem dedecoris & infamiæ poſtea adeat ob nimiam aſperitatem, & atrocitatem.*

e *Cui iniuria indignè fit, huius nos calamitas ad miſericordiam adducit. quòd ſi ſequens eius vita palam facit eum, omnium hominum iudicio, non modò illa, ſed atrociori pœna fuiſſe perquàm dignum, quæ erga illum priùs fuit miſeratio, illud eſt odium hominis nequam, & flagitioſi. hoc pacto pœna non immeritò præit delicto.*

f *Proſperè vti amicitia principis non eſt argumentum probitatis. quippe, aliud eſt proſperè, aliud bene vti. bene vtuntur ſoli boni viri, ac reip. & principis magis, quàm ipſius fortunæ amantes. at verò proſperè etiam vti poſſunt ſubdoli, adulatores, venales homines. id quod ſæpiùs quàm eſt è rep. accidere videmus.*

g *Si princeps ſibi, rebuſque ſuis ſedulam operam præſtari cupit, certè eius, cùm occaſio, tempuſque adeſt, memor eſſe debet.*

bis

bis & optimatium certamina libero egressu memorabant. Nobis in arcto & inglorius labor. Immota quippe, aut modicè lacessita pax, mœstæ vrbis res, & princeps proferendi imperij incuriosus erat. Non tamen sine vsu fuerit, introspicere illa primo aspectu [a] leuia, ex quîs magnarum sæpe rerum motus [1] oriuntur. [b] Nam [c] cunctas nationes & vrbes populus, aut primores, aut singuli regunt. delecta ex his & constituta Reip. forma laudari faciliùs, quàm euenire, vel si euenit, [d] haud diuturna esse potest. Igitur vt olim plebe valida, vel cùm patres pollerent, [e] noscenda vulgi natura, & quibus modis temperanter haberetur, senatusque & optimatium ingenia qui maximè perdidicerant [f] callidi temporum & sapientes credebantur: sic conuerso statu, [2] neque alia rerum, quàm si vnus imperitet, hæc conquiri tradique in rem fuerit: quia [g] pauci prudẽtia, [h] honesta ab deterioribus, vtilia ab noxiis discernunt, [3] plures [i] aliorum euentis docentur. cæterùm [k] vt profutura, ita minimum oblectatio-

1. sub principatu.
2. nõ aliud tra. d potest, ... quod sub principe agitur.
3. quorum gratia historia scribitur.

OBSERVATIONES.

a *Quædam primo aspectu videntur esse leuia, ex quibus magnarum sæpe rerum motus oriuntur. porrò hæc huiusmodi sunt, vt ea prudentes non solùm non omittant, verùm etiam, tanquam maximarum rerum semina diligenter animaduertant, atque adeò introspiciant.*

b *Nulla natio est, apud quam non certa aliqua reip. forma constituta sit.*

c *Omnes nationes, & vrbes reguntur aut à populo, aut à primoribus, aut à singulis: hoc est, hæ sunt omnino reip. formæ, popularis, paucorum, & vnius.*

d *Res ipsa docet, rem esse vehementer arduã, è singulis eam reip. formam deligere, cuius quæque gẽs capax sit, ac proinde quæ laudari, euenire, ac diuturna esse poßit.*

e *Nullum sub sole imperium est, quod diuturnum, aut fuerit, futurumue sit. quippe quod hodie regnum est, id ab concitata fortè multitudine merum populi imperium fiet. hoc item post aliquem ambitum annorum sensim in paucorum potentiam cedet. ac rursus cùm horum quisque reliquos præminere velit, ac parem ferre poßit neminem, is, qui opibus, celebritate famæ, potentia, fortuna cæteris præstat, non mirum est, si tandem cuncta ad se vnum trahit: ita vnde primùm discesserat, resp. ad regnum redit.*

f *Rerum humanarum nullus omnino gnarus esse potest, si non illius reip. in qua est, formam, naturamque nouit. quæ cognitio eò referri debet, vt scias penes quem est rerum summa. nam si est, vt populus rerum potiatur, noscenda est eius natura, quibusque modis valida, & ferox multitudo temperanter haberi poßit: quòd si patres pollent, & horum ingenia quibus rebus capiantur, ac versari commodè poßint, sciendum est. At verò si vnus imperitat; tum verò elaborandum est, vt illius ingenium, mores, naturam, perdiscamus.*

g *Sapiens ab insipiente non alia re dignoscitur, quàm hac vna, si scit vti, ac seruire temporibus. certè non alius ad capessendam remp. vocari debet, quàm qui temporum callidus est. quippe, qui ad hunc sapientiæ gradum peruenit, hunc planè præsentem Deum homines habere possunt.*

h *Quotusquisque tantùm iudicio, & prudentia valet, vt honesta ab deterioribus, vtilia ab noxiis discernat? Is ergo & prudentißimus, & sapientißimus meritò dici potest, qui tantùm iudicio valet, vt non expectatis aliorum euentis, quid expediat, atque amplectendum; quid item vitandum sit, nouit.*

i *Finis & potissimum historiæ munus est, vt aliorum euentis quisque doceatur; atque ex illis quid sibi, suæque Resp. expediat, capiat; quod item fœdum inceptu est, idem fœdum exitu esse putet.*

k *Ita ferè comparatum est, vt, quæ profutura sunt, ea minimùm oblectationis afferant.*

nis adferunt. [a] Nam [b] ſitus gentium, varietates prœliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum. Nos [c] ſæua iuſſa, continuas accuſationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium, & [d] eaſdem [e] exitu cauſas coniungimus, [f] obuia rerum ſimilitudine, & ſatietate. Tum quòd antiquis ſcriptoribus [g] rarus obtrectator. [h] neque refert cuiuſquam Punicas, Romanasue acies lætiùs extuleris. At multorum, qui Tyberio regente pœnam vel infamias ſubiere, poſteri manēt. Vtque familiæ ipſæ iam extinctæ ſint, reperies qui ob ſimilitudinem morum [i] aliena malefacta ſibi obiectari putant. [i] Etiam [k] gloria ac virtus infenſos habet, vt animus ex propinquo diuerſa arguens. Sed ad incœpta redeo. Cornelio Coſſo, Aſinio Agrippa Coss. Cremutius Cordus poſtulatur, [l] nouo, ac tunc primū audito crimine, quòd editis annalibus, lau-

i. ſic Salluſt. plerique quæ delicta reprehenderis, maleuolentia dicta putant: vbi de magna virtute, atque gloria bonorum memores, quę ſibi quiſque facilia factu putat, æquo animo accipit ſupra ea veluti ficta pro falſis ducit.

OBSERVATIONES.

a *Cùm omnis hiſtoria lectorem retinere, redintegrare, poſtremò docere debeat, perſæpe accidit, propter rerum, ac temporum naturam, quæ in hiſtoriis traduntur, vt aliæ plus delectationis, aliæ plus doctrinæ contineant. has nunquam de manibus deponet is, qui doceri, & erudiri magis, quàm delectari vult.*

b *Varietas earum rerum, quæ permultæ, ac diuerſæ ab hiſtoriæ ſcriptoribus narrantur, cuiuſmodi ſunt ſitus gentium, varietates prœliorum, clari ducum exitus, retinent, ac redintegrant legentium animos tantùm; nec docent, ſed delectant.*

c *Hæc ſunt maxima, & potiſſima argumenta tyrannidis; ſæua iuſſa; non modò frequentes, ſed nunquam intermiſſæ, atque adeò continuæ accuſationes; fallaces amicitiæ; pernicies innocentium.*

d *Prudens rerum geſtarum ſcriptor ſingulas rerum cauſas exitu coniungit, hoc eſt, docet ab iiſdem cauſis eoſdem ſemper effectus eſſe expectandos; quod potiſſimum eſt eius munus.*

e *Nihil planiùs cauſam, & principium qualia fuerint, oſtendit, quàm exitus.*

f *Errat quiſquis exiſtimat, alias res hodierno die agitari, quàm quæ olim, & omni tempore fuerunt. quippe, qui veterum ſcripta peruolutabit, is ſi priſca cum præſentibus conferre volet, obuiam vbique habebit rerum ſimilitudinem.*

g *Cùm inter præſentes nunquam non deprehendatur æmulatio, atque interdum inuidia, non eſt mirum, recentes ſcriptores ſemper diuerſis obtrectatorum ſtudiis eſſe obnoxios.*

h *Quæ de priſcis memorantur, pro his, aut contra ea nemo pugnat; neque enim cuiuſquam refert, hos an illos lætiùs extuleris: ſed quæ de iis traduntur, qui paucis ab hinc annis fato functi ſunt, ac ſæpiùs pares ipſorum improbitati exitus inuenerunt, de iis periculoſum eſt vera tradere, nempe perſcribere dedecora, pœnas, & infamiam illorum, quorum etiam poſteri manent. Ceterùm quamuis illorum familiæ ſint extinctæ, nec quiſquam poſterorum de eo conqueri poſſit, quòd ipſorum maiores ab hiſtoriæ ſcriptore æterna infamiæ labe aſperſi ſunt, tamen quidam reperiuntur eo ingenio, vt aliena malefacta, (quia iiſdem ſe flagitiis teneri ſatis ſciunt) ſibi obiectari, id verò æquo animo pati non poſſint. quòd ſi quos laudibus extuleris, nunquam deerunt, qui inuidia adducti, ea vera eſſe negent. vſqueadeò arduum, & intutum eſt recentem ſcribere hiſtoriam.*

i *Hoc præſtat hiſtoria ceteris ſcriptis, quòd tantum apud eos poteſt, quibus pectus ſapit, vt hi laudibus ad gloriam, infamia ab flagitiis deterreantur; quippe illorum iudicia verentur, quorum ſcripta æternùm manſura aliis decus, aliis infamiam in infinita poſteritate allatura ſunt.*

k *Improbi homines vt ſimilibus ſui malè dicatur, nunquam pati poſſunt. Siquidem aliena malefacta ſibi obiectari putant. gloria item, ac virtus aliorum ipſos infenſos habet, vt animus ex propinquo diuerſa à virtutibus, quas auerſantur, arguens.*

l *Cùm reſp. à tyranno eſt oppreſſa, non facta ſolùm, verùm etiam dicta paulò liberiora vſqueadeo ferri non poſſunt, vt ob ea homines virtute præſtantes veniant in periculum capitis.*

data

datoq; M. Bruto, C. Cassiũ Romanorum [a] vltimum dixisset. Accusabant Satrius Secundus, & Pinarius Natta, Seiani clientes. [1] Id perniciabile reo. & Cæsar truci vultu defensionẽ accipiens. quam Cremutius relinquendæ vitæ certus, in hunc modum exorsus est: [b] Verba mea P. C. arguuntur; adeò factorum innocens sum; Sed neque hæc in principem, aut principis parentem, [c] quos lex maiestatis amplectitur. Brutum, & Cassium laudauisse dicor. Quorum res gestas cùm plurimi composuerint, nemo sinè [d] honore memorauit. Titus Liuius [e] eloquẽtiæ ac fidei præclarus in primis, Gn. Pompeium tantis laudibus tulit, vt Pompeianum eum Augustus appellaret. [f] Neque id amicitiæ eorum offecit. Scipionem, Afraniũ, hunc ipsum Cassiũ, hunc Brutũ, nusquã latrones & patricidas, quæ nunc [g] vocabula imponuntur, sæpe vt insignis viros nominat. Asinij Pollionis scripta egregiam eorumdem memoriam tradunt. Messala Coruinus imperatorem suum Cassium prædicabat. Et vterque opibusque atque honoribus peruiguere. Marci Ciceronis libro quo Catonem cœlo æquauit, quid aliud dictator Cæsar, [h] quàm rescripta oratione, velut apud iudices, [i] respondit? Antonij epistolæ, Bruti conciones, falsa quidem in Augustum probra, sed multa cum acerbitate habent. Carmina Bibaculi & Catulli referta contumeliis Cæsarum leguntur. Sed ipse diuus Iulius, ipse

1. potentia Seiani.

OBSERVATIONES.

a *Quos vitia arguunt esse degeneres, hi immeritò vsurpant nomen maiorum suorum. certè post reges exactos vsque ad vltima illa castra, in quibus à Bruto fæliciter pugnatum postquam fuit, liberto Cassius ceruicem interritus præbuit, extinctum verè dici potuit Romanum nomen. quippe, Romanum esse, ante illum diem, nihil aliud erat, quàm liberum esse, atque adeò aliis gentibus imperitare & velle, & posse. cuius libertatis, & ingentis altitudinis animi cùm sub principibus nulla etiam vestigia apparerent, qui tam fœdam seruitutem vni seruiebant, immeritò Romani dicebantur.*

b *Illum factorum innocentem esse verisimile est, cuius tantum verba arguuntur.*

c *Qui intemperanter loquitur in principem, aut principis parentem, aut filios, is lege maiestatis, quæ omnes pariter complectitur, tenetur.*

d *Assertores, ac vindices libertatis, etiam sub atroci principe, semper honorificè nominantur. adeò grata est libertas etiam ijs, qui illius bona non norunt.*

e *Eloquentia & fides sunt propriæ laudes illius qui historiam scribit.*

f *Virtus, & præstantia laudanda, & celebranda etiam in hoste est. nam cùm virtus virtutem nunquam odisse possit, magnus, ac præstans vir nunquam ægrè feret, magnum item, ac præstantem virum ijs laudibus celebrari, quas meritus est, atque ex veritate laudari.*

g *Ab iis, qui eò vsque sunt seruili ingenio, vt libenter seruitutem seruiant, vindices libertatis, acresque eius assertores latrones vocantur, & parricidæ.*

h *Viri præclari siquando laudes aduersarij sui audiunt, non irascuntur. sed ipsi dictis, scriptisque pariter purgant se, ac respondent, ac si apud iudices res agatur. idque nihilominus præstant, etsi ipsi non verbis, sed gladiis rem gerere, eosque quibus respondent, æquè perdere, atque ipsis respondere possunt. nempe, hæc est illa moderatio animi, quàm soli homines excellenti virtute in summa fortuna retinent.*

i *Qui laudat aduersarium meum, is satis ostendit, sibi quæ à me geruntur, non probari.*

diuus Augustus & [a] tulere ista, & reliquere, haud facilè dixerim, moderatione magis an sapientia. Namque [b] spreta exolescũt: si irascare, adgnita videntur. Non attingo Græcos, quorum non modò [c] libertas, etiam libido impunita. Aut si quis aduertit, [d] dictis dicta vltus est. Sed [e] maximè solutum, & sine obtrectatore fuit, prodere de iis, quos [f] mors [g] odio aut gratiæ [*] exemisset. Num cum armatis Cassio & Bruto, ac Philippenses campos obtinentibus, [h] belli ciuilis causa populum per conciones incendo? [*] an illi quidem septuagesimum ante annum perempti, quo modo imaginibus suis noscuntur, [i] quas nec victor quidem aboleuit, sic partem memoriæ apud scriptores retinent? suum [k] cuique decus posteritas rependit. Nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modò Cassij & Bruti, [l] sed etiam mei meminerint. Egressus dein senatu, [m] vitam abstinentia finiuit. Libros per ædiles [n] cremandos cẽsuere patres; & [o] man-

g. ac proinde verissimè de ipsis scribuntur.

a. legr. at.

OBSERVATIONES.

a *Princeps nouus, omnibus in rebus, moderationem præ se ferre debet, etiam in iis, quæ in se præcipuè dicta, aut acerbè atque adeò falsò scripta sunt. nam contumelias si non solùm æque, verùm etiam forti, atque alacri animo feret, vtramque virtutem ostendet, nimirum, moderationem, & sapientiam.*

b *Qui tanta virtute præditus est, vt ne cogitet quidem flagitium, is à nemine sibi contumeliam dici posse existimabit; & si dicetur, quia immerito sibi dici scit, spernit. quippe ita comparatum est, vt, si quæ in te dicuntur, spernas, exolescant; si irascare, agnita videantur, ac proinde eorum reum te esse satis confiteare.*

c *Alia est loquendi, scribendique libertas, alia est libido: illa nonnisi à virtute, hæc à procacitate proficiscitur.*

d *Dicta dictis, facta factis vlcisci ac refellere debemus.*

e *Cur non debet esse liberum, scribere, aut loqui de ijs, quos mors gratiæ, & odio exemit?*

f *Mors eximit homines odio, & gratiæ. i. mortuum neque quisquam odit, siue plus æquo fauet.*

g *Aut odio, aut gratia præpediti historiæ scriptores id assequuntur, vt suis scriptis parum insit fidei.*

h *Aliud est, seditiosis vocibus populum per conciones incendere; & ciuile bellum concire; & aliud scribere res gestas illorum, quos mors & gratiæ, & odio exemit, etsi hostes fuerunt illorum, à quibus qui nunc rerum potiuntur, prognati sunt.*

i *Nulla satis magna causa videtur esse, quapropter is, qui remp. occupauit, imagines, aut memoriã illorum aboleat,, qui se acres libertatis vindices præstiterunt. Siquidem ea re multitudini, aliqua ex parte satisfit; nec ideo in se princeps odia hominum intendit.*

k *Vna posteritas, ac præter ipsam nemo rectè iudicare potest; ideo suum illa cuique decus rependere dicitur. quod nunquam faciunt præsentes, æmulatione, & inuidia præpediti.*

l *Non modò libertatis vindices laude sunt digni, verùm etiam qui illorum res gestas posteris tradunt; ijsque quas meriti sunt, laudes tribuunt.*

m *Vir magnus, & præclarus, cùm potentia aduersariorum, & iniquitate iudicum, interitum sibi instare videt, mauult vitam relinquere, quàm pati vt ea sibi, ab ijs, quos sibi infensos videt, eripiatur. quod factum nonnisi ad animi magnitudinem referri potest.*

n *Qui libri aliquid continent in Deum, aut in principem, & remp. publico decreto cremari, ne pessimo doctrinæ genere homines imbuantur, debent.*

o *Vix fieri potest, vt libri, quamuis publico decreto cremantur, ita extinguantur, vt non occultati maneant, ac tandem edantur.*

serunt

ſerunt occultati & editi. [a] Quò magis ſocordiam eorum irridere libet, qui præſenti potentia credunt extingui poſſe etiam ſequentis æui memoriam. [1] Nam contra, [b] punitis ingeniis gliſcit autoritas. Neque aliud externi reges, aut qui eadem ſæuitia vſi ſunt, [c] niſi dedecus ſibi atque illis gloriam peperere. Cæterùm poſtulandis reis, tam continuus annus fuit, vt feriarum Latinarum diebus præfectum vrbis Druſum auſpicandi gratia tribunal ingreſſum adierit Calpurnius Saluianus in Sextum Marium. Quod à Cæſare palam [d] increpitum cauſa exilij Saluiano fuit. Obiecta publicè Cyzicenis [e] incuria cęremoniarum diui Auguſti, additis violentiæ criminibus aduerſum ciues Rom. Et [f] amiſere libertatem, quam bello Mithridatis meruerant circunſeſſi, nec minùs ſua conſtantia, quàm præſidio Luculli, pulſo rege. At Fonteius Capito, qui proconſul Aſiam curauerat, abſoluitur, comperto ficta in eum crimina per Vibium Serenum. neque tamen id Sereno noxæ fuit, [g] quem odium publicum tutiorem faciebat. Nam vt quis diſtrictior accuſator, velut [h] ſacroſanctus erat: leues, ignobiles pœnis adficiebantur. Per idem tempus Hiſpania vlterior, miſſis ad ſenatum legatis orauit, vt [i] exemplo Aſiæ delubrũ

1 ſic lib. 14. eſcuſtumq; Velentonem Italia depulit (Nero) & libros exuri iuſſit conquiſitos, lectitatoſque donec cũ periculo parabantur, mox licentia habendi obliuionem attulit.

OBSERVATIONES.

a *Mera ſocordia eſt, nec ſatis irrideri poſſunt ij, qui exiſtimant, præſenti potentia extingui poſſe ſequentis æui memoriam. certè tyranni dum viuunt, terrere homines, ne loquantur, aut ſcribant, poſſunt; ſed præſtare, vt eorum, quæ geruntur, memoria extinguatur, vix tempus, nedum ipſi poſſunt. In eo autem ſocordia eſt, quòd dum rerum memoriam ſæuitia, & ſupplicijs abolere ſtudent, non animaduertunt illam magis augeri, ac punitis gliſcere ingentem autoritatem. ſimile eſt illud quod legitur in vita Agric. legimus, inquit, cùm Aruleno Ruſtico Pætus Thraſea, Herennio Senecioni Priſcus Heluidius laudati eſſent, capitale fuiſſe; neque in ipſos modò autores, ſed in libros quoque eorum ſæuitum; delegato Triumuiris miniſterio, vt monimenta clariſſimorum ingeniorum in comitio, ac foro vrerentur. ſcilicet, illo igne vocem pop. Romani & libertatem Senatus, & conſcientiam generis humani aboleri arbitrabantur.*

b *Cùm princeps aliquid extingui, & aboleri ſtudet, conſultè faciet, ſi id non ſummo ſtudio, vt ferè fit, vetabit, ſed quaſi illud huiuſmodi ſit, vt negligi debeat, ita ipſe reuera negliget; & idipſum tempore vaneſcere ſinet. ſiquidem conſtat, neglecta per ſe ipſa perire; at vero punitis ingentem gliſcere autoritatem; ac ſi aliquid tam magni momenti contineant, quod pœna coerceri debuerit.*

c *Sæuitia regum, ac tyrannorum ipſis dedecus; & ijs qui ſui ſæculi res geſtas liberè, & verè ſcripſerunt, ingentem autoritatem & gloriam addit.*

d *Non ſolùm intempeſtiuè, verùm etiam impudenter facit is, qui reum accuſare audet apud magiſtratum religionis, aut reip. gratia tribunal ingreſſum. huius impudentia exilio, aut alia pœna multari debet.*

e *Cæremoniæ inſtitutæ in honorem principis à nemine negligi debent. ſiquidem illarum incuria palam facit, de noſtra in illum obſeruantia aliquid eſſe deminutum.*

f *Merita malefactis ſequentibus aboleri conſtat.*

g *Quàm ſæpiſſimè fit, vt, qui tyranno eſt mirè gratus, hunc omnes oderint, propter fœda miniſteria. quod publicum odium eum aduerſus maxima pericula tutum reddit.*

h *Sæuiente tyranno ferè fit, vt, qui inſignitè ſunt improbi, at ſceleſtam operam illi præſtant, velut ſacroſancti habeantur, hoc eſt, eos violare religio ſit. cæteri verò, i. ij, quorum ad improbitatem aliquis etiam cumulus accedere poteſt, tanquam leues, & ignobiles pœnis afficiantur.*

i *Cur princeps lætetur cauſa magna eſt, cùm prouincias de officio, veneratione, cultu erga ſe certare videt.*

Tyberio matrique eius extrueret: qua occasione Cæsar, [a] validus alioqui spernendis honoribus, & [b] respondendum ratus iis, quorum [c] rumore arguebatur in ambitionem flexisse, huiuscemodi orationem cœpit: Scio P. C. [d] cōstantiam [e] meam à plerisque desideratam, quòd Asiæ ciuitatibus nuper idem istud petentibus nō sim aduersatus. ergo & prioris [f] silentij defensionem, & quid in futurum statuerim simul aperiam. Cùm diuus Augustus sibi atque vrbi Romæ templum apud Pergamum sisti non prohibuisset, [g] qui omnia facta, dictaque eius * vice legis obseruem, placitum iam [h] exemplum promptiùs secutus sum, quia [i] cultui meo veneratio senatus [k] adiungebatur. Cæterùm vt semel recepisse, [l] veniam habuerit, ita per omnes prouincias effigie [m] numinum sacrari ambitiosum, superbum. & [n] vanescet Augusti honor, si [o] promiscuis

* loco.

OBSERVATIONES.

a *Princeps eo ipso summum honorem consequitur, quòd se spernendis honoribus validum præbet.*

b *Quæ propter vitia princeps malè audit, in singulas occasiones intentus esse debet, vt his qui de ipso secus, quàm par est, loquuntur, respondeat.*

c *Sub atroci tyranno, quem nemo ob flagitia, & turpitudines arguere audet, ferè peruagatur rumor, incerto quidem authore, sed quo tamen vita principis arguitur. hunc prudens princeps diligenter excipere, & eum quasi moderatorem vitæ suæ adhibere debet; vt inde, tanquam ex incorrupto arbitro, & censore suorum morum, in quo perseuerandum, quid item fugiendum sit, discat. sic lib 15. sed Nero, inquit, vocato senatu, oratione inter patres habita, edictum apud populum, & collata in libros inditia, confessionesque damnatorum adiunxit. etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, tanquam viros, & insontes, ob inuidiam aut metum extinxisset.*

d *Constantia est virtus propria virorum, præcipuè verò principum: qua qui præditus est, hic nonnisi in magnis viris habendus est. quæ cùm ita sint, principi diligenter cauendum est, ne leuitatis, & inconstantiæ argui meritò possit.*

e *Spernere honores sibi delatos non parua virtus est.*

f *Qui cùm aliquid ab se petitur, silet, is haud dubiè petitioni assentiri videtur.*

g *Princeps is, qui ei proximè successit, qui Remp. occupauit, cuiusque memoria inter mortales est augustissima, omnia dicta, factaque illius, vice legis, obseruare debet: vt, quibus fundamentis principatus subnixus est, iisdem in dies confirmari, & corroborari possit. Certè hoc inter arcana, & præcipua Tiberij instituta fuit, vt se Augusti imitatorem omnibus in factis, dictisque eius profiteretur. cæterùm, imperium, vt ait Sallust. facilè his artibus retinetur, quibus initio partum est.*

h *Quæ exemplo fiunt, etsi minùs fortasse probantur, tamen faciliùs ferri possunt.*

i *Cultus est maior, quàm veneratio: ille principi, hæc viris amplissimis debetur.*

k *Princeps in iis honoribus, qui publicè sibi decernuntur, socium quodammodo adiungat sibi senatum, & viros amplissimos; hoc est, omnem rem ita tractet, vt cultui suo adiungatur illorum veneratio, hoc pacto quoscunque volet, honores assequetur, sine cuiusquam offensione, & inuidia.*

l *Quædam etsi maxima, ac fortè nimia tolerari possunt, si semel, aut perrarò fiunt. quòd si frequenter repetuntur, & odiosa, & inuidiosa euadunt. Itaque quæ princeps in sui honorem institui, & celebrari cupit, ea det operam, vt nonnisi rarò, ac certis locis, & præstitutis diebus fiant. nam satis constat, quò quid rariùs fit, in eo plus venerationis esse.*

m *Effigie numinum sacrari, ambitiosum, superbum, impium est.*

n *Princeps imprimis cauere debet, ne honor sibi delatus vanescat. vanescit autem si promiscuis adulationibus vulgatur.*

o *Id tandem vanescit quod promiscuè vulgatur.*

adula-

adulationibus vulgatur. Ego me P.C. [a] mortalem esse, & hominum officia fungi, satisque habere, si [b] locum principem impleam, & vos testor, & meminisse posteros volo. Qui satis superque memoriæ meę tribuent, vt [c] maioribus meis dignum, rerum vestrarum [d] prouidum, constantem in periculis, [e] offensionum pro vtilitate publica non pauidum credant. Hæc mihi in animis vestris templa, hæ pulcherrimæ effigies, & mansuræ. [f] Nam quæ saxo struuntur, si iudicium posterorum in odium vertit, pro sepulcris spernuntur. Proinde socios, ciues, & deos & deas ipsas precor, hos vt mihi ad finem vsque vitæ, [f] quietam & intelligentem humani diuinique iuris mentem duint: illos, vt [g] quandocunque concessero, cum laude & bonis recordationibus, [h] facta atque famam nominis mei prosequantur. Perstititque posthac secretis etiam sermonibus aspernari talem sui cultum. quod alij modestiam, multi [i] quia diffideret, qui-

f. Similem illud in vita Agr. non quia intercedendum putē imaginibus, quæ marmore, aut ære finguntur, sed vt vultus hominum, ita simulachra vultus imbecilla, ac mortalia sunt forma mentis æterna, quam tenere & exprimere non per alienam materiam, sed tuis ipse moribus possis.

OBSERVATIONES.

a *Adulatio principibus vsque eò infesta est, vt illis persuadeat, non humanæ se, sed diuinæ stirpis esse. (quò dementiæ progressus est Macedo Alexander, vt est apud Q. Curtium, & alios, quamuis cùm vi doloris opprimeretur, se mortalem esse clamaret, vt ait Seneca epist. 60.) ac proinde cæteros mortalium, non hominum, sed pecudum loco haberi oportere credebat. quos sanè velim discere de Tyberio, se mortales esse, & hominum officia fungi, non Deorum. neque aliam ob causam principes esse, nisi vt eum locum impleant.*

b *Principem locum implere, non est summam fortunam in luxu, & voluptatibus ponere, sed excubias pro vniuersa Rep. agere; hostes propulsare; inter subiectos pacem firmare; denique publicæ omnium securitatis acerrimam propugnationem suscipere.*

c *Hic est honor, hæc est memoria sui, quæ vt sit comes æternitatis studere debet princeps, non vt sibi, præter meritum, atque adeò præter id, quod fas est, diuini tribuantur honores; quippe absurdus, odiosus, ac impius ille cultus posteritatis odio, & irrisui obnoxius est: sed vt maioribus suis dignus, si ex viris præclaris ortus est; reip. prouidus & sit, & credatur: denique nihil pertimescat, dummodò publicæ vtilitati seruiat. qui hæc præstat, sciat is se verè principem esse; ac satis, superque memoriæ suæ tributum putet, si & præsentes iuxta & posteros futurum est vt tanta virtus non lateat. hæc sibi in hominum animis templa; has pulcherrimas effigies, æternùmque mansuros extruat. nam templa aræ, statuæ, & quicquid saxo struitur, quia malis & bonis principibus promiscuè extruitur, si ab iudicio posterorum in odium vertuntur, pro sepulchris sperni satis constat.*

d *A principe expectatur non solùm, vt præsentia regat, sed vt futurorum prouidus sit; nec suæ tantùm sed publicæ omnium salutis; cuius gratia prospiciat in longitudinem.*

e *Quemadmodum princeps quid quisque de ipso sentiat, curare, neque offensionum adeò cupidus esse debet, vt eas passim suscipiat; ita quoque ea animi magnitudine ipsum esse æquum est, vt eas pro vtilitate publica non paueat.*

f *Princeps debet habere mentem quietam, & intelligentem humani diuinique iuris. neque enim aliâ ob causam princeps est, quàm vt discernat ius & iniuriam. ideo non est mirum, si iurisconsulti asserunt in illius pectore esse omnia iura.*

g *Princeps optare, & quantum in se est, præstare debet, qui omnes mortales, quandocunque concesserit, cum laude, & bonis recordationibus facta, atque famam nominis sui prosequantur.*

h *Ex præclarè factis tantùm, neque aliunde, fama oritur, & celebritas nominis.*

i *Qui quæ omnes mirè cupiunt, spernit, his fermè causis adducitur: nam aut modestus est; aut ea se assequi posse diffidit; aut certè fracto, & abiecto animo est.*

dam vt degeneris animi interpretabantur. [a] Optumos quippe mortalium [1] altissima cupere. Sic Herculem & Liberum apud Graecos, Quirinum apud nos deûm numero additos. Meliùs Augustum qui sperauerit. [b] Caetera principibus statim adesse. vnum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam. Nam contemptu famae, contemni virtutes. At Seianus [c] nimia [2] fortuna socors, & muliebri insuper [d] cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Liuia, componit ad Caesarem codicillos. [e] Moris quippe tum erat, quâquam praesentem, scripto adire. Eius talis forma fuit: [f] Beniuolentia patris Augusti, & mox plurimis Tyberij iudiciis ita insueuisse, vt spes votaque sua non priùs ad deos, quàm ad principum aures conferret. [g] Neque fulgorem honorum vnquam precatum. Excubias ac labores, vt vnum è militibus, pro incolumitate Imperatoris malle. Attamen quod [h] pulcherrimum adeptum, vt coniunctione Caesaris dignus crederetur. [i] Hinc initium spei. Et quoniā audiuerit Au-

1. Sic Sallust. de priscis loquens laudis auidi, pecuniae liberales erant: gloriam ingentem, diuitias honestas volebant. & Tacit. noster lib. 4. hist. sapientibus, inquit, cupido gloriae nouissima exuitur. & Sene. de benef. lib. 2. c. 36. natura vitium est gloriosa, & amore priores cupit.

2. sic lib. 2. hist. nimia fortunae indulgentia soluti in luxum.

OBSERVATIONES.

a *Optimi mortalium altissima cupiunt. cur? quia nihil tantum est, quod non se virtute assequi posse sperent. certè illud est argumētum animi excelsi, altissima quaeque, atque adeò immortalem famā sperare. neminem, inquit Seneca epist. 39. excelsi ingenij virum humilia delectant, & quae sequuntur. & epist. 104. magna, & generosa res est humanus animus; nullos sibi poni, nisi communes, & cum Deo terminos patitur.*

b *Cùm nihil omnino sit in rebus fluxis, & caducis, quod non principes statim consequi, si modò velint, possint, vnum illud, quod nonnisi summis laboribus, virtute, inquam, recteque factis consequi possunt, insatiabiliter parare debent; nempe, famam, & prosperam sui memoriam. Caeterum cùm necessariò fama eat comes virtuti, qui illam contemnit, hanc pariter contemnere videtur.*

c *Quemadmodum res angustae, & paupertas industriam intendunt, ita nimia fortuna difficile moratu est, quantopere homines reddat socordes. nam vt Tacit. ait 1. histor. secundae res acrioribus stimulis animum explorant; quia miseriae tolerantur, felicitate corrumpimur. & alibi eodem lib. vt qui aduersa expertus cùm maximè ducam, ne secunda quidem minùs discriminis habere.*

d *Muliebri cupidine incensi summa, & maxima quaeque & optare, & patrare audent.*

e *Ad dignitatem, & maiestatem principis pertinet, vt, siquid ab ipso petitur, id non coram fiat; sed scripto adeatur. quem veterum morem expressit Acroteleutium in Milite glorioso. permirum ecastor praed cas, inquit, Te adisse, atque exorasse. per epistolam, aut per nuntium, quasi regem, adiri eum aiunt.*

f *Adulatores, atque aulici omnium callidissimi hac arte vtuntur, cùm magnum aliquid petituri principem adeunt, vt dicant, ipsius erga se beneuolentia, & indiciis ita insueuisse, vt spes, votaque sua non priùs ad Deos, quàm ad ipsius aures conferant; hoc est, tanti apud se principem esse, vt non plus sibi in Deorum, quàm in illius benignitate spei, praesidiique positum esse existiment. nimirum, hoc artificio conciliari potest beneuolentia superbi, atque ambitiosi cuiusque principis.*

g *Qui ex animo, & fidele obsequiū principi praestat, in omnibus dictis factisque ostendit, illius salute sibi antiquius esse nihil. apud quem hoc ratum, fixumque erit, nunquam fulgorem honorum precabitur, sed tantùm labores, & excubias pro incolumitate principis, vt si sit vnus militum. Postremò obseruandum est, praestare, veram potentiam apud principem adipisci, quàm fulgorem honorum, quo saepius homines perstringuntur, precari.*

h *Quod pulcherrimum aulicus adipisci potest, hoc, scilicet, est, vt principis coniunctione dignus credatur.*

i *Qui magnas agitat spes, palam profiteatur, atque affirmet, id, quicquid est, non ab se, sed à principis iudicio profectum esse: nimirum, ea sperare licet, quae nobis aliorum iudicio tribuuntur.*

gustum in conlocanda filia nonnihil etiam de [a] equitibus Romanis cōsultauisse: ita si maritus Liuiæ quæreretur, haberet in animo amicum, sola necessitudinis gloria vsurum. Non enim [b] exuere imposita munia. satis æstimare [c] firmari [1] domum aduersum iniquas Agrippinæ offensiones. [1. suam.] Idque [d] liberorum [2] causa. [e] Nam sibi multum, superque vitæ fore, [2. non sua.] quod tali cum principe expleuisset. Ad ea Tyberius, laudata [f] pietate Seiani, suisque in eum beneficiis [g] modicè percursis, cùm [h] tempus tanquã ad integram consultationem petiuisset, adiunxit: [i] Cæteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent. Principum diuersam esse sortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda. Ideo se non illuc decurrere, quod [k] promptum rescriptu: posse ipsam Liuiam statuero

OBSERVATIONES.

a *Principes, in collocandis filiabus, quærendisque coniunctionibus, non semper sui fastigij viros eligunt, sed interdum de cæteris consultant. quod factum hactenus probari potest, si eum eligunt, qui pluribus, & maximis documentis eximiæ virtutis ipsis sit probatus. Cæterùm si princeps alij viro principi filiam nuptum dat, satis constat, hunc generum nequaquam sola necessitudinis gloria uti: sed si non superbum, eum tamen fore, qui eam coniunctionem in beneficij loco non ponet. sed hic qui à principe in cognationem assumptus est, quia quod pulcherrimum non modò sperare, sed optare audebat, consecutus est, principi fidelissimum fore haudquaquam dubium est. neque enim aliud, quoad vita ei suppetet, iactabit, quàm eximium erga se principis beneuolentiæ genus.*

b *Qui cognatione principis, aliove insigni honore honestatus est, non ideo imposita priùs sibi munia exuere, sed tantò acriùs principi operam præstare debet.*

c *Satis constat, affinitate principis aut potentis alicuius mirificè firmari eum, qui illa dignus habetur, aduersus odia, & grauissimas aliorum potentum offensiones.*

d *Hæc est charitas patris in filios, vt, non tantùm in præsentia ijs consulat, verùm diligenter prospiciat, ne posteaquam ipse vita concesserit, aut egeant, aut potentum odiis, inimicitiis, furoribus relinquantur.*

e *Amicus principis habeat semper in ore, sibi multum, superque vitæ semper fore, quod tali cum principe explerit; hoc est, profiteatur, sibi vitam non posse esse iucundam, quàm ipse tali principi superstes agat.*

f *Amor, obseruantia, obsequium, cultus, quem subiectus principi præstat, graui, & sancto pietatis nomine contineri rectè potest.*

g *Cōmemoratio beneficiorum quasi exprobratio est immemoris beneficij. ideo cùm de nostra in aliquem benignitate, ac beneficiis dicimus, etsi ingentia sint, tamen ea modicè percurrere debemus, ne exprobrare & imputare videamur; quo nihil cuiquam mortalium, præcipuè verò principi fœdius est.*

h *Cùm aliquid arduum, magnique momenti à principe petitur, is non protinus respondere, sed tempus petere, tanquam ad integram consultationem, debet.*

i *Vulgus hominum in deliberationibus vtilitatem habet propositam. at verò principum longè diuersa ratio & sors est. nam cùm maxima quæque negotia sola fama videantur esse subnixa, certè principes in omnibus deliberationibus, non quid conducat, sed quid se deceat, honestumque sit, spectare, ac præcipua rerum ad famam dirigere debent. qui princeps hanc rationem sequetur, se eo loco dignum præstabit; nihilque committet, quod post fecisse pigeat. cæterùm dum famæ, & existimationi consulet, cætera illi statim aderunt.*

k *In deliberationibus caueat princeps, ne statim eò decurrat, quod est promptum rescriptu; sed altiùs, ac maturiùs sibi deliberandum esse sciat.*

[a] nubendum pôst Drusum, an in penatibus iisdem tolerandum haberet: esse illi [b] matrem & auiam, propiora consilia. [1] simpliciùs acturum; de inimicitiis primùm Agrippinæ, [c] quas longè acriùs arsuras, si matrimonium Liuiæ, velut in partes domum Cæsarum distraxisset: sic quoque erumpere æmulationem fœminarum, eaque discordia [d] nepotes [e] suos [f] conuelli. Quid si intendatur [2] certamen tali coniugio? [g] Falleris enim Seiane, si te mansurum in [h] [3] eodem ordine putas; & Liuiam quæ C. Cæsari, mox Druso nupta fuerit, ea mente acturam, vt cum equite Romano senescat. Ego vt sinam, [i] credisne passuros, qui fratrem eius, qui patrem, maioresque nostros in summis imperiis videre? Vis tu quidem istũ intra locum sistere. Sed illi magistratus & primores qui, te inuito, [4] perrumpunt, omnibusque de rebus cõsulunt, excessisse iam pridem equestre fastigium, longeque antisse patris mei [5] amicitias [k] non occulri ferunt, perque inuidiam tui me quoque incusant. Atenim Augustus filiam suam equiti Romano tradere meditatus est. [l] Mirum hercule si cũ

1. apertè tecum agam.

2. inter te, & nepotes meos.

3. quo est Liuia & tota domus principum.

4. cubiculum meum.

5. amicos patris mei, nempe Agrippã & Mœcenatem, quorum neuter tătum potuit apud Augustum quantum tu apud me.

OBSERVATIONES.

a *Non videtur esse ex dignitate viduæ fœminæ principis, post maritum principem, aut certè filium principis, nubere ei, qui & genere & opibus, & dignitate illo longè est inferior. quin magis eam decere videtur, vt in iisdem penatibus toleret; ne suam ipsa dignitatem imminuisse videatur. hæc tamẽ deliberatio cùm sit perdifficilis, tota committi debet prudentiæ principis, vt is ex re præsenti quid facto opus sit, consulat.*

b *Matres, atque auiæ ad tractanda matrimonia filiarum, & neptium, videntur esse aptiores, quàm quisquam alius.*

c *Inimicitiæ, quæ sunt in domo principis longè acriùs ardent, si odioso, & infausto aliquo matrimonio, velut in partes domus ipsius distrahitur. accidit enim plerunque, vt principum fœminarũ erumpat æmulatio; eaque discordia futuri liberi, ac nepotes distrahantur.*

d *Discordiæ potentum facilè transeunt ad hæredes, & posteros.*

e *Princeps non solùm suæ, verùm etiam liberorum, nepotum, posterorumque suorum concordiæ consulere debet.*

f *Discordia principum domus conuelluntur.*

g *Non est expectandum ab illa, quæ principibus matrimonio priùs iuncta fuit, vt cum illo vitam agere, & senescere possit, qui & genere, & opibus, & dignitate illis est multò inferior.*

h *Etsi matrimonium, quod cõtrahitur cum principe fœmina interdum est robur ad maiora nitenti, tamen si is, qui eo coniugio extollitur, eo indignus habetur, non modò illa affinitas non est illi præsidio, sed inde nonnisi certa pernicies expectari potest, propter odium & inuidiam cæterorum: ac denique propter propinquam, & facilem comparationem sordium, & claritudinis.*

i *Qui ex humili loco ad id fastigij euectus est, vt potentia & dignitate homines nobilissimos, ac primores ciuitatis anteeat, singulorum odia, & summam cuiusque inuidiam vix effugere potest.*

k *Qui amicum principis oderunt, iidem per inuidiam illius principem quoque ipsum incusant.*

l *Fallitur quisquis nihil vltra, quàm quod factum est, spectat. Nam si rationes, & causæ conueniunt, quod negotij præ manibus habemus, verisimile est, fieri posse; & exemplum est imitandum. sin minùs, nequaquam. Itaque conueniens, & accommodatum exemplum nonnisi illud dici debet, quod ad ea adducitur, in quibus rationes, & causæ eædem sunt cum ijs, vnde exemplum sumptum est.*

[a] in omnis curas distraheretur, [b] immensumque attolli prouideret, quē coniunctione tali super alios extulisset, C. Proculeium & quosdam in sermonibus habuit, insigni tranquillitate vitæ, nullis Reip. negotiis permistos. Sed si [c] dubitatione Augusti mouemur, quantò validius est, quod Mar. Agrippæ, mox mihi conlocauit? Atque ego hæc [d] pro amicitia non occultaui. Cæterùm neque tuis, neque Liuiæ destinatis aduersabor. Ipse quid intra animum volutauerim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, [e] omittam ad præsens referre. Id tantùm aperiam, [f] nihil esse tam excelsum, quod non virtutes istæ, tuusque in me animus mereantur. Datoque tempore vel in [g] senatu, vel in concione non reticebo. Rursum Seianus non tam de matrimonio, sed [h] altiùs metuens tacita suspicionum, vulgi rumorem, ingruentem inuidiam deprecatur. i. principis.
[i] Ac ne adsiduos in domum cœtus arcendo infringeret potentiam, aut

OBSERVATIONES

a *Princeps, quia totius reip. regimen penes vnum ipsum est, in omnes curas distrahitur quidem; sed in eo ipsius & vigor & altitudo animi perspicitur, si tot grauissimis curis par est; idque in eo ostendit, quod ex omnibus sententiis eam deligit, quæ primum consilio, mox & euentu, nonnisi optima censeri possit.*

b *Cùm satis constet, eum, quem princeps sibi generum, vnicæ filiæ maritum deligit, in immensum attolli; aut nonnisi eum, quem sibi ipse in principatu successorem destinat, tali cognatione efferre; aut certè eum eligere debet, qui insigni tranquillitate vitæ, nullisque reip. negotiis sit permixtus.*

c *Non semper de quibus dubitatum, aut deliberatum est, ea perinde ac si facta sint, accipi oportet. quin potiùs quæ post dubitationem, & diligentem rei disquisitionem placita sunt, eorum exemplo, tanquam validiore vtendum est.*

d *Certi amici argumentum est, ea, quæ vera magis, quàm grata sunt, amico non occultare.*

e *Callidi principes permulta ambiguè, & obscurè pollicentur, i. ita loquuntur, vt amicos inani spe lactent, ac in officio contineant quidem; sed nihilominus ipsis, quòd hoc, aut illud non præstiterint, nunquam vere exprobrari possit; sed semper in sua manu sit, quid dictum, quid item indictum esse velint.*

f *Difficile dictu est, quantopere hominum acuantur pectora laudatione principis. cuius ipse vt non prodigus, ita certè nec parcus esse debet, præsertim apud eos, qui sibi egregiè à principe satis factum putant, si verbis rerum vacuis ornantur. certè ventosis hominibus verbis magis quam re satis fieri potest.*

g *Illud demum principis testimonium perhonorificum est, quod is alicui publicè, hoc est, vel in Senatu, vel in concione dat.*

h *Qui prosperè vtitur amicitia principis, eoque adductus est, vt aliquid magnum, & supra ciuile fastigium à principe peteret, is, causa magna est, cur metuat tacita suspitionum ipsius principis. id quod periculosissimum est; ac præterea vulgi rumorem, & ingruentem haud dubiè inuidiam.*

i *Qui principis amicitia prosperè vtitur, etsi ingruentē inuidiā timet, non ideo tamen palā facere debet, de sua potentia quicquā esse diminutū: ideoque nec assiduos salutantiū & sectantiū cœtus arcere, nec de sueto splendore quicquā remittere debet. Nihilominus tamē, cùm metuendum sit, ne receptandis hominibus facultatem criminantibus præbeat, quasi res nouas tentans, hoc, si potest, flectat, vt principem procul ciuitate ad vitam amœnis locis degendam impellat. neque enim solùm id quod metuit, hoc pacto prudenter vitabit, verùm etiam veram potentiam augebit. quippe, in sua manu aditus ad principem erunt, eique se ipse solum insinuabit. magnaque ex parte literarum arbiter erit. fierique potest, vt princeps secreto loci mollitus munia imperij faciliùs tramittat. denique ipse vnus cuncta administrabit.*

receptando, facultatem criminantibus præberet, huc flexit, vt Tyberium ad vitam procul Roma amœnis locis degendam impelleret. Multa quippe prouidebat, [a] sua in manu aditus, literarumque magna ex parte se arbitrum fore, cum per [1] milites commearent: mox Cæsarē, vergente iam senecta, secretoque loci mollitum, munia imperij faciliùs [2] tramissurum: [b] minui sibi inuidiam, adempta salutantum turba, sublatisque inanibus, [c] vera [3] potentia augere. Igitur paulatim negotia vrbis, populi adcursus, multitudinem adfluentium increpat, [d] extollens laudibus quietem & solitudinem, quîs abesse tędia & offensiones, ac præcipua rerum maximè agitari. Ac fortè habita per illos dies de Votieno Montano celebris ingenij viro cognitio cunctantem iam Tyberium perpulit, vt vitãdos crederet patrum cœtus vocesque, quæ plerunque [e] veræ & graues coram ingerebantur. Nam postulato Votieno ob contumelias in Cæsarem dictas, testis Æmylius è militaribus viris dum studio probandi cuncta refert, & quanquam inter obstrepentes magna adseueratione nititur, [f] audiuit Tyberius probra, quis [g] per occultum lacerabatur. adeoque perculsus est, vt se vel statim, vel in [4] cognitione [h] purgaturum clamitaret: precibusque proximorum, adulatione omnium ægrè [i] componeret animum. Et Votienus quidem [k] maiestatis pœnis adfectus est. Cæsar obiectam

1. prætorianos quibus ipse præerat.
2. ac proinde sibi commissurum.
3. non displicet vera potentiæ.
4. fortè, sanctione.

OBSERVATIONES.

a *Cuius in manu sunt aditus ad principem, hic literarum, ac proinde præcipuarum rerum arbiter, atque administrator est. certè nullum magnæ potentiæ verius argumentum est, quàm aditus ad principem in sua potestate habere. qui hoc assequi potest, is haud dubiè in immensum attollitur.*

b *Amicus principis omnia quæcunque agit eò referre debet, vt minuat inuidiam, & veram augeat potentiam. id autem assequetur, si, adempta salutantum turba, sublatisque inanibus, tam in publicis, quàm in priuatis negotiis principi semper aderit.*

c *Vera potentia est, non fulgore honorum cumulari, sed adesse principi dum præcipua rerum agitantur.*

d *Negotia vrbis, populi accursus, multitudo affluentium minimè tot laudibus extolli possunt, vt quies, & solitudo, vnde plerunque absunt tædia, & offensiones, & vbi præcipua rerum nihilominus quàm in vrbe agitari possunt.*

e *Princeps quamuis sæuus, & atrox, tamen cogitur interdum audire voces graues, & veras, quæ coram ingeruntur; hoc est probra, quibus per occultum laceratur.*

f *Callidissima ratio criminandi principem hæc est, vt coram Senatu, atque adeò ipso præsente, cũcta illius vitia recenseantur, tanquã ab reo per contumeliam iactata. huc, scilicet, pertinent illa verba Taciti; & quanquam inter obstrepentes &c. obstrepebant, nimirum, patres Aemilio, dum studio probandi cuncta probra in principem dicta refert; ne ea enumeratione, ac veluti exprobratione, nimio pudore princeps perculsus ira & furore accederentur.*

g *Quemadmodum boni principis maximum argumentum hoc est, cùm secretis sermonibus æquè ac palam laudatur, ita tyrannus non meliùs aliunde, quàm hinc cognosci potest, cùm probris per occultum laceratur.*

h *Si quæ principi publicè fuerunt obiecta, ea protinus magna hominum frequentia, refellere, ac se purgare debet; vt palam faciat, se hominum de se iudicia potissimùm vereri.*

i *Quemadmodum nulla principis virtus hominibus gratior est, quàm clementia; ita ex illius vitiis nullum odiosius est, quàm inclementia aduersus reos.*

k *Is maiestatis postulari potest, qui principem contumeliis, & probris lacerat.*

sibi

ſibi aduerſus reos inclementiam, eò peruicaciùs amplexus, Aquiliam adulterij delatam, cum Vario Ligure, [a] quanquam Lentulus Getulicus conſul deſignatus lege Iulia damnaſſet, exilio puniuit: Apidiumq; Merulam, quòd in acta diui Augusti non iurauerat, [b] albo [1] ſenatorio eraſit. Auditæ dehinc Lacedæmoniorum & Meſſeniorum legationes de iure templi Dianæ Limenetidis, quod ſuis à maioribus, ſuaque in terra dicatum Lacedæmonij firmabant [c] annalium memoria, vatumque carminibus; ſed Macedonis Philippi, cum quo bellaſſent armis adeptum, ac poſt C. Cæſaris & M. Antonij ſententia redditum. Contra Meſſenij veterem inter Herculis poſteros diuiſionem Peloponeſſi protulere; ſuoque regi Dentheliatem agrum, in quo id delubrum, ceſſiſſe, monimentaque eius rei ſculpta ſaxis & ære priſco manere. quòd ſi vatũ, annalium ad teſtimonia vocentur, [d] plures ſibi, ac locupletioris eſſe: neque Philippum [e] potentia, ſed ex vero ſtatuiſſe. Idem regis Antigoni, idem imperatoris Mummij iudicium: ſic Mileſios permiſſo publicè arbitrio, poſtremò Atidium Geminum prætorem Achaiæ decreuiſſe. Ita [f] ſecundum Meſſenios [2] datum. Et Segeſtani ædem Veneris montem apud Erycum vetuſtate delapſam reſtaurari poſtulauere, nota memorãtes de origine eius, & læta Tyberio. ſuſcepit curam libens vt conſanguineus. Tunc tractatæ Maſſilienſium preces, probatumque P. Rutilij exemplum. namque eum legibus pulſum ciuem ſibi Smyrnęi addiderant. quo iure Volcatius Moſchus exul in Maſſilienſes receptus, bona ſua Reip. eorum, vt [g] patriæ reliquerat. Obiere eo anno viri nobiles, Gn. Lentulus, & L. Domitius. Lentulo ſuper cõſulatum & triumphalia de Getulis, gloriæ fuerat [h] bene tolerata paupertas, dein [i] magnæ opes innocenter partæ, & modeſtè habitæ.

1. i. numero ſenatorum. quomodo locutus eſt Plin. nõ erat in hoc albo, i. in hoc numero decurionum autem album ſenatorum, quemodo prætorum. vide Vlpian in tit. ff. de albo ſcribendo.

2. iudicium.

OBSERVATIONES.

a *Princeps debet dare operam, vt re ipſa, factu, inquam, oſtendat falſa eſſe probra, quibus per occultum laceratur; ne qua de ſe praua ſuſpitio in hominum animos irrepat.*

b *Etſi qui in acta principu non iurat, maieſtatis poſtulari videtur poſſe; tamen hæc pœna mitigatur à principe ſola ademptione honoris. quod tamen Thraſeæ Pæto exitioſum fuit; cui præter cætera, & illud obijciebatur, quòd Poppæam diuam non crederet, & in acta diui Auguſti, & diui Iulij non iuraret. lib 16. Annal.*

c *Ad probanda ea, quorum nulla etiam eſt memoria, adhibentur annales, & hiſtoriæ, & antiqua monimenta, ſi qua manent ſculpta ſaxis, & ære priſco. Ad vatum ac poetarum item teſtimonia, & carmina adduci res poteſt.*

d *Cùm vtrinque ſunt probationes, plures, & locupletiores ſpectari debent.*

e *Quibus de rebus diſceptatur, tyranni ſola potentia, boni principes, & æqui iudices ex vero ſtatuunt.*

f *Secundum eum debet dari iudicium, qui & cauſa melior eſt, & pluribus iudiciis, (quas noſtri deciſiones vocant) ea ſuper re datis ab iis, quorum erat arbitrium, ſubnixus eſt.*

g *Exul à qua ciuitate benignè receptus eſt, hanc meritò patriam appellare; atque vt patriæ bona ſua ei relinquere poteſt.*

h *Non minor eſt gloria magno viro bene tolerare paupertatẽ, quàm magnas opes modeſtè habere.*

i *Quò magis arduum, hoc præclarius eſt, magnas opes innocenter parare, eaſque modeſtè habere.*

Domitium decorauit pater ciuili bello maris potens, donec Antonii partibus mox Cæsaris misceretur. Auus Pharsalica acie pro optimatibus ceciderat. Ipse [a] electus cui minor Antonia Octauia genita in matrimonium daretur. Post exercitu flumẽ Albim transcendit, longiùs penetrata Germania, quàm quisquam priorum. easque ob res insignia triumphi adeptus est. Obiit & L. Antonius multa claritudine generis, sed improspera.[b] Nam patre eius Iulio Antonio ob adulterium Iuliæ morte punito, hunc admodum adolescentulum sororis nepotem seposuit Augustus in ciuitatem Massiliensem, vbi, [c] specie studiorum, nomen exilii tegeretur. [d] habitus tamen supremis honor: ossaque tumulo Octauiorum inlata, per decretum senatus. Iisdem consulibus, facinus atrox in citeriore Hispania admissum à quodam agreste, nationis Termestinæ. is prætorem prouinciæ L. Pisonem [e] pace incuriosum ex improuiso in itinere adortus, vno vulnere in mortem adfecit: ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo, per derupta & auia sequenteis frustratus est. neque diu fefellit. nam præhenso, ductoque per proximos pagos equo, cuius foret, cognitum. & repertus cum tormentis edere conscios adigeretur, voce magna, sermone patrio, [f] frustra se interrogari clamitauit. Adsisterent socii ac spectarent. nullam vim tantam doloris fore, vt veritatem eliceret. Idemque cùm postero ad quæstionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus, saxoque caput adflixit, vt statim exanimaretur. Sed Piso Termestinorum dolo cæsus habetur: qui [g] pecunias è publico interceptas, acriùs, quàm vt tolerarent barbari, cogebat. Lentulo Getulico, C. Caluisio COSS. decreta triumphi insignia Poppæo Sabino, [h] contusis Thracum gentibus, qui montium editis [i] inculti, atque eò ferociùs agitabant. Causa motus super ho-

OBSERVATIONES.

a *Illustris virgo alicui in matrimonium data, potest esse vice præmij, quod illius virtuti præstantiæque tribuitur.*

b *Non est nouum, filios ob peccata parentum plecti.*

c *Pœna qua viri illustres afficiuntur, non semper suo nomine appellari; sed interdum ad vitandam familiæ infamiam honesta aliqua specie tegi debet.*

d *Etsi persona, dum vixit, minùs fauorabilis fuit, tamen supremis ipsius honorem non haberi planè iniquum est.*

e *Et principes, & maiores magistratus, vel ipso tempore pacis, nunquam in prouinciis vi armorum domitis, quæque imperium ferre coguntur, adeò incuriosè, & absque militari custodia incedere debent, vt pateant ictibus cuiusque audacis, & facinorosi hominis. certè summus magistratus nunquam non præsidio militis tutus esse debet.*

f *Quidam tanta peruicacia, aut constantia reperiuntur, vt nullis tormentis possint cogi edere socios, & fateri verum.*

g *Et principi, & iis, qui prouincias pro principe regunt, periculosa, ac tandem nonnisi perniciosa potest esse nimia, & acrior exactio pecuniarum à stipendiariis, quàm ferre possunt.*

h *Vincimus hostes: contundimus subiectos ferocientes.*

i *Montani homines plerunque inculti sunt, & ferociunt.*

minum

minum ingenium, quòd pati delectus, [a] & validissimum quemque militiæ nostræ dare aspernabantur, [1] ne regibus quidem parere, nisi ex libidine soliti, aut si mitterent auxilia, suos ductores præficere, nec nisi aduersum accolas belligerare. Ac tum [b] rumor incesserat fore, vt disiecti, aliisque nationibus permisti diuersas in terras traherentur. Sed antequam arma inciperent [c] misere legatos, [d] amicitiam [2] obsequiumque memoraturos, & mansura hæc, si nullo nouo onere tentarentur: sin vt [e] victis seruitium indiceretur, [f] esse sibi ferrum, & iuuentutem, & [g] promptum libertati, aut ad mortem animum. simul castella rupibus indita, conlatosque illuc parentes, & coniuges ostentabant, bellumque impeditum, arduum, cruentum minitabantur. At Sabinus, [h] donec exercitus in vnũ conduceret, datis mitibus responsis, dum Pomponius Labeo è Mœsia cum legione, rex Rhœmetalces cum auxiliis popularium, qui fidem non mutauerant, veniret, addita præsenti copia, ad hostem pergit, compositum iam per angustias saltuum. Quidam audentiùs apertis in collibus visebantur, quos dux Romanus acie suggressus haud ægrè pepulit, sanguine barbarorum modico, ob propinqua suffugia. Mox castris in loco com munitis, valida manu montem occupat, angustum, & æquali dorso continuum vsque ad proximum castellum, quod magna vis armata, [3] aut incondita tuebatur. simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum [i] carminibus & tripudiis persultabant, mittit delectos sagittariorum.

1. sic Cicer. ad Caton. quod cùm esset altissimo, & munitissimo loco ab iisque incoleretur, qui ne regibus quidem vnquam paruissent, &c.

2. sic in vita Agric. Ipsi Britanni delectum ac tributa, & iniuncta imperii munera, impigrè obeunt, si iniuriæ absint, has ægrè tolerant, iam domiti vt pareant, nondum vt seruiant.

3. at, vel haud.

OBSERVATIONES.

a *Ex prouinciis nostro imperio subiectis ita haberi debent delectus, vt validissimus quisque nostræ militiæ detur.*

b *Non est nouum, falsis rumoribus non modò priuatos, verùm etiam integras nationes commoueri.*

c *Non priùs ad arma iri debet, quàm honestis rationibus, iis, quibus cum nobis res est, satisfactum per nos sit.*

d *Aliud est, amicitiam, & obsequium principi præstare, & aliud ei seruitutem seruire. bonus princeps haud dubiè illis est contentus: at verò tyrannus ne hoc quidem satiari potest, quin populos insuper premat.*

e *Victis iure belli seruitium indicitur. Sed deditis nequaquam. ideo, non vno, & eodem loco debent esse nationes apud principem. quippe, quæ nonnisi vi armorum subigi potuerunt, hæ seruorum in numero sunt: sed deditorum amicitia, & obsequio princeps contentus esse debet.*

f *Animus generosus, & seruitutis nescius palam profitetur, se, si nouis oneribus tentetur, atque vt victo seruitium indicatur, habere ferrum, & iuuentutem, & promptum libertati, aut ad mortem animum.*

g *Virorum fortium facinus est, aut libertatem tenere; aut pro ea dimicando fortiter cadere.*

h *Non priùs ferociter est respondendum hosti, quàm vi & armis cogi potest, omniaq; adeò quæ ad illum opprimendum pertinent, sunt in promptu.*

i *Apud multas gentes in more positum est, vt pugnaturi, hostemque expectantes ante vallum cum carminibus, & tripudiis præsultent; atque adeò cantuum, & armorum tumultu & clamore truces se præbeant. cuiusmodi est illud apud Q. Curtium lib. 4. & Macedones, inquit, siue alacritate, siue tædio expectationis ingentem, pugnantium more, edidere clamorem.*

Ii dum eminus grassabantur, crebra & inulta vulnera fecere, propiùs incedentes eruptione subita turbati sunt, receptique subsidio Sycambræ cohortis, [a] quā Romanus promptā ad pericula, nec minùs cantuum & armorum tumultu trucem haud procul instruxerat. Trāslata dehinc castra hostem propter, relictis apud priora munimenta Thracibus, quos nobis adfuisse memoraui, iisque permissum vastare, vrere, trahere prædas, [b] dū populatio lucem intra sisteretur, noctemque in castris tutam & vigilem capesserent. Id primò seruatum: mox [c] versi in luxum & [1] rapti opulentia, omittere stationes, lasciuia epularum, aut somno & vino procumbere. Igitur hostes, incuria eorum comperta, duo agmina parant; quorum altero populatores inuaderentur, alij castra Romana adpugnarent, non spe capiendi, sed vt clamore, telis, suo quisque periculo intentus, sonorem alterius prælij non acciperet. tenebræ insuper delectæ [d] augendam ad formidinem. Sed qui vallum legionum tentabant, facilè pelluntur. Thracum auxilia repentino concursu territa, cùm pars munitionibus adiacerent, plures extra pabularentur, [e] tantò infensiùs cæsi, quantò perfugæ & proditores ferre arma [f] ad suum patriæq; seruitium incusabantur. Postera die Sabinus exercitum æquo loco ostendit, si barbari successu noctis alacres prælium auderent. & postquam castello, aut coniunctis tumulis non digrediebantur, [g] obsidium cœpit per præsidia, quæ opportunè iam muniebat: dein fossam, loricamque contexens, quatuor millia passuum ambitu amplexus est. tum paulatim, vt aquam pabulumque eriperet, cōtrahere [2] claustra, arctaque circumdare. & struebatur agger, vnde saxa, hastæ, ignes propinquum iam in hostem iacerentur. sed nihil æquè quàm

1. prædæ magnitudine.

2. l. aditus montis.

OBSERVATIONES.

a *Cùm dux exercitus ad manifesta pericula milites mittit, nimirum ad iniqua loca, in quibus subeuntes facilè ab hoste premi, turbarique possunt, habeat semper cohortem, aut certum aliquem numerum militum promptorum, haud longè instructum, à quibus ij, qui in periculo sunt, siquid aduersi ingruat, facile, statimque excipi poßint. Eo autem milite ad id facinus vti debet, qui pari ferè cum hoste ferocia, & truculentia sit.*

b *Imperator ea lege, & conditione populationem hostilis regionis permittere potest, vt intra lùcem sistatur; & miles noctem in castris tutam, & vigilem capessat. nimirum, ad militarem disciplinā & hoc maximè pertinet, vt miles extra castra pernoctet.*

c *Cùm miles prædæ, & populationis auidus, omissa disciplina militari, versus est in luxum, & rapti prædæq; opulentia, omittit stationes, ac lasciuia epularum, aut somno, vinoque procumbit, eccui dubium est, quin hostes, incuria eius comperta, paruo negotio, eum oppressuri sint?*

d *Terror noctu illatus multò maior, & formidabilior est, quàm quæ accidunt interdiu.*

e *Tantò infensiores sumus in ciues nostros, qui se cum hoste coniunxerunt, quātò perfugæ, & proditores incusari possunt, ferre arma ad suum, patriæque seruitium.*

f *Ij verè proditores appellari possunt, qui ferunt arma ad suum, patriæque seruitium.*

g *Cùm hostis loca ardua, & prærupta insedit, nullaque ratione ad prælium elici potest, per præsidia opportunis locis disposita, & munita obsideri debet: ad hæc, ducenda est fossa, & lorica tot passuum, quot satis est ad amplectendum ambitu locum. nimirum, hoc pacto, paulatim aqua, & pabulum ei eripietur.*

sitis

[a] sitis [1] fatigabat, cùm ingens multitudo bellatorum, imbellium vno reliquo fonte vterentur. Simul æquè armenta (vt mos barbaris) iuxta clausa egestate pabuli exanimari: adiacere corpora hominum, quos vulnera, quos sitis peremerat: pollui cuncta sanie, odore, contactu. Rebusque turbatis [b] malum extremum discordia acccessit, his deditionem, aliis mortem, & mutuos inter se ictus parantibus. Et erant qui non inultum exitium, sed eruptionem suaderent: neque ignobiles, quamuis diuersi sententiis. Verùm è ducibus, Dinus prouectus senecta, [c] & lõgo vsu [d] vim atque clementiam Romanam edoctus, ponenda [e] arma, vnum adflictis id remediũ differebat. [f] Primusque se cum cõiuge & liberis victori permisit. secuti ætate aut sexu imbecilli, & quibus maior vitæ [g] quàm gloriæ cupido. At iuuentus Tarsam inter & Turesim distrahebatur. vtrique destinatum cum libertate occidere. sed Tarsa properum finem; [h] abrumpendas pariter spes, ac metus clamitans, dedit exemplum, demisso in pectus ferro. Nec defuere qui eodem modo oppeterent. Turesis sua cum manu noctem opperitur, haud nescio duce nostro. [i] Igitur firmatæ stationes densioribus globis. & ingruebat nox nimbo atrox, hostisque clamore turbido, modò per vastum silentium incertos obsessores effecerat, quum Sabinus circumire, hortari, ne ad ambigua sonitus, aut simulationẽ quietis, casum insidiantibus aperirent, sed sua quisque munia seruarent immoti, telisque non in falsum iactis. Interea barbari cateruis decurrentes nunc in vallum [2] manualia saxa, præustas sudes, decisa robora iacere: nunc virgultis, & cratibus, & corporibus exanimis complere fossas: quidam pontes & scalas antè fabricati inferre propugnaculis, eaque prehensare, detrahere, & aduersus resistenteis cominus niti. miles contra deturbare telis, pellere vmbonibus, muralia pila, congestas lapidum moles

1. hostem.

2. i. non minuta, cuiusmodi sunt ea quæ funda iaciũtur, sed ita grandia, vt manu, eaque valida demitti, & conici debeant in subeuntes.

OBSERVATIONES.

a *Nulla re æquè fatigantur homines, ac siti.*

b *Rebus iam ob multas, maximasque calamitates perturbatis, & in summum discrimen adductis, nullum maius malum accedere potest, quàm discordia.*

c *Non satis est, senem esse ætate; sed senectus tum demum illa dici debet, quæ longo vsu rerum exercita est.*

d *Vi debellantur superbi, clementia parcitur subiectis: vtramque in promptu maximus quisque princeps habere debet; sed illam non priùs adhibere, quàm hanc expertus sit.*

e *Vnum victis, & afflictis remedium est, nimirum, vt arma ponãt, seque victori permittant; cuius clementiam, rebus afflictis, & in summum discrimẽ adductis, quàm vim experiri omnino satius est.*

f *Nulla res efficaciùs id, quod volumus, persuadet, quàm si facto ea, quæ diximus, comprobemus, & cæteris, nostro exemplo, præeamus.*

g *Cùm gloria retineri, nisi amissa vita, non potest, hæc vilis, illa nobis perchara esse debet.*

h *Mors pariter abrumpit spes, & metus hominum.*

i *Nocte intempesta, qui erumpere per medias hostium stationes parat, quà clamore turbido, quà per vastum silentium hostes incertos reddat, ac frustretur. Id quotiescunque accidit, debet obsessor circumire, hortarique suos, ne ad ambigua sonitus, aut simulationem quietis casum insidiantibus aperiant; sed sua quisque munia seruent immoti; neue tela in falsum iaciant.*

prouoluere. His partæ victoriæ spes, & si cedant, [a] insignitius flagitium: illis [b] extrema iam salus, & [c] adsistentes plerisque matres & coniuges, earumque lamenta: addunt animos: [d] nox aliis in audaciam, aliis ad formidinem opportuna: incerti ictus, vulnera improuisa: suorum atque hostium ignoratio: & montis anfractu repercussæ velut à tergo voces, adeò cuncta miscuerant, vt quædā munimēta Romani, quasi perrupta, omiserint. Neque tamen peruasere hostes, nisi admodum pauci. cæteros, deleto promptissimo quoque aut saucio, adpetente iam luce trusere ad summa castelli, vbi tandem coacta deditio, & proxima, sponte inimicorum recepta. Reliquis quò minùs vi aut obsidio subigerentur, præmatura mōtis Hęmi & sæua hyems subuenit. At Romę cōmota principis domo, vt series futuri in Agrippinam exitij inciperet, Claudia Pulchra sobrina eius postulatur, accusante, Domitio Afro. Is recēs pręturа, modicus dignationis, & [e] quoquo facinore properus clarescęre, crimen impudicitiæ, adulterum Furnium, veneficia in principem & deuotiones obiectabat. Agrippina semper atrox, tum & [f] periculo propinquæ accensa, pergit ad Tyberium, ac fortè sacrificantem patri reperit. Quo initio inuidiæ, [g] non eiusdem, ait, mactare diuo Augusto victimas, & posteros eius insectari: [h] non in effigies mutas diuinum spiritum transfusum, [i] sed imaginem [i] veram cœlesti sanguine ortā intelligere discrimen, suscipere sordes. frustra Pulchrā [5] præscribi, [k] cui sola exitij causa sit, quòd Agrippinā stultè prorsus ad cultum delegerit, oblita Sosiæ ob eadem adflictæ. Audita

1. sic lib. 4. hist. Ciuilis captarū cohortium signis circum dat, vt suo militi recens gloria ante oculos, & hostes memoria cladis terrerentur, matrem suā, sororesque, simul omnium coniuges, paruosque liberos consistere a tergo iubet hortamenta victoriæ, vel pulsis pudorem. & in vita Agric. omnia victoriæ incitamenta pro nobis sunt. nullæ Romanos coniuges accendunt, nulli parentes fugā exprobraturi sunt, &c.

2. permitte nubus, nec relictē tibus inimicis.

3. hic Varum Quintilium Cęsari propinquū postea compulit, vt infra dicet 4. sc.

5. accusatiōi.

OBSERVATIONES.

a *Quibus victoria pene est in manu, horum, si cedant, insignitius flagitium est.*

b *Propinqua spes victoriæ, & extrema iam salus sunt acerrima incitamenta virtutis.*

c *Multo audacius pugnatur in conspectu, ac sub oculis eorum, qui nobis sunt charissimi; & vndè eorum lamenta, & exhortationes exaudiri possunt, quàm ibi, vbi nulla res animos pugnantibus addere potest.*

d *Cùm acriter vtrinque pugnatur, nox aliјs in audaciam, aliјs in formidinem est opportuna; i. strenui & fortes milites audacius, atque acrius pugnant inter tenebras, ne fraudi, & insidijs hostium, quibus caligo, & opacitas est peropportuna, locus patefiat. at verò cæterorum ignauiæ, & torpedini tegendæ aptæ sunt tenebræ, inter quas fortis & strenuus ab ignauo, & meticuloso dignosci non potest.*

e *Permultos videre est, qui quid agant, nihil pensi habent, quoquo facinore properi clarescere i. auidi quidem sunt famæ; sed, vt supra dixit, malæ.*

f *Generosi animi non exiguum argumentum est, propinqui, & amici periculo accendi, & rebus illius dubijs prompta & salutari opera adesse.*

g *Colere memoriam defuncti, est posteros illius fouere. Illos insectari, est eum pariter, à quo orti sunt, odisse.*

h *Spiritus defuncti non transfunditur in effigies mutas; neque statuæ æquè illum referunt, ac liberi, veræ defunctorum imagines.*

i *Liberi sunt veræ defunctorum imagines.*

k *Obseruent aulici multis solam exitij causam esse, quòd ad cultum deligant eos, qui principi sunt inuisi.*

hæc

hæc[a] raram occulti pectoris vocem elicuere; correptamque Græco versu admonuit, ideo lædi,[b] quia non regnaret. Pulchra, & Furnius damnantur. Afer primoribus[c] oratorum additus, diuulgato ingenio, & secuta adseueratione[d] Cæsaris, qua suo iure disertum eum appellauit. Mox capessendis accusationibus, aut reos tutando prosperiore eloquētiæ, quā morum fama fuit, nisi quòd ætas extrema multùm etiam eloquētię dempsit, dum[e] fessa mente retinet[f] silentii impatientiā. At Agrippina peruicax iræ, & morbo corporis implicata, cùm viseret eam Cæsar, profusis diu, ac per silentium lachrymis, mox[g] [1] inuidiam & preces orditur: subueniret[h] solitudini, daret maritum, habilem adhuc iuuentam sibi: neque[i] aliud probis quàm ex[k] matrimonio solatium: esse in ciuitate, [2] Germanici coniugem, ac liberos eius recipere dignaretur. Sed Cæsar [l] non ignarus quantum ex Repub. peteretur, ne tamen offensionis aut metus manifestus foret,[m] sine responso, quanquam instantem, reliquit. Id ego à scriptoribus annalium non traditum reperi in commentariis Agrippinę filiæ: quæ Neronis principis mater vitam suam & casus suo-

1. quia petēs maritum videbatur velle firmare se, sibique præsidiū quærere aduersus offensiones Tyberij.
2. puto deesse vocem, qua.

OBSERVATIONES.

a *Princeps diligenter cauere debet, ne verbis contumacibus prouocatus, præsertim à consanguineo, atque adeò à fœmina, statim irascatur, sed prudentiæ documentum dabit, & moderationis, si raram occulti pectoris vocem emittet; contentus interim eo, vt, cuius verbis offensus est, hunc obliquè corripiat, illiusque vlciscendi occasionem tacitus expectet, & oblatam arripiat.*

b *Propinquus principis ideo læditur, quia non regnat: hoc est, adeò molestè fert, alium, non se regnare, vt, quicquid agitur, id etsi nihil ad se pertinet, tamen ad contumeliam accipiat: nimirum, videtur quærere causas discordiarum aduersus principem; quem vnum rerum potiri, id verò æquo animo ferre nullo pacto potest.*

c *Oratorum plures erant gradus. nàm vt quisque præcellebat, sic adseueratione principis primoribus addebatur.*

d *Adseueratio, & testimonium principis de doctrina, & præstantia alicuius multum illi splendoris & ornamenti affert.*

e *Cùm vis eloquentiæ nequaquam in verborum inani sonitu consistat, is cui etsi haud desunt verba, mens tamen aut morbo, aut senio fessa est, ipse sibi silentium imponere, potiùs quàm copia verborum aures, & animos insuper auditorum onerare debet.*

f *Ferè fit, vt, qui loqui consueuit, hic admodum impatienter sileat.*

g *Aliquid à principe petiturus caueat, ne inuidiam, & preces simul misceat; hoc est, ita principem obsecret, vt eum non offendat.*

h *Solitudo in domo esse dicitur, cùm pater, materue familias fato functa est.*

i *Probis fœminis non aliud, quàm ex matrimonio solatium esse potest.*

k *Fœmina princeps, quæ non ignorat se multorum odiis, atque adeò iniuriis obnoxiam esse, debet sibi quærere præsidium in viro, cuius gratia, & autoritate subnixa suam, ac liberorum, si quos habet, dignitatem tueri possit. certè satis constat, viduas ab omnibus proteri.*

l *Vidua princeps, cui sunt liberi, memoria patris populo gratissimi, eademq; audax, & superba, cùm ad secunda vota transire vult, nimis alta spectare, hoc est, principatum ambire videtur. quippe hinc liberis, hinc mariti potentia subnixa, nihil in rep. non poterit, aut audebit. hæc ne cui nubat, prudens princeps diligenter, si sapiet, cauebit; ne fortè sibi ipse in eo matrimonio perniciem inueniat.*

m *Qui si respondet, necessariò offensionem, aut metum, si quem habet, indicaturus est, hunc nihil respondere, quàm se indicare præstat.*

rum[a] posteris[b] memorauit. Cæterùm Seianus mœrentem & improuidam altiùs perculit, immissis qui[c] per speciem amicitiæ monerent, paratum ei venenum, vitandas soceri epulas. Atque illa[d] simulationum nescia, cùm[1] propter discumberet, non uultu aut sermone flecti, nullos attingere cibos, donec aduertit Tyberius, fortè, an quia audiuerat? idque quò acriùs experiretur, poma, vt erant adposita, laudans, nurui sua manu tradidit. [e] Aucta ex eo suspitio Agrippinæ, & intacta ore seruis tramisit. [f] Nec tamen Tyberii vox coram secuta; sed obuersus ad matrem, non mirum, ait, si quid seueriùs in eam statuisset, à qua [g] veneficii insimularetur. Inde[h] rumor, parari exitium: neque id imperatorem palam audere, secretum ad perpetrandum quęri. Sed Cæsar quò famam auerteret,[i] adesse frequens senatui, legatosque Asiæ ambigentes quanam in ciuitate templum statueretur, pluris per dies audiuit. Vndecim vrbes certabant pari ambitione, viribus diuersæ; neque multùm inter se distantia memorabant de vestutate generis, studio in populum Ro. per bella Persei & Aristonici, aliorumque regum. Verùm Hypæpeni, Trallianique Laodicenis ac Magnetibus simul tramissi, vt parum validi. ne Ilienses quidem cùm parentem vrbis Romæ Troiam referrent, nisi antiquitatis gloria pollebant. Paulùm addubitatum, quòd Halicarnassij mille & ducentos per annos nullo motu terrę[2] mutauisse sedes suas, viuoq; in saxo fundamenta tēpli adseuerauerāt. Pergamenos (eo ipso nitebantur)[3] ędem Augusto ibi sitam satis adeptos creditū. Ephesij Milesiiq; hi Apollinis, illi Dianæ ceremonia occupauisse[4] ciuitates visi. Ita Sardianos inter Smyrnæosque deliberatum. Sardiani decretum Ethruriæ recitauere, vt consanguinei. Nam Tyrrhenum Lydumque Atye rege genitos ob multitudinem diuisisse gentem: Lydum patriis in terris resedisse: Tyrrheno datum nouas vt conderet sedes. Et ducum è nominibus indi-

1. proximè Tyberio.

2. fortè, nutauisse.

3. nihil mutandum.

4. quiquesinas, i. centuit senatus non ad alios ea sacra & cæremonias pertinere, quàm Dianę ad Ephesios, Apollinis ad Milesios, tanquam ab illis iure vsurpatas.

OBSERVATIONES.

a *Scribere annales, aut historias, est cum posteritate loqui.*

b *Quid præclarius à principe præstari potest, quàm vt ipsemet scriptis mandet vitam suam, & casus suorum posteris memoret? nam etsi parcè de se scribat necesse est, tamen cum dignitate, & omnium verissimè scribere potest.*

c *Quid ficto, & simulato amico tetrius? plus certè cauendum ab hoc est, quàm ab hoste infensissimo. quippe, multi specie amicitiæ eò nos impellunt, vnde exitus est nullus.*

d *Simulationum nescius vix quicquam in aula principis aget, quod sibi conducat.*

e *Qui in conuiuio vnà cum cæteris discumbens nullos attingit cibos, is, alia nulla legitima causa apparente, satis ostendit, sibi iniectam esse suspitionem, cibos veneno infectos esse.*

f *Etsi iustè commouemur, non tamen ita excandescere debemus, vt protinus, ac palam voces iracūdiæ plenas mittamus, hoc potissimùm principes diligenter obseruare debent; nam Regi, vt ait Seneca lib. 1. de clem. cap. 7. vociferatio quoque, verborumque intemperantia non ex maiestate est.*

g *Veneficium est illud crimen, cum quis venenum alii dat, aut dare in animo habet.*

h *Quàm sæpissimè fama est nuntia veri.*

i *Non est verisimile, eum, qui senatui frequens adest, & quotidie grauissimis reip. occupationibus distinetur, necem, aut perniciem alicuius machinari.*

ta vo-

ta vocabula, illis per Asiam, his in italiam: auctamque adhuc Lydorum opulentiam, missis in Græciam populis, cui mox à Pelope nomen, simul literas imperatorum, & icta nobiscum fœdera bello Macedonū, [a] vbertatemq; fluminum suorum, temperiem cœli, ac dites circùm terras memorabant. At Smyrnæi, repetita vetustate, seu Tantalus Ioue ortus illos, siue Theseus diuina & ipse stirpe, siue vna Amazonum condidisset, transcendere ad ea, quîs maximè fidebant, in popu. Rom. [b] officiis, missa nauali copia non modò externa ad bella, sed quæ in Italia tolerabantur: seque primos templum vrbis Romæ statuisse, M. Porcio consule, magnis quidem iam Romani populi rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica vrbe, & validis per Asiam regibus. simul L. Sullam testem adferebant, grauissimo in discrimine exercitus ob asperitatem hyemis, & penuriam vestis, cùm id Smyrnam in concionem nuntiatum foret, omnes qui adstabant, detraxisse corpori [1] tegmina, nostrisque legionibus misisse. Ita rogati sententiam patres, Smyrnæos [c] prætulerunt. Censuitque Vibius Marsus vt M. Lepido, cui ea prouincia obuenerat, super numerum legaretur, qui [d] templi curam susciperet. Et quia Lepidus ipse deligi se per modestiam abnuebat, Valerius Naso è prætoriis sorte missus est. Inter quæ diu meditato, prolatoque sæpiùs consilio, tandem Cæsar in Campaniam, [e] specie dedicandi templum apud Capuam Ioui, apud Nolam Augusto, sed certus procul vrbe degere. Causam abscessus, quanquam secutus plurimos autorum ad Seiani artes retuli, quia tamen cæde eius patrata, sex postea annos pari secreto coniunxit, plerunque permoueor, num ad ipsum referri veriùs sit, [f] sæuitiā ac libidinem cùm factis promeret, locis occultantem. Erant qui crederent in senectu-

1. vestes.

OBSERVATIONES.

a *Regionis hæ præcipuæ sunt laudes, vt habeat fluminum vbertatem, temperiem cæli, ac dites circùm terras.*

b *Officia in principem, aut in Remp. nunquam intermoriuntur; quin ipso tempore corroborantur, eorumque adeò remuneratio tum maximè apparet, cùm minimè expectatur. certè qui virtute, propriisque meritis nititur, solidiori haud dubiè fundamento subnixus est, quàm qui vetera tantùm & inania fabulis quàm fidei propiora, aut certè iam obliterata adducit.*

c *Quorum maiora erga nos beneficia, eaque insignia extant, hos à nobis, in eo, quod petunt, cæteris præferri æquum est.*

d *Eorum quæ ad religionem pertinent, potissima cura & à principe, à Senatu, & à magistratibus haberi debet.*

e *Callidus princeps, vt supra sæpiùs obseruaui, nunquam palam facit quo quidque consilio agat, sed species eas, quæ præ cæteris verisimiles videri possunt, quærit & obtendit.*

f *Princeps publico exitio natus cùm sæuitiam, ac libidinem factis promat, locis occultas, hoc est, cùm vtroque hoc ostento miseris modis remp. vexet, nullumque eius dictum, aut factum proferri possit, in quo non alterutrum promat, tamen loca abdita sectatur, tot certè flagitiorum pudore; ac ne ab iis, quos opprimit, conspiciatur, & dirum ipsius os denotetur.*

a de corruptissimis moribus loquens Se nec. epist. 114. Turpe, inquit, est, neminem esse in comitatu pa eiorum, cuius sana facies, medicamentum denderet.

te quoque corporis habitum [a] pudori fuisse; quippe illi prægracilis & incurua proceritas, nudus capillo vertex, [a] vlcerosa facies, ac plerunque medicaminibus interstincta. & Rhodi secreto vitare cœtus, [b] recondere voluptates insuetat. Traditur etiam matris impotentia extrusum, [c] quam dominationis sociam aspernabatur, neque depellere poterat, [d] cùm dominationem ipsam donum eius accepisset. Nam dubitauerat Augustus Germanicum sororis nepotem, & cunctis laudatum, rei Romanę imponere, [e] sed precibus vxoris euictus, Tyberio Germanicum, sibi Tyberium adsciuit; idque Augusta exprobrabat, reposcebat. Profectio arcto comitatu fuit, [f] vnus senator consulatu functus Cocceius Nerua, cui legum peritia : eques Romanus, præter Seianum, ex inlustribus Curtius Atticus. Cæteri liberalibus studiis præditi, ferme Græci, [g] quorum sermonibus leuaretur. Ferebant periti cœlestium, iis motibus syderum excessisse Roma Tyberium, vt reditus illi negaretur. Vnde [h] exitij causa multis fuit, properum finem vitæ conietantibus, vulgantibusque. [i] neque enim tam incredibilem causam prouidebant, vt vndecim per annos libens patria careret. Mox patuit breue

OBSERVATIONES.

a *Non est nouum, corporis habitum quibusdam pudori esse; idque huc vsque, vt malint, occultis in locis, vbi à nullo conspici possint, degere, quàm sub omnium oculis versari.*

b *Non quisquis temperans videtur, is ipsa re temperans est: quippe quidam hactenus astuti sunt, vt secretò vitent cœtus non ad vitandus, sed ad recondendas voluptates: cuiusmodi est illud lib. seq. de Tiberio; & sæpe in propinqua digressus, aditis iuxta Tyberim hortis, saxa rursum, & solitudinem maris repetijt, pudore scelerum, & libidinum; quibus adeò indomitis exarserat, &c.*

c *Hæc est natura principatus, vt socium, qui princeps est, ferre possit neminem.*

d *Id quod solo alicuius beneficio habeo, id ipsum illi extorquere non possum. Itaque cui ipse dominationem acceptam refero, quominus & is quoque dominetur, ægrè efficiam.*

e *Dij boni, quid non possunt vxores apud suos viros? certè tantum, vt eos licet homines constantissimos sententia dimouere valeãt. neque id solùm in re priuata, nam & id ferri aliquo pacto posset; verùm etiam in iis, quæ inter mortales maxima, & summa sunt.*

f *Inter eos, qui peregrinantem principem comitantur, primum locum tenent ij, quorum consiliis adiuuari in administratione imperij potest. horum præcipui sunt homines summis magistratibus functi, iidemque legum periti. his proximi sunt illi, quos princeps ad interiorem illam suam amicitiam assumpsit, quorum opera, & fidelitate vti in maximis rebus potest. Postremò & homines liberalibus studiis præditi, quorum sermonibus princeps, & dulcedine doctrinæ leuari potest. Primi adiumento & præsidio principi, & reip. sunt; hi rerum grauitate, summisque curis fessum honesto oblectamento reficiunt.*

g *Licet quidem principi vti delinimentis curarum: sed iis, quæ & honesta, & fructuosa sunt; cuiusmodi sunt sermones eorum, qui liberalibus artibus præditi sunt, & similibus: non autem morionibus, ac cæteris personis turpibus, & infamibus, quibus plurimi principum plus æquo operam dant.*

h *Rimari ea, quibus salus principis continetur, eiusque mortem ex motibus syderum coniectare, & vulgare impium est, idque multis fuit causa exitij.*

i *Sæpe illa eueniunt quæ ne prudentissimus quidem prouidere potest.*

confinium

[a] cõfinium artis,&falsi,veraque quàm obscuris tegerẽtur. Nã in vrbem non regressurum, haud forrè dictum. Cæterorum nescij egere, cùm propinquo rure, aut litore, & sæpe mœnia vrbis adsidens extremam senectã compleuerit. Ac fortè illis diebus oblatum Cæsari anceps periculum auxit vana rumoris, præbuitque ipsi materiem cur amicitiæ, constantięque Seiani magis fiderer. Vescebantur in villa, cui vocabulum Speluncæ, mare Amuclanum inter Fundanosque montes, natiuo in specu. eius os lapsis repente saxis, obruit quosdam ministros. Hinc metus in omnes, & fuga eorum qui conuiuium celebrabant. [b] Seianus genu, vultuque & manibus super Cæsarem suspensus opposuit sese incidentibus, atque habitu tali repertus est à militibus qui subsidio venerant. Maior ex eo, & [c] quanquam exitiosa suaderet, vt [d] non [1] sui anxius, cum fide audiebatur. [e] Adsimulabatque iudicis partes aduersus Germanici stirpem, subditis qui accusatorum nomina sustinerent, maximeque insectarentur Neronem proximum successioni, & quanquam [f] modesta iuuenta, plerunque tamen quid in præsentiarum conduceret, oblitum, dum à liber-

1. sed vnius principis.

OBSERVATIONES.

a *Qui ex motibus syderum futura prædicunt, sciant, suæ artis admodum breue esse confinium; atque adeò esse vanam. id quod hic Tacitus planum facit. neque enim Tiberium non rediturum in vrbem fortè dictum fuit: id quod si dixissent mathematici, verum haud dubiè dixissent; sed in eo vanitatis manifesti fuerunt, quòd affirmarunt, reditum illi denegari; id quod, si, vt oportet, mentem potiùs loquentis, quàm verba spectamus, falsum fuit. nam cùm sæpe mœnia vrbis adsideret, adiretque hortos iuxta Tyberim, vt est lib. seq. ac deuiis, vt alibi ait, plerunque itineribus ambigens patriam, & declinans, certè reduxisse eum dici poterat, quamuis vrbem non ingrederetur. at certè verum est, illum tecta vrbis non adiisse, quis negat? sed hoc, quicquid est veri, tantillum certè est, totque inuolucris tegitur, vt, nihil minus quàm illos, quid futurum esset, sciisse dici possit. certè res ipsa docet, illos ipsos huius artis professores, plerunque quid sibi velint & quod ante pedes est, nescire, nedum vt aliis, quid sydera portendant, demonstrare possint. de hac tamen arte ita loquitur Tacit. lib. 6. Annal. Cæterùm, inquit, plurimis mortalium non eximi, quin primo cuiusque ortu ventura destinentur. sed s:cus, quàm dicta sint, cad:re, fallaciis ignara dicentium. ita corrumpi fidem artis, cuius clara documenta antiqua ætas, & nostra tulerit.*

b *Cui fortuna fauet, huic omnia, etiam illa, quæ casu accidunt, præterque spem, prospera eueniunt. proh Deus! quid Seiano magis ex voto accidere potuit, quàm vt in illo periculo Tiberium protegeret suo corpore, eoque habitu à militibus reperiretur?*

c *Cuius fidem (nec refert illa simulata sit, an vera) princeps erga se perspexit, atque adeò persuasus est, illum sibi præ cæteris egregiè fidelem esse, potest hic impune, quamuis exitiosa suadere. Ideo princeps diligenter cauere debet, ne vni alicui tantùm tribuat, vt non alium aliquem ad suum quoque consilium admittat; siquidem proprio iudicio persæpe falli potest.*

d *Is optimam operam principi præstare dicitur, qui non sui, sed vnius principis anxius, quæ illi salutaria esse putat, promit. hic certè cum fide à principe audiri potest.*

e *Callidissima ratio perdendi aduersarij hæc est, non vt eum ipse accuses, sed alium subdas; qui accusatoris nomen sustineat; ac tu interim partes iudicis adsimules, quasi nullis priuatis odiis, aut adfectionibus permixtus, sed solo iure, & vna æquitate subnixus.*

f *Modesta iuuenta non minimam laudem tribuit principi.*

tis & clientibus apiſcendæ potẽtiæ properis ᵃextimulatur, vt erectum & fidentem animi oſtenderet: velle id pop. Rom. cupere exercitus. Neque auſurum contra Seianum, qui nunc patientiam ſenis, & ſegnitiem iuuenis iuxta inſultet. Hæc atque talia audienti, nihil quidem prauæ cogitationis,ᵇ ſed interdum ᶜ voces procedebant contumaces, &[1] inconſultæ[2] quas adpoſiti cuſtodes exceptas [d] auctaſque cùm deferrent, neq; Neroni defendere daretur, ᵉ diuerſæ inſuper [2] ſolicitudinum formæ oriebantur. Nam alius occurſum eius vitare, quidã ſalutatione reddita ſtatim auerti, plerique incœptum ſermonẽ abrumpere, inſiſtentibus cõtra, inridẽtibuſque qui Seiano fauores aderãt. Enimuero Tyberius [3] toruus, aut falsũ [4] renidens vultu, ſeu loqueretur, ſeu taceret iuuenis, ᶠcrimen ex ſilentio, ex voce. ne nox quidem ſecura, cùm vxor [g] vigilias, ſomnos, ſuſpiria [h] matri Liuiæ, atque illa Seiano patefaceret. Qui fratrẽ quoque Neronis Druſum [i] traxit in [5] partes, ſpe obiecta principis loci, ſi priorẽ ætate & [k] iam [6] labefactũ demouiſſet. Atrox Druſi ingeniũ, ſuper cupidinẽ potẽtiæ, & [l] ſolita [7] fratribus odia, accẽdebatur inuidia, quòd mater Agrippina [m] ptõ-

1. haud ſatis prudentes.
2. fortè legendũ eſt ſolitudinum idque [illegible] indicas, nam vt frequẽtia eſt argumẽtum florentis domus, ita ſolitudo perculſæ, & afflictæ.
3. propter ea quę vera Neroni obiiciebãtur
4. adprobans & ſimulans tãquam verum, atque ita compoſitus, vt vera dici, credere ipſum videri poſſet. ſic lib. 4 hiſt. ſequebatur Vibius Criſpus, ambo infenſi, vultu diuerſos Marcellus minacibus oculis, Criſpus renidẽs i. occultans, & diſſimulans, ac ſi non eſſet infenſus.
5. ſuas.
6. apud Tyberium.
7. ſic lib. 14. antiquas fratrum diſcordias, & inſociabile regnum exiſtimantes.

OBSERVATIONES.

a *Princeps, cuius haud dubia ſucceſsio eſt, non ſemper debet auſcultare familiares, amicos, clienteſque ſuos adipiſcendæ potentiæ properos, à quibus ad ea extimulatur, quæ ei, qui rerum potitur, ſemper fere ſuſpicioſo, ſuſpitionem intendere poſſunt, ne ſibi exitium priùs creet, quàm imperium adipiſcatur: ſiquidem multos præpoſtera feſtinatio peſſum dedit.*

b *Non ſemper voces contumaces, & inconſultæ ſunt indicia prauæ cogitationis, potiſsimùm in principe adoleſcente.*

c *Sedulò cauendum eſt, ne voces contumaces, & inconſultas emittamus; ne quiſquam ſuſpicari poſsit id à nobis animo agitari, quod illæ voces indicant.*

d *Rarò fit, vt delator exceptas voces, vt ſunt, deferat, quin eadem opera eas in maius augeat.*

e *Qui ſcit de ſe aliquid eſſe relatum ad principem, id protinus refellere, ſi poteſt, debet; ne ſi id non confutauerit, illa ſuſpitio principis animum inſideat.*

f *Semel ſuſpectus ſeu loquitur, ſeu tacet, tam ex ſilentio, quàm ex voce crimen in eum oritur.*

g *Vigiliæ, & ſuſpiria indicant animum anxium, & plura, quàm videri fortaſſe poteſt, cogitantẽ.*

h *Etſi muliebri ſuauitate leuari quiſque poteſt maximis curis, tamen vt ſæpiùs monui, diligenter cauendum eſt, ne, quod arcanum eſſe volumus, id per nos vxori palam fiat. ſiquidem ſecreta cuiuſque à nullo magis, quàm ab vxore prodi poſſunt.*

i *Qui aliquem euertere ſtudet, is quibus artibus maximè poteſt, eos, qui illi ſanguine ſunt proximi, quibuſque ille ſe, & ſua omnia meritò credit, allicit, ac trahit in ſuas partes, eam ſpem illis oſtendens, qua nullam maiorem cuiquam accidere poſſe ſcit.*

k *Qui id agit, vt aliquem euertat priùs eum ſenſim labefacit; poſt hæc faciliùs eum loco dimouet; poſtremò planè euertit, atque opprimit.*

l *Rarò accidit, vt fratres principes ament inter ſe. Itaque in iis, quæ pertinent ad regnum, ſeu principatum, nulla cauſa eſt, quamobrem frater fratri fidere debeat. quippe ſæpiùs, experientia duce, cognitum eſt, duos inter fratres, obiecta vtrique ſpe principis loci, acerrima odia oriri; quæ perſæpe vſque eò progrediuntur, vt neuter priùs quieſcat, quàm æmulum fratrem labefecerit, demouerit, oppreſſerit.*

m *Non dici poteſt, quantopere erret princeps, cui ſunt duo filii, ſi ſe alteri proniorem oſtendit: ac non vtrunque pari beneuolentia complectitur. ſiquidem is, qui ſibi fratrem præferri videt, haud dubiè accenditur inuidia. id quod ſi modicis penatibus exitiabile eſt, eccui dubium eſt, quin hac principum fratrum æmulatione, atque adeò acerrimis odiis Reſp. miſerè diſtrahatur?*

ptior

ptior Neroni erat. Neq; tamen Seianus ita Drusum fouebat, [a] vt nō in eū quoq; semina futuri exitij meditaretur, gnarus prefetocē, & [b] insidiis magis opportunum. Fine anni excessere insignes viri, Asinius Agrippa claris maioribus [c], quàm vetustis, vitaque non degener. Et Q. Haterius familia senatoria, eloquentiæ quoad vixit, celebratæ. Monimenta ingenii eius haud perinde retinentur. Scilicet, [d] impetu magis, quàm cura vigebat. Vtque aliorum meditatio & labor in posterum valescit, sic Haterii canorum illud & profluens, cum ipso simul extinctum est. M. Licinio, L. Calpurnio COSS. ingentium bellorum cladem [e] æquauit malum improuisum. Eius [1] initium simul & finis extitit. Nam cœpto apud Fidenam amphitheatro Atilius quidam libertini generis, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit, vt qui non [f] abundātia pecuniæ, nec municipali ambitione, [g] sed in sordida mercede id negotium quæsiuisset. Adfluxere auidi talium, imperitante Tyberio, [h] procul voluptatibus habiti, virilis ac muliebris sexus, omnis ætas, ob propinquitaté loci effusiùs. Vnde grauior [2] pestis fuit, [3] conferta mole, dein conuulsa, dum ruit intus, aut in exteriora effunditur: immensamque vim mortaliū spectaculo intentos, aut qui circum adstabant præceps trahit, atque operit. Et illi quidem quos principium stragis in mortem adflixerat, [4] vt tali sorte cruciatum effugere. [i] Miserandi magis quos, abrupta parte corporis, nondum vita deseruerat, qui per diem visu, per noctem [5] vlulatibus & gemitu, coniuges aut liberos noscebant. Iam cæteri fama exciti, hic fratrem, propinquum ille, alius parentes lamentari. Etiam quorum diuersa de causa amici, aut necessarii aberant, pauere tamen: neque dum comperto quos illa vis perculisset, [k] latior ex incerto metus. Vt cœpere dimoue-

1. i. non priùs cœpit quàm esse desiit.

2. clades, strages

3. i. cùm eam insedisset ingens multitudo.

4. i. quod ipsis leuissimum in tali calamitate accidere poterat.

5. coniugum, & liberorum.

OBSERVATIONES

a *Callidi, & astuti aulici vel eos, quibus non bene cupiunt, colunt, aut se colere egregiè simulant; nempe, vt hac ratione quò volunt, perueniant; ac tandem hos ipsos, per quos factum est, vt sibi optata contigerint, pariter euertant.*

b *Præferoces homines, ac proinde aperti, minùs cauti plerunque sunt, ac magis insidiis opportuni quàm cæteri, qui animi sensus abdere, & premere nesciunt.*

c *Differunt claritudo generis, & vetustas.*

d *Qui impetu magis, quàm studio, & cura valent, idipsum, quo plus possunt, cum ipsis simul extinguitur. contra, quæ meditatione, & labore fiunt, ea in posterum valescunt. Itaque quisquis sui ingenij monimenta æternùm retineri, eorumque autoritatem gliscere cupit, nihil nisi meditatū, & elaboratum ædere debet.*

e *Mala intestina, potissimùm improuisa, æquant clades ingentium bellorum.*

f *Abundantia pecuniæ, atque ambitione magna negotia interdum suscipiuntur, etsi non necessaria.*

g *Qui sordidam ob mercedem aliquid conficiendum suscipit, vix ea in re cum laude versari potest.*

h *Sæuitia tyranni adeò vniuersam remp. complectitur, vt illo imperitante, homines ferè procul voluptatibus habeantur, nihilque nisi mœstum, & atrox conspiciatur.*

i *Quos mors miseriæ eripuit non tam sunt miserandi, quàm qui diuersis cruciatibus etiam conflictantur.*

k *Publica mala ad singulos pertinent.*

1. i. trabes, asseres, & cætera ex quibus constiterat amphitheatrum.

2. propter casus atrocitatem.

3. dirum & funestum.

ri [1] obruta, concursus ad exanimos complectentium, osculátium. Et sæpe certamen si confusior facies, & par forma, aut ætas errorē adgnoscentibus fecerat. Quinquaginta hominum millia eo casu debilitata vel obtrita sunt. [a] Cautumque in posterum senatusconsulto, ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res; neue amphitheatrum imponererur, nisi solo firmitatis spectatæ. Atilius in [b] exilium actus est. Cæterùm sub recentem cladem patuere procerū domus, fomenta, & medici passim præbiti. Fuitque vrbs per illos dies, quáquam mœsta [2] facie, veterum institutis similis, [c] qui magna post pręlia saucios largitione, & cura sustentabant. [d] Nondum ea clades exoleuerat, cùm ignis violentia vrbem vltra solitum adfecit, deusto monte Cælio. [3] feralemque annum ferebant, & omnibus aduersis susceptum principi consilium absentiæ, qui [e] mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes, nî Cæsar obuiam isset, [f] tribuendo pecunias [g] ex modo detrimenti. [h] Actæque ei grates apud senatum ab inlustribus: [i] famaque apud populum, [k] quia sine ambitione, aut proximorum precibus, ignotos etiam & vltro accitos munificentia iuuerat. Adduntur sententiæ, vt mons Cælius in posterum Augustus appellaretur, quando cunctis circùm flagrantibus, [l] sola Tyberij effigies sita in domo Iunij senatoris inuiolata mansisset. Euenisse id olim Claudiæ Quintiæ, eiusque statuam vim ignium bis elapsam maiores apud ædem Matris deûm consecrauisse: sanctos acceptosque numinibus Claudios: & augendam [m] cęremoniam loco, in quo tantum in

OBSERVATIONES.

a *Malis præteritis doceri debemus qua ratione futuris obuiam iri debeat.*

b *Atrocitas facinoris non tam ex eo, quod accidit, quàm ex animo illius vnde damnum profectum est, spectari debet: ac proinde pœna nō ex magnitudine damni, sed ex dolo illius, qui damnum dedit, statuenda est.*

c *Post magna prœlia, atque insignes clades, saucij, aut grauiore aliquo casu afflicti eorum benignitate, largitione, & cura, ad quos calamitas non peruenit, sustentari debent.*

d *Ferè fit, vt, nunquam sola aliqua clade homines conflictentur, quin alia insuper ad superiorem accedat, ac mala malis cumulentur.*

e *Vulgo mos est, fortuita, si improspera sunt, ad principum, & potentiorum culpam trahere.*

f *Cùm populus insigni aliqua clade est affectus, tum princeps, nullius cuiusquam precibus, sed vltro sua benignitate, & munificentia iuuare, ac solari debet, hinc certè famam liberalitatis, quæ maxima est, & insignem apud omnes laudem consequetur.*

g *Benignè fieri non promiscuè, nulloque delectu, sed ex modo necessitatis singulorum, à principe debet.*

h *Siquid princeps suopte ingenio præclarè fecit, nunquam omittendæ sunt gratiarum actiones; vt intelligat, ex benefactis nonnisi prosperam apud omnes famam oriri.*

i *Mens multitudinis non planiùs cognosci potest, quàm ex ea fama, quam ipsa vulgat.*

k *Ea demum grata est beneficentia, & liberalitas, quæ confertur in ignotos, & vltro accitos, sine ambitione, aut cuiusquam precibus.*

l *Ei Dij fauere videntur, cuius effigies, ac statuas inuiolatas inter incendia, & ruinas seruant.*

m *Quo in loco aliquid insigne accidit, præcipuè quod verti potest in laudem principis, ei loco dignitas addi debet.*

princi-

principem honorem dij ostenderent. Haud fuerit absurdum tradere, montem eum antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, [a] quòd talis syluæ frequens, fœcundusque erat: mox Cælium appellatum à Cæle Vibenna, [b] qui dux gentis Ethruscę cùm auxilium appellatū ductauisset, sedem eam acceperat à Tarquinio Prisco, seu quis alius regum dedit. Nam scriptores in eo dissentiunt. Cætera non ambigua sunt, magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitauisse, vnde Thuscum vicum è vocabulo aduenarum dictum. Sed vt studia procerum, & largitio principis aduersum casum solatium tulerant, ira accusatorum maior in dies & infestior vis sine leuamento grassabatur. corripueratque Varum Quintilium diuitem, & Cæsari propinquum Domitius Afer Claudiæ Pulchræ matris eius condemnator, nullo mirante quòd diu egens, & parto nuper [1] præmio malè vsus, [c] plura ad flagitia accingeretur. P. Dolabellam socium delationis extitisse miraculo erat; quia claris maioribus, & Varo connexus, suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat. Restitit tamē senatus, & opperiendū imperatorē cēsuit. Quod vnū vrgētiū malorū suffugiū in tēpus erat. At Cęsar dedicatis per Cāpaniam tēplis, quanquam edicto monuisset, ne quis quietem eius irrumperet, [d] concursusque oppidanorum, disposito milite, prohiberentur, perosus tamen municipia, & colonias, omniaque in continenti sita, Capreas se in insulam abdidit, trium millium freto ab extremis Surrentini promontorij diiunctam. [e] Solitudinem eius placuisse maximè crediderim, quoniam importuosum circa mare, & vix modicis nauigiis pauca [a] subsidia. Neque adpulerit quisquam [f] nisi gnaro custode. Cœli temperies hyeme mitis, obiectu montis, quo sæua ventorum arcentur. Æstas in Fauonium obuersa, & aperto circùm pelago peramœna. Prospectabatque pulcherrimum sinum, antequam Vesuuius mons ardescens faciem loci verteret. Gręcos ea tenuisse, Capreasque Thelebois habitatas fama tradit. Sed tum Tyberius duodecim villarum nominibus, & [g] molibus insederat,

1. nam primo ... adiutus, & a Cęsare dilectus est appellatus.

a. i. Loca tuta, vbi fluctus ... attolluntur, & in quibus naues subsidunt, i. vi ventorum non iactantur, à subsido, quod est, decresco: ac decimus ferè de mari, & fluminibus. Virg. 1. Æneid. Subsidunt vndæ, ... tremidemque sub axe tonanti Sternitur æquor aquis. Ouid. 1 Metam. Flumina subsidūt colles q, exire videntur.

OBSERVATIONES.

a *Locis nomina imponuntur ducta à copia earum rerum, quibus maximè abundant.*

b *Nomina prisca mutantur, nouaque imponuntur ex eo, quod ibi insignitius postea accidit. neque est nouum, aduenas locis, quæ insederunt, nomina imponere.*

c *Qui diu egentes fuerunt, siquid sibi, ob flagitia pepererunt, non est mirandum, si eo illecti ad plura flagitia accinguntur. nam spes improbissimus complectuntur insperata assequuti.*

d *Si princeps solitudine delectatur, adirique à nemine vult, disposito vbique milite, hominum concursus prohibeat. hac ratione nemo quietem eius irrumpet.*

e *Solitudo iis maximè iucunda est, qui è multitudine negotiorum se in eam, tanquam in tutissimum portum abdunt.*

f *Ea loca dicuntur tuta, quò non adpulerit quisquam, nisi gnaro custode.*

g *Meritò irrideri potest princeps, qui relicta mole imperii, cui vni perpetuò insidere debet, vitam degit in villis, earumq; nominibus, & molibus insidet. hic certè locus nihil aliud continet, quàm meram irrisionem Tiberii, qui reip. curam, quæ est vice maxima, & ingentis molis, ideo omiserat, vt duodecim villas regeret, ac si essent diuersa nationum nomina, & ingens imperii moles.*

ſ. fortè oculatior. [a]quātò intentus olim publicas ad curas, tātò [ſ] occultior in luxus, &[b] malū otium reſolutus. Manebat quippe ſuſpicionum, & credendi temeritas, quam Seianus augere etiam in vrbe ſuetus, acriùs turbabat, non iam occultis aduerſum Agrippinam, & Neronem inſidiis, quis additus miles nuntios, introitus, aperta, ſecreta velut in annales referebat, vltroque [c] ſtruebantur qui monerent, perfugere ad Germaniæ exercitus, vel celeberrimo fori effigiem diui Augusti amplecti, populumque ac ſenatum auxilio vocare. Eaque ſpreta ab illis, [d] velut pararent, obiiciebantur. Iunio Sillano, & Silio Nerua Coss. fœdum anni principium inceſſit, tracto in carcerem inluſtri equite Romano Titio Sabino, [e] ob amicitiam Germanici. Neque enim omiſerat coniugem, liberoſque eius percolere, ſectator domi, comes in publico, poſt tot clientes vnus, [f] eoque apud bonos laudatus, & [g] grauis iniquis. Hunc Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petitius Rufus, M. Opſius prætura functi adgrediuntur, cupidine conſulatus, [h] ad quem nonniſi per Seianum aditus. Neque Seiani voluntas [i] niſi ſcelere quærebatur. [k] Compoſitum inter ipſos, vt Latiaris, qui modico vſu Sabinum contingebat, ſtrueret dolum, cæteri teſtes adeſſent:

OBSERVATIONES.

a *De nemine rectè iudicari, niſi poſt ſupremum eius fatum, poteſt. quippe, neque nouum, neque mirandum eſt, principes non paucos reperiri, qui quantò olim intenti publicas ad curas fuerunt, tantò poſtea ſunt oculatiores in luxus, malumque otium reſoluti.*

b *Malum otium dicitur illud, cùm quis luxuria diffluit, & laſciuia; atque adeò vbi nihil niſi illicitum, turpe, reiquepub. perniciosum & patratur, & cogitatur. certè malo principis otio reip. nihil quicquam magis exitiabile accidere poteſt.*

c *Qui ſe principi iam ſuſpectum eſſe ſcit, is ſi ſapiet, credet nemini; ne eos quidem excipio, qui per ſpeciem amicitiæ, ipſi quæ vtilia, & honeſta videri poſſunt, ſuadent.*

d *Sæpe ea hominibus obiiciuntur, non quæ fecerunt, ſed quæ ipſos aut poſſe, aut in animo habere veriſimile eſt.*

e *Supra obſeruaui, amicitiam illorum, qui principi ſunt ſuſpecti, aut inuiſi, nonniſi infauſtam eſſe poſſe.*

f *Amicus certus is verè dici poteſt, qui amico, tempore ipſius difficillimo, cumque ab omnibus deſertus eſt, poſt tot alios amicos vnus fidem ſuam tam publicè quàm priuatim, atque adeò in ſummo illius diſcrimine, præſtare pergit. hic verò etſi fortè iniquis grauis eſt, tamen apud bonos ingentem laudem adipiſcitur.*

g *Ita comparatum eſt, vt apud bonos laudati graues ſint iniquis.*

h *Qui intima principis amicitia iam potens eſt, is eam & retinebit, & augebit, ſi, quibus rebus maximè poterit, dabit operam, vt ad maiores magiſtratus nonniſi per ſe vnum aditus ſit.*

i *Quemadmodum hominum virtute præſtantium beneuolentia nonniſi præclarè factis conciliatur, ita improborum hominum voluntas niſi ſcelere quæri poteſt.*

k *Vſque eò mortalia pectora cogit ambitio, vt nullum tam fœdum, tamque atrox facinus ſit, quod admittere vereantur homines. non ſolùm amicos (id quod turpiſſimum eſt) deſerunt, ſed innocentibus periculum capitis, & ignominiæ creant: impariſſimis hominibus turpiſſimè ſeruiunt, vt probos euertant: denique priſtinæ, ſi qua vnquam in illis fuit, probitatis vſque eò ſunt immemores, vt omni ſe flagitiorum genere inquinare haud vereantur.*

dein-

deinde accusationem inciperent. Igitur Latiaris [a] iacere fortuitos primū sermones: mox laudare [b] constantiam, quòd non vt cæteri,[c] florentis domus amicus, adflictā deseruisset: simul honora de Germanico, Agrippinam miserans disserebat. Et postquam Sabinus ([d] vt sunt molles in calamitate mortalium animi) effudit lacrymas, iunxit questus, audentiùs iam onerat Seianum, [e] sæuitiam, superbiam, spes eius: [f] ne in Tyberium quidem conuicio abstinet. Iique sermones,[g] tanquam [1] vetita miscuissent, speciem arctæ amicitiæ facere. Ac iam vltro Sabinus quærere Latiarem, ventitare domum, [h] dolores suos quasi ad fidissimum deferre. Cōsultant quos memoraui, quonam modo ea plurium auditu acciperentur. [i] Nam loco, in quem coibatur, seruanda solitudinis facies, & si pone fores adsisterent,[2] metus visus, sonitus, aut forte ortæ[3] suspiciones erant. [k] Tectū inter & laquearia tres senatores, haud minùs turpi latebra, quàm detestanda fraude sese abstrudunt, foraminibus & rimis aurem admouent. Interea Latiaris repertum in publico Sabinum, velut recens cognita narraturus, domū & in cubiculum trahit. Præteritaq; & instantia, quorū adfatim copia, ac nouos terrores cumulat: Eadem ille, & diutius, quando

1. sic l. 14. Ann. quasi seria consocmrent.

2. metuebant ne ab aliquo conspicerentur. quæ lectio vetus & antiqua melior est quā quæ est in codice Plantini.

3. tunc ex improuiso.

OBSERVATIONES

a *Qui vel ipsos abditos animi sensus alicuius introspicere vult, is non protinus de eo, quo d scire cupit, sed aliis de rebus, prout ratio temporis postulabit, fortuitos, ne ars cognoscatur, sermones primùm iaciat; nimirum, sibi fidem sensim præstruat apud eum, à quo aliquid elicere intendit. nam tandem quasi aliud agens id, quod vult, cognoscet.*

b *Non deserere amicum, vel difficillimo ipsius tempore, est in amicitia constantem esse. quæ virtus quò rarior, hoc hominibus gratior, atque admirabilior est.*

c *Hic est mos illorum qui prosperam fortunam amici potiùs, quàm amicum sectantur, & amant, vt, florentis sint amici; eundem afflictum continuò deserant.*

d *Mortalium animi sunt molles in calamitate; hoc est, paruo negotio adduci possunt, vt quibus malis conflictantur, hæc amico, quem sibi fidum existimant, aperiant; veluti hac ratione suarum calamitatum partem apud alterum se deponant.*

e *Eorum qui principis amicitia præpotentes sunt, vitia plerunque hæc sunt; sæuitia, superbia, nimiæ spes. sic lib. 4. hist. Auaritia & superbia præcipua validiorum vitia.*

f *In principem, quamuis atrocem & tyrannum, vir prudens conuicio semper abstinebit. quippe, magis periculosum est de eo cōtumeliosè loqui, quàm fortasse perniciosum in illum coniurare.*

g *Argumentum arctæ amicitiæ est, vetita miscere; hoc est, iis de rebus sermones habere quæ vsqueadeo vetitæ sunt, vt siquid tale emanet, in eo, is qui huiusmodi sermones habuit, sibi perniciem inueniat.*

h *Inter cæteras amicitiæ suauitates hæc etiam meritò connumerari potest, vt amicus ad fidissimum suos dolores deferat.*

i *Qui secretos alicuius sermones excipere, & abditos illius sensus elicere, ac perspicere vult, is, si tam sordido, abiectoque animo est, eam rationem sequatur, quam hoc loco scribit Tacitus Latiarem, & socios impurissimos homines sequutos esse.*

k *Nonnisi improbus, & impurus est is, qui ea mente ibi, vbi minimè decet, latet, & foraminibus, & rimis aurem admouet, vt alicuius sermones excipiat.*

1. forte, retineantur.

2. sic lib. 2. hist. vnde plena omnia suspitionũ, & vix secreta domuum sine formidine.

3. quia erat Pontifex maximus.

4 quæ de aliis rebus habẽtur, quàm quæ sacræ sunt.

5. hunc locum aliter in omnibus aliis, quæ viderim exemplarib⁹, ipse ita interpunxi, & ex difficili facilem feci.

6. ab iis, qui hæc animaduertere solent.

7. à prudẽtibus ipsique qui singula facta principis diligenter attendunt.

[a] mœsta, vbi semel prorupere difficiliùs [b] [1] reticentur. Properata inde accusatio; missisque ad Cæsarem literis, ordinem fraudis, [c] suumque ipsi dedecus narrauere. [d] Non aliàs magis anxia & pauens ciuitas, etiam aduersum proximos. Congressus, colloquia, notæ ignotæque aures vitari; etiam [2] muta atque inanima, tectum, & parietes circunspectabantur. Sed Cæsar solennia incipientis anni Kal. Ianuarias epistula [3] precatus vertit in Sabinum, corruptos, quosdam libertorum, & petitum se arguens, vltionemque [e] haud obscurè poscebat. Nec mora, quin decerneretur; & trahebatur damnatus, quantum obducta veste, & adstrictis faucibus niti poterat, clamitans, Sic inchoari annum, has Seiano [f] victimas cadere. quò intendisset oculos, quò verba acciderent, fuga, vastitas, deseri itinera, fora: & quidam regrediebantur, ostentabantque se rursum, [g] id ipsum pauentes quod timuissent. Quem enim diem vacuum pœna, vbi inter sacra & vota, quo tempore [h] verbis etiam [4] profanis abstineri mos esset, vincla & laqueus inducantur? [i] Non [5] imprudentem Tiberium tantam inuidiã adiisse [6] quæsitum; [7] meditatumque, ne quid impedire credatur, quò minus noui magistratus quo modo delubra & altaria, sic carcerem reclu-

OBSERVATIONES.

a *Ita comparatum est, vt calamitates, quæque mœrore nos afficiunt, vbi semel prorupere, difficiliùs reticeantur. Siquidem liberiùs & audentiùs de ijs loquentes animum exoneramus.*

b *Qui aliquid arcani cum amico loquitur, quod contra principem aut remp. referri potest, is etiam atque etiam circumspectet, an aliunde sua verba exaudiri, & excipi possint. nimirum, verissimum illud verbum est; vel ipsis parietibus suas esse aures.*

c *Qui aliquẽ accusat, obijcitque ei sermones secum arcanò habitos, is illius sermones prodere non potest, quin eadem opera suum dedecus narret. nam, dij boni, quid fœdius dici potest, quàm quod tuæ fidei, & taciturnitati concreditum est, id non modò enuntiare, verùm etiam inde amico necem, & perniciem promere?*

d *Alienis periculis recentibus mirum dictu est, quantopere homines terreantur.*

e *Cùm princeps dolores, metusque suos Senatui fatetur, haud obscurè eorum vltionem petit.*

f *Qui tantum potest, vt innocentem perdere valeat, hic illi tanquam victima cadere dicitur.*

g *Qui ideo timet, quòd in alium animaduerti videt, illiusq; ideo aspectum fugitat, hic verò videtur eiusdem flagitij sibi esse conscius.*

h *Festis sollemnibus diebus non modò quenquam ad supplicium trahi dirum & nefas est; verùm etiam ipsis verbis profanis est abstinendum.*

i *Obseruet nouus princeps, sibi diligenter esse cauendum, ne mores, & veteres reip. consuetudines ipse immutasse dici possit. Quòd siquid nihilominus aduersus leges, & consuetudines agere instituit, eius rei patrandæ modum ita inueniat, vt neque impediat solita magistratuum munia, neque quicquam noui in remp. inducat. certè Tiberius, ne quisquam de eo conqueri posset, quòd Kal. Ian. magistratus impedirentur carcerem, vt moris erat, recludere, Sabinum illo ipso die ad supplicium trahi voluit; hoc est, simul illum opprimere, & nihilominus permittere magistratibus, vt suum munus, sine sua ipsius inuidia, exequerentur. nam si magistratus vnius Sabini causa carcerem non reclusissent, id haud dubiè ipsi Tiberio non parum inuidiæ allaturum erat, quia contra morem id fiebat. quòd si carcerem reclusissent, eaque ratione vinclis solutus iudicum sententias euasisset, illius vltione Tiberio haudquaquam satisfactum esset. hanc ob causam, viam Tiberius reperit, qua & vltioni suæ consuleret, & inuidiam violati moris antiqui vitaret.*

dant.

dant. Secutæ insuper literæ, grates agentis, quòd hominem [a] infensum Reip. puniuissent, adiecto, trepidam sibi vitam, suspectas inimicorum insidias, [b] nullo nominatim compellato. Neq; tamen dubitabatur in Neronem & Agrippinam intendi. Ni mihi destinatum foret, [c] suum quæque in annum referre, auebat animus antire, statimque memorare [d] exitus, quos Latinius atque Opsius, cæterique flagitij eius repertores habuere, non modò postquam C. Cæsar rerum potitus est, sed incolumi Tyberio: qui scelerum ministros vt peruerti ab aliis nolebat, ita plerunque [e] satiatus, & oblatis in eandem operam recentibus, veteres & prægraues adflixit. Verùm has, atque alias sontium pœnas in tempore trademus. Tum censuit Asinius Gallus, cuius liberorum Agrippina matertera erat, petendum à principe, vt metus suos senatui fateretur, amouerique fineret. Nullam æquè Tyberius, vt rebatur, ex virtutibus suis quàm [f] dissimulationem diligebat. Eò [g] ægriùs accepit, recludi quæ premeret. Sed mitigauit Seianus non Galli amore, verùm vt cunctationes principis aperirētur, [h] gnarus [i] lentum in meditando, vbi prorupisset, [k] tristibus dictis atrocia facta coniungere. Per idem tempus Iulia mortem obiit, quam neptem Augustus conuictā adulterij damnauerat, proieceratq; in insulam Trimerum, haud procul Apulis litoribus. Illic viginti annis exilium tolerauit, Augustæ ope sustentata; quæ florentes priuignos cùm per occultum sub-

al. quàm ab vno fa.

OBSERVATIONES.

a *Tyranni quos ferre non possunt, hos veluti reip. infensos euertunt.*

b *Non est è dignitate principis, vt eos, publicis in scriptis nominet, quos sibi infensos esse putat; ne eos plus æquo metuere videatur. satis quippe est eos demonstrare iis, quorum autoritate, atque opera illorum conatus, si qui sunt, infringi possunt.*

c *Scriptori annalium non licet cuiusque facta vsque ad finem persequi, & antire ordinem annorum: siquidem præcipuum eius munus est, quid quoque anno gestum sit, memorare.*

d *Raro accidit vt scelesti, ac facinorosi homines, quos meriti sunt, exitus effugere possint.*

e *Hic est mos tyrannorum, vt, posteaquam alicuius scelesti opera diu sunt vsi, hunc tanquam veterem, & prægrauem affligant; nimirum, illo satiati, oblatisque in eandem operam recentibus, quos, quia maximorum scelerum sunt ministri, à nemine præuerti volunt. hinc discant illi, qui principibus scelestam operam præstant, se non diu illis gratos fore; quinimo post aliquot annos, tanquam veteres, & prægraues aflictum iri.*

f *Non solùm Tiberius, verùm etiam plurimi principum connumerant dissimulationem inter præcipuas eas virtutes, quas ipsos habere necesse est; atque adeò è cæteris omnibus nullam æquè diligunt; idque hactenus vt eam principi necessariam esse affirment.*

g *Admodum imprudenter facit quisquis inepta, aut intempestiua interrogatione principem adigit ea recludere, quæ is premere studet.*

h *Quisquis ingenium principis versare nouit, nihil omnino est, quod non planè conficiat.*

i *Ita ferè comparatum est, vt, quisquis in meditando lentus est, vbi semel prorupit, multò acriùs, quàm quiuis alius dictis facta coniūgat, i. ea protinus, atque acriter conficiat, quæ diu in animo voluit.*

k *Is demum princeps verè metuendus est, qui tristibus dictis atrocia facta coniungit. quidam enim principes non vltra minas, & terricula progrediuntur. sed alij dictorum atrocitatem factorum sæuitia & immanitate cumulant.*

uertisset, a misericordiam erga adflictos palàm[b] ostentabat. Eodem anno Frisij Transrhenanus populus pacem exuere, [c] nostra magis auaritia quàm obsequij impatientes. Tributum iis Drusus iusserat modicum, pro angustia rerum, vt in vsus militares coria boum penderent, non intenta cuiusquam cura, quæ firmitudo, quæ mensura: donec Olennius è primipilaribus, regendis Frisiis impositus, terga Vrorum delegit, quorum ad formam acciperentur. Id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficiliùs tolerabatur, quis ingentium belluarum feroces saltus, modica domi armenta sunt. Ac primò boues ipsos, mox agros, postremò corpora coniugum, aut liberorum seruitio tradebant. [d] Hinc ira & questus. Et postquã nõ [1]subueniebat, remediũ ex bello. rapti qui tributo aderãt milites, & patibulo adfixi. Olennius infensos fuga præuenit, receptus castello, cui nomen Fleuum: & haud spernenda illic ciuium, sociorumque manus litora Oceani præsidebat. Quod L. Apronio inferioris Germaniæ proprætori cognitum, [e] vexilla legionum, è superiore prouincia peditumque & equitum auxiliarium delectos acciuit: ac simul vtrũque exercitum Rheno deuectum Frisiis intulit, [f] soluto iam castelli obsidio, & ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima æstuaria aggeribus & pontibus, traducendo grauiori agmini, firmat. Atque interim repertis vadis alam Canninefatem, & quod peditum Germanorum inter nostros merebat, [g] circumgredi terga hostium iubet. Qui iam acie compositi pellunt turmas sociales, equitesque legionum subsidio missos. Tum tres leues cohortes, ac rursum duæ, dein tempore interiecto, acri-

1. princeps.

OBSERVATIONES.

a *Nihil principem magis decet, quàm misericordia erga afflictos.*

b *Principes quoties indignum aliquod facinus faciunt, id occultè faciunt; at verò si quando benefaciunt, id, qualecunque est, palam ostentant.*

c *Perrarò accidit vt nationes deficiant à principe propter obsequij impatientiam. quippe defectionis causa penes auaritiam, aliasque malas principis libidines sæpiùs est. Quæ cùm ita sint, nulla re princeps magis imperium suum stabilire potest, quàm amore subiectorum. qui amor in eo palam fieri debet, vt prouinciæ non plus æquo tributis onerentur, sed ijs nihil plus pecuniarum imperetur, quàm quantum satis est ad pacem tuendam. quæ vltra populu extorquentur, nonnisi sunt causæ defectionum, & maximorum tumultuum, certè principi satis esse debet, vt, quibus gentibus præest, pareant, non seruiant.*

d *Ex magnitudine tributorum, nimiaque, & intoleranda seruitute oritur ira, & questus stipendiariorum. cui rei si non maturè à principis æquitate subuenitur, remedium petitur ex bello; hoc est, coguntur populi tot ingentibus malis, summisque quibus conflictantur, calamitatibus hoc pacto mederi, vt rebellionem cœptent; ferroque sibi aperiant viam ad libertatem; aut non inulta, nec ingloria morte durius seruitium effugiant.*

e *Nuntiata defectione alicuius prouinciæ, eius præfectus quanta maxima celeritate fieri potest, copias omnes tam equitum, quàm peditum ducere, & cuncta bello opportuna parare ad opprimendos hostes debet; ne nimia cunctatio coniurationi vires addat.*

f *Fama aduentantis exercitus haud dubium est, rebelles trepidare, & magis de sua salute, quàm de præsidijs esse sollicitos.*

g *Maximi duces semper in id intenti fuerunt, an terga hostis circumgredi possent.*

ùs e-

ùs eques immiſſus, [a] ſatis validi, ſi ſimul incubuiſſent; per interuallum aduentantes, neque conſtantiam addiderant turbatis, & pauore fugientium auferebantur. Cethecio Labeoni legato quintæ legionis, quod reliquum auxiliorum tradit. Atque ille, dubia ſuorum re, in [1] anceps tractus, miſſis nuntiis vim legionum implorabat. Prorumpunt quintani ante alios, & acri pugna hoſte pulſo, recipiunt cohortis, alaſque feſſas vulneribus. Neque dux Romanus vltum iit, aut corpora humauit, quanquam multi tribunorum, præfectorumque, & inſignes centuriones cecidiſſent. Mox compertum à transfugis nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennæ vocant, pugna in poſterum extracta, confectos: & aliam quadringentorum manum, occupata Cruptoricis, quondam ſtipendiarij, villa, poſtquam proditio metuebatur, [b] mutuis ictibus procubuiſſe. Clarum inde inter Germanos Friſium nomen, [c] diſſimulante Tyberio damna, ne cui bellum permitteret. [d] Neque ſenatus in eo cura, an [e] imperij extrema dehoneſtarentur. Pauor internus occupauerat animos, cui [f] remedium adulatione quærebatur. Ita quanquam diuerſis ſuper rebus conſulerentur, aram clementiæ, aram amicitiæ, effigieſque circum Cæſaris ac [g] Seiani cenſuere: crebriſque precibus efflagitabant,

1. periculum, & ſummum diſcrimen.

OBSERVATIONES.

a *Quantò magis acies pugnantium eſt conferta, ſimulque ingruit, tantò eſt validior. contra, quò laxior, aut plures in partes diuiſa eſt, hoc infirmiorem eſſe conſtat.*

b *Viri fortes, ac ſtrenui, cùm ſe vndique circumuentos vident, mutuis ictibus procumbere, quàm in barbarorum hoſtium poteſtatem venire malunt.*

c *Suſpitioſus princeps mauult damna reip. præſertim longinqua, diſſimulare, quàm quemquam ex primoribus præficere valido exercitui, eique magni momenti bellum mandare.*

d *Perſæpe in eo peccat princeps, quòd ita cuncta ad ſe trahit, vt nullæ cuiuſquam in rep. præterquam vnius ipſius partes ſint: i. omnia adeò in ſua manu habeat, vt magiſtratibus, ac cætera multitudine non tanquam adiutoribus, miniſtris, & parte imperij, ſed vti viliſſimis mancipijs vtatur. Quæ fœditas ſeruitutis eò adducit homines, vt, quid imperio fiat, nullus quicquā penſi habeat. quippe, nullam video cauſam, quapropter de aliena gloria, & ſalute tantopere laborem. duriſſima, inquam, ſeruitute premor. ergo mea nihil ſanè intereſt vtri ſeruiam, tibi, an hoſti tuo. Quinimo nunquam non vota faciūt ſerui vt cœlum terra miſceatur, ſi modò ex ea rerum perturbatione mitius imperium, ac tolerabilior vitæ conditio ſperari poteſt. Non ergo mirum eſt, nullam in eo ſenatus curam fuiſſe, ſi imperij extrema dehoneſtarētur, cuius ſeruati gloria, maximi & ampliſſimi nomen, opulentiſſimi opes, et commoditates omnes non ad alium, quàm ad vnum principem referebantur; nimirum, cuius vnius ambitio, auiditas, rapacitas cuncta occupauerat. Hinc obſeruandum eſt; illam demum eſſe optimam principatus formam, vbi publica munia ita diſtributa ſunt, vt non tam cuncta in vnius principis, quàm in vniuerſorum manu eſſe videri poſſint: & cùm de vniuerſa rep. agitur, ſinguli in ea quoque ſalutem, gloriam, & amplitudinem ſuam verti putant. nemo enim non libenter pro ea vniuerſitate propugnationem ſuſcipit, cuius ſe partem eſſe videt.*

e *Imperium tunc dehoneſtari dicitur, cùm clades inſignes accipiuntur non modò ab externis, verùm etiam (id quod fœdius eſt) ab ipſis ſtipendiarijs, neque tamen ob hæc dedecora vltioni à quoquam cōſulitur. hanc lib. 1. vocauit infamiam.*

f *Imperitante tyranno, pauori interno, qui ab illius ſæuitia proficiſcitur, nullum præſentius remediū videtur eſſe, quàm adulatio.*

g *Adulatio, vt primo libro obſeruaui, non ſolùm circumſiſtit perſonam principis, ſed & illorum, qui apud principem plurimùm poſſunt.*

[a] visendi sui copiam facerent. Non illi tamen in vrbem aut propinqua vrbi digressi sunt: satis visum omittere insulam, & in proximo Campaniæ aspici. eò venire patres, eques magna pars plebis, anxij erga Seianum, cuius [b] durior congressus, atque eò per ambitum, & societate consiliorum parabatur. Satis constabat, [c] auctam ei adrogantiam, fœdum illud in proparulo seruitium spectanti. Quippe Romæ sueti discursus, & magnitudine vrbis, incertum quod quisque ad negotium pergat. Ibi campo, aut litore [d] iacentes, nullo discrimine, noctem ac diem, iuxta gratiam, aut fastus ianitorum perpetiebantur. donec idque vetitum. Et reuenere in vrbem trepidi, quos [e] non sermone, non visu dignatus erat. Quidam [f] malè alacres, quibus [g] infaustæ amicitiæ grauis exitus imminebat. Cæterùm Tyberius neptem Agrippinam Germanico ortam, cum coràm Gn. Domitio tradidisset, in vrbe celebrari nuptias iussit. In Domitio super vetustatem generis, propinquum Cæsaribus sanguinem delegerat. Nam is auiam Octauiam, & per eam Augustum auunculum præferebat.

OBSERVATIONES.

a *Quò magis princeps se hominum oculis subtrahit, hoc maiori desiderio illius videndi omnes afficiuntur. Cæterùm, vt indecorum est principi, personam suam passim vulgare, huc illuc cursitare, obuersari, & conspici inter cætus hominum, ita si neminem conspectu arcebit, sed faciles aditus ad se esse volet, comitate, alloquiis, vultu, oculis, grato & decoro corporis habitu, humanitate homines excipiet, eorum studia haud dubiè sibi firmabit.*

b *Sæpe fit, vt durior sit congressus illius, quem princeps tanquam socium, & consortem imperij rebus omnibus adhibet, quàm principis ipsius. Huius autem tam potentis hominis voluntas non alia ratione conciliari potest, quàm per adulationem, ambitum, obsequium, & consiliorum societatem.*

c *Plerunque fit, vt intimi amici principum, cùm aditus ad principem, ac cætera omnia in sua manu esse vident, cæteros, tanquam multùm infra despectent, ac spernant; omnique exuta modestia, vt potentiam, ita quoque arrogantiam augeant.*

d *Quid fœdius dici potest, quàm homines clarissimos vnius nutum ita intueri, ac diligenter obseruare, vt contra decus, ac dignitatem quisque suam, non modò hunc, quocunque illi collibitum est, sectentur, verùm etiam sibi malè esse, ac fastus, & superbiam vilissimorum mancipiorum pati possint, dummodo illius sermone, & visu digni habeantur? Attamen hic est fructus ille amplissimus tam proiectæ seruientium patientiæ; ne trepidationes, ne cædes, ne cæteros graues exitus eorum, quibus hoc vitæ genus tantopere placet, memorem. dignum, scilicet, præmium eo hominum genere, qui sibi imperarunt omnia assentari, & ad falsa quæque parati laudatores sunt.*

e *Nulla re aulicus magis perculsus est, quàm cùm princeps, aut is, qui apud principem plurimùm potest, non eum sermone, non visu dignatus est.*

f *Malè alacres illi dicuntur, qui inani gaudio in præsentia ducti, quid sibi immineat, nesciunt.*

g *Persæpe falluntur aulici, qui nihil non agunt, dummodo amicitia illius digni censeantur, qui apud tyrannum plurimùm potest. quippe cùm is, multis de causis, ingenti hominum multitudini odio sit, atque haud dubiè grauis eum exitus maneat, meritò eius amicitia infausta dici potest. nam quicunque casus illum manet, idem quoque amicos, & sectatores illius complectitur.*

FINIS QVARTI LIBRI ANNALIVM C. CORNELII TACITI.

INDEX ACCVRATISSIME SCRIPTVS IN QVATVOR PRIORES ANNALIVM LIBROS C. CORNELII TACITI.

A

B

D

E

F

G

M

N

Q

R

V

FINIS.

Errata sic corrige.

Pag. prima in margine quorundam exemplarium lege, A. V. C. DCCLXVII.
Eadem pag. linea 7. pro dinitate lege dignitate.
Pag. 10. obseruat. c. aut Regem pop. Romani præscripsit, sed tantùm Tribunum plebis, qua appellatione: Repone, aut Regem pop. Romani, sed tantùm Tribunitium sue præscripsit: qua præscriptione, &c.
Pag 15. obseruat. c. non meliùs dici, lege, disci.
Pag. 19. obseruat b cùm Tribunus plebis esset: repone, cùm Tribunitia potestate fungeretur.
Pag. 20. lin. 14. post imitarentur, pro 2. repone, 1.
Pag. 59. obseruat. n. patefacerunt, lege, patefecerunt.
Pag. 71. in quibusdam exemplaribus, obseruat. a, pro iis, lege, is.
Pag 85. lin. 22. in quibus exemplaribus legitur, redemere, repone, reddidere.
Pag. 113 in 3. Annotat, pro 1. repone 3.
Pag. 131. lin. 13. pro succecessit, lege successit.
Pag. 140. obseruat. b. pro fici, lege filij.
Pag. 152. lin. 13. & seq. pro, nisi iustas preces supplicum, repone, nisi iustas supplicum preces.
Pag. 103. obseruat. c. pro tendem, lege tandem.
Pag. 166. in obseruat. f. post, Saty. scribe numerum 9.
Pag. 192. in obseruat. b. pro naturam, lege natura.

LVTETIÆ PARISIORVM,
EXCVDEBAT PETRVS CHEVILOTIVS.
ANNO M. D. LXXXI.
PRID. CAL. IVNII.